శ్రీరస్తు

కల్లా. రామశర్మ.

21-9-1926.

౧౬

[illegible]

శ్రీ[illegible]

శ్రీ[illegible]

శ్రీ[illegible]

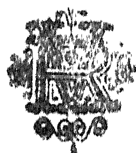
శ్రీ వస్తుక ప్రకాశిక.

[illegible] శ్రీ,

[illegible] శ్రీ [illegible]

శ్రీ [illegible]

[illegible]

2nd Edition 1000 copies.

'శ్రీ [illegible]' [illegible]

[illegible]

1926

Copies can be had of :

V. Ramaswamy Sastrulu

292, Esplanade Madra

Printed at the Sri Rama Press,

MADRAS.

1926.

జీవన్ముక్తిప్రకాశికాపీఠిక.

ఈ సంసారమునందు ముక్తులు, ముముక్షువులు, విషయులు, పామరులు నని నలుఁదెగలగు మానవులుందురు. ముక్తులు సర్వసిద్ధిగలవారగుటచే వారికి వలసినది యొకటి లేదు. అందులకై ప్రయత్నమును లేదు. విషయసక్తులును, పామరులును జ్ఞానహీనులు గనుక, వారీశాస్త్రమున కనధికారులు. ఇఁక మిగిలిన ముముక్షువులే యీ వేదాంతశాస్త్రము నభ్యసింపనర్హులు. ముముక్షువునకు జ్ఞానసంపత్తిగలిగినపిదప నాత్మవిచారముచేత, పంచభూతాత్మకమైన శరీరపాతమునకుఁ బిదప ముక్తి గలుగనే కలుగును. అయినను, జ్ఞేయుఁడయిన యాత్మయొక్క స్వరూపజ్ఞానము గలిగినయనంతరమే, ప్రతిబంధకమగు నజ్ఞానము నశించుటచేత ముక్తిసుఖము గలుగుఁగాక యని పరమదయాళువులగు పూర్వమహర్షులచే శరీరోపాధి యున్నను, తత్వజ్ఞానము గలిగినపిమ్మట "తత్త్వజ్ఞానాదేవ కైవల్యమ్" అన్నట్లు జ్ఞానప్రాప్తికి వెంబడే ముక్తి యని చెప్పఁబడినది. దానికే జీవన్ముక్తి యని పేరు. ఆ జీవన్ముక్తి వెవ్వే ఉపనిషత్తులందును, గీతలందును సంక్షేపముగను, విస్తారముగను జెప్పఁబడియున్నది. దాని

ననుసరించియే సన్యాసాశ్రమము శ్రేయ మని పరాశరః
యాదిస్మృతులందును జెప్పఁబడినది.

అయినను, ఆ గ్రంథములు పెక్కులై, దురః
ములై యుండుటంజేసి, సునాయాసముగా ముముక్షువుల
న్ముక్తి జ్ఞానము కలుగునుగాక యని పరమకృపాళుఁడున
బుక్కణమహీపాలుని సామ్రాజ్యధురంధరుఁడునైన శ్రీన
మాధవాచార్యులవారు తాను సన్యాసాశ్రమము స్వీక
పిదప, తాను పూర్వాశ్రమమున రచియించిన జ్యోతి
ధర్మశాస్త్రవ్యాకరణ మీమాంసా గ్రంథములచేఁ దనివిని
మోక్షాపేక్షగలవారు మోక్షసాధనమైన ! తత్త్వజ్ఞా
పొంది కృతార్థతను చెందుటకుగాను వివరణోపన్యాస
ములను, చిత్రదీప తృప్తిదీపాది గ్రంథములను రచిం
ఆమీద తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిగలిగి దేహాంతమందు వి
వల్యము నొందుటకు తగిన మహానుభావులు జీవితమునం
క్షసుఖ మనుభవించుటకు తగినసాధనముల విశదముగా
దించిన వాసిష్ఠరామాయణమును పర్యాలోచనచేసి
గొప్పదైనందున బుద్ధిమంతులు చాలకాలము అభ్య
గాని విషయము బోధకాదని ఆలోచించిరి. ఇందు
తా రచియించిన యాయాగ్రంథమునుండి సారమును గ్ర
వేదాంతసారమగు భగవద్గీతనుండియు, వేదాంతసార
శ్రీ శుకమునీంద్రుని మోమునుండి వెలువడిన శ్రీ భా

నుండియు, అట్టి గుణగణవిశిష్టమై, శ్రీరామునకు వసిష్ఠునిచే నుపదిష్టమైన వాసిష్ఠమహారామాయణమునుండియు, తనగ్రంథమునకు వలసిన ప్రమాణము లగు విషయములను గైకొని, యన్వర్థనామకమై, సన్న్యాసవిషయభాగముతోఁ గూడినదై, జీవన్ముక్తికి విలక్షణమైన భావములను బోధించునదై, మోక్షమార్గమునకు నిచ్చెనయో యనఁదగిన యీ జీవన్ముక్తివివేక మను గ్రంథమును రచించిరి.

ఈ గ్రంథము మొదటి ప్రకరణమున జీవన్ముక్తిస్వరూపము, తత్ప్రమాణమును, రెండవప్రకరణమున జీవన్ముక్తిసాధనములగు తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమును, మూడవప్రకరణమున తత్త్వజ్ఞానసహితమైన మనోనాశనమును, నాల్గవప్రకరణమున జీవన్ముక్తివలని ప్రయోజనములును, అయిదవప్రకరణమున వాసనాక్షయమనోనాశముల నభ్యసించుట కనుకూలమైనవిద్వత్సన్న్యాసమును ఈ అంశములన్నియు ప్రతిపాదింపఁబడినవి. శ్రీ విద్యారణ్యులవారి గ్రంథముల కన్నిటికి నీగ్రంథమే శిరోభూషణమై యలరారుచున్నది. ఇందు ప్రతిపాదింపఁబడ్డ వాసనాక్షయమనోనాశముల నభ్యసింపకపోయినను, దీనిఁ జదివినంతమాత్రమున జీవన్ముక్తిసుఖము కొంత అనుభవమగుట నిశ్చయము. ఇట్టి గొప్ప గ్రంథము సంస్కృతభాషాపరిచయము లేనివారి కుపకరింపక పోవులోపముఁ దీర్ప నాలోచించి

నెల్లూరుజిల్లా, కావలితాలూకా తహసీల్దారు శ్రీయుత మేకల పార్థసారథినాయుడుగారు బ్రహ్మశ్రీ అన్నవరపు వెంకటరాఘవశాస్త్రిగారిసహాయమున ఆంధ్రీకరించిరి. అచ్చటచ్చట నుపయుక్తములగు విశేషాంశములఁ జేర్చి జీవన్ముక్తిప్రకాశిక యను పేరుతో దీనిఁ బ్రచురించిరి.

శ్రీరస్తు.

విద్యారణ్యస్వామిజీవితము.

ఈ మహానుభావునకు పూర్వాశ్రమమున మాధవాచార్యుఁడని పేరు. ఈ మహామహుఁడు తుంగభద్రానదీతీరమున ౫౦౦ సంవత్సరములకు ముందు విద్యానగరము నేలుచుండిన హరిహరబుక్కరాయలకు మంత్రియై యుండెను. తండ్రి మాయణుఁడు, తల్లి సుకీర్తి. ఇతనికి సాయణభోగనాథు లనెడి యిరువురు తోఁబుట్టువులు గలరు. ఇతఁడు బోధాయనసూత్రుఁడు; యజుశ్శాఖాధ్యాయి; భారద్వాజగోత్రుఁడు; ఇతనికి గురువు భారతీతీర్థుఁడు. ఈ మహామహుఁడు ౧౩-వ శకాబ్దమున నున్నవాఁడని తెలియుచున్నది. ఈతఁడు నాలుగు వేదములందును, షట్ఛాస్త్రములందును, ధర్మశాస్త్ర పురాణేతిహాసములందును బారంగతుఁ డగుటచేత నితఁడు సర్వజ్ఞుఁ డను బిరుదనామము వహించెను. ఈ మాధవాచార్యుఁడు ధర్మశాస్త్రమునఁ బరాశరమాధవీయమును, జ్యోతిషమున కాలనిర్ణయమును, పూర్వమీమాంసాశాస్త్రమున జైమినీయన్యాయమాలావిస్తరమును, వ్యాకరణమున మాధవీయధాతువృత్తిని, యజుర్వేదభాష్యమును, ఋగ్వేదభాష్యమును, సామసంహితాభాష్యమును, పంచవింశబ్రాహ్మణభాష్యమును, షడ్వింశబ్రాహ్మణభాష్యమును రచియించెను.

ఈ సర్వజ్ఞుఁ డిన్ని గ్రంథములను రచియించి, సకల జనము లకు జ్ఞానప్రవాహమును బ్రవహింపఁ జేయుట కాక, సన్న్యసిం చినపిమ్మట విద్యారణ్యయతీంద్రు లనఁ బరఁగి సంచార [illegible] కొంకణదేశమునఁ గొంతభూమండలము నేలినట్లును, పోర్చు గీసువా రిండియాదేశపు పశ్చిమతీరమున దిగినప్పుడు, గోవా పట్టణము ఈ విద్యారణ్య[illegible] లనము క్రింద నున్నట్లును, వీరి పరిపాలన స్మరణముకొఱకు [illegible] దేశమున [illegible] మను పేర నొక్కనగర ముండినట్లును తెలియుచున్నది. వీరిచే రచితములయిన గ్రంథము లన్నియు [illegible] గల సర్వతోముఖ పాండిత్యమును దెలుపుచున్నవి. ఈ మహాత్మునకుఁ గల వేదాంతశాస్త్రసంజ్ఞాన [illegible] ముస్నగు [illegible] గ్రంథములు తెలుపుచున్నవి. వీని నెల్ల నొక్కమారైన పారా యణము చేయుటకైనను నల్పాయుష్కులము, నల్పమేధస్కు లము నైన యస్మాదృశులకు వీలు [illegible] కాదని తోఁచెడి. అస్మాదృశులు [illegible] సంపాదితము [illegible] చుటయే వారియెడఁ జూపవలసిన కృతజ్ఞత.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తిప్రకాశిక.

౧-వ ప్రకరణము.

శ్లో. ప్రణమ్య సచ్చిదానందం జగత్కారణ మీశ్వరమ్,
కరోమి స్వీయబోధాయ జీవన్ముక్తిప్రకాశికామ్.

ఈప్రపంచమునందు జనులు బుభుక్షులు, ముముక్షు లని రెండువిధములు. బుభుక్షువు లనఁగా నీలోకమునందుండు స్రక్చందనవనితాపుత్రపశ్వన్నాదిప్రాప్తిచే నగు సుఖవిశేషములను, పయిలోకమునందుండు స్వర్గస్త్రీపారిజాతకుసుమాదిప్రాప్తిచే నగుసుఖవిశేషములను ననుభవింప నిచ్ఛ గలవారు. ముముక్షు లనఁగా నవిద్యాకామకర్మవాసనల యొక్క నిశ్శేషవినాశపూర్వకముగా పరమానందస్వరూపమైన స్వాత్మప్రాప్తిని కోరువారు. ఇహలోకసుఖములకు కృషివాణిజ్యాదులు, పరలోకసుఖములకు యాగదానాదులు, అవిద్యాదినిశ్శేషవినాశపూర్వకపరమానందరూపస్వాత్మప్రాప్తియను మోక్షమునకు తత్త్వజ్ఞానము సాధనములు. తత్త్వజ్ఞానముయొక్క స్వరూపసాధనము లుత్తరగ్రంథమందు వివరింపఁబడును. ఇట్టి తత్త్వజ్ఞానసాధ్యమైన మోక్షము విదేహముక్తియని, జీవన్ముక్తియని రెండువిధములు. విదేహము

క్తికి ప్రథమసాధనము వివిదిషాసన్న్యాసము. జీవన్ముక్తికి ప్రథమ సాధనము విద్వత్సన్న్యాసము. సన్న్యాసమనఁగా సర్వకర్మతత్ఫలపరిత్యాగము. వివిదిషాసన్న్యాసమనఁగా తత్త్వజ్ఞానమును సంపాదింప నిచ్ఛచేతఁ జేయఁబడు సన్న్యాసము. విద్వత్సన్న్యాసమనఁగా తత్త్వజ్ఞానము గలిగినతరువాతఁ జేయఁబడుసన్న్యాసము. ఇట్టి సన్న్యాసమునకు ముఖ్యకారణము వైరాగ్యము. వైరాగ్య మనఁగా నితరవస్తువులయందు నిస్పృహ. (ఆశ లేకుంట.) ఈవైరాగ్యము మందవైరాగ్యము, తీవ్రవైరాగ్యము, అతితీవ్రవైరాగ్యము అని మూఁడువిధములు. పుత్రభార్యాదుల కాపదగలిగినకాలమందు దుఃఖాతిశయమును చెంది గృహక్షేత్రాదులయందుఁ గలిగెడునిఃస్పృహబుద్ధి మందవైరాగ్య మనఁబడును. ఇట్టి వైరాగ్యముగలిగినకాలమందు ఏసన్న్యాసమును జేయఁగూడదు. చేసెనా, భ్రష్టుఁడగును. ఈజన్మమందే భార్యాపుత్రగృహక్షేత్రాదివిషయములతో నాకు ప్రయోజనము లేదను స్థిరమైనబుద్ధి తీవ్రవైరాగ్య మనఁబడును. పునరావృత్తిగల బ్రహ్మలోకాదిపుణ్యలోకములతో నాకు ప్రయోజనము లేదనుస్థిరబుద్ధి అతితీవ్రవైరాగ్య మనఁబడును. వైరాగ్యము సన్న్యాసమునకు కారణమని చెప్పుటలో

శ్రుతి. "యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేత్" ఇతి.

అను జాబాలశ్రుతి ప్రమాణము.

తాత్పర్యము—ఏదినమందు వైరాగ్యము గలుగునో, ఆదినమందే సన్న్యాసమును గ్రహింపవలయునని యర్థము.

వాక్యము—వైరాగ్యముచేతఁ బొందఁదగిన సన్న్యాసము కుటీచక, బహూదక, హంస, పరమహంస లని నాలుగువిధములు. ప్రైషోచ్చారణమును చేసి (సంన్యస్తం మయా అను మంత్రము ప్రైష) త్రిదండకాషాయములను ధరించి శిఖాయజ్ఞోపవీతముల నుంచుకొని పుత్రాదిబంధుగృహములయందు భిక్షను స్వీకరించువానిసన్న్యాసము కుటీచక మనఁబడును. ప్రైషోచ్చారణమును చేసి త్రిదండకాషాయగ్రహణము నాచరించి తీర్థయాత్రాపరుఁడై తిరుగువానిసన్న్యాసము బహూదకమనఁబడును. ప్రైషోచ్చారణమునుచేసి, ఏకదండకాషాయములను గ్రహించి, శిఖను త్యజించి, యజ్ఞోపవీతముమాత్రము నుంచుకొని గ్రామైకరాత్రముగా సంచరించుచు కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివ్రతముల నాచరించువానిసన్న్యాసము హంససన్న్యాస మనఁబడును. ప్రైషోచ్చారణదండకాషాయగ్రహణమును జేసి శిఖాయజ్ఞోపవీతములను త్యజించి ఆత్మజ్ఞానపరుఁ డగువానిసన్న్యాసము పరమహంససన్న్యాస మనఁబడును. ఇందులో తీవ్రవైరాగ్యముగల పురుషుఁడు తీర్థయాత్రలను జేయుటకు దేహపాటవము లేనివాఁడుగానుండెనా, కుటీచకసన్న్యాసమును, దేహపాటవముగలవాఁడుగా నుండెనా బహూదకసన్న్యాసమును గ్రహింపవలయును. అతితీవ్రవైరాగ్యముగలపురుషుఁడు బ్రహ్మలోకాభిలాషగలవాఁడుగానుండెనా హంససన్న్యాసమును, మోక్షాభిలాషగలవాఁడుగానుండెనా పరమహంససన్న్యాసమును గ్రహింప వలయును. హంససన్న్యాసమును గ్రహించిన పురుషుఁ డీలోకమునందు సగుణబ్రహ్మోపాసనమును జేసి యర్చిరాదిమార్గము

చేత బ్రహ్మలోకమును బొంది, యాలోకమునందు తత్త్వజ్ఞాన మునొంది మోక్షమును బొందును. పరమహంససన్న్యాసమును బొందిన పురుషుఁ డీలోకమునందే తత్త్వజ్ఞానముచేత మోక్షము నొందును.

ఇఁక పరమహంసను గూర్చి వివరించెదము. వివిదిషాసన్న్యాసి విద్వత్సన్న్యాసి యనువీరిద్దఱు పరమహంసలని చెప్పఁబడుదురు. వివిదిషాసన్న్యాసి జిజ్ఞాసు వని విద్వత్సన్న్యాసి జ్ఞాని యని వ్యవహరింపఁబడును. జిజ్ఞాసువనఁగా తత్త్వజ్ఞానమును సంపాదింప నిచ్ఛగలవాఁడు. జ్ఞాని యనఁగా సంపాదింపఁబడిన తత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడు. తత్త్వజ్ఞానసంపాద నేచ్ఛగలవానికి సన్న్యాస మావశ్యక మని

శ్రు. ఏతమేవ లోకమిచ్ఛంతః ప్రవ్రాజినః ప్రవ్రజంతి.

అను బృహదారణ్యశ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఈశ్రుతియొక్క తాత్పర్యము వివరించెదను.

తా. ఆత్మలోకమని అనాత్మలోకమని లోకములు రెండువిధములు. ఇందులో అనాత్మలోకము మూఁడువిధములు.

శ్రుతి. అథ త్రయో వావ లోకాః మనుష్యలోకః పితృలోకో దేవలోక ఇతి. సోఽయం మనుష్యలోకః పుత్రేణైవ జయ్యో నాన్యేన, కర్మణా పితృలోకో, విద్యయా దేవలోకః.

అని బృహదారణ్యశ్రుతి చెప్పుచున్నది. మనుష్యలోకము, పితృలోకము, దేవలోకము అని మూఁడులోకములు. ఇందులో మనుష్యలోకము గృహక్షేత్రాదులు. ఇది పుత్రునిచేతనే జయిం

పఁదగినది. మరియొకసాధనముచేత జయింపఁబడదు. అగ్నిష్వాత్తాదిపితృదేవత లుండులోకము పితృలోకము. ఇది శ్రాద్ధాదికర్మలచేత జయింపఁ దగినది. బ్రహ్మలోకము దేవలోకము. ఇది ఉపాసనచేత జయింపఁదగినది. అని ఉదాహరింపఁబడినశ్రుతియొక్క అర్థము.

శ్రుతి. యో హ వా అస్మాల్లోకాత్ స్వం లోకమదృష్ట్వా ప్రైతి స ఏనమవిదితో న భునక్తి ఆత్మానమేవ లోకముపాసీత స య ఆత్మానమేవ లోకముపాస్తే న హాస్య కర్మ క్షీయతే.

అనుశ్రుతి ఆత్మలోకమును జెప్పుచున్నది. ఏపురుషుఁడు రక్తమాంసాదివికారమగు నీదేహమునందుండి పరమాత్మస్వరూపమనులోకమును నేనే బ్రహ్మ నని యెఱుగకయే మరణము నొందునో, అజ్ఞానముచేత నంతర్హితమైయున్న యాపరమాత్మ జ్ఞానహీనుఁడై మృతినొందినపురుషుని శోకమోహాదిదోషములను నివారించి రక్షింపఁడు గనుక పరమాత్మస్వరూపమును నేనే బ్రహ్మ నని చింతించవలయును. ఏపురుషుఁడు పరమాత్మస్వరూపమును వెనుకఁ జెప్పినప్రకారము చింతించునో ఆపురుషుని యొక్క పుణ్యకర్మ ఒకఫలమును మాత్రము ఇచ్చి నశింపదు. కోరిన సర్వఫలముల నిచ్చి మోక్షమును గూడఁ గలుగఁ జేయు నని శ్రుతియొక్క తాత్పర్యము. బృహదారణ్యషష్ఠాధ్యాయమందును

శ్రుతి. కిమర్థం వయమధ్యేష్యామహే? కిమర్థం వయం యక్ష్యామహే? కిం ప్రజయా కరిష్యామో? యేషాం నోఽయమాత్మా అయం లోకః.

అనువాక్యమును ఆత్మలోకమును ప్రతిపాదింపుచున్నది. ఏమన

కీయాత్మస్వరూపమే ప్రాప్యముగా నున్నదో, ఆమనము వేదాధ్యయనము, యాగము,పుత్రోత్పాదనము మొదలగు పుణ్యకర్మల నెందుకుఁ జేయవలయును? నిత్యసిద్ధమైన ఆత్మస్వరూపమును కోరువారికి కేవలజ్ఞానముచేతనే ఆత్మస్వరూపప్రాప్తి గలుగుచున్నది. కనుక ఆత్మస్వరూపప్రాప్తినిగూర్చి యాగస్వాధ్యాయాదిపుణ్యకర్మలను జేయ నక్కఱ లేదని తాత్పర్యము.

కనుక ప్రకృతశ్రుతియందు లోకశబ్దముచేత నాత్మస్వరూపమే చెప్పఁబడినదని నిశ్చయింపఁదగియున్నది. ఇది గాక,

శ్రు. స వా ఏష మహానజ ఆత్మా.

ఈ ఆత్మ అనఁగా జీవాత్మవ్యాపకమై జన్మశూన్యమైన పరబ్రహ్మమే యని ముందుగా నుపక్రమించిన ఆత్మస్వరూపమును 'ఏతం' అనుశబ్దముచేత గ్రహించినందున నిచ్చటిలోకశబ్దము పరమాత్మపరమే యని నిశ్చయము. లోక్యత ఇతి లోకః అనుభవింపఁబడునది గనుక లోకమని చెప్పఁబడును. ఆత్మానుభవమును కోరువారు సన్న్యసించవలయునని శ్రుతియొక్క తాత్పర్యము.

శ్లో. బ్రహ్మవిజ్ఞానలాభాయ పరహంససమాహ్వయః,
శాంతిదాంత్యాదిభిః సర్వైస్సాధనైః సహితో భవేత్.

అను స్మృతివాక్యమును తత్త్వజ్ఞానేచ్ఛగల పురుషునకు సన్న్యసమావశ్యకమని చెప్పుచున్నది.

బ్రహ్మజ్ఞానమును గోరినపురుషుఁడు పరమహంససన్న్యాసమును గ్రహించి శాంతి దాంతి మొదలగు సద్గుణ

ములుగలవాఁడై యుండవలయు నని స్మృతివచనముయొక్క అర్థము.

ఈజన్మమందుఁగాని పూర్వజన్మలయందుఁగాని ధనాపేక్షలేకయే అనుష్ఠింపఁబడిన వేదాధ్యయనయాగదానాది పుణ్యకర్మలచేత మనస్సునందుఁబుట్టిన జ్ఞానేచ్ఛచేతఁ జేయఁబడినందున నీసన్న్యాసము వివిదిషాసన్న్యాసమని చెప్పఁబడినది. జ్ఞానసాధనమైన యీవివిదిషాసన్న్యాస ముత్తరజన్మహేతువులగు కామ్యకర్మలను పరిత్యజించుట మాత్రము గాను, ప్రైషోచ్చారణపూర్వకముగా దండకాషాయాదిగ్రహణముగల యాశ్రమముగాను రెండువిధములుగా నున్నది.

శ్లో. పుంజన్మ లభతే మాతా పత్నీ చ ప్రైషమాత్రతః,
బ్రహ్మ నష్టం సుశీలశ్చ జ్ఞానం చైతత్ప్రభావతః.

తా. ప్రైషోచ్చారణపూర్వకముగా స్వీకరింపఁబడిన సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క ప్రభావముచేత ఆసన్న్యాసియొక్క తల్లియు, భార్యయు పురుషజన్మ నొందుదురు. నశించిపోయిన వేదము తిరిగి ప్రాప్తించును. అనఁగా వేదమును చెప్పుకొని మరచిపోయినచో మహాపాపమని చెప్పియున్నందున నీ సన్న్యాసాశ్రమప్రభావముచేత మహాపాపము రాకపోవడమే కాక నిత్యవేదపారాయణముచేత కలుగు పుణ్యము కూడఁ గలుగునని తాత్పర్యము. సదాచారసంపత్తియును తత్వజ్ఞానము కూడఁ గలుగునని ఆశ్రమరూపసన్న్యాసముయొక్క ఫలములు చెప్పఁబడియున్నవి.

శ్రుతి. న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః.

అను శ్రుతి కామ్యకర్మపరిత్యాగము సన్న్యాసమే యని చెప్పుచున్నది. యాగాదికర్మలచేతఁగాని, పుత్రసంతానముచేతఁగాని, ధనముచేతఁగాని, దానముచేతఁగాని యెవరు మోక్షము నొందలేదు. కొందఱు పుణ్యపురుషులు కర్మత్యాగముచేతనే మోక్షమును బొందిరి యని శ్రుత్యర్థము. ఈ రెండువిధములైన సన్న్యాసమునందు స్త్రీలకును అధికారము గలదు. వివాహమునకు పూర్వమందుఁగాని, భర్త చనిపోయినతరువాతఁగాని స్త్రీలు సన్న్యాసమును గ్రహించవచ్చునని కొన్నిశాస్త్రములు చెప్పియున్నవి. భిక్షాచరణము, మోక్షశాస్త్రశ్రవణము, బ్రహ్మస్వరూపధ్యానము, త్రిదండకాషాయధారణము మొదలగు యతిధర్మములను స్త్రీలు కూడ నాచరించవలయును. ఈయర్థము శాంతిపర్వాంతర్గత మోక్షధర్మములయందు సులభాజనకసంవాదగ్రంథముయొక్క చతుర్ధరీటీక యనువ్యాఖ్యానమునందు విస్పష్టముగా వ్రాయఁబడియున్నది.

బృహదారణ్యము మొదలగువేదాంతములయందును, గార్గిమొదలగు స్త్రీలు సన్న్యాసినులనియు, బ్రహ్మనిష్ఠలనియు చెప్పియున్నది. కనుకనే యాజ్ఞవల్క్యమహాముని తనభార్యయగుమైత్రేయీదేవికి బ్రహ్మవిద్యనుపదేశించెను. బ్రహ్మచారి, గృహస్థ,వానప్రస్థాశ్రమములయం దుండుపురుషులకు ఆశ్రమరూపసన్న్యాసమును స్వీకరించుటకు కొన్నికారణములవలన ఆనుకూల్యము లేనియెడల తమతమయాశ్రమధర్మముల నాచరించుచు కామ్యకర్మతత్ఫలపరిత్యాగ మనుమానససన్న్యాసమును చేయు

టయం దేమీా విరోధము లేదు. ఇటువంటి మానససన్న్యాస ముచేతనే వేదాంతశ్రవణమును చేయవచ్చును. శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణములయందు లోకమునందును మానససన్న్యాస పూర్వకముగా వేదాంతశ్రవణమును జేసినమహానుభావు లనేకులు గనుపడుచున్నారు గనుక దండకాషాయాదిగ్రహణరూపాశ్రిమసన్న్యాసము లేనివారికి వేదాంతశ్రవణము చేయ నధికారము లేదను కొందఱు సన్న్యాసులయొక్క వాదము నిర్మూలము. ఇది వివిదిషాసన్న్యాసము.

ఇఁకను విద్వత్సన్న్యాసమును గూర్చి వివరింపుచున్నాను. సదాచార్యసన్నిధియందు శ్రద్ధాభక్తులతో తత్త్వమస్యాది వేదాంతమహావాక్యములయొక్క శ్రవణమనననిదిధ్యాసములను చేసి పరమతత్త్వమైన పరబ్రహ్మను చక్కఁగా తెలిసికొన్న తరువాత చేయఁబడుసన్న్యాసము విద్వత్సన్న్యాసమని చెప్పఁబడును. ఈసన్న్యాసమును యాజ్ఞవల్క్యమహాముని యాచరించినారు.

అది యెటువలె నంటే, విదేహదేశాధిపతియగు జనకమహారాజు తత్త్వజ్ఞానసంపాదనేచ్ఛచేత బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగల మహానుభావుల ననేకుల నొకటఁ జేర్చి వారిలో నుత్తమోత్తముఁడైనవానివలన బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము నుపదేశముకాఁగోరి బహుదక్షిణల నియ్యఁదగిన యొకయాగమును చేయ నుపక్రమించఁగా కురుపాంచాలాదిదేశములయం దుండు బ్రహ్మవేత్త లచ్చటి కనేకులు చేరిరి. అప్పుడు పదివేలపాడిమొదవులను సువర్ణరజతాభరణములతో నలంకరించి యాబ్రహ్మవేత్తల

యొక్క సభయెదుట నిలిపి జనకమహారాజు మీలో నెవరు బ్రహ్మజ్ఞానసంపత్తియం దుత్తములో వారి కీమొదవులు దక్షిణగా సమర్పింపఁబడిన వని విన్నవింపఁగా, అచ్చటిబ్రాహ్మణు లందఱు తనకంటె నెక్కుడువా రుందు రేమో యని సంశయించుచుం డిరి. ఆసభామధ్యమందున్న యాజ్ఞవల్క్యమహాముని తనశిష్యులను జూచి, యీధేనువులను మనయాశ్రమమునకుఁగొని పొండని యాజ్ఞాపింపఁగా నచ్చటిబ్రాహ్మణు లంద ఱాగ్రహించి యాజ్ఞవల్క్యమహాముని జయింపఁగోరి కర్మవిచారములయందు వాదింపనారంభించిరి. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యమహాముని ఆశ్వల, ఉషస్తి, కహోళ, శాకల్య, గార్గి మొదలగు బ్రహ్మవేత్తల ననేకుల నిర్జించి కీర్తిధనములనొంది జనకమహారాజుచేత గురువుగా వరింపఁబడి ఆయనకు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము నుపదేశించి కృతార్థునిగా నొనరించి తనయాశ్రమమును బ్రవేశించి తన భార్యయగు మైత్రేయీదేవికి నాత్మతత్త్వము నుపదేశింపఁగోరి యామెకు త్వరగా బ్రహ్మమునం దాభిముఖ్యము గలుగఁజేయు కొరకు తాము సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరింపఁ బోవుచున్నా మని వక్కాణించి, ఆమైత్రేయీదేవికి బ్రహ్మతత్త్వము నుపదేశించి పరమహంససన్న్యాసాశ్రమము నంగీకరించిరి. ఈయర్థము బృహదారణ్యోపనిషత్తుయొక్క మైత్రేయీబ్రాహ్మణమను భాగములోని యాద్యంతివాక్యములయందు విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁ బడియున్నది.

శ్రుతి. అథ హ యాజ్ఞవల్క్యో ఽన్యద్వృత్తముపాకరిష్యన్మైత్రేయీతి హోవాచ, యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవ్రజిష్యన్వా అరేఽహమస్మాత్స్థానా దస్మి ఏతావదరే ఖల్వమృతత్వమిత్యుక్త్వా యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవవ్రాజ ఇతి.

తా. జనకమహారాజునకు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము నుపదేశించి స్వాశ్రమమునకుఁ బ్రవేశించినతరువాత యాజ్ఞవల్క్యమహాముని మరియొకకార్యమును చేయఁదలఁచి తనభార్యను ఓమైత్రేయీ యని పిలిచి నేను ఈగృహస్థాశ్రమమును విడిచి సన్న్యాసాశ్రమమును గ్రహింపఁదలఁచియున్నానని చెప్పెననియు, ఓమైత్రేయీ, యింతవరకు నీకు నేనుపదేశించినదే మోక్షమనియు చెప్పి యాజ్ఞవల్క్యమహాముని సన్న్యసించె నని శ్రుతివాక్యముల కర్థము.

బృహదారణ్యపంచమాధ్యాయమునం దుండు కహోళబ్రాహ్మణ మనుభాగమునందును విద్వత్సన్న్యాసము ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది.

శ్రు. ఏతం వై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరంతీతి.

తా. ఈప్రకార మీపరమాత్మస్వరూపమును దెలిసుకొని బ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠులగు పురుషులు పుత్రులయందు, ద్రవ్యమునందు, స్వర్గాదిపుణ్యలోకములయం దుండు కోరికను సవాసనముగా విడిచిపెట్టి పరమహంసపరివ్రాజకాశ్రమము నొంది దేహధారణముకొరకు భిక్షాచరణమును మాత్రము నాచరింపుచుందు రని శ్రుత్యర్థము.

బ్రహ్మస్వరూపమును తెలుసుకొని సన్న్యసించుదురని చెప్పియున్నందున నీశ్రుతి విద్వత్సన్న్యాసమునే తెలియఁజేయుచున్నది. కనుక నీవాక్యము వివిదిషాసన్న్యాసమునే బోధించుచు

న్నదని చెప్పఁగూడదు. ఆప్రకారము చెప్పినయెడల బ్రహ్మనిష్ఠ పురుషవాచకమగు బ్రాహ్మణశబ్దము ఆత్మానం విదిత్వా యని ఆత్మజ్ఞానమునకు సన్న్యాసముకంటె పూర్వకాలస్థితిని దెలియఁజేయు క్త్వాప్రత్యయమున సారస్యము నొందును. ఉత్తరవాక్యమునందు పాండిత్య బాల్య మౌనశబ్దములచేత చెప్పఁబడిన శ్రవణమననినిదిధ్యాసములచేత సాధింపఁదగిన బ్రహ్మసాక్షాత్కారముగలవాఁడు బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పియున్నందున ఈశ్రుతియందుండు బ్రాహ్మణశబ్దము బ్రాహ్మణజాతిని జెప్పునదికాదు. కొందఱు వివిదిషాసన్న్యాసముయొక్క పరిపాకమే విద్వత్సన్న్యాసముగాని విద్వత్సన్న్యాసమనునది వివిదిషాసన్న్యాసముకంటె భిన్నమైనదికాదని చెప్పుదురు. వివిదిషాసన్న్యాసవిద్వత్సన్న్యాసములకు ఫలానుష్ఠేయములు భిన్నములుగా నున్నందున అది యుక్తము గాదు. అదియెటువలెనంటే వివరించెదను. వివిదిషాసన్న్యాసమునం దనుష్ఠింప వలయువిషయములు శ్రవణమననినిదిధ్యాసనములు. ఫలము బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారము. విద్వత్సన్న్యాసమునం దనుష్ఠేయములు వాసనాక్షయమనోనాశములు. ఫలము జీవన్ముక్తి. కనుక విద్వత్సన్న్యాసవివిదిషాసన్న్యాసములొకటి యని చెప్పుట యుక్తముగాదు. ఇదిగాక వివిదిషాసన్న్యాస విద్వత్సన్న్యాసము లత్యంత భిన్నములుగా శారీరబ్రాహ్మణమందుఁ జెప్పియున్నవి.

శ్రు. ఏతమేవ విదిత్వా మునిర్భవతి, ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛంతః ప్రవ్రజంతీతి.

ఈ ఆత్మస్వరూపమును దెలుసుకొని పురుషుఁడు సన్న్యాసియగును. ఈ ఆత్మస్వరూపమును దెలియ నిచ్ఛగల పురుషుఁడును సన్న్యాసి యగు నని యర్థము.

వివిదిషాసన్న్యాస విద్వత్సన్న్యాసముల కిటువంటి భేదము గలిగియున్నప్పటికిని పరమహంసాశ్రమములో నంతర్భూతములు గనుక సన్న్యాసాశ్రమము నాలుగుప్రకారములుగానే స్మృతులయందు నిరూపింపఁబడినది. వివిదిషాసన్న్యాస విద్వత్సన్న్యాసములు రెండు పరమహంసాశ్రమాంతర్భూతము లని జాబాలోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఆయుపనిషత్తునందు సన్న్యాస మెటువంటి దని జనకమహారాజు ప్రశ్నచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యమహాముని అధికారిని విధించి, సన్న్యాసగ్రహణానంతర మనుష్ఠింపవలసిన ధర్మములతోఁగూడ వివిదిషాసన్న్యాసమును ప్రతిపాదించి అనంతరమందు యజ్ఞోపవీతము లేనివాఁ డేప్రకారము బ్రాహ్మణుఁ డగునని అత్రిమహామునిచేత నాక్షేపింపఁబడి ఆత్మజ్ఞానమే యితనికి యజ్ఞోపవీత మని సమాధానమును చెప్పిరి. కనుక వివిదిషాసన్న్యాసి బాహ్యయజ్ఞోపవీతము లేనివాఁడైనందున పరమహంస యని నిశ్చయింపఁబడెను. ఆయుపనిషత్తునందే మఱియొకప్రదేశమునందు బ్రహ్మజ్ఞానులు జీవన్ముక్తులు నగు సంవర్తుఁడు మొదలగువారనేకుల నుదాహరించిరి.

శ్రు. అవ్యక్తలింగా అవ్యక్తాచారా అనున్మత్తా ఉన్మత్తవదాచరంతః.
అని విద్వత్సన్న్యాసులను నిరూపించిరి.

తా. బాహ్యమునకు కనుపడనియజ్ఞోపవీతాదిచిహ్నములు గలవారును, బాహ్యమునకు కనుపడని ఆత్మధ్యానాద్యాచారములు గలవారును, ఉన్మత్తులు (పిచ్చివారు) కాకపోయినను, పిచ్చివారివలె సంచరించువారును పరమహంస లని శ్రుత్యర్థము. ఆప్రకారమే మరియొకశ్రుతియందు

శ్రు. త్రిదండం కమండలుం శిక్యం పాత్రం జలపవిత్రం శిఖాం యజ్ఞోపవీతం చేత్యేతత్సర్వం భూస్స్వాహేత్యప్సు పరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్.

తా. త్రిదండమును, కమండలువును, భిక్షాన్నము నుంచుకొనెడియుట్టిని, భోజనపాత్రమును, త్రిదండమునకు కట్టినజలపవిత్రమును, శిఖను, యజ్ఞోపవీతమును వీటి నన్నిటిని భూస్స్వాహా యనుమంత్రమును జెప్పి యుదకమునందు విడిచిపెట్టి ఆత్మస్వరూపమును దెలుసుకొన వలయునని త్రిదండసన్న్యాసియగు పురుషునకు ఏకదండధారణము గల వివిదిషాసన్న్యాసమును విధించి తరువాత వివిదిషాసన్న్యాసమునకు ఫలభూతమగు విద్వత్సన్న్యాసమును

శ్రు. యథా జాతరూపధరో నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహస్తత్త్వ బ్రహ్మమార్గే సమ్యక్సంపన్నశ్శుద్ధమానసః ప్రాణసంధారణార్థం యథోక్తకాలే భైక్షమాచరన్నుదరపాత్రేణ లాభాలాభౌ సమౌ కృత్వా శూన్యాగారదేవగృహతృణకూటవల్మీకవృక్షమూలకులాలశాలాగ్నిహోత్రనదీపులినగిరికందరకుహరకోటరనిర్ఝరస్థండిలేష్వనికేతవాస్యప్రయత్నో నిర్మమశ్శుక్లధ్యానపరాయణోఽధ్యాత్మనిష్ఠః శుభాశుభకర్మనిర్మూలనపరః సన్న్యాసేన దేహత్యాగం కరోతి సపరమహంసో నామ.

అనుశ్రుతిచేత నిరూపించిరి.

తా. పుట్టిననాటిరూపమును ధరించినవాఁడును అనఁగా దిగంబరుఁడని యర్థము, శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములను సహించువాఁడును, గృహక్షేత్రాదులను దండకమండల్వాదు లను విడిచినవాఁడును, వేదాంతివేద్యమైన బ్రహ్మమార్గము నందు చలింపనిచిత్తము గలవాఁడును, రాగద్వేషాదిశూన్య మైన మనస్సుగలవాఁడును, దేహధారణమాత్రముకొఱకు పగ టిలో నిరువదియారవగడియ కాలములో గ్రామములోనికి భిక్షు కుఁబోయి కడుపునకు వలసినంత భిక్షాన్నమును పుచ్చుకొని భిక్షా న్నముయొక్క లాభాలాభములను సమముగాఁ దలఁచి జనులు కాపురము లేని యింటియందుఁగాని, దేవాలయము, గడ్డివా ములచోటు, పుట్టలుండుచోటు, కుమ్మరవాండ్రు క్రొత్తకుండలు చేసిపెట్టుకొనెడియిల్లు, అగ్నిహోత్రగృహము, ఏటియిసుక దిన్నె, పర్వతగుహ, కొండచరియ, పెద్దవృక్షములయొక్క తొఱ్ఱ, సెలయేటియొక్క దరి, బీటినేల ఈ ప్రదేశములలో నెక్కడనో యొకస్థలమందు నియతి లేక నివసించువాఁడును, సర్వవిషయములయందు ప్రయత్నము లేనివాఁడును, ఇది నాది యను మమకారము లేనివాఁడును, బ్రహ్మస్వరూపమును ధ్యానముఁజేయువాఁడును, పరమాత్మయం దనన్యవ్యాపార తారూపనిష్ఠగలవాఁడును పుణ్యపాపకర్మల నన్నిటిని నశింపఁ జేయుటయం దాసక్తిగలవాఁడునునై సన్న్యాసముచేత నే దేహత్యాగమును చేయు మహాపురుషుఁడు పరమహంస యని చెప్పఁబడు నని శ్రుత్యర్థము. కనుక వివిదిషాసన్న్యాసివిద్వ త్సన్న్యాసు లిద్దరు పరమహంస లని సిద్ధము. వీరిద్దరకు పరమ

హంసత్వము సమానమైనను, వీరిచేత ననుష్ఠింపఁబడు ధర్మములు పరస్పరవిరుద్ధములుగా నున్నందున వివిదిషాసన్యాసి విద్వత్సన్యాసుల కవాంతరభేదము గలదు. అది యెటువలె నంటే ఆరుణ్యుపనిషత్తులో నారుణి యనుశిష్యుఁడు "ఓ స్వామీ ! శిఖాయజ్ఞోపవీతస్వాధ్యాయ గాయత్రీమంత్రజపాదిసకలకర్మలను ఏవిధానముచేత త్యజింప నగు నని వివిదిషాసన్యాసమునుగూర్చియడుగఁగా గురువగు ప్రజాపతి శిఖాయజ్ఞోపవీతాదులయొక్క త్యాగమును చెప్పి, దండమును కౌపీనమును, పైవస్త్రమును (కాషాయమును) మాత్రము పరిగ్రహించవలయునని విధించి త్రికాలస్నానము, బ్రహ్మధ్యానము, ఉపనిషత్పారాయణము మొదలగుజ్ఞానసాధనధర్మముల ననుష్ఠింపవలయు నని విధించిరి. పరమహంసోపనిషత్తులో పరమహంసలగు యోగులయొక్క మార్గము (అనుష్ఠానము) ఎటువంటిదని నారదమహాముని విద్వత్సన్యాసమునుగూర్చి ప్రశ్నచేయఁగా గురువగు ప్రజాపతి వివిదిషాసన్యాసికివలె సర్వత్యాగము నుపదేశించి కౌపీనదండకాషాయములను లోకోపకారముకొరకును, స్వశరీరోపకారముకొరకును ధరింపవలయు నని చెప్పి, యిది ముఖ్యసన్యాసము గాదని దండకాషాయకౌపీనాదుల నన్నిటిని త్యజించి దిగంబరుండై స్తుతినమస్కారాదులయం దపేక్షలేక పూర్ణానందస్వభావపరబ్రహ్మము నేనని తలఁచి కృతార్థుఁడగు పురుషశ్రేష్ఠునియొక్క సన్యాసము ముఖ్యసన్యాసమని యుపదేశించిరి. కనుక వివిదిషాసన్యాసివిద్వత్సన్యాసుల కనుష్ఠేయధర్మములు విలక్షణములై యున్నందున, నుభయసన్యాసుల

శవాంతరభేదము నిశ్చయముగా నున్న దని సిద్ధము. స్మృతుల యందును వివిదిషాసన్న్యాసవిద్వత్సన్న్యాసములయొక్క భేదము స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినది. అది యెటువలెనంటే

స్మృతి. సంసారమేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సారదిదృక్షయా,
ప్రవ్రజంత్యకృతోద్వాహాః పరం వైరాగ్యమాశ్రితాః.

తా. సంసారమును నిస్సారముగాఁ జూచి సారమగు బ్రహ్మస్వరూపమును దెలియ నిచ్ఛగలవారై వివాహమును జేసుకోకయే పరమవైరాగ్యము నాశ్రయించి కొందరు మహానుభావులు సన్న్యసించుదురు.

స్మృ. ప్రవృత్తిలక్షణో యోగో జ్ఞానం సన్న్యాసలక్షణం,
తస్మాద్ జ్ఞానం పురస్కృత్య సన్న్యసేదిహ బుద్ధిమాన్.

తా. కర్మయోగము ప్రవృత్తిమార్గ మని జ్ఞానయోగము నివృత్తిమార్గ మని చెప్పఁబడును గనుక జ్ఞానము సంపాదింప నిచ్ఛగలిగి బుద్ధిమంతుండగుపురుషుఁడు సన్న్యసించవలయును. ఈవాక్యములచేత వివిదిషాసన్న్యాసము చెప్పఁబడినది.

స్మృ. యదా తు విదితం తత్త్వం పరం బ్రహ్మ సనాతనం,
తదైకదండం సంగృహ్య సోపవీతాం శిఖాం త్యజేత్.

తా. ఎప్పుడు అనాదిసిద్ధమై పరమార్థసత్యమైన పరబ్రహ్మము దెలియఁబడెనో, అప్పుడు ఏకదండసన్న్యాసమును బరిగ్రహించి శిఖాయజ్ఞోపవీతములను విడువవలయును.

స్మృ. జ్ఞాత్వా సమ్యక్పరం బ్రహ్మ సర్వం త్యక్త్వా పరివ్రజేత్.

తా. పరమాత్మస్వరూపమును చక్కఁగా దెలుసుకొని,

గృహక్షేత్రాదిపరిగ్రహము[illegible] [illegible]
యును. ఈవాక్యములు విద్వత్సన్న్యాసము[illegible]

ఆక్షేపము.—ఓయీ! [illegible]
దిష వేదనము[illegible] (=తెలిసికొనుటయందు[illegible]) [illegible]
విద్వత్సన్న్యాసమునకు విప్పత్తి (ప్రవృత్తిని) [illegible]
చెప్పుట యుక్తము గాదు. [illegible]
నభ్యసింప నిచ్ఛ గలిగినటుల వేదా[illegible]
సామాన్యేచ్ఛగలవారు కొందరు గలరు. [illegible]
జ్ఞానము గలిగి పండితుల మని అభిమానము[illegible]
ముగలవారుగ్గా వ్యవహరించు చున్నారు. [illegible]
మును గ్రహించినట్లు గానము. కనుక, [illegible]
త్తలు సన్న్యాస[illegible]తున్న లని చెప్పబడెను!

పరిహారము— [illegible]
బుభుక్షు (ఆకలి) కలిగినప్పుడు ఏ[illegible]
నితరమైనపని యిష్టము కాదో, [illegible]
సహింపబడదో, ఆప్రకారము [illegible]
సంపాదకము లగుకామ్యకర్మ[illegible] ([illegible]),
జ్ఞానసాధనములగు శ్రవణాదుల[illegible]
గలుగునో అజ్ఞానేచ్ఛ విపిన్సు. [illegible]
కారణము గాని సామాన్యేచ్ఛ [illegible]
కు అవధి (పరాకాష్ఠ) ఉపదేశసాహస్రియం[illegible]
శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యుల[illegible] చెప్పబడెను.

శ్లో. దేహాత్మజ్ఞానవత్ జ్ఞానం, దేహాత్మజ్ఞానబాధకమ్,
ఆత్మన్యేవ భవేద్యస్య స నేచ్ఛన్నపి ముచ్యతే.

తా. పరమాత్మవిషయమైన యేజ్ఞానము (అహం బ్రహ్మాస్మి యనుజ్ఞానము) పామరజనులకు దేహమే నేననుజ్ఞానమువలె దృఢముగా నుండునో ఆజ్ఞానము దేహమే నేననుమిథ్యాజ్ఞానమును బాధించును. ఇటువంటిపురుషుఁడు మోక్షేచ్ఛ లేనివాఁడైనను ముక్తినొందు ననియర్థము.

శ్రు. భిద్యతే హృదయగ్రంథి శ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే.

ఈశ్రుతియును విద్వత్తయొక్క అవధిని జెప్పుచున్నది

తా. హిరణ్యగర్భాదిదేవతలకంటె నుత్తముఁడగు పరమాత్మ మనోవృత్తిచేత ప్రత్యక్షముగాఁ జూడఁబడినప్పుడు అంతఃకరణచిదాత్మల కజ్ఞానముచేతఁ గలిగిన యేకత్వాభిమానమను హృదయగ్రంథి నశించును. అంతఃకరణముకంటె విలక్షణమైన చిదాత్మపరబ్రహ్మముపునా? కాదా? పరబ్రహ్మమైనప్పటికి అంతఃకరణముచేత తెలియ శక్యమౌనా? కదా? శక్యమైనప్పటికి నిట్టి వంటిబ్రహ్మజ్ఞానముచేత ముక్తిగలదా? లేదా? అనుసందేహములు తెగిపోవును. వర్తమానదేహమును గలుగఁజేసి దీనియందు సుఖదుఃఖాదిభోగములను గలుగఁజేయుప్రారబ్ధకర్మ యనుభవముచేతనే నశించఁదగినదిగనుక. ప్రారబ్ధముకంటె నితరములైన సంచితాగామికర్మలు ఇచ్చట కర్మలని చెప్పఁబడినవి. బ్రహ్మజ్ఞానముగలుగుటకు పూర్వము ఈజన్మమునందును పూర్వజన్మములనందును సంపాదింపఁబడి, యుత్తరజన్మకారణములైనపుణ్యాపుణ్య

ములు సంచితము లనఁబడును. బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగినతరువాత
చేయఁబడుపుణ్యపాపము లాగామము లనఁబడును. ఈకర్మ
లన్నియు క్షయము నొందు నని యర్థము. ఈయర్థమును

స్మృ. యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే,
హత్వాపి స ఇమాఁల్లోకాన్న హంతి న నిబధ్యతే.

యనుభగవద్గీతావచనమును ప్రతిపాదింపుచున్నది.

తా. ఏపురుషునియొక్క సత్తామాత్రమైన యాత్మస్వరూపము అహంకారముతో (అంతఃకరణతో) అభేదప్రతిపత్తి లేనిదై ప్రకాశించుచుండునో యేపురుషునియొక్క బుద్ధి సంశయము లేనిదై యుండునో ఆపురుషుఁడు ఈలోకములనన్నిటిని జంపినా? పాతకముచేత సంబంధింపఁబడఁడని యర్థము. ఇటువంటి విద్వత్సన్న్యాసము నకు కారణము గాని పండితాభిమానులగుమొక్క ఆభాసవిద్వత్త కారణము గాదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! ఈలాగైతే వివిదిషాసన్న్యాసనిష్ఠమైన తత్త్వజ్ఞానముచేత నాగామిజన్మలు (రాఁబోవుజన్మలు) నివారింపఁబడును. వర్తమానజన్మశేషము అనుభవముచేత నశించును గాని మరియొకదానిచే నశింపఁజేయుటకు శక్యమైనది కాదు గదా. కనుక నీవిద్వత్సన్న్యాసముతో ప్రయోజన మేమి?

సమాధానము.—ఈవిద్వత్సన్న్యాసము జీవన్ముక్తికి కారణమని పూర్వము చెప్పియున్నాము గనుక విద్వత్సన్న్యాసమునకుఁ బ్రయోజనము జీవన్ముక్తి యని తెలియవలయును. కనుక ఏప్రకారము తత్త్వజ్ఞానముకొరకు వివిదిషాసన్న్యాస మనుష్ఠింపఁబ

డునో, ఆ ప్రకారము జీవన్ముక్తికొఱకు విద్వత్సన్న్యాస మనుష్ఠింపఁబడవలయునని సిద్ధము. ఇది విద్వత్సన్న్యాసము.

ప్రశ్న—జీవన్ముక్తియనఁగా నేమి? జీవన్ముక్తి గల దని చెప్పుటకు ప్రమాణ మేమి? అది యేలాగున సిద్ధించును? సిద్ధించెనా, దానివలనఁ బ్రయోజన మేమి?

ప్రతివచనము—శరీరముతోఁ గూడి జీవించియున్న పురుషునకు కర్తృత్వభోక్తృత్వసుఖదుఃఖాదిమనోవికారములు ఆయాసస్వరూపము లగుటచే బంధము. ఇటువంటిబంధము నివారింపఁబడడమే జీవన్ముక్తి యనఁబడును.

ఆక్షేపము — ఈసుఖదుఃఖాదిమనోవికారరూపమగు బంధము ఆత్మస్వరూపములోనుండి నివారింపఁబడునా లేక చిత్తములోనుండి నివారింపఁబడునా? ఆత్మస్వరూపములోనుండి బంధము తత్త్వజ్ఞానముచేతనే నివారింపఁబడినందున విద్వత్సన్న్యాసము నిష్ప్రయోజనముగనుక ప్రథమపక్షము యుక్తము గాదు. సుఖదుఃఖాదులు చిత్తధర్మము లగుటవలన చిత్తస్వభావములే కనుక చిత్తములోనుండి నివారించుట జలములోనుండి శైత్యమును అగ్నిలోనుండి వేడిమిని నివారించుటకు శక్యము గానట్లు శక్యమైనది కాదు. కాఁబట్టి రెండవపక్షమును అయుక్తము.

సమాధానము—ఆత్మస్వరూపములోనుండి నివారింపఁబడడముగాదు, చిత్తములోనుండి నివారింపఁబడడమే. అయితే చిత్తములోనుండి బంధమునకు ఆత్యంతికనివారణము (నిశ్శేషముగా సర్వదా నివారణము) సంభవింపక పోయినా కొంతమట్టుకు కొంతకాలమువరకు నివారణ మేకదా. జలమందుండుద్రవత్వము

మట్టియొక్క మేళనముచేత కొంతభాగము ఏలాగున నివారింపఁబడునో అగ్నిలోనుండి వేడిమి మణిమంత్రములచేత కొంతకాల మేలాగున నివారింపఁబడునో ఆలాగున యోగాభ్యాసముచేత శక్యముగానే యున్నది.

ఆక్షేపము—ఓయీ, సకలమైన అవిద్యను తత్కార్యములగు దేహేంద్రియాదులను నిశ్శేషముగా నశింపఁజేయుటకు ప్రవర్తింగినతత్త్వజ్ఞానమును ప్రారబ్ధకర్మప్రతిబంధించి(అడ్డగించి) తనయొక్క ఫలమగు సుఖదుఃఖాదిభోగముల నిచ్చుటకు శరీరేంద్రియాదులను నిలిపినది. సుఖదుఃఖాదిభోగములు చిత్తవృత్తులను (చిత్తవికారములను) వినాగా సంపాదించుటకు శక్యములు గావు. కాఁబట్టి ప్రారబ్ధకర్మచేతనావశ్యకముగా ప్రవర్తింపఁజేయఁబడు చిత్తవృత్తులకు యోగాభ్యాసముచేత నివారణము ఏలాగున సంభవించును?

సమాధానము—చిత్తవృత్తులయొక్క నివారణముచేత నగుజీవన్ముక్తియును సుఖవిశేషాంతర్భూతమైనందున ప్రారబ్ధకర్మ కొన్నిసుఖముల ననుభవింపఁ జేయుటకై చిత్తవృత్తులను బ్రవర్తింపఁ జేయునటుల జీవన్ముక్తిసుఖము ననుభవింపఁ జేయుటకై చిత్తవృత్తుల నివారించును.

ఆక్షేపము—అయితే ప్రారబ్ధకర్మచేతనే జీవన్ముక్తి గలుగుచుండఁగా విద్వత్సన్యాసయోగాభ్యాసాదిపురుషప్రయత్నముతో ప్రయోజనము లేదు గదా.

సమాధానము—ఈలాగునఁ జెప్పితే ప్రారబ్ధముచేతనే ధనపుత్రాదిలాభము గలుగుచుండఁగా కృషివాణిజ్యపుత్రికా

మేష్ట్యాదిపురుషప్రయత్నముతో ప్రయోజనము లేకపోవును గనుక ప్రారబ్ధము ధనాదిఫలముల నిచ్చెడిసమయములో కృషి వాణిజ్యాదిపురుషప్రయత్నమును ద్వారముగా నుంచుకొని యిచ్చినట్టుగా జీవన్ముక్తిసుఖమును ఇచ్చెడిసమయములోను విద్వత్సన్న్యాసయోగాభ్యాసము లను పురుషప్రయత్నములను పురస్కరించుకొని యిచ్చుచున్నది. కాఁబట్టి జీవన్ముక్తిసుఖము ప్రారబ్ధకర్మఫలమని చెప్పినను, యోగాభ్యాసాదిపురుషప్రయత్నము వ్యర్థము కాదు. వాస్తవమునకు జీవన్ముక్తి ప్రారబ్ధకర్మఫలమే కాదు. విద్వత్సన్న్యాసయోగాభ్యాసముల యొక్క ఫలము. తత్త్వజ్ఞానముకంటె ప్రారబ్ధకర్మ యే ప్రకారము ప్రబలమో ఆ ప్రకారము ప్రారబ్ధకర్మకంటె యోగాభ్యాసముచేత చిత్తవికారములు నిరోధింపఁబడును. కనుకనే యోగాభ్యాసపరులగు వీతహవ్యోద్దాలకాదిమహర్షులు స్వేచ్ఛచేత దేహత్యాగమును జేసినట్టు, ఇతిహాసములయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. అల్పాయుష్యముగల మనవంటివారికి అటువంటి మహాయోగము సంభవింపకపోయినను కామక్రోధాదిచిత్తవృత్తులను మాత్రము నిరోధించుయోగము సులభముగానే సంభవించును. శాస్త్రమందుఁ జెప్పియున్న పురుషప్రయత్నమునకు ప్రారబ్ధముకంటె ప్రాబల్యము నంగీకరింపనియెడల వైద్యశాస్త్రము మొదలు వేదాంతశాస్త్రమువరకు అన్నిశాస్త్రములు నిష్ప్రయోజనము లనిచెప్పవలయును. ఈశాస్త్రము లన్నియుఁ బ్రారబ్ధకర్మఫలములగు రోగాదులకు నివర్తకములైన ఔషధసేవాదిపురుషప్రయత్నమునకు కొన్నిదేశకాలములయందు ప్రయోజనము కనుపడక పోయినమాత్రాన అన్నిపురుషప్ర

యత్నములకు సర్వదా ప్రయోజనము లేదని చెప్పఁదగదు. ఒకా
నొకరాజుయొక్క సైన్యము యుద్ధమందు పరాజయమునొం
నని సకలరాజులు సైన్యమును సంగ్రహించుటయం దనాదరుసై
యుండరు గదా. ఒకవైద్యుఁ డొకరోగికి రోగమును నివారణ
చేయలేదని తక్కినవారు వానిని పిలువకుందురా? కనుక నే
ఆనందబోధాచార్యులవారు

నహ్యజీర్ణభయాదాహారపరిత్యాగః. భిక్షుకభయాద్వా స్థాల్యానధి
శ్రయణం, యూకాభయాద్వా ప్రావరణపరిత్యాగః.

అని చెప్పిరి.

తా. ఒకప్పుడు భోజనముచేయఁగా నజీర్ణము చేసెనని యెప్పటికి భోజనమును చేయక మానుట లేదు. ఒకప్పుడు భిక్షుకులు (మధూకరపువాండ్రు) ఎక్కువగా వచ్చినారనుభయముచేత నెప్పటికి నన్నమును వండుటకు పాత్రను పొయిమీఁద పెట్టుట మానుటలేదు. ఒకప్పుడు చీరపేలు పడిన వనుభయముచేత నెప్పటికి పైనుత్తరీయమును ధరించుట మానుటయు లేదని యుక్త
ము గనుక పురుషప్రయత్నమగు యోగాభ్యాసముచేత చిత్తవృత్తినిరోధపూర్వకముగా జీవన్ముక్తి సంభవించునని సిద్ధము. శాస్త్రోక్తమగు పురుషప్రయత్నము ప్రారబ్ధకర్మకంటె ప్రబలమని వాసిష్ఠరామాయణమునందు వసిష్ఠరామసంవాదవాక్యముల వలన విస్పష్టముగా చెప్పఁబడినది. అదియెటువలెనంటె,

శ్లో. సర్వమేవేహ హి సదా సంసారే రఘునందన,
సమ్యక్ప్రయుక్తాత్సర్వేణ పౌరుషాత్సమవాప్యతే.

తా. ఓరామా! సంసారమునందు పుత్రులు, ధనము, స్వర్గలోకము, బ్రహ్మలోకము మొదలగుసకలమైన ఫలము

రుషునిచేతఁ జేయఁబడుపుత్రకామేష్టి కృషివాణిజ్యములు, జ్యోతిష్టోమాదియాగములు బ్రహ్మోపాసనము మొదలగు దృఢమైన ప్రయత్నముచేత నిశ్చయముగా లభించును.

శ్లో. ఉచ్ఛాస్త్రం శాస్త్రితం చేతి పౌరుషం ద్వివిధం స్మృతం,
తత్రోచ్ఛాస్త్రమనర్థాయ పరమార్థాయ శాస్త్రితం.

టీ. పురుషప్రయత్నము శాస్త్రీయ మని అశాస్త్రీయ మని రెండువిధములు. పరద్రవ్యాపహారపరస్త్రీగమనసురాపానాదులు అశాస్త్రీయపురుషప్రయత్నము. నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానగంగాస్నానసాలగ్రామతీర్థప్రాశనాదులు శాస్త్రీయపురుషప్రయత్నము. ఇందులో నశాస్త్రీయపురుషప్రయత్నము అనర్థమగునరకమునకు కారణము. శాస్త్రీయపురుషప్రయత్నము స్వర్గాదిపురుషార్థములకంటె నుత్తమమగు మోక్షమునకు కారణము.

శ్లో. ఆబాల్యాదలమభ్యస్తైః శాస్త్రసత్సంగమాదిభిః,
గుణైః పురుషయత్నేన సోఽర్థః సంపద్యతే హితః.

తా. చిన్నతనము మొదలు సంపూర్ణముగా నభ్యసింపఁబడిన సచ్ఛాస్త్రాభ్యాససత్పురుషసహవాసములు మొదలగు గుణములతోఁ గూడినపురుషప్రయత్నముచేత ఆపరమపురుషార్థమగు మోక్షము సాధింపఁబడును అని వసిష్ఠమహాముని చెప్పఁగా శ్రీరాములు అడుగుచున్నారు.

శ్లో. ప్రాక్తనం వాసనాజాలం నియోజయసి మాం యథా,
మహ్యే తథైవ తిష్ఠామి కృపణః కిం కరోమ్యహమ్.

తా. పూర్వజన్మలయం దనుష్ఠింపఁబడిన ధర్మాధర్మముల (పుణ్యపాపముల) యొక్క సంస్కారము లనెడివాసనలు నా

యంతఃకరణమునందుండి న న్నే ప్రకారముగాఁ బ్రేరణ చేయుచున్నవో, ఆప్రకారము నేను పోఁగలవాఁడ నేకాని, అస్వతంత్రుఁడనైన నేను. ఏమి చేయఁగలను? ఇందుకు వసిష్ఠమహాముని ఉత్తరమును చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. అత ఏవ హి హే రామ శ్రేయః ప్రాప్నోషి శాశ్వతమ్,
స్వప్రయత్నోపనీతేన పౌరుషేణైవ నాన్యథా.

తా. ఓరామా! యెందువలన నీవు వాసనలకు పరతంత్రుఁడవై యుంటివో, అందువలననే కరణత్రయముచేత నుత్సాహముతోఁ జేయుప్రయత్నమువలన పారతంత్ర్యమును తప్పించుకొని శాశ్వతమైన మోక్షమును పొందఁగలవు. మరియొక మార్గముచేత మోక్షమును పొందలేవు.

శ్లో. ద్వివిధో వాసనావ్యూహః శుభశ్చైవాశుభశ్చ తే,
ప్రాక్తనో విద్యతే రామ ద్వయోరేకతరోఽథవా.

తా. ఓరామా! పూర్వజన్మసిద్ధములైన వాసనలు పుణ్యవాసన లని పాపవాసన లని రెండు నీకుఁ గలవు. అందులో రెండు వాసనలు నిన్నుఁ బ్రేరణచేయుచున్నవా లేక ఒకవిధమైన వాసనలు మాత్రమే ప్రేరణచేయుచున్నవా? ఒకవిధమైన వాసనలు మాత్రమే ప్రేరణచేయుచున్నపక్షమందు పుణ్యవాసనలా లేక పాపవాసనలా నిన్నుఁ బ్రేరణచేయుచున్నవి.

శ్లో. వాసనౌఘేన శుద్ధేన తత్ర చేదపనీయసే,
తత్క్రమేణాశు తేనైవ పదం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్.

తా. ఈపక్షములు మూటిలో పుణ్యవాసనలు నిన్నుఁ బ్రేరణచేయుచున్నపక్షమందు ఆపుణ్యవాసన నీచేత చేయింపఁ

బడు అనుష్ఠానముచేతనే ప్రయత్నాంతరము లేకయే శాశ్వతమైన పదమును (మోక్షమును) పొందఁగలవు.

శ్లో. అథ చేదశుభో భావః స్వాం యోజయతి సంకటే,
ప్రాక్తన స్తదసౌ యత్నా జ్జేతవ్యో భవతా స్వయమ్.

తా. లేక పాపవాసనలు నిన్నుఁ బ్రేరణచేయుచున్న పక్షమందు అపూర్వజన్మసిద్ధములైన పాపవాసనలను శాస్త్రమందు చెప్పిన సత్కర్మానుష్ఠానము మొదలగు ప్రయత్నములచేత నీవు నశింపఁజేయుము.

శ్లో. శుభాశుభాభ్యాం మార్గాభ్యాం వహంతీ వాసనాసరిత్,
పౌరుషేణ ప్రయత్నేన యోజనీయా శుభే పథి.

తా. పుణ్యపాపవాసనలు రెండు నిన్నుఁ బ్రేరణ చేయుచున్నపక్షమందు పుణ్యవాసనల నాప్రకారమే నిలిపి పాపవాసనలను శాస్త్రోక్తసత్కర్మానుష్ఠానసత్పురుషసహవాసాది ప్రయత్నముచేత నశించి పుణ్యవాసనలనే వృద్ధిపఱుపవలయును.

శ్లో. అశుభేషు సమావిష్టం శుభేష్వేవావతారయేత్,
స్వమనః పురుషార్థేన బలేన బలినాంవర.

తా. మనస్సు పరస్త్రీపరద్రవ్యాభిలాష మొదలగు పాపములయందు చేరి యుండెనా, సచ్ఛాస్త్రశ్రవణదేవతాధ్యానాది పుణ్యములయందుఁ బ్రయత్నముచేత చేర్పవలయును.

శ్లో. అశుభాచ్చాలితం యాతి శుభం తస్మాదపీతరత్,
జంతోశ్చిత్తం తు శిశువత్తస్మాత్తచ్చాలయేద్బలాత్.

తా. లోకములో నొకబాలుఁడు మట్టిని తినుచుండఁగా పండుతినుటను నేర్పి మృద్భక్షణమునుంచి ఆబాలకుని ఏ ప్ర

కారము నివారింపవచ్చునో, ఆప్రకారము చిత్తము పాపకృత్యమగు దుష్టసహవాసము మొదలగువాని నివారించుటవలన గా సత్సహవాస సచ్ఛాస్త్రశ్రవణాది పుణ్యకృత్యముల నేర్చి పాపకృత్యములనుండి మనస్సును మరలింపవచ్చును గనుక పురుషప్రయత్నమువలన చిత్తమును బలాత్కారముగా అకార్యములలో నుండి మరలింపవలయును.

శ్లో. సమతా సాంత్వనేనాశు న ద్రాగితి శనైశ్శనైః,
పౌరుషేణ ప్రయత్నేన లాలయేచ్చిత్తబాలకమ్.

తా. చపలమగు పశువును కట్టుమట్టుకుఁ జేర్చుటకు రెండుపాయములు గలవు. ఒకటి మంచిపచ్చిగడ్డిని జూపుట. రెండవది కఱ్ఱయెత్తి బెదరించుట. ఇందులో మొదటి యుపాయము చేత శీఘ్రముగా కట్టుమట్టుకు పశువు చేర్పఁబడును. రెండవ యుపాయముచేతనో అటూఇటూ పరువులిడి నెమ్మదిగాఁ జేర్పఁబడును. ఈప్రకారమే చిత్తమును శాంతి నొందించుటకును రెండుపాయములు. ఒకటి శత్రుమిత్రాదులయందు సమబుద్ధిని బొందించుట. రెండవది ప్రాణాయామప్రత్యాహారాదిహఠయోగము. ఇందులో మొదటియుపాయముచేత చిత్తమును శీఘ్రముగా శాంతి నొందింపవలయును గాని రెండవది యగుహఠయోగముచేత శీఘ్రముగా చిత్తము శాంతి నొందింపఁ దగదు. నెమ్మదిగా కొంతకాలమునకు శాంతి నొందించవలయును.

శ్లో. ప్రాగభ్యాసవశాద్యాతి యదా తే వాసనోదయం,
తదాభ్యాసస్య సాఫల్యం విద్ధి త్వమరిమర్దన.

తా. మృదువగు నుపాయముచేత (శత్రుమిత్రాదులయందు

సమబుద్ధిని గఱపుటచేత) శీఘ్రముగానే చిత్తమునందు పుణ్యవాసనలు పుట్టెనేని, తాను చేసినప్రయత్నము సఫలమైన దని తలఁపవలయును. స్వల్పకాలముననే యిటువంటి పుణ్యవాసనలు పుట్టునా యని సంశయింపఁ దగదు.

శ్లో. సందిగ్ధాయామపి భృశం శుభామేవ సమాహర,
శుభాయాం వాసనావృద్ధౌ తాత దోషో న కశ్చన.

తా. అభ్యసింపఁబడు పుణ్యవాసనలు సంపూర్ణముగాఁ బుట్టెనా లేదా యను సంశయము కలిగినప్పుడు తిరిగి పుణ్యవాసనలకు సాధకములగు నుపాయములను విడువక యభ్యసింపనే వలయును. పుణ్యవాసనలకు వృద్ధి గలుగఁజేసినపక్షమందు హాని లేదు. లోకములో సహస్రగాయత్రీమంత్రజపమును జేయ సంకల్పించినపురుషునకు పదియవశతమందు పదియవశతమును జపించినానా లేదా యను సంశయముకలిగి తిరిగి పదియవశతమును జపించినచో జపము పూర్ణము గాకయుండెనా పూర్ణమగును. అయియుండెనా అధికమగును. అధికమైనందున సహస్రగాయత్రీజపమునకు హాని లేదు గదా.

శ్లో. అవ్యుత్పన్నమనా యావద్భవానజ్ఞాతతత్పదః,
గురుశాస్త్రప్రమాణైస్తు నిర్ణీతం తావదాచర.

తా. నీవు పరమాత్మస్వరూపమును ఎఱుఁగనందున నా పరమాత్మస్వరూపమందుఁ జేరనిచిత్తవృత్తికలవాఁడవై యెంతవరకు నుందువో, యంతవరకు సద్గురూపదేశముచేత సచ్ఛాస్త్రపరిశీలనముచేతను పరమాత్మతత్త్వమును విచారించుచుండుము.

శ్లో. తతః పక్వకషాయేణ నూనం విజ్ఞాతవస్తునా,
శుభోఽప్యసౌ త్వయా త్యాజ్యో వాసనౌఘో నిరోధినా.

తా. చిత్తమునందుండు మాలిన్యము లన్నియు నశించి యాపరమాత్మస్వరూపము బాగుగా తెలియఁబడినతరువాత పరమాత్మస్వరూపమం దేకాగ్రనిష్ఠ గల చిత్తవృత్తిచేత పూర్వ మభ్యసింపఁబడిన పుణ్యవాసనల నన్నిటిని విడువవల యును. అనఁగా పరమాత్మయందు చిత్తమును చేర్చి యితరముల నన్నిటిని మఱవవలయునని భావము.

శ్లో. యదతిసుభగమార్యసేవితం త
చ్ఛుభమనుసృత్య మనోజ్ఞభావబుద్ధ్యా,
అధిగమయ పదం యదద్వితీయం
తదను తదప్యవముచ్య సాధు తిష్ఠ.

తా. ఏపుణ్యకార్యము సర్వజనమనోరంజకమును, సత్పురుషులచేత నాచరించఁబడునట్టిదియుగా నుండునో, అటువంటి పుణ్యకార్యమును నిష్కపటమగు బుద్ధిచేత నాచరించి, అందుచేత నద్వితీయమును సచ్చిదానందస్వరూపము నగుపరమాత్మను తెలుసుకొని అనంతరము ఆపుణ్యవాసనలను కూడ విడిచి కేవలపరమాత్మస్వరూపానుసంధానపరుఁడవై యుండుము.

వ. అని యీప్రకారము వసిష్ఠమహాముని శ్రీరాములవారి కుపదేశించిరి గనుక యోగాభ్యాసాదిపురుషప్రయత్నముచేత ప్రారబ్ధకర్మసంపాదితములగు కామక్రోధాదిచిత్తవృత్తుల నభిభవించి జీవన్ముక్తిసుఖము నొందవచ్చు ననుటకు సంశయము లేదు. ఇది జీవన్ముక్తియొక్క స్వరూపము. ఇఁకను జీవన్ముక్తి కలదనుటకు ప్రమాణ మేమి యనురెండవప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడును. జీవన్ముక్తి కల దనుటయందు శ్రుతిస్మృతి

వాక్యములు ప్రమాణములు. ఈవాక్యములు కఠవల్లి మొదలగు నుపనిషత్తులలో పఠింపఁబడియున్నవి. అది యెటువలెనంటే

శ్రు. 'విముక్తశ్చ విముచ్యతే.' యని కఠవల్లి వాక్యము.

తా. దృష్టబంధ మని యదృష్టబంధమని బంధము రెండువిధములు. అందులో దృష్టబంధమనఁగా కామక్రోధలోభాది చిత్తవృత్తులు. అదృష్టబంధమనఁగా ముందు రాఁబోవు దేహము. తత్త్వజ్ఞాని జీవితకాలమందే యోగాభ్యాసముచేత కామక్రోధాదదృష్టబంధములవల్ల విశేషముగా విడువఁబడి దేహపాతానంతరమందు (మరణానంతరము) అదృష్టబంధమగు నుత్తర దేహసంబంధమువల్లను విశేషముగా విడువఁబడు నని శ్రుత్యర్థము. జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునందును జ్ఞానోత్పత్తికొరకు శమదమాదిసాధనముల సంపాదించుకాలమునందును కామక్రోధాదివృత్తులవలన విడువఁబడినవాఁడైనప్పటికి, ఉత్పన్నములగు వృత్తులను ప్రయత్నముచేత నివారింప వలసియుండును గనుక కామక్రోధాదివృత్తులవలన విడువఁబడినవాఁ డని మాత్రము చెప్పఁబడును. జీవన్ముక్తిదశయందు బంధకములగు కామక్రోధాదివృత్తులు పుట్టనే పుట్టవు గనుక కామక్రోధాదివృత్తులవలన విశేషముగా విడువఁబడు నని చెప్పినది. ఆప్రకారమే మహాప్రలయమునందు దేహము నశించినతరువాత చాలకాలమువరకు నుత్తరదేహసంబంధ మను నదృష్టబంధము రాదు గనుక మహాప్రలయమునందు నశించినదేహముగల పురుషుఁ డుత్తరదేహసంబంధమువలన విడువఁబడినవాఁడని మాత్రము చెప్పఁబడును. తత్త్వజ్ఞానముగలిగి దేహపాతమునొందిన పురుషుఁడైతే యెప్ప

టికి ఉత్తరదేహసంబంధమును పొందు నదిలేదు గనుక నుత్తర దేహసంబంధమువలన విశేషముగా విడువఁబడునని శ్రుతి చెప్పినది.

శ్రు. యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః,
అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే.

అని బృహదారణ్యశ్రుతివాక్యము.

తా. తత్వజ్ఞానియొక్క హృదయమునం దావిర్భవించు కామక్రోధాదివృత్తులు యోగాభ్యాసాతిశయముచేత నెప్పుడు తిరిగి పుట్టకుండ నశించునో అప్పుడు ఆతత్త్వజ్ఞాని ముక్తుఁడవును. ఈదేహమునందుండియు అవిచ్ఛిన్నపరమానందబ్రహ్మస్వరూపము నొందును.

శ్రు. సచక్షురచక్షురివ సకర్ణోఽకర్ణ ఇవ సమనా అమనా ఇవ.

అని మఱియొకశ్రుతివాక్యము.

తా. దృఢమైన బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు నేత్రములు కలవాఁడై నప్పటికి నితరవస్తువులను చూచుటయు, కర్ణములు కలవాడై నప్పటికి నితరశబ్దములను వినుటయు, మనస్సుకలవాఁడై నప్పటికి నితరవిషయముల నాలోచించుటయును లేనివాఁడే యని అర్థము. అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞాని బ్రతికియుండినకాలమందు దేహేంద్రియాదిసంబంధము కలవాఁడుగా నున్నప్పటికిని కేవలబ్రహ్మస్వరూపానుసంధానపరుఁ డగుటవలన దేహేంద్రియాదివ్యాపారములు లేనివాఁడై యుండు నని భావము.

వ. ఇటువంటి శ్రుతు లనేకములు కలవు. స్మృతుల యందును జీవన్ముక్త, స్థితప్రజ్ఞ, భగవద్భక్త, గుణాతీత, బ్రాహ్మ

ణ, అతివర్ణాశ్రమి యనునామములచేత జీవన్ముక్తుఁడగుపురుషుఁడు వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు. అది యెటువలె నంటే, వాసిష్ఠరామాయణమునందు—

శ్లో. నృణాం జ్ఞానైకనిష్ఠానా మాత్మజ్ఞానవిచారిణామ్,
సా జీవన్ముక్తతోదేతి విదేహాన్ముక్తతా యథా.

అని వసిష్ఠవచనము.

తా. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము కలిగి లౌకికవైదికసర్వకర్మపరిత్యాగము చేసి పరమహంసాశ్రమము నంగీకరించిన మహాపురుషులకు విదేహముక్తివలె జీవన్ముక్తియు నావిర్భవించును. జీవన్ముక్తివిదేహముక్తులయం దాత్మానుభవము తుల్యము. ద్వైత ప్రపంచముయొక్క అదర్శనమును తుల్యము. లోకమునం దుండు పురుషులయొక్క దృష్టిచేత తత్త్వజ్ఞానికి దేహమున్నట్టు కనుపడినప్పుడు జీవన్ముక్తియని దేహములేనట్టుకనుపడినప్పుడు విదేహముక్తి యని వ్యవహరింపఁబడును అని వసిష్ఠమహాముని చెప్పఁగా శ్రీరాములు

శ్లో. బ్రహ్మన్విదేహముక్తస్య జీవన్ముక్తస్య లక్షణం,
బ్రూహి యేన తథైవాహం యతే శాస్త్రగమా దృశా.

తా. ఓస్వామీ విదేహముక్తునియొక్కయు జీవన్ముక్తునియొక్కయు లక్షణములను నాకు చెప్పవలయును. ఆలక్షణములను విని నేను శాస్త్రోక్తమార్గముచేత జీవన్ముక్తిదశ నొందుటకు యత్నించెదను అని యడుగఁగా వసిష్ఠమహాముని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో. యథాస్థితమిదం యస్య వ్యవహారవతోఽపి చ,
అస్తం గతం స్థితం వ్యోమ స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. ఈకనుపడు గిరినదీ సముద్రాదిప్రపంచమంతయు ఆయా పురుషులయొక్క దేహేంద్రియాదివ్యవహారములతో (నేను మనుష్యుఁడను, నేను చూచుచున్నా నను వ్యవహారములతో) కూడ మహాప్రళయమందు పరమేశ్వరునిచేత సంహరింపఁబడి స్వరూపశూన్యముగా నశించును. జీవన్ముక్తిదశయం దాలాగున నశింపదు. తత్త్వజ్ఞానియొక్క దేహేంద్రియాదివ్యవహారము లన్యపురుషనిష్ఠములై యుండును. ఏలనఁగా తత్త్వజ్ఞాని బ్రహ్మైకనిష్ఠకలవాఁడగుటచే నతనిదేహేంద్రియాదివ్యాపారము లతనికి స్ఫురింపకపోయినా అన్యపురుషులకు స్ఫురించుచుండు నని భావము. గిరినదీసముద్రాదిప్రపంచమును అప్పుడు పరమేశ్వరునిచేత సంహరింపఁబడనందున తత్త్వజ్ఞునికంటె నితరులగు పురుషులకందఱికి స్ఫురించుచుండును. తత్త్వజ్ఞున కితరప్రపంచమును తెలియఁజేయువృత్తి లేనందున సుషుప్తికాలమందువలె సకలప్రపంచము నశించును. స్వప్రకాశమైన పరమాత్మస్వరూపము మాత్రము స్ఫురించుచుండును.

ఇతఁడే జీవన్ముక్తుఁ డనఁబడును. ఇదియే జీవన్ముక్తునియొక్క లక్షణము. అయితే తత్త్వజ్ఞానములేని పురుషుఁడును సుషుప్తికాలములో జీవన్ముక్తునితో సమానుఁడగు నని శంకింపఁదగదు. తత్త్వజ్ఞానము లేనిపురుషునకు ఉత్తరకాలమందుఁ బుట్టు స్థూలవృత్తులు లేకపోయినా ఉత్తరకాలమందుఁబుట్టు స్థూలవృత్తులకు కారణములగు వాసనలున్నందున జీవన్ముక్తునితో సామ్యము లేదు.

జీవన్ముక్తునకు సమాధిదశలో వృత్తులే లేవు. వ్యుత్థానదశలో కనుపడు వృత్తులు చమురులేని దీపమువలె నాఱిపోవు స్థితిలో నున్నందున వృత్త్యంతరములను పుట్టించుసామర్థ్యము గలవిగావు.

శ్లో. నోదేతి నాస్తమాయాతి సుఖదుఃఖైర్ముఖప్రభా,
యథాస్వప్నే స్థితిర్యస్య స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. స్రక్చందనాదులవలన నితరులు స్తుతినమస్కారాదిపూజలను చేయుటమువలనను,సుఖము ప్రాప్తించినా సంతోషమునొందనివాఁడును ధనహాని, తిరస్కారము మొదలగువాటివల్లదుఃఖము ప్రాప్తించినాదైన్యమును బొందనివాఁడును స్వప్రయత్నము లేక ప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రాప్తించిన భిక్షాన్నమాత్రముచేత దేహధారణమును చేయువాఁడును జీవన్ముక్తుఁ డనఁబడును. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానికి సమాధిదశ యని వ్యుత్థానదశ యని రెండు దశలు గలవు. సమాధిదశయనఁగా బ్రహ్మస్వరూపమందు చిత్తవృత్తి లీనమైయుండుకాలము. వ్యుత్థానదశయనఁగా బహిర్విషయములయందు చిత్తముప్రవర్తించుకాలము. ఇందులో సమాధిదశయందు స్రక్చందనసత్కారాదులు ప్రకాశించుటయే లేదు. వ్యుత్థానదశలయందు కొంచెము ప్రకాశించెనా బ్రహ్మేతరములగు విషయము లన్నియు మిథ్యయనుజ్ఞానము దృఢముగా నున్నందున జీవన్ముక్తునకు స్రక్చందనధిక్కారాదిప్రాప్తియందు హర్షవిషాదములు పుట్టును.

శ్లో. యో జాగర్తి సుషుప్తిస్థో యస్య జాగ్రన్న విద్యతే,
యస్య నిర్వాసనో బోధః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. ఏపురుషుఁడు సుషుప్తిదశలోనుండియు జాగ్రత్తగా వాఁడై యుండునో, యెవనికి జాగ్రదవస్థయు లేదో, యెవనికి జ్ఞానము వాసనాశూన్యమై యుండునో, అతఁడు జీవన్ముక్తుఁడనఁబడును. అనఁగా చక్షురాదీంద్రియములుతమతమగోళములనుండి విషయములను గ్రహించుకాలము జాగ్రద్దశ యనియు; మనస్సు ఇంద్రియములయందుఁ జేరక విలీనమైయుండు దశ సుషుప్తిదశ యనిచెప్పఁబడును. జీవన్ముక్తుఁడు మనస్సు పరమాత్మయందు లీనమైయున్నందున సుషుప్తిదశలో నున్నవాఁడని, చక్షురాదీంద్రియములు గోళములలోనున్నందున జాగ్రద్దశలో నున్నవాఁడని చక్షురాదీంద్రియములు గోళములలోనుండియు విషయములను గ్రహించక పోవుటచేత జాగ్రద్దశ లేనివాఁడని చెప్పను. జీవన్ముక్తునియొక్క జ్ఞానమునందు పరమాత్మ స్వరూపము తప్ప తక్కినవిషయము లేవియు స్ఫురింపనందున, అతనియొక్క జ్ఞానము వాసనాశూన్యమై యుండు నని భావము.

శ్లో. రాగద్వేషభయాదీనామనురూపం చరన్నపి,
యోఽంతర్వ్యోమవదత్యచ్ఛః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. పురుషుండు రాగమున కనురూపమగు భోజనాది వ్యాపారమును ద్వేషమున కనురూపమగు చార్వాకకాపాలాది శాస్త్రములయందు వైముఖ్యమును, భయమున కనురూపమగు సర్పవ్యాఘ్రాదులనుజూచి తొలఁగిపోవుటయును మాత్సర్యమున కనురూపమగు నితరయోగులకంటె తా నెక్కువగా సమాధి ననుష్ఠించుటయును వ్యుత్థానదశయందు పూర్వాభ్యాసముచేతఁ జేయుచున్నవాఁడైనను మనస్సునందు కాలుష్యము

౧-వ ప్రకరణము.

లేనివాఁడెవ్వఁడు చేత ఆకాశమువలె నతిస్వచ్ఛస్వభావము క
డై యుండునో అతఁడు జీవన్ముక్తుఁడనఁబడును.

శ్లో. యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే,
కుర్వతోఽకుర్వతో వాపి స జీవన్ముక్త ఇష్యతే.

తా. లోకమునం దజ్ఞాని యగు పురుషుఁడు శా
ములగు సంధ్యావందనాదికార్యములను జేయునప్పుడు నే
యుచున్నా నని యాత్మయం దహంకారమును జేర్చును. ఈ
ర్మచేత స్వర్గమునుబొందఁగల నని సంతోషముచేత బుద్ధి
మగును. శాస్త్రోక్తకర్మలను చేయనికాలమందు నేను వి
నని చిదాత్మయం దహంకారమును జేర్చును. స్వర్గము ల
దను విషాదముచేత బుద్ధి లిప్త మగును. ఈప్రకారమే
కార్యాకార్యముల యొక్క అనుష్ఠానాననుష్ఠానములయం
కారబుద్ధిలేపములు కలుగును. ఏతత్త్వజ్ఞానికి శాస్త్రీయ
కార్యాకార్యముల యొక్క అనుష్ఠానాననుష్ఠానములయం
హంకారము హర్షవిషాదములచేత బుద్ధిలోపమును కల
ఆతత్త్వజ్ఞుఁడు జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

శ్లో. యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః,
హర్షామర్షభయోన్ముక్తస్సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. తిరస్కారము, తిట్టుట, కొట్టుట, మొదలగు
ర్యములయందుఁ బ్రవర్తింపనందున, ఏతత్త్వజ్ఞానివలన లో
భయమును బొందరో యిట్టువంటి మహానుభావునివిష
లోకులు తిరస్కారతాడనాదివ్యాపారముల నాచరించరు
డైనా ఒకానొకదుర్మార్గుఁడు చేసినా ఏతత్త్వజ్ఞానియొక్క

మునందు క్రోధాదివికారములు పుట్టవో యేమహానుభావుఁడు హర్షక్రోధభయాదివికారములు లేక సర్వదా పరమానందభరితుఁడై యుండునో యతఁడు జీవన్ముక్తుఁ డని చెప్పఁబడును.

శ్లో. శాంతసంసారకలనః కలావానపి నిష్కళః,
యః సచిత్తోఽపి నిశ్చిత్తః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. శత్రుమిత్రమానావమానాదులయందు సమబుద్ధికలవాఁడును, సమస్తమైనచతుష్షష్టివిద్యలు బాగుగా తెలిసియున్నప్పటికి, ఆవిద్యలయం దభిమానము గాని వాటిని లోకులయందు ప్రకాశింపచేయడము గాని లేనివాఁడును స్వరూపతః మనస్సు కలిగియున్నప్పటికి వృత్తిశూన్యముగా నున్నందున మనస్సు లేనివానివలె నుండువాఁడును జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

శ్లో. యస్సమస్తార్థజాతేషు వ్యవహార్యపి శీతలః,
పరార్థేష్వివ పూర్ణాత్మా స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. పరగృహములయందగు వివాహాదికార్యములకుఁ బోయి వారియొక్కసంతోషముకొఱకు తాంబూలప్రదానాది కార్యములయందు బ్రవర్తించుచున్నప్పటికి నాకు నింతపెత్తనము నిచ్చిరను హర్షమునుగాని యీపనిచేయవలసివచ్చె నేయని విషాదమునుగాని యేతత్త్వజ్ఞుఁడు బొందఁడో ఆప్రకారమే స్వకార్యములయందుఁ బ్రవర్తించునప్పుడును హర్షవిషాదములనొందఁడో, పరిపూర్ణాత్మస్వరూపానుసంధానపరుఁడగు నామహాపురుషుఁడు జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును. ఇది జీవన్ముక్తునియొక్క లక్షణము. ఇఁకను విదేహముక్తునియొక్క లక్షణము చెప్పఁబడును.

శ్లో. జీవన్ముక్తపదం త్యక్త్వా శరీరే కాలసాత్కృతే,
విశత్యదేహముక్తత్వం పవనోఽస్పందతామివ.

తా. వాయు వెప్పుడును చలించుస్వభావము కలదై నప్పటికి, ఒకానొకసమయమునందు చలనమును విడిచి నిశ్చలమైయుండునటుల, ఈచిదాత్మ అవిద్యచేత తనయందు కల్పింపఁబడిన శరీరేంద్రియాదుల నవిద్యతోఁగూడ విడిచి కేవల స్వరూపముతోనుండును. అదియే విదేహమోక్షమని చెప్పఁబడును.

శ్లో. విదేహముక్తో నోదేతి నాస్తమేతి న శామ్యతి,
న సన్నాసన్నదూరస్థో న చాహం న చ నేతరః.

తా. విదేహముక్తి నొందినపురుషుఁడు లింగదేహమిచ్చటనే నశించినందున హర్షవిషాదములను బొందుట గాని వాటిని విడుచుట గాని లేదు. అనఁగా హర్షవిషాదములయొక్క ప్రాప్తిత్యాగములు లింగదేహధర్మములే కనుక లింగదేహము నశించినప్పుడు హర్షవిషాదములయొక్క ప్రాప్తిత్యాగములసంభావితములని తాత్పర్యము. మాయోపాధికుఁడై జగత్కారణమగుపరమేశ్వరుఁడని కాని పృథివ్యాదిభూతములని కాని దేవమనుష్యాదిశరీరము లని కాని మాయాతీతమగు శుద్ధచిన్మాత్రమని కాని అవిద్యోపాధికుఁడగు వ్యష్టిజీవుఁడని కాని వ్యవహరించుటకు శక్యమైనవాఁడు కాఁడు. అనఁగా సర్వవికారశూన్యుఁడై యవాఙ్మానసగమ్యుఁడై యుండును.

వ. ఇటువంటి విదేహముక్తితో జీవన్ముక్తికి సామ్యమును చెప్పుటచేత జీవన్ముక్తియందు నిర్వికల్పసమాధి యెంత ఆధిక్య

ము నొందునో, అంత ఉత్కృష్ట జీవన్ముక్తికి కలుగును. కను కనే జీవన్ముక్తి మూడుభూమికలు కలదిగా నున్నది. ఈమూడు భూమికలయొక్క స్వరూపలక్షణము ఉత్తరగ్రంథమునందు వివరింపఁబడును.

భగవద్గీతలయొక్క రెండవయధ్యాయమునందు స్థిత ప్రజ్ఞశబ్దముచేత జీవన్ముక్తుఁడు వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు. అది యెటువలెనంటే? అర్జునుఁడు భగవంతుఁడగు కృష్ణుని నడుగు చున్నాఁడు.

శ్లో. స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ,
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిమ్.

తా. తత్వజ్ఞానము ప్రజ్ఞయనఁ దగును. అది స్థితమని యస్థితమని రెండువిధములు. జారునియం దనురాగముగల స్త్రీ యొక్క బుద్ధి సమస్తకార్యముల యందు జారునే ధ్యానము చేయుచు అభ్యాసముచే చేయఁబడు గృహకృత్యముల నప్పుడే మరచిపోవునటుల పరమవైరాగ్యముఁ గూడి యోగాభ్యాసాతిశ యముచేత మిక్కిలి స్వాధీనపడినచిత్తముగల పురుషునియొక్క బుద్ధి శ్రవణమననాదులచేత పరమాత్మస్వరూపజ్ఞానము కలుగఁ గానే ఆపరమాత్మస్వరూపమును నిరంతరముగా ధ్యానించుచు అభ్యాసముచేత చేయఁబడులౌకికవైదికకర్మల నప్పుడే మరచి పోవును. ఆజ్ఞానమే స్థితప్రజ్ఞ యని చెప్పఁబడును. పరమవైరా గ్యాదిగుణములు లేనివానికి ప్రాచీనపుణ్యముచేత నొకానొక ప్పుడు తత్త్వజ్ఞానము కలిగినా, అప్పుడే మరచిపోవును. ఇదియే యస్థితప్రజ్ఞ యని చెప్పఁబడును. ఈయర్థము వసిష్ఠమహామునిచేత

శ్లో. పరవ్యసనినీ నారీ వ్యగ్రాఽపి గృహకర్మణి,
తదేవాస్వాదయత్యంతః పరసంగరసాయనమ్.
ఏవం తత్త్వే పరే శుద్ధే ధీరో విశ్రాంతిమాగతః,
తదేవాస్వాదయత్యంతర్బహి ర్వ్యవహరన్నపి.

అను శ్లోకములచే చెప్పఁబడినది.

తా. జారునియం దాసక్తి గలస్త్రీ గృహకృత్యముల నాచరించుచున్నప్పటికిని, చిత్తమునం దాజారపురుషసంభోగసుఖమునే యేప్రకార మనుభవించుచుండునో, ఆప్రకారము పరమాత్మస్వరూపసాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు బాహ్యామునందు లౌకికవైదికకార్యముల నాచరించుచున్నప్పటికిని మనస్సునం దాపరమాత్మస్వరూపమునే విడువక ధ్యానించుచుండును అని భావము.

శ్లో. పుంఖానుపుంఖవిషయేక్షణతత్పరోఽపి
బ్రహ్మావలోకనధియం న జహాతి యోగీ,
సంగీతతాళలయనృత్యవశంగతోఽపి
మౌళిస్థకుంభపరిరక్షణధీర్నటీవ.

అని మఱియొకప్రదేశమునందుఁ జెప్పియున్నది.

తా. నిపుణముగ నాట్యము చేయువాఁడు సంగీతము, తాళము, నాట్యము వీటని చేయుచున్నప్పటికిని శిరస్సునం దుండు కలశమునందే చిత్తము నేమరకుండ నిలిపినటుల బ్రహ్మసాక్షాత్కారనిరతుఁ డగువాఁడు అవిచ్ఛిన్నపరంపరగా సంభవించు సుఖదుఃఖాదివిషయముల ననుభవించుచున్నప్పటికిని, అంతఃకర

ణమును అద్వితీయచిదానంద బ్రహ్మస్వరూపమునందే చేర్చుచుండు నని భావము.

ఇందులో స్థితప్రజ్ఞగల పురుషుఁడు సమాహితుఁడని వ్యుత్థితుఁడని రెండువిధములు. సమాహితుఁడనఁగా నేకాగ్రచిత్తుఁడై సమాధియందు పరమాత్మస్వరూపమును ధ్యానించువాఁడు. వ్యుత్థితుఁడనఁగా బాహ్యవిషయములయందు చిత్తముఁ బ్రవర్తించుచుండఁగాఁ జూచుచుండువాఁడు. ఈయిద్దఱియొక్క లక్షణమును పూర్వోత్తరవాక్యములచేత నర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.—సమాహితుఁ డగుస్థితప్రజ్ఞుఁడు ఏమి లక్షణము కలవాఁడు? అనఁగా సమాధియందుండుస్థితప్రజ్ఞుఁ డగుపురుషుఁడు లోకులచేత నేమని వ్యవహరింపఁబడు నని యర్థము. వ్యుత్థితుఁడగుస్థితప్రజ్ఞుఁ డెటువంటివ్యవహారముల నాచరించును? అనఁగా వ్యుత్థానదశయందు స్థితప్రజ్ఞునియొక్క భాషణాసనగమనము లన్యజనులకంటె నేప్రకారముచేత భిన్నములుగా నుండు నని యర్థము. ఇందుకు శ్రీభగవానులు ప్రత్యుత్తరమును జెప్పుచున్నారు.—

శ్లో. ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్,
ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే.

తా. కామములు బాహ్యము లని, ఆంతరము లని, వాసనామాత్రము లని మూఁడుప్రకారములు. సంపాదింపఁబడిన భక్ష్యభోజ్యాదులు బాహ్యము లనఁబడును. మనోరథముచేత నాశింపఁబడునవి యాంతరము లనఁబడును. మార్గమునఁ బోవుచుండఁగాఁ గనఁబడు తృణపర్ణాదులవలె కనఁబడు

చున్నప్పటికి ఆపేక్షింపఁబడని భక్ష్యభోజ్యాదులు వాసనామాత్రము లనఁబడును. సమాహితుఁడగు స్థితప్రజ్ఞుఁడు సకల చిత్తవృత్తులను నశింపఁజేసియున్నందున నీత్రివిధకామములు లేనివాఁడై యుండును. అయినను ముఖప్రసాదము మొదలగు గుణుతులచేత లోపల సంతోషమున్నట్టు కనఁబడును. కామము లన్నియు పూర్వమునందే విడువఁబడినందున ఈసంతోషము కామములచేత కలిగినది గాదు. పరమానందస్వరూపమగు పరమాత్మచిత్తవృత్తియందు సాక్షాత్కరించినందువల్లనే యీసంతోషము కలిగినది. ఇది యసంప్రజ్ఞాతసమాధి యగుటవలన సంప్రజ్ఞాతసమాధియందు వలె నాత్మస్వరూపానుభవముచేత నైనయానందము అంతఃకరణవృత్తిచేత నాస్వాదింపఁబడదు. స్వప్రకాశచిద్రూపముగానే ప్రకాశించును. ఈసమాహితుని యొక్కసంతోషము సాత్త్వికవృత్తి ప్రతిబింబితానందాంశము కాదు. ఇవి మొదలగు లక్షణబోధకవాక్యములచేత సమాహితుఁడగు స్థితప్రజ్ఞుఁడు వ్యవహరింపఁబడును. సంప్రజ్ఞాతాసంప్రజ్ఞాతసమాధులయొక్క లక్షణము ముందు వివరింపఁబడును.

శ్లో. దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః,
వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీర్మునిరుచ్యతే.

తా. రాగద్వేషాదికారణములచేత రజోగుణోద్రేకమునందుఁ బుట్టి దేహేంద్రియములను పరితపింపఁజేయు ప్రతికూలమగు చిత్తవృత్తి దుఃఖ మనఁబడును. ఇటువంటిదుఃఖము ప్రాప్తించినసమయమునందు నేను మహాపాపిని; చీ నే నెందుకు జీవింపవలె నను పశ్చాత్తాపము గలవాఁడుగా కనఁబడుచు తమో

గుణోద్రేకముచేత కలిగినందున భ్రాంతిరూప మగు చిత్తవృత్తి యుద్వేగ మనఁబడును. ఈయుద్వేగ మనుచిత్తవృత్తి వివేకము వలెకనఁబడుచున్నప్పటికిని పాపమును చేయుకాలమందు పుట్టిన పక్షమునకు పాపమును జేయకుండఁ బ్రతిబంధించఁ గలదు. కనుక అప్పుడు వివేకమని చెప్పఁదగియుండును. పాపము పూర్ణముగా చేయఁబడి ఫలమును చూపించుకాలమందు పుట్టినందున నిష్ప్రయోజనము గనుక భ్రాంతియని చెప్పఁదగియున్నది. రాజ్యప్రాప్తి పుత్రోత్పత్తి మొదలగుకారణములచేత సత్త్వగుణోద్రేకము గల సమయమునందు ప్రీతిరూపమై యనుకూలముగాఁ బుట్టినచిత్తవృత్తి సుఖమనఁబడును. ఇటువంటి సుఖము సంభవించినప్పుడు సుఖసాధనమగు పుణ్యమును చేయక యే వ్యర్థముగా సుఖపరంపర నపేక్షించు తమోగుణజన్యమైన చిత్తవృత్తిస్పృహ యనఁబడును. సుఖదుఃఖములు ప్రారబ్ధకర్మచేత సంపాదింపఁబడుచున్నందున వ్యుత్థితుఁ డగుస్థితప్రజ్ఞునకు సుఖదుఃఖముల యందు చిత్తవృత్తి ప్రవర్తించుచున్నందునను, వాటియందు నుద్వేగస్పృహలుపుట్టఁదగి యున్నప్పటికిని దృఢముగా నభ్యసించిన వివేకము కలవాఁడౌటచేత నాస్థితప్రజ్ఞునకు సుఖదుఃఖప్రాప్తియందు నుద్వేగస్పృహలుపుట్టనేరవు. రాగభయక్రోధములు తమోగుణవృత్తులు గనుక బొత్తిగా పుట్టనేరవు. ఇటువంటి పురుషుఁడే స్థితప్రజ్ఞుఁడని చెప్పఁబడును. ఈస్థితప్రజ్ఞుఁడు తనయొక్క అనుభవమును బ్రకాశింపఁజేయుచు శిష్యుల కుపదేశించుటకొఱకు సుఖదుఃఖాదిప్రాప్తికాలములయందు తనకు స్పృహోద్వేగములు లేవని వ్యుత్థానకాలమందు చెప్పుచుండు నని తాత్ప

గుణోద్రేకముచేత కలిగినందున భ్రాంతిరూప మగు చిత్తవృత్తి యుద్వేగ మనఁబడును. ఈయుద్వేగ మనుచిత్తవృత్తి వివేకమ వలె కనఁబడుచున్నప్పటికిని పాపమును చేయుకాలమందు పుట్టిన పక్షమునకు పాపమును జేయకుండఁ బ్రతిబంధించఁ గలదు కనుక అప్పుడు వివేకమని చెప్పఁదగియుండును. పాపము పూర్ణముగా చేయఁబడి ఫలమును చూపించుకాలమందు పుట్టినందున నిష్ప్రయోజనము గనుక భ్రాంతియని చెప్పఁదగియున్నది. రాజ్యప్రాప్తి పుత్రోత్పత్తి మొదలగుకారణములచేత సత్త్వగుణోద్రేకము గల సమయమునందు ప్రీతిరూపమై యనుకూలముగాఁ బుట్టినచిత్తవృత్తి సుఖమనఁబడును. ఇటువంటి సుఖము సంభవించినప్పుడు సుఖసాధనమగు పుణ్యమును చేయకయే వ్యర్థముగా సుఖపరంపర నపేక్షించు తమోగుణజన్యమైన చిత్తవృత్తిస్పృహ యనఁబడును. సుఖదుఃఖములు ప్రారబ్ధకర్మచేత సంపాదింపఁబడుచున్నందున వ్యుత్థితుఁ డగుస్థితప్రజ్ఞునకు సుఖదుఃఖముల యందు చిత్తవృత్తి ప్రవర్తించుచున్నందునను, వాటియందు నుద్వేగస్పృహలుపుట్టఁదగి యున్నప్పటికిని దృఢముగా నభ్యసించిన వివేకము కలవాఁ డౌటచేత నాస్థితప్రజ్ఞునకు సుఖదుఃఖప్రాప్తియందు నుద్వేగస్పృహలుపుట్టనేరవు. రాగభయక్రోధములు తమోగుణవృత్తులు గనుక బొత్తిగా పుట్టనేరవు. ఇటువంటి పురుషుఁడే స్థితప్రజ్ఞుఁడని చెప్పఁబడును. ఈస్థితప్రజ్ఞుఁడు తనయొక్క అనుభవమును బ్రకాశింపఁజేయుచు శిష్యుల కుపదేశించుటకొఱకు సుఖదుఃఖాదిప్రాప్తికాలములయందు తనకు స్పృహోద్వేగములు లేవని వ్యుత్థానకాలమందు చెప్పుచుండు నని తాత్ప

ర్యము. ఇందుచేత స్థితప్రజ్ఞుఁడు వ్యుత్థానదశయందు లౌకిక పురుషవిలక్షణముగా నేమి భాషించు ననుప్రశ్నకు ఉత్తరము చెప్పఁబడినది.

శ్లో. యః సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ ప్రాప్య శుభాశుభమ్,
నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

తా. ఏచిత్తవృత్తి యుండఁగా నన్యవస్తువులయొక్క హానివృద్ధులు తనయం దారోపింపఁబడునో ఆచిత్తవృత్తి స్నేహ మనఁబడును. ఇటువంటి స్నేహము పుత్రమిత్రకళత్రాదుల యం దెవనికి నిష్పత్తిమై యుండునో సుఖహేతువులగు కళత్రపుత్రాదు లనుశుభవస్తువులను బొంది వాటియొక్క గుణములను కీర్తించుట గాని అసూయోత్పాదకము లగుటచేత దుఃఖకారణములైన పరకీయధనసమృద్ధి మొదలగు నశుభవస్తువులను చూచి వాటియొక్క దోషములను కీర్తించుట గాని యెవనికి లేదో వాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁ డనఁబడును. అనఁగా తనయొక్క పుత్రకళత్రాదులయొక్క గుణములను శ్లాఘించుట నిష్ప్రయోజనము. ఆప్రకారమే అన్యపురుషులయొక్క ధనసమృద్ధ్యాదులను దూషించుటయును నిష్ప్రయోజనము. ఇటువంటినిష్ప్రయోజనము లగు కృత్యములు తామసములు గనుక వివేకము గల పురుషునకు జనింపవు.

శ్లో. యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽంగానీవ సర్వశః,
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

తా. కూర్మము సర్వకాలములయందు తనయవయవములను ఏప్రకారము ముడుచుకొనుచునేయుండునో, యాప్రకార

ము ఏతత్త్వజ్ఞాని తన యింద్రియముల నన్నిటిని శబ్దాదివిషయ ములయందు వ్యాపింపనియ్యక యుపసంహారమునే చేసుకొను చునుండునో అతడే స్థితప్రజ్ఞుఁడని చెప్పఁబడును. వ్యుత్థానదశ యందే తామసవృత్తులు పుట్టని మహాపురుషునకు సమాధిదశ యందేలాగున పుట్టును.

శ్లో. విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః,
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే.

తా. ప్రారబ్ధకర్మసుఖదుఃఖములకు కారణములగు చంద్రో దయము అంధకారము మొదలగు కొన్నివిషయములను స్వ యముగా నిర్మించును. మఱికొన్ని గృహక్షేత్రాదివిషయములను పురుషయత్నముద్వారా నిర్మించును. ఇందులో చంద్రోదయాది విషయములు సంపూర్ణమగు నింద్రియనిరోధ మనుసమాధి చేతఁ గాని నివర్తించవు. గృహక్షేత్రాదివిషయములు సమాధి లేకపోయినను కొంతకాలమునకు స్వయముగానే నివర్తించును గాని వాటియందుండు తృష్ణమాత్రము నివర్తించదు. ఆతృష్ణ యును సమాధ్యభ్యాసముచేతఁ గలుగుపరబ్రహ్మసాక్షాత్కార ముచేత నివర్తించును. అనఁగా పరమానందస్వరూపమగు పర బ్రహ్మయొక్క ప్రాప్తి కలుగఁగానే స్వల్పానందకారణము లగు గృహక్షేత్రపుత్రకళత్రాదులయం దాశ నివర్తించును.

శ్లో. యతతో హ్యపి కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః,
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః.
తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః,
వశే హి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

తా. వివేకియగు పురుషుఁడు విషయత్యాగ బ్రహ్మదర్శనములయందుఁ బ్రయత్నమును చేయుచున్నప్పటికిని బలిష్ఠములగు నింద్రియములు అభ్యాసియగు పురుషునియొక్క చిత్తమును విషయములయందు బలాత్కారముగాఁ జేర్చును. కాఁబట్టి యింద్రియముల నన్నిటిని విషయదేశసంగతములు గాకుండ నిరోధించి చిత్తమును భగవంతునియందుఁ జేర్చి నిలుపవలయును. ఎవని కింద్రియములు స్వాధీనములై యుండునో, అతనియొక్క జ్ఞానము స్థితమని చెప్పఁబడును. అనఁగా, బ్రహ్మదర్శనమందుఁ బ్రయత్నము చేయుచున్నప్పటికిని బుద్ధికి సంభవించు ప్రమాదమును నివారించుకొఱకు మధ్యేమధ్యే సమాధి నభ్యసించుచుండవలయు నని భావము. ఇందుచేత స్థితప్రజ్ఞునియొక్క ఆచరణము ఏలాగంటిది యను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడినది.

శ్లో. ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసస్సంగస్తేషూపజాయతే,
సంగాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే.
క్రోధాద్భవతి సంమోహః సంమోహాత్స్మృతి విభ్రమః,
స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి.

తా. మధ్యేమధ్యే సమాధి నభ్యసింపనియెడల, బుద్ధికి ప్రమాదము కలుగు ప్రకారమును నిరూపించుచున్నారు. శబ్దాది విషయముల ధ్యానించువానికి ఆవిషయములయొక్క సాన్నిధ్యము ప్రాప్తించును. సాన్నిధ్యము కలుగఁగానే వాటియం దాశ కలుగును. ఆశకు ప్రతిహతి కలిగితే క్రోధము సంభవించును. క్రోధము పుట్టఁగానే యుక్తాయుక్తవివేకము నశించును. వివేకము నశించఁగానే పరబ్రహ్మతత్వానుసంధానము పలాయనము

నొందును. అనంతరము విపరీతజ్ఞానము వృద్ధినొందుటచేత తత్వజ్ఞానమునకు మోక్షప్రదానసామర్థ్యము లేకపోవును. గనుక తత్త్వజ్ఞానమునందుఁ బ్రయత్నము చేయుపురుషుఁడు మధ్యేమధ్యే సమాధిని విడువక యాచరించవలయునని భావము.

శ్లో. రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయానింద్రియైశ్చరన్,
ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాదమధిగచ్ఛతి.

తా. విడువక చేయుసమాధియొక్క సామర్థ్యముచేత వ్యుత్థానదశయందును స్వాధీనములై రాగద్వేషాదులు లేని యింద్రియములచేత విషయముల ననుభవించుచున్నప్పటికిని వశీకృతాంతఃకరణము గలవాఁడౌటచేత బంధరాహిత్యము నొందును. ఇందుచేత స్థితప్రజ్ఞునియొక్క స్థితి లౌకికపురుషస్థితికంటె నే ప్రకారముచేత విలక్షణమైయుండు నను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడినది. ఈప్రకారము బహుశ్లోకములచేత స్థితప్రజ్ఞుని యొక్క ధర్మములు చెప్పఁబడినవి.

ప్రశ్న—తత్త్వజ్ఞానమునందు కూడ వేదాంతశ్రవణమునకు సాధనముగా సంపాదింపఁబడియున్న రాగద్వేషాదిరాహిత్యమునకు తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలమందుండు రాగద్వేషాదిరాహిత్యమునకును భేదమేమయినా కలదా?

ఉత్తరము—కలదు. ఆభేదము శ్రేయోమార్గ మనుగ్రంథమందు చెప్పఁబడినది.

శ్లో. విద్యాస్థితయే ప్రాగ్యే సాధనభూతాః ప్రయత్ననిష్పాద్యాః
లక్షణభూతాస్తు పునః స్వభావతస్తే స్థితాః స్థితప్రజ్ఞే,

జీవన్ముక్తిరితీమాం వదంత్యవస్థాం స్థితాత్మసంబంధాం
బాధితభేదప్రతిభామబాధితాత్మావబోధసామర్థ్యాత్. ఇతి.

తా. తత్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునందుఁ బ్రయత్నము చేత సంపాదింపఁబడియే శమదమ రాగద్వేషాది రాహిత్యము మొదలగుగుణములు తత్త్వజ్ఞానమునకు సాధనములుగా నుం డెనో ఆగుణములే తత్త్వజ్ఞానము పుట్టినతరువాత తత్త్వజ్ఞానికి స్వభావములుగా నుండులక్షణము లని చెప్పఁబడును. ఈశమద మాదిగుణములు లక్షణములుగాఁగలిగి తత్త్వజ్ఞానస్థైర్యము గల దశయే జీవన్ముక్తిదశ యని చెప్పఁబడును. ఈదశ యందు తత్త్వజ్ఞానస్థైర్యముచేత భేదప్రపంచము కొంచెము గానైనా స్ఫురించనేరదు.

అనఁగా తత్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునం దుండు రాగ ద్వేషరాహిత్యాదిగుణములు ప్రయత్నసంపాద్యములుగాను సాధనరూపములుగాను నుండును. ఉత్తరకాలమునం దుండు రాగద్వేషరాహిత్యాదిగుణములు అప్రయత్నసిద్ధములై స్వాభా వికములుగానుండును. ఇదియే భేదము అని అర్థము.

వా. ఈజీవన్ముక్తుఁడు భగవద్గీతాద్వాదశాధ్యాయమునం దు భగవద్భక్తశబ్దముచేత వ్యవహరింపఁబడియున్నాఁడు. అది యెటువలెనంటే?

శ్లో. అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ,
నిర్మమో నిరహంకారః సమదుఃఖసుఖః క్షమీ.

సంతుష్టః సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః,
మయ్యర్పితమనోబుద్ధిర్యో మద్భక్తః స మే ప్రియః.

తా. సమస్తభూతములయందు ద్వేషము లేనివాఁడును, అన్నిభూతములను మిత్రులనుగా (స్నేహితులనుగా) భావించు వాఁడును, ఏభూతమునకైనా ప్రారబ్ధకర్మచేత దుఃఖము ప్రాప్తించినప్పుడు ఆదుఃఖమును చూచి సహించలేని మృదుస్వభావచిత్తము కలవాఁడును, గృహక్షేత్రపుత్రకళత్రాదులయందు మమకారము లేనివాఁడును, దేహేంద్రియాదులయం దహంకారము లేనివాఁడును, సమాధిదశయందు పరమేశ్వరునందర్పితచిత్తవృత్తిగల వాఁడౌటచేత శత్రుమిత్రాదివిభాగజ్ఞానమే లేనందువల్లను, వ్యుత్థానదశయందు ఆత్మేతరములయం దుదాసీనత్వజ్ఞానమే యున్నందున హర్షవిషాదములు లేకపోవుటచేత సుఖదుఃఖములయందు సమత్వబుద్ధికలవాఁడును, శీతోష్ణాదిద్వంద్వములను సహించెడి స్వభావము కలవాఁడును, సర్వకాలములయందు సర్వకామప్రాప్తి కలవానివలె నానందభరితుఁడై యుండువాఁడును, చిత్తమును విషయములయందుఁ బ్రవేశించకుండ చేయువాఁడును, కుటిల యుక్తులచేత నిరాకరింపఁ దగని దృఢమైన తత్త్వజ్ఞానము కల వాఁడును, పరమేశ్వరునియందు చేర్చిన మనోబుద్ధులు కలవాఁడును భగవద్భక్తుఁ డనఁబడును.

శ్లో. యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః,
హర్షామర్షభయోద్వేగైర్ముక్తో యః స చ మే ప్రియః.

తా. సర్వభూతములకభయము నిచ్చి పరమహంసాశ్రమము నంగీకరించినందున నెవనివల్ల సర్వభూతములకు భయము

లేదో, నిష్కారణముగా సాధుజనులను భయపఱచెడిస్వభావము గల దుష్టజనులవలన నెవఁడు అద్వైతాత్మసాక్షాత్కారము కలవాఁడగుటచే భయము నొందఁడో, ప్రియవస్తువులయొక్క లాభమునందు హర్షములేనివాఁడును,ఎదుటివారియొక్క సమృద్ధి నిచూచి సహింపలేనిస్వభావములేనివాఁడును, సర్పవ్యాఘ్రాదిజంతువులవల్ల భయములేనివాఁడును, విజనస్థలమందు నేను ఒంటరిగా ఏప్రకారము నివసింపఁగల నను బుద్ధిలేనివాఁడును ఏపురుషుఁడో, అతఁడు భగవద్భక్తుఁ డనఁబడును.

శ్లో. అనపేక్షః శుచిర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః,
సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్తః స మే ప్రియః.

తా. అప్రయత్నముగా సంభవించిన భోగసాధనముల యందును స్పృహలేనివాఁడును బాహ్యాభ్యంతరశౌచము కల వాఁడును తెలుసుకోఁతగి, చేయతగిన కార్యములను తెలుసుకో పడమునకును, చేయుటమునకును సామర్థ్యము కలవాఁడును, తన యొక్కశత్రువుఁడును, మిత్రుఁడును పరస్పరవివాదమును బొందు చుండఁగా తా నేపక్షమును అవలంబించక యుండువాఁడును, సుఖప్రాప్తియందును దుఃఖప్రాప్తియందును చిత్తవైకల్యములేని వాఁడును, ఐహికాముష్మికఫలములుగల సర్వకర్మలను విడచిన పురుషుఁడు భగవద్భక్తుఁ డనఁబడును.

శ్లో. యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతి,
శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ యః స మే ప్రియః.

తా. ఇష్టవస్తుప్రాప్తియందు హర్షమును, అనిష్టవస్తుప్రాప్తియందు ద్వేషమును ప్రాప్తములైన ప్రియవస్తువులయొక్క

నాశమునందు శోకమును, అప్రాప్తములైన ప్రియవస్తువులయం దాసయును లేనివాఁడును, సుఖదుఃఖములకు సాధనభూతములగు శుభాశుభకర్మల నన్నిటిని సవాసనముగాఁ బరిత్యజించుస్వభావముకలవాఁడు భగవద్భక్తు డనఁబడును.

శ్లో. సమః శత్రౌ చ మిత్రే చ తథా మానావమానయోః,
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమః సంగవివర్జితః.
తుల్యనిందాస్తుతిర్మౌనీ సంతుష్టో యేన కేన చిత్,
అనికేతః స్థిరమతిర్భక్తిమాన్మే ప్రియో నరః.

తా. వెనుకటిశ్లోకములయందు చెప్పిన లక్షణములనే యీశ్లోకములయందు విస్తరముగా చెప్పుచున్నారు.—ఈప్రకారమే వెనుకటిశ్లోకములయందును పునరుక్తపదముల కర్థమును నిశ్చయింపఁగలయును. శత్రుమిత్రులయందు, సుఖదుఃఖములయందు, మానావమానములయందు, శీతోష్ణములయందు, సమానబుద్ధి కలవాఁడును సకలవిషయములయందును ఇది మంచిది, ఇది మంచిది కాదను అధ్యాస (ఆరోపణ) లేనివాఁడును నెదటిమనుష్యులు తనయందు దోషములను చెప్పి నిందించినా, గుణములను చెప్పి స్తుతించినా వికారముల నొందనిచిత్తవృత్తి కలవాఁడును, ఎదటిమనుష్యులయొక్క గుణదోషములను కీర్తించుటయందు మౌనము కలవాఁడును, స్వప్రయత్నము లేకయే కేవలప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రాప్తించినభిక్షాన్నాదులచేత తృప్తి నొందువాఁడును, నియతమగు నివాసము లేనివాఁడును, పరమాత్మయందు వ్యాపారాంతరశూన్యమైన నిష్ఠ కలవాఁడును, భగవద్భక్తుఁడనఁబడును. ఈప్రకారముగా భగవద్భక్తశబ్దముచేత జీవన్ముక్తుఁ

డు వ్యవహరింపఁబడెను. భగవద్భక్తుఁడగు జీవన్ముక్తునియందు చెప్పిన అద్వేష్టృత్వసర్వభూతమిత్రత్వాదిగుణములు జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వకాలమునందు సంపాదింపఁబడినవైనప్పటికి జ్ఞానోత్తరకాలమునం దీ గుణములకుండు విశేషములు సురేశ్వరాచార్యులవారు

శ్లో. ఉత్పన్నాత్మప్రబోధస్య హ్యద్వేష్టృత్వాదయో గుణాః,
అయత్నతో భవంత్యేతే న తు సాధనరూపిణః.

తా. ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు సాధనములుగాఁ బ్రయత్నపూర్వకముగా సంపాదింపఁబడిన మైత్రీముదితాకరుణాదిగుణములు బ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారజ్ఞానము కలిగినతరువాత అప్రయత్నముగానే సిద్ధించి స్వభావములుగా నుండు నని చెప్పినారు.

భగవద్గీతాచతుర్దశాధ్యాయమునందు జీవన్ముక్తుఁడు గుణాతీతశబ్దముచేతఁ జెప్పఁబడినాఁడు. అచ్చట

శ్లో. కైర్లింగై స్త్రీన్ గుణా నేతానతీతో భవతి ప్రభో,
కిమాచారః కథం చైతాన్ త్రీన్ గుణానతివర్తతే.

అని అర్జునుని ప్రశ్న.

తా. సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క పరిణామము (అవస్థాంతరాపత్తి) చేత సమస్తసంసారము ప్రవర్తించుచున్నది. ఇటువంటిసంసారము నతిక్రమించియుండుటయే గుణాతీతత్వమని చెప్పఁదగియున్నది. ఎటువంటిలక్షణములు కలవాఁడైయుంటే గుణాతీతుఁడని యన్యులచేత తెలియఁదగియుండును.

ఈగుణాతీతునియొక్క చిత్త మేప్రకారముగాఁ బ్రవర్తించుచుండును. ఏసాధనముచేత నీపురుషుఁడు గుణాతీతుఁ డగును.

ఈప్రశ్నకు శ్రీభగవాను లుత్తరములు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ పాండవ,
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాంక్షతి.
ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యో న విచాల్యతే,
గుణా వర్తంత ఇత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేంగతే.

తా. ప్రకాశప్రవృత్తిమోహములనెడి సత్త్వరజస్తమోగుణములు జాగ్రత్స్వప్నదశలయందుఁ బ్రవర్తించుచుండును. సుషుప్తిసమాధిదశలయందు నివర్తించుచుండును. గుణములయొక్క ప్రవృత్తి అనుకూలప్రవృత్తి యని, ప్రతికూలప్రవృత్తి యని రెండువిధములు. అందులో వివేకహీనుఁడగు పురుషుఁడు జాగ్రద్దశయందు గుణములయొక్క ప్రతికూలప్రవృత్తియందు ద్వేషమును, అనుకూల ప్రవృత్తియం దపేక్షను చేయును. గుణాతీతుఁడగుపురుషుఁడో, సర్వవిషయములయందు ననుకూలప్రతికూలాధ్యాసము లేనివాఁ డౌటచేత ననుకూలప్రతికూలప్రవృత్తులయందు రెంటియందును రాగద్వేషములు లేనివాఁడై యుండును. లోకములో నిద్దఱు జగడమాడుచుండఁ, తటస్థుఁడగు పురుషుఁడు తాను కేవలముగా నుదాసీనుఁడై యుండి, ఆకలహకారులయొక్క జయాపజయములచేత నేప్రకారము చలింపఁజేయఁబడఁడో యాప్రకారమే గుణాతీతుఁడగు తత్త్వజ్ఞుఁడు సత్త్వరజస్తమోగుణపరిణామము లగు విషయేంద్రియాదులు పరస్పరమొకటియం దొకటి వర్తించుచున్నవి? అసంగుఁ డైన నాకు నీగుణములచేత నేమి లాభ

నష్టము లున్నవి యని వివేకజ్ఞానముచేత నుదాసీనుఁడై యుండును. ఇందుచేత గుణాతీతునియొక్క చిత్తము ప్రవర్తించు ప్రకారము చెప్పఁబడినది.

శ్లో. సమదుఃఖసుఖః స్వస్థః సమలోష్టాశ్మకాంచనః,
తుల్యప్రియాప్రియో ధీరస్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః.
మానావమానయోస్తుల్యస్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః,
సర్వారంభపరిత్యాగీ గుణాతీతః స ఉచ్యతే.

తా. సుఖదుఃఖములయందు సమబుద్ధికలవాఁడును, బంగారమును చూచినా మంటిని రాతిని చూచినట్లు ఆదరము లేనివాఁడును, ఇష్టానిష్టములయందు నిందాస్తుతులయందును తుల్యజ్ఞానము కలవాఁడును, మానావమానములయందు శత్రుమిత్రులయందును సమానబుద్ధికలవాఁడును, సకలమైనలౌకికవైదికకర్మారంభములను బరిత్యజించినవాఁడును గుణాతీతుఁ డని చెప్పఁబడును. ఇందుచేత గుణాతీతునియొక్క లక్షణము చెప్పఁబడినది.

శ్లో. మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే,
సగుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే.

తా. అద్వేష్టృత్వ సర్వభూతసుహృత్త్వాది గుణములతోఁ గూడి ధృఢమైన భగవద్భక్తి గలపురుషుఁ డీచెప్పఁబడిన సత్త్వరజస్తమోగుణకార్యమగుసంసారము నతిక్రమించి సచ్చిదానందపరిపూర్ణబ్రహ్మత్వప్రాప్తికి యోగ్యుఁడై యుండును. ఇందుచేత పురుషుఁ డేసాధనములచేత గుణాతీతుఁ డగు నను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడినది.

వా. వ్యాసాదిమహర్షులచేత జీవన్ముక్తుఁడగు పురుషుఁడు బ్రాహ్మణశబ్దముచేత వ్యవహరింపఁబడెను. అది యెట్లనఁగా నంటె—

శ్లో. అనుత్తరీయావసనమనుపస్తీర్ణశాయినమ్,
బాహూపధాయినం శాంతం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని వ్యాసవచనము.

తా. ఉత్తరీయవస్త్రమును త్యజించినవాఁడును, ఆస్తరణమేమియు లేకయే కేవలభూప్రదేశమందు శయనించువాఁడును, దేవతలచేత బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పఁబడును.

వా. ఇచ్చట బ్రాహ్మణశబ్దము బ్రహ్మజ్ఞానిని చెప్పుచున్నది. గాని బ్రాహ్మణజాతిని చెప్పునదికాదు. శ్రు. 'అథ బ్రాహ్మణః' అను శ్రుతి శ్రవణమనననిదిధ్యాసములచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలిగినతరువాత బ్రాహ్మణుఁడగునని చెప్పుచున్నది గదా. బ్రహ్మజ్ఞానికి విద్వత్సన్యాసమునందే యధికారము గనుక

శ్రు. "యథాజాతరూపధరో౽నాచ్ఛాదనం చరతి స పరమహంసః."

యనుశ్రుతి పుట్టిననాటి రూపముగలవాఁడును, ఉత్తరీయాదులను ధరింపనివాఁడును, పరమహంస యని చెప్పుచున్నందున సర్వపరిగ్రహరాహిత్యము పరమహంసకు ముఖ్యము గనుక నుత్తరీయాదులు లేనివాఁడు బ్రాహ్మణుఁడని జీవన్ముక్తుఁడే చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

శ్లో. యేన కేన చిదాచ్ఛన్నో యేన కేన చిదాశితః,
యత్ర క్వచన శాయీ స్యాత్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని మఱియొకవచనము.

తా. దేహయాత్ర జరుపుకొనుటకు భోజనశయనవాసములు అవశ్యకములైయున్నను, మేలయిన భోజనాదులందును, తక్కువయిన భోజనాదులందును తృప్తి సమానము గనుక, ఆభోజనాదులందు నిష్ప్రయోజనమగు గుణదోషవిచారము బుద్ధిదోషము గావున, నట్టిభోజనాదులయందు గుణదోషముల నాలోచింపక యథాలాభసిద్ధములగు నశనాచ్ఛాదనశయనములచేత తృప్తుఁడగు పురుషుఁడు దేవతలచేత బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పఁబడును.

ఈగుణదోషపర్యాలోచన బుద్ధిదోష మని భాగవతమునందు చెప్పియున్నది.

శ్లో. కిం వర్ణితేన బహునా లక్షణం గుణదోషయోః,
గుణదోషదృశిర్దోషో గుణస్తూభయవర్జితః.

తా. గుణదోషములయొక్క లక్షణమును ప్రతివస్తువునందు ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా చెప్పుటము చాల కష్టమును నిష్ప్రయోజనమును గనుక ప్రతివస్తువునందు గుణదోషములనువిచారించుటయే దోషము. గుణదోషములను విచారము చేయకపోవుటయే గుణ మని యెఱుఁగునది.

శ్లో. కంథాకౌపీనవాసాస్తు దండధృక్ ధ్యానతత్పరః,
ఏకాకీ రమతే నిత్యం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని మరియొకవచనము.

తా. శీతమును నివారించుబొంతను కౌపీనమును కాషాయమును దండమును ధరించువాఁడై బ్రహ్మధ్యానమందు నిరంతరాసక్తికలవాఁడై యితరమనుష్యులతో సంబంధము లేక యొం

టరిగాందిరుగువాని బ్రాహ్మణుడని వేద[illegible] [illegible]గా నీపరమహంసాశ్రమమును [illegible] త్త్వోపదేశముచేసి జనుల [illegible] [illegible]నేని, తత్త్వజిజ్ఞాసువు లగు[illegible] [illegible]మును కలుగంజేయుటకై కాషాయ[illegible].

శ్రు — కౌపీనం దండమాచ్ఛాదనం [illegible] పకారార్థాయ చ పరిగ్రహేత్.

అను శ్రుతియందు కౌపీనదండకాషాయ[illegible] ర్థముగాను లోకుల కుపకారమును చేయు[illegible] వవలయునని చెప్పియున్నది. స్వశరీర[illegible] జ్ఞానమును లోకమందుం [illegible]

కృతకృత్యాః ప్రతీక్షంతే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిమ్.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గలవ[illegible] కారకముగా కర్తవ్యాంతర మేమియు [illegible] మును ప్రియమగు నతిథినిగా నెదురు చూచు[illegible] ని చెప్పినందున స్వార్థము కాదు, లోకుల [illegible] యున్నప్పటికి వారియొక్క గృహకృత్యములను [illegible] క్షేమములను విచారించంగూడదు. కేవలము బ్రహ్మ[illegible] డై యుండవలయును.

శ్రు. తమేవైకం జానథాత్మానమన్యా వాచో విముంచథ.

యను శ్రుతి సర్వప్రపంచాధిష్ఠాన మగు[illegible] నించవలయును. ఇతరశబ్దముల నేమియు [illegible] తత్త్వజ్ఞానికి లోకవృత్తాంతవ్యవహారమును నిషేధించు[illegible].

శ్రు. తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః,
నానుధ్యాయాద్బహూన్ శబ్దాన్ వాచో విగ్లాపనం హి తత్.
అను శ్రుతి.

తా. బ్రహ్మతత్వజ్ఞానము నపేక్షించుపురుషుఁడు శమదమాదిగుణసంపన్నుఁడై శ్రవణమననములచేత బ్రహ్మస్వరూపమును తెలుసుకొని తత్సాక్షాత్కారార్థముగా నిదిధ్యాసనమును (నిరంతరభావనను) చేయువలయును. తదితరలౌకికవ్యవహారములనుగూర్చి వ్యర్థములగు శబ్దములను విశేషముగా నుడువఁగూడదు. ఆప్రకార మితరశబ్దముల నుచ్చరించుట వాగింద్రియమున కాయాసమె గాక యితరప్రయోజన మేమియును లేదు. అని వ్యవహారాంతరశబ్దములను తత్త్వజ్ఞాని యుచ్చరించఁగూడదని నిషేధించుచున్నది. తత్వజిజ్ఞాసగలశిష్యులకు బ్రహ్మతత్వోపదేశమును చేయుట యితరశబ్దమని చెప్పఁగూడదు. అటువంటిశబ్దము తత్త్వజ్ఞానికి విరోధము కాదు.

వా. తత్వజ్ఞుఁ డితరులఁ జేరక యొంటరిగా నుండె నేని బ్రహ్మధ్యానము నిర్విఘ్నముగా సిద్ధించును. కనుకనే స్మృత్యంతరమునందు

శ్లో. ఏకో భిక్షుర్యథోక్తస్స్యాద్ద్వావేవ మిథునం స్మృతం,
త్రయో గ్రామస్సమాఖ్యాత ఊర్ధ్వం తు నగరాయతే,
నగరం నహి కర్తవ్యం గ్రామో వా మిథునం తథా,
గ్రామవార్తా హి తేషాం స్యాద్భిక్షావార్తా పరస్పరం,
స్నేహపైశున్యమాత్సర్యం సన్నికర్షాత్ప్రజాయతే.
యని చెప్పఁబడినది.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలిగి పరమహంసాశ్రమము నంగీకరించినమహానుభావుఁ డొంటరిగా నుండెనా, నిరంతర బ్రహ్మస్వరూపానుసంధానము గలవాఁడై యుండును. లేక యిద్దఱు చేరితే మిథున మని, ముగ్గురు చేరితే గ్రామ మని, అంతకు పైఁగా నెంతమంది చేరినా నగర మని చెప్పఁబడును. ఇటువంటిస్థితిలో నన్యోన్యసన్నికర్షముచేత గ్రామవృత్తాంతములను భిక్షావృత్తాంతములను పరస్పరముగా చెప్పుకొనుటయు నొకరియం దొకరికి స్నేహమును ఇతరులయం దుండుగుణదోషముల నితరులతో చెప్పుటయును పరులయొక్క శ్రేయస్సును చూచి సహింపలేకపోవుటయును ఈలాటిదోషములు సంభవించును.

స్మృ. నిరామిషమనారంభం నిర్నమస్కారమస్తుతిం.
అక్షీణం క్షీణకర్మాణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని మరియొకవచనము.

ఈవచనముయొక్క తాత్పర్యము ప్రతిపదమునకు వేరువేరుగా చెప్పఁబడును.

తా. శిష్టులగువారు నమస్కారము చేయుజనుల కభిమతప్రాప్తి యగుగాత మని యాశీర్వచనములను చేయుదురు. జనులు భిన్నవిషయములయందు రుచిగలవారై యుందురు గనుక వారికిఁ బ్రత్యేకప్రత్యేకముగా నాశీర్వచనములఁ జేయుపక్షమం దీపరమహంసయగు తత్త్వజ్ఞానికి లోకవాసనలు ప్రబలించి తత్త్వజ్ఞానమునకు భంగమును గలుగఁజేయును. ఈయర్థము వాసిష్ఠరామాయణమునందు

శ్లో. లోకవాసనయా జంతోః శాస్త్రవాసనయా తథా,
దేహవాసనయా జ్ఞానం యథావ న్నైవ జాయతే.

అని చెప్పఁబడియున్నది.

తా. పురుషునకు లోకవాసన, శాస్త్రవాసన, దేహవాసన యీమూఁడువాసనలు యథార్థమగు బ్రహ్మతత్వజ్ఞానమును ప్రతిబంధించి పుట్టనియ్యవని తాత్పర్యము. ఈమూఁడువాసనలయొక్క స్వరూపలక్షణవిభాగము లుత్తరప్రకరణమునందు విశదముగా చెప్పఁబడును గనుక బ్రహ్మతత్వజ్ఞాననిష్ఠగలపురుషుఁడు నమస్కరించుజనుల కాశీర్వచనములఁ జేయఁగూడదని తాత్పర్యము. తనకు లోకవాసనలు వృద్ధినొందకయుండుటకును నమస్కరించువారికి మనఃఖేదము లేకయుండుటకును సకలాశీర్వాదప్రతినిధి యగు నారాయణశబ్దోచ్చారణమును జేయుమని శాస్త్రము బోధించుచున్నందున నమస్కరించువారి కాశీర్వచనమును చేయనిపక్షమందు వారికి మనస్సునందు ఖేదము కలుగదా యని శంకింపఁ దగదు. ఇందుచేత నిరాశిష మనుపదము వివరింపఁబడినది.

శ్లో. సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్నిరివావృతాః.

తా. పొగచేత నగ్ని వ్యాపింపఁబడియున్నటుల, సర్వకార్యములు ధర్మకార్యములు గాని ధర్మములేనికార్యములు గాని దోషముచేత నావరింపఁబడియున్నవి యని చెప్పియున్నందున పరార్థముగానైనా మఠోద్యానదేవాలయాదినిర్మాణమును జేయఁగూడదు. ఇందుచేత ననారంభ మనుపదము వివరింపఁబడినది. వివి

ఉపాసన్యాసమునందు నమస్కారము మాత్రము చెప్పఁబడినది.

శ్లో. యో భవేత్పూర్వసన్యాసీ తుల్యో వై ధర్మతో యది,
తస్మై ప్రణామః కర్తవ్యో నేతరాయ కదాచన.

తా. ఏపురుషుఁడు తనకంటె ముందుగా సన్యసించి శ్రవణాదులను తనతో సమానముగా నాచరించుచుండునో యాపురుషునకు మాత్రము నమస్కరించవలయును. మఱియొకనికి నమస్కరించుట తగదని యర్థము. ఈచెప్పఁబడిన నమస్కారమును పూర్వత్వధర్మతుల్యత్వవిచారమును చేయునప్పుడు చిత్తమునకు విక్షేపము కలుగును గనుక అముఖ్యమే యని నిశ్చయింపఁదగియున్నది. కనుకనే యీలోకమునం దుండు సన్యాసులు పెక్కండ్రు విశేషముగా కలహించుచున్నారు. ఈ ప్రకారముగా కలహించుటకు కారణమును వార్తికమునందు సురేశ్వరాచార్యులవారు

శ్లో. ప్రమాదినో బహిశ్చిత్తాః పిశునాః కలహోత్సుకాః,
సన్యాసినోఽపి దృశ్యంతే దేవసందూషితాశయాః.

తా. కొందఱు సన్యాసాశ్రమము నంగీకరించియు వేదాంతవిచారాదులయందు శ్రద్ధలేనివారును బాహ్యవిషయములయందు అనఁగా మఠదేవాలయాదినిర్మాణములయందు దాసక్తమగు చిత్తముకలవారును నితరజనులయొక్క దోషములను తదితరజనులతోఁ జెప్పుస్వభావము గలవారును ఒకరితో నొకరు కలహించువారునుగా నున్నారు. ఇందుకు మనుష్యులు బ్రహ్మజ్ఞానమును సంపాదించుట దేవతల కిష్టము లేనందున

నాదేవతలచేత నాచరింపఁబడు బుద్ధిపూర్వకమే కారణమని యర్థము. ముక్తుఁడగు మహాపురుషుఁ డొకనికి నమస్కారము చేయుట తగదని శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యులవారు

శ్లో. నామాదిభ్యః పరే భూమ్ని స్వారాజ్యే చేత్స్థితోఽద్వయే,
ప్రణమేత్కం తదాత్మజ్ఞో న కార్యం కర్మణా తదా.

అని యానతిచ్చి యున్నారు.

తా. నారదమహాముని సనత్కుమారులవారి సన్నిధికిఁ బోయి తన కధ్యాత్మవిద్య నుపదేశింపుమని ప్రార్థింపఁగా సనత్కుమారులు నామము మొదలు ప్రాణముదాఁక నున్న యనాత్మవస్తువుల నాత్మనుగా భావింపుమని యుపదేశించి యనంతర మీనామాదుల కన్నిటికి నధిష్ఠానస్వరూపము సర్వసాక్షియైనపరమాత్మను తెలిసికొనవలయునని యుపదేశించిరి. అటువంటిపరమాత్మను నిశ్చయముగా తెలిసికొని స్వారాజ్యసహితుఁడై యుండుమహాపురుషుఁ డెవనికి నమస్కారము చేయును? అతనికి నమస్కారాదిక్రియలతోఁ బ్రయోజనములేదని యర్థము. చిత్తకాలుష్యకర మగు నమస్కారమును చేయఁగూడదుగాని సర్వసమత్వబుద్ధిచేత చేయఁబడునమస్కారము చిత్తనైర్మల్య సంపాదకము గనుక చేయవచ్చును. ఈవిషయము ముక్తిస్మృతి యందు

శ్లో. ఈశ్వరో జీవకలయా ప్రవిష్టో భగవానితి,
ప్రణమేద్దండవద్భూమావాశ్వచాండాలగోఖరమ్.

అని చెప్పియున్నది.

తా. భగవంతుఁడైన పరమాత్మ సర్వదేహములయందు జీవరూపముగాఁ బ్రవేశించియున్నాఁ డనునభిప్రాయముతో చండాలశునకగార్దభాదిజంతువులను చూచినప్పుడును సాష్టాంగనమస్కారము సర్వాత్మకత్వజ్ఞానమునకు బలకరము గనుక చిత్తనైర్మల్యమున కుపాయమని విధింపఁబడినది. ఇందుచేత నిర్నమస్కారపదము వివరింపఁబడినది.

వా, ఆత్మతత్వజ్ఞానముగల పురుషులను స్తుతిచేయఁగూడదు గాని పరమేశ్వరుని స్తుతింపనే వలయును.

ఈయర్థము బృహస్పతిస్మృతియందు

శ్లో. ఆదరేణ యథా స్తౌతి ధనవంతం ధనేచ్ఛయా,
తథా చేద్విశ్వకర్తారం కో న ముచ్యేత బంధనాత్.

అని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది.

తా. లోకమునం దొక మనుష్యుఁడు స్వల్పధనము నపేక్షించి ధనవంతుఁడగు పురుషుని నెంతయాదరముతో స్తుతిచేయునో, యంతయాదరము జగత్కర్తయగునీశ్వరుని స్తుతిచేసినయెడల నెవఁడు సంసారబంధమువలన విడువఁబడఁడు? భగవంతుఁడగు నీశ్వరుని నాదరముతో స్తుతిచేయువా రందఱు సంసారదుఃఖములను విడిచి ముక్తులవుదు రని తాత్పర్యము. ఇందుచేత నస్తుతిపదము వివరింపఁబడినది. ఇది గాక

శ్లో. అలబ్ధ్వా న విషీదేత కాలేకాలేఽశనం క్వచిత్,
లబ్ధ్వా న హృష్యేద్ధృతిమానుభయం దైవతంత్రితమ్.

అని చెప్పియున్నందున బ్రహ్మజ్ఞాని దైన్యము లేనివాఁడై యుండవలయును.

తా. భిక్షాకాలమునందు భిక్షమునకు పోయినప్పుడు భిక్షాన్నము దొరకకపోయిన దని విషాదమునొందఁగూడదు. దొఱకిన దని సంతోషము నొందఁగూడదు. దొరకడము దొరకకపోవడము రెండును దైవాయత్తము లని యుదాసీనుఁడై యుండవలయుననిభావము. ఇందుచేత అక్షీణపదము వ్యాఖ్యాతమయినది.

శ్లో. నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కో విధిః కో నిషేధః.

తా. నిత్యము పరమాత్మయందు నిష్ఠగలపురుషునకు విధికర్మ గాని నిషేధకర్మ గాని బుద్ధిపూర్వకముగా చేయఁబడునది లేదనిచెప్పియున్నందున తత్వజ్ఞుఁడు విధినిషేధముల కనధీనుఁడై యుండును. ఈయభిప్రాయముతోనే భగవద్గీతలయందు

శ్లో. త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున,
నిర్ద్వంద్వో నిత్య సత్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్.

అని శ్రీకృష్ణభగవాను లానతిచ్చిరి.

తా. వేదములన్నియు ప్రాయశః సత్వరజస్తమోగుణములచేత వ్యాపింపఁబడినచిత్తముగల పురుషులనుగూర్చి వారివారి యధికారానుగుణముగా విధినిషేధములనుజూపుచున్నవి. ఓ. యార్జునా నీవే గుణత్రయాతీతమైన పరమాత్మయందు నిష్ఠకలవాఁడవై సర్వదా శుద్ధసత్వప్రధానుఁడవుగాను శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వముల నోర్చువాఁడవుగాను, అప్రాప్తములగు వస్తువులను సంపాదించుటయందు, ప్రాప్తవస్తువులను రక్షించుటయందుఁ బ్రయత్నము లేనివాడవుగాను ఉండుము అని భావము. శ్రీనారద మహర్షియును

శ్లో. స్మర్తవ్యస్సతతం విష్ణుర్విస్మర్తవ్యో న జాతుచిత్,
సర్వే విధినిషేధాః స్యు రేతయో రేవ కింకరాః.

అని నిరూపించియున్నారు.

తా. సర్వకాలములయందు సర్వదేశములయందును రమాత్మయగు విష్ణువును స్మరింపవలయును. ఎప్పటికిని నారవ త్మను మఱువఁదగదు. ఈప్రకారమనుష్ఠానము గల పురుషున విధినిషేధశాస్త్రము లన్నియు స్వాధీనములై యుండును అన నిరంతరబ్రహ్మస్వరూపానుసంధానపరుని యొక్క కృత్యము ప్రమాదముచేతనైనా శాస్త్రవిరుద్ధములుగా నుండవని తా ర్యము. ఇందుచేత క్షీణకర్మపదము వివరింపఁబడినది. సర ష్ట్వాదిగుణములు కలవానిని దేవతలు బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పు రని పరమతాత్పర్యము.

శ్లో. యో౽హేరివ గణాద్భీతః సమ్మానాన్నరకాదివ,
కుణపాదివ యః స్త్రీభ్య స్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని మఱియొకవచనము. ఈశ్లోకార్థముకూడ విశేషముగా వి రింపఁబడును.

తా. తత్త్వజ్ఞుఁడగువాని కన్యజనసంగము గలిగినప్పు లోకవృత్తాంతముల నొకరితో నొకరు చెప్పుకొనుటచే లో వాసన వృద్ధినొంది యాత్మనిష్ఠను మఱపించును గనుక సర్ప నకు భయము నొందినటుల నన్యజనసంగమునకు భయమ నొందువాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు; ఇతరజనులు తనవిషయమై యుసన్మానము (పూజానమస్కారాదులు) ఆసక్తిని కలుగ జేసి చిత్తమునకు కాలుష్యమును చేయును గనుక నట్టిసన్మానమ

నరకమని తలంచు బ్రహ్మజ్ఞానియే బ్రాహ్మణుఁడు. ఇందువలననే.

శ్లో. అసన్మానాత్తపోవృద్ధిః సన్మానాత్తపసః క్షయ,
అర్చితః పూజితో విప్రో దుగ్ధా గౌరివ సీదతి.

యని చెప్పినది.

తా. జనులు గౌరవించనియెడల, బ్రహ్మజ్ఞానము వృద్ధినొందును. గౌరవించినయెడల బ్రహ్మజ్ఞానము క్షీణించును గనుక లోకులచేత స్తుతింపఁబడి భోజనవస్త్రాలంకారదానాదులచేత పూజింపఁబడునాత్మజ్ఞాని పాలుపిదికిన గోవువలె ప్రయోజనము లేనివాఁడై నశించునని యర్థము. ఈయభిప్రాయముచేతనే జనులచేత చేయఁబడు నవమానమే తత్త్వజ్ఞానిచేతఁ బ్రార్థింపఁదగిన దని,

శ్లో. తథా చరేత వై యోగీ సతాం ధర్మమదూషయన్.
జనా యథా ఉవమన్యేరన్ గచ్ఛేయుర్నైవ సంగతిమ్.

అని విష్ణుపురాణమందు చెప్పఁబడెను.

తా. బ్రహ్మతత్త్వమునందు నిరంతరనిష్ఠ నపేక్షించుపురుషుఁడు లోకులందఱు నతనియొక్క బ్రహ్మనిష్ఠత్వాదిగుణముల నెఱుఁగక యేప్రకారము అతనితోఁ గలియకుందురో, యేప్రకారము అతనిని పిచ్చివాఁడుగాఁదలఁచియవమానపఱచుచుందురో, యాప్రకారము సంచరించవలయును. అట్లు సంచరించుకాలముల యందుఁగూడ లోకమునందు శాస్త్రమునందు నిందింపఁబడు సురాపానాదిదుష్కార్యముల నాచరింపకయే సంచరించవలయు నని తాత్పర్యము. స్త్రీలయందు రెండుదోషములుకలవు. ఒకటి

శాస్త్రముచేత నిషేధింపఁబడియుండుట; రెండవది యసహ్య ముగా నుండుట. ఇందులో మొదటిదోషము ప్రారబ్ధకర్మచేత న ద్రేకము నొందినరాగముచేత దాఁటఁబడును. అనఁగా తోఁ బుట్టువు మొదలగు స్త్రీలతోసంయోగము మహాపాప మని శా స్త్రము చెప్పుచున్నప్పటికి ప్రారబ్ధకర్మచేతనైన రాగప్రాబల్యము చేత నాశాస్త్రము నుల్లంఘించి యథేచ్ఛముగా సంచరించుట కలదని యర్థము. ఈయభిప్రాయముచేతనే స్వాయంభువమనువు ధర్మశాస్త్రమునందు

శ్లో. మాత్రా స్వస్రా దుహిత్రా వా న వివిక్తాసనో భవేత్.
బలవానింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపి కర్షతి.

అని చెప్పిరి.

తా. ఏపురుషుఁడైనా తల్లితోఁ గాని చెల్లెలితోఁగాని కూఁతురితోఁగాని యేకాంతమునం దొకచోట నుండఁగూడదు. ఇంద్రియములు నిండు వేగము గలవి గనుక నెంతశాస్త్రజ్ఞానము కలవానిని కూడ చిత్తవైకల్యము కలవానినిగా చేయు నని యర్థము.

వా. రెండవదోష మగునసహ్యతను

శ్లో. స్త్రీణామవాచ్యదేశస్య క్లిన్ననాడీ వ్రణస్య చ,
అభేదేఽపి మనోభేదాజ్జనః ప్రాయేణ వంచ్యతే.
చర్మఖండం ద్విధాభిన్నమపానోద్గారధూపితం,
యే రమంతి నరాస్తత్ర క్రిమితుల్యాః కథం న తే.

అని కొన్ని శాస్త్రములు విస్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నవి.

తా. స్త్రీలయొక్క చెప్పరాని యవయవమునకును చీము చేత నెత్తురుచేత బుడబుడలాడు కురుపునకు నేమియు భేదము లేదు గదా; అయినను జనులు మనోభేదముచేత స్త్రీలయొక్క యవాచ్యప్రదేశమునందు వ్యామోహము కలవారై భ్రమించుచున్నారు. ఇదిగాక స్త్రీలయొక్క యవాచ్యప్రదేశ మనఁగా రెండుగా చీల్పఁబడిన యొక చర్మఖండము. అపానవాయువుచేత దుర్గంధము గలదిగా నున్నది. దీనిచేత సుఖమును పొంద నిచ్ఛగల పురుషులు పురుగులవంటివారే కదా యని యర్థము.

ఈ రెండువిధము లగుదోషములు గల స్త్రీశరీరము శవమువంటిది; ఇట్టిస్త్రీశరీరములు చూచినప్పుడు శవమును చూచినట్లు భావించువాని దేవతలు బ్రాహ్మణుఁ డని చెప్పుదురు.

శ్లో. యేన పూర్ణమివాకాశం భవత్యేకేన సర్వదా,
శూన్యం యస్య జనాకీర్ణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

తా. అవివేకు లగు జను లొంటరిగా నుండుటను భయకారణ మని తలఁచి విడుతురు; పదుగురితో కలసియుండుటను క్షేమకర మని తలఁచి గ్రహించుచుందురు; బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గల పురుషుఁ డొంటరిగా నుండుటను నిర్విఘ్నముగా బ్రహ్మధ్యానము చేయుట కుపయోగించు నని గ్రహించును; పదుగురితో కలసియుండుటను ధ్యానములకు విరోధి యని విడుచుచుండును. ఒంటరిగా నుండుసమయములో నిర్విఘ్నముగా బ్రహ్మధ్యాన మావర్తింపఁబడును గనుక పరిపూర్ణమగు పరమానందస్వరూపముచేత నాకాశ మంతయు నిండియున్నట్టు

ప్రకాశించును. అందువలన తత్త్వజ్ఞానికి భయము, శోకము, మోహము మొదలగుదోషము లావిర్భవించ నేరవు.

శ్రు. యస్మిన్ సర్వాణి భూతాని ఆత్మైవాభూద్విజానతః
తత్ర కో మోహః కశ్శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః.

అను శ్రుతి బ్రహ్మజ్ఞానికి శోకమోహములు లేవని చెప్పుచున్నది.

తా. ఎప్పుడు సమస్తభూతములు పరమాత్మస్వరూపముగానే కనఁబడునో అప్పు డాయద్వితీయసర్వాత్మకబ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానము గల మహానుభావునకు శోకమోహము లుండ నేరవని శ్రుతితాత్పర్యము.

ఇదిగాక బహుజనసమేత మగుదేశము లోకవృత్తాంతములను వినిపింపఁజేయుచున్నందున తత్వజ్ఞునియొక్క చిత్తమునందు పరమానందాత్మకబ్రహ్మస్వరూపధ్యానమును లేకుండఁజేసి తత్వజ్ఞునకు శోకమోహములను గలుగఁజేయును.

శ్లో. యన్ముహూర్తం క్షణం వాపి వాసుదేవో న చింత్యతే,
సా హానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం సాభ్రాన్తిస్సా చ విక్రియా.

అను శౌనకస్మృతివచనము బ్రహ్మధ్యానము లేకపోవడమే సర్వానర్థరూప మని వివరింపుచున్నది.

తా. ముహూర్తకాలముగాని నిమిషకాలముగాని సమస్తభూతములకు బాహ్యాభ్యంతరములయందు వ్యాపించి స్వప్రకాశస్వరూపుఁడై యున్న యే పరమాత్మ ధ్యానింపఁబడఁడో ఆ ధ్యానాభావమే వినాశమని సర్వానర్థములకు ద్వారమని విపరీతజ్ఞానమని ఉన్మాదమని చెప్పఁబడు నని యర్థము.

కనుక జనశూన్యప్రదేశమం దాసక్తితో నుండువాఁ డును జనసంకీర్ణ ప్రదేశమును దూరముగా విడిచిపోవువాఁడును సర్వదా పరమాత్మధ్యానానుకూలచిత్తవృత్తి గలవాఁడును బ్రాహ్మణుఁ డని దేవతలచేత చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

సూతసంహితయొక్క ముక్తిఖండమునందు పంచమా ధ్యాయములో పరమేశ్వరునిచేత శ్రీమహావిష్ణువునుగూర్చి జీవన్ముక్తుఁ డతివర్ణాశ్రమిశబ్దముచేత చెప్పఁబడెను.

శ్లో. బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థోఽథ భిక్షుకః,
అతివర్ణాశ్రమీ తేఽపి క్రమాత్ శ్రేష్ఠా విచక్షణాః.

తా. బ్రహ్మచారి, గృహస్థుఁడు వానప్రస్థుఁడు, సన్యాసి, అతివర్ణాశ్రమి వీరలైదుగురు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలవారై యున్నప్పటికి, బ్రహ్మచారికంటె గృహస్థుఁడు, గృహస్థుకంటె వానప్రస్థుఁడు, వానప్రస్థునికంటె సన్యాసి, సన్యాసికంటె అతివర్ణాశ్రమియు నుత్తములని చెప్పఁబడుచురు.

శ్లో. అతివర్ణాశ్రమీ ప్రోక్తో గురుస్సర్వాధికారిణాం,
న కస్యాపి భవేచ్ఛిష్యో యథాహం పురుషోత్తమ.

తా. అతివర్ణాశ్రమి యగుతత్త్వజ్ఞాని యందఱకు గురు వుగా నుండును. పరమేశ్వరుఁడనైన నేనేప్రకార మెవరికిని శిష్యుఁడను కానో యాప్రకారమే యీ యతివర్ణాశ్రమియు నెవరికిని శిష్యుఁడు కాఁడు.

శ్లో. అతివర్ణాశ్రమీ సాక్షాద్గురూణాం గురురుచ్యతే,
తత్సమో నాధికశ్చాస్మిన్ లోకేఽస్త్యేవ న సంశయః.

తా. ఈయతివర్ణాశ్రమి గురువులగువారి కందఱకును పరమగురువుగా చెప్పఁదగును. వీరితో సరి యగువారుగాని

హెచ్చువారుగాని యీలోకమునందు లేనేలేరు.

శ్లో. యశ్శరీరేంద్రియాదిభ్యో విభిన్నం సర్వసాక్షిణం,
పారమార్థికవిజ్ఞానం సుఖాత్మానం స్వయం ప్రభమ్,
పరం తత్త్వం విజానాతి సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. అతివర్ణాశ్రమి యగువానియొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నారు. దేహేంద్రియమనఃప్రాణబుద్ధులకంటె విలక్షణమును దేహేంద్రియాదివ్యాపారములకు సాక్షియును నిత్యజ్ఞానస్వరూపమును పరమానందాత్మకమును స్వప్రకాశమునగు పరబ్రహ్మతత్త్వమును ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకొనియుండు పురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. యో వేదాంతమహావాక్యశ్రవణాదేవ కేశవ,
ఆత్మానమీశ్వరం వేద సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. వేదాంతములయందుండు త్రివిధమహావాక్యముల యొక్క శ్రవణముచేతనే యేమహానుభావుఁడు తనను పరమాత్మనుగా తెలుసుకొనునో యతఁ డతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును. అనఁగా అహంగ్రహోపాసనము లని చెప్పఁబడు దహరశాండిల్యాద్యుపాసనములయందు నుపాసకుఁడగు జీవుఁ డుపాస్యుఁడగు పరమేశ్వరునికంటె భిన్నుఁడుగా నుండినప్పటికి, శ్రు. "త్వం వాహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే" యనుశ్రుతి, సూ. "వ్యతిహారో విశింషంతి హీతరవత్" అను సూత్రము చెప్పినప్రకారము నీవే నేను నేనే నీ వను ధ్యానము చేయవలసియున్నందున ధ్యానపరిపాకదశయందు నేనే పరమేశ్వరుఁడ ననుదృఢజ్ఞానము ఉపాసకునకు కలిగినప్పటికి నాజ్ఞానము

ప్రమాణజన్యము కానందున విధురపరిభావితకామినీసాక్షాత్కారమువలెవాస్తవముగాదు. ప్రమాణశ్రేష్ఠములగు వేదాంతమహావాక్యములచేతఁ గలిగిన నేనే బ్రహ్మ ననుజ్ఞానము చక్షుస్సన్నికృష్ట కామినీసాక్షాత్కారమువలెవాస్తవమైనందున తాదృశాద్వితీయ బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముకలవాఁడే యతివర్ణాశ్రమియని చెప్పఁబడును గాని యుపాస్యస్వరూపసాక్షాత్కారముగల పురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యని చెప్పఁబడఁ డని భావము. స్వప్రకాశమూర్తివైన యోపరమేశ్వరా, నేను నీవే యైతిని. నీవు నేనే యైతిని యని శ్రుత్యర్థము. ఉపాస్యస్వరూపమును నుపాసకస్వరూపమును పరస్పర విశేషణములుగాఁ జేర్చి ధ్యానించవలయును. ఈలాగున "త్వం వాహమస్మి" యను శ్రుతి చెప్పినది. అని సూత్రార్థము.

శ్లో. యోఽవస్థాత్రియని ర్ముక్తమవస్థాత్రయసాక్షిణమ్,
మహాదేవం విజానాతి సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తు లనునవస్థాత్రయమును విడిచినదియు నవస్థాత్రయమును బ్రకాశింపఁజేయునదియునైన పరమాత్మను సాక్షాత్కరింపఁ జేసుకొన్న పురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. వర్ణాశ్రమాదయో దేహే మాయయా పరికల్పితాః,
నాత్మనో బోధరూపస్య మమ తే సంతి సర్వదా,
ఇతి యో వేదవేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. బ్రాహ్మణాదివర్ణములును బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములను పాంచభౌతికమగు దేహమునం దజ్ఞానముచేత కల్పింపఁబడినవి గాని కేవలజ్ఞానస్వరూపుఁడనైన నాయందు లేవని వేదాం

తములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁ బడును.

శ్లో. ఆదిత్యసంనిధౌ లోకశ్చేష్టతే స్వయమేవ తు,
తథా మత్సన్నిధావేవ సమస్తం చేష్టతే జగత్,
ఇతి యో వేద వేదాంతై స్సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. ప్రకాశరూపుఁడగు సూర్యుఁడు ప్రకాశించుచుండఁగా నేప్రకారము సమస్తజనులు స్వస్వవ్యాపారములయందుఁ బ్రవర్తించుదురో యాప్రకారమే జ్ఞానస్వరూపుఁడనైన నేను బ్రకాశించుచుండఁగా జడమగు నీసమస్తప్రపంచము భాసిల్లుచున్నది యని వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. సువర్ణే హారకేయూరకటకస్వస్తికాదయః,
కల్పితా మాయయా తద్వద్బ్రహ్మ ణ్యేవ సకలం జగత్,
ఇతి యో వేద వేదాంతై స్సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. బంగారమునందు కటకమకుటాద్యాభరణములు పురుషబుద్ధిచేత కల్పింపఁ బడినటుల సత్యజ్ఞానానందానంతస్వరూపుఁడనైననాయందే సకలప్రపంచము ననాదిమాయాప్రభావముచేత కల్పింపఁబడినది యని వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. శుక్తికాయాం యథా తారం కల్పితం మాయయా తథా,
మహదాదిజగన్మాయామయం మయ్యేవ కల్పితం.
ఇతి యో వేద వేదాంతై స్సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. ముత్యపుచిప్పయం దజ్ఞానముచేత రజతము కల్పిం

పఁబడినటుల నాయఁడే మహదహంకారాది ప్రపంచ మంతయు నజ్ఞానముచేతనే కల్పింపఁబడిన దని వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. చండాలగేహే పశ్వాదిశరీరే బ్రహ్మవిగ్రహే,
అన్యేషు తారతమ్యేన స్థితేషు పురుషోత్తమ.
వ్యోమవత్సర్వదా వ్యాప్తః సర్వసంబంధవర్జితః,
ఏవంరూపో మహాదేవః స్థితః సోఽహం పరామృతః,
ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. అతినికృష్టముగా తలఁపఁబడు చండాలశరీరమునందును, పశుపక్షిమృగాదులయొక్క శరీరములయందును సర్వోత్కృష్టముగా తలంపఁబడు చతుర్ముఖశరీరమునందును మరియు న్యూనాధికతారతమ్యముచేత వ్యవహరింపఁబడు బ్రాహ్మణాదిశరీరములయందును ఆకాశమువలె నెప్పటిని వ్యాపించి తత్తచ్ఛరీరగత గుణదోషములతో సంబంధమే లేక యేకరూపముగా నుండు పరమేశ్వరుఁడను నేనే యని వేదాంతములచే నెవఁడెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. వినష్టదిగ్భ్రమస్యాపి యథా పూర్వా విభాతి దిక్,
తథా విజ్ఞానవిధ్వస్తం జగన్మే భాతి తన్నహి,
ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. వంచన చేయు దిగ్భ్రాంతి గల పురుషునకు మొదట తాను పోఁదలఁచుకొన్నదిక్కు చెదరినప్పటికి పూర్వదిక్కువలెనే భాసించినటుల యథార్థజ్ఞానములోనుండి చెదరి యీప్రపంచము యథార్థముగా కనుపడుచున్నది కాని యథార్థము కాదు అని వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. యథా స్వప్నే ప్రపంచోఽయం మయి మాయా ప్రకల్పితః,
తథా జాగ్రత్ప్రపంచోఽపి మయి మాయావిజృంభితః,
ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. స్వప్నమునందుఁ గనుపడు ప్రపంచమంతయు నే ప్రకారము నాయందు మాయచేతఁ బ్రకాశించుచున్నదో యా ప్రకార మీజాగ్రత్ప్రపంచముకూడ నాయందు మాయచేతఁ బ్రకాశించుచున్నదని వేదాంతములచే నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. యస్య వర్ణాశ్రమాచారో గళితః స్వాత్మదర్శనాత్,
సవర్ణా నాశ్రమాన్సర్వానతీత్య స్వాత్మని స్థితః.

తా. ఎవనికి స్వప్రకాశాత్మసాక్షాత్కారము వలన వర్ణాశ్రమధర్మములన్నియు నివర్తించివవో, అతఁడు సర్వవర్ణనములను సర్వాశ్రమముల నతిక్రమించి కేవలస్వాత్మదర్శనరసికుఁడై యున్నందున నతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శ్లో. న దేహో నేంద్రియం ప్రాణో న మనో బుద్ధ్యహంకృతీ,
న చిత్తం నైవ మాయా చ న చ వ్యోమాదికం జగత్.
న కర్తా నైవ భోక్తా చ న చ భోజయితా తథా,
కేవలం చిత్సదానందో బ్రహ్మైవాత్మా యథార్థతః.

తా. ఆత్మ యనునది సావయవమగు దేహము కాదు. అనేకములగు చక్షురాదీంద్రియములు కాదు. చలనాదిక్రియలు గల ప్రాణముగాదు. సంశయవృత్తులు గల మనస్సు గాదు. నిశ్చయవృత్తులు గల బుద్ధి గాదు. గర్వవృత్తిగల యహంకారము కాదు. స్మృతివృత్తిగల చిత్తము కాదు. ఆవరణాత్మకమగు మాయ

కాదు. జడమగునాకాశాదిప్రపంచము కాదు. కర్తృత్వ వికారములు గలది కాదు. భోగాదిక్రియలయందుఁ బ్రేరణచేయునది కాదు. ఇఁక నెటువంటిదంటే, పైఁజెప్పినయన్నిపదార్థములకంటె విలక్షణమైనదియు, సర్వపదార్థములను స్వసన్నిధానముచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయునదియు, సర్వదా పరమానందస్వరూప మగునదియు నుపాధులచేత పరిచ్ఛిన్నముగా నున్నప్పటికిని, వాస్తవముగా దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదశూన్యమై బ్రహ్మయని చెప్పఁదగియున్నదిగా నుండును.

శ్లో. జలస్య చలనాదేవ చంచలత్వం యథా రవేః,
తథాహంకారసంసారాదేవ సంసార ఆత్మనః.

తా. జలమందు ప్రతిబింబించిన సూర్యునకు జలచలనముచేతనే చలనముగాని స్వయముగా నేప్రకారము చలనము లేదో యాప్రకారమే యంతఃకరణప్రతిబింబ మగు నాత్మకును నాయంతఃకరణముయొక్క కర్తృత్వభోక్తృత్వాదివికారముల చేతనే వికారిత్వము గాని స్వయముగా లేదు.

శ్లో. తస్మాదన్యగతా వర్ణా ఆశ్రమాశ్చాపి కేశవ,
ఆత్మన్యారోపితా ఏవ భ్రాంత్యా తేనాత్మనో హి తే.

తా. కనుక, బ్రాహ్మణత్వాదివర్ణములు గృహస్థత్వాద్యాశ్రమములును వాస్తవముగా నంతఃకరణమునం దుండునవి. ఏటి నజ్ఞానముచేత సర్వసంగశూన్యుఁడైన యాత్మయం దారోపించుచున్నారు. గురుశాస్త్రోపదేశములచేత నివృత్తభ్రాంతిగల తత్వజ్ఞునకు వర్ణాశ్రమాదు లాత్మగతము లనుభ్రాంతి యుండనేరదని భావము.

శ్లో. న విధిర్న నిషేధశ్చ న వర్జ్యావర్జ్యకల్పనా,
ఆత్మవిజ్ఞానినామస్తి తథా నాన్యజ్జనార్దన.

తా. ఆత్మవిషయమై దృఢాపరోక్షజ్ఞానము గల మహానుభావులకు సంధ్యావందనాదులను చేయవలయునను విధి గాని సురాపానాదులను చేయఁగూడదను నిషేధము గాని పతితాన్నమును గ్రహింపఁగూడదని గాని శ్రోత్రియాన్నమును గ్రహింపవలయునని గాని యీలాటిబుద్ధివృత్తు లేవియు లేవని యర్థము. అయితే, బ్రహ్మాత్మతత్త్వజ్ఞానముగలవాఁడు సురాపానాదినిషిద్ధకర్మలను కూడ నాచరించునా యని శంకింపఁగూడదు; సమాధిదశయందు వ్యాపారాంతరమే యుండదు. వ్యుత్థానదశయందు దేహేంద్రియాదులు పూర్వాభ్యాసముచేత నుచితకృత్యంబులయందే ప్రవర్తించును గాని, యనుచితకృత్యంబుల నాచరింపఁడని తెలియునది.

శ్లో. ఆత్మవిజ్ఞానినాం నిష్ఠామహం వేదాంబుజేక్షణ,
మాయయా మోహితా మర్త్యా నైవ జానంతి సర్వగా.

తా. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము గలవారియొక్క మనోనిష్ఠను నేనుమాత్ర మెఱుఁగుదును. అజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడిన చిత్తము గల కించిజ్ఞులగుమనుష్యుల కెన్నటికిని తెలియదు.

శ్లో. న మాంసచక్షుషా నిష్ఠా బ్రహ్మవిజ్ఞానినామియమ్,
ద్రష్టుం శక్యా స్వతఃసిద్ధా విదుషాం నైవ కేశవ.

తా. బ్రహ్మాత్మతత్త్వజ్ఞానము గలమహాపురుషులయొక్క నిష్ఠ సామాన్యదృష్టిగల మాంసమయనేత్రములు గలవారలకు

గోచరింపదు. తత్వజ్ఞులగుమహామునులయొక్క దివ్యదృష్టికి మాత్రము తెలియును.

శ్లో. యత్ర సుప్తా జనా నిత్యం ప్రబుద్ధస్తత్ర సంయమీ,
ప్రబుద్ధా యత్ర తే విద్వాన్ సుషుప్తస్తత్ర కేశవ.

తా. ఈలోకమునం దుండు జను లందఱు నేతత్త్వము నెఱుఁగకుందురో, ఆతత్త్వమును బ్రహ్మవేత్తయగువాఁ డెఱిఁగి చూచుచుండును. ఏతత్త్వమును లోకు లంద ఱెఱిఁగిచూచుచుందురో, యీదేహేంద్రియాదితత్త్వమును బ్రహ్మవేత్తయగు వాఁడు చూడకుండును.

శ్లో. ఏవమాత్మానమద్వంద్వం నిర్వికారం నిరంజనమ్,
నిత్యశుద్ధం నిరాభాసం చిన్మాత్రం పరమామృతమ్,
యో విజానాతి వేదాంతైస్స్వానుభూత్యా చ నిశ్చితమ్,
సోఽతివర్ణాశ్రమీ ప్రోక్తస్స ఏవ గురురుత్తమః.

తా. సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదశూన్యమై కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిసర్వవికారశూన్యమై పుణ్యపాపాదికర్మసంబంధము లేనిదై మాయాతీతమై తనను బ్రకాశింపఁజేయు మరియొక వస్తువులేకయే స్వయంప్రకాశరూపమై పరమానందరూపమైన యాత్మతత్త్వము సద్గురూపదేశపూర్వకముగా వేదాంతమహావాక్యముచేతను స్వానుభవముచేతను నెవనికి నిస్సంశయముగాఁ దెలియునో యీమహాపురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును. సర్వోత్కృష్టుఁ డగు గురువును నామహానుభావుండే కాఁదగినవాఁడు.

ఈప్రకారము పరమేశ్వరుఁడతివర్ణాశ్రమిశబ్దముచేత జీవన్ముక్తుఁడగువానిని నిరూపించెను. కనుకనే శ్రు. "విముక్తశ్చ విముచ్యతే"యనునది మొదలగుశ్రుతులు జీవన్ముక్తస్థితప్రజ్ఞబ్రాహ్మణభగవద్భక్తాతివర్ణాశ్రమిశబ్దములు గల స్మృతివాక్యములును జీవన్ముక్తియొక్క సద్భావమునందు ప్రమాణములుగానున్నవి.

జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు జీవన్ముక్తిప్రమాణనిరూపణ మను
ప్రథమప్రకరణము సమాప్తము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తి ప్రకాశిక.

౨-వ ప్రకరణము.

హరిః ఓమ్.

ఇంకను జీవన్ముక్తియొక్క సాధనములు చెప్పఁబడును. తత్త్వజ్ఞానము, మనోనాశము, వాసనాక్షయ మనునీమూఁడు జీవన్ముక్తికి సాధనములు. కనుకనే వాసిష్ఠరామాయణములోని యుపశమప్రకరణముయొక్క యంతిమభాగమునందు

శ్లో. వాసనాక్షయవిజ్ఞానమనోనాశా మహామతే,
సమకాలం చిరాభ్యస్తా భవంతి ఫలదా ఇమే.

అని వసిష్ఠమహర్షి యానతిచ్చిరి.

తా. వాసనాక్షయము, తత్త్వజ్ఞానము, మనోనాశము ఈ మూఁటిని నేకకాలమునందు చిరకాల మభ్యసింపవలయును. అట్టిచిరకాలాభ్యాసముచేతనే యూనుఁడు మోక్షఫలము నియ్యఁ గలవని యర్థము.

ఈప్రకారము వాసనాక్షయ తత్త్వజ్ఞానమనోనాశములు మోక్షసాధనము లని యన్వయక్రమముగాఁ జెప్పి వ్యతిరేకక్రమముగా కూడ చెప్పియున్నారు.

శ్లో. త్రియ ఏతే సమం యావన్న స్వభ్యస్తా ముహుర్ముహుః,
తావన్న పదసంప్రాప్తిర్భవత్యపి సమాశ్శతైః.

తా. ఈవాసనాక్షయము మొదలగు మూఁడుసాధనములెంతవరకు సమకాలమునందు మాటిమాటికి చక్కఁగా నభ్యసింపఁబడవో యంతవరకు నూఱుసంవత్సరములకైనను మోక్షము కలుగ నేరదు.

సమకాలమునం దీమూటిని నభ్యసింపనియెడల నొక బాధకము కల దని వసిష్ఠమహర్షియే చెప్పిరి.

శ్లో. ఏకైకశో నిషేవ్యంతే యద్యేతే చిరమప్యలమ్,
తన్న సిద్ధిం ప్రయచ్ఛంతి మంత్రాస్సంకలితా ఇవ.

తా. సంధ్యావందనమునందు మార్జనకర్మయందు వినియోగింపఁదగిన "ఆపో హి ష్ఠామయో భువః" అనుమొదలగు మంత్రములు మూఁడు నొకసారి పఠించి మార్జనమును చేసుకొన్నయెడల నామార్జనకర్మ పూర్ణముగా చేయఁబడి కార్యకారిగా నుండును. ఆప్రకారము చేయక యొక్కొక్క మంత్రము నొక్కొక్కదినమందు పఠించి మార్జనమును చేసుకొన్నపక్షమునం దామార్జనకర్మ పూర్ణముగాక యేప్రకారము కార్యకారిగా నేరదో, లోకమునందు కేవలాన్నమునుగాని కేవలవ్యంజనములనుగాని భక్షించినపక్షమునం దేప్రకారము భోజనము చేయఁబడినది కాదో, అనఁగా వ్యంజనములతో కూడ అన్నమును భక్షించుట భోజనమనియు, కేవలవ్యంజనములనుగాని కేవలాన్నమునుగాని భక్షించుట యుపవాసప్రతినిధి యనియు ధర్మశాస్త్రములయందు చెప్పియున్నందున వ్యంజనాన్నములలో నొకదానిని.

భుజించుట భోజన మని చెప్పఁబడినయుండ దని భావము. ఆప్రకారమే వాసనాక్షయమనోనాశతత్త్వజ్ఞానములు మూఁడు భిన్నసమయములయం దెంతకాల మభ్యసింపఁబడినను మోక్షసిద్ధిని కలుగఁ జేయనేర వని యర్థము.

వాసనాక్షయాదులను మూఁటిని సమకాలముగా స్వల్పకాల మభ్యసించితే చాలదా? చిరకాలమేల యభ్యసింపవలయు నంటే, చిరకాలాభ్యాసమునకు ప్రయోజనము వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. త్రిభిరేతైశ్చిరాభ్యస్తై ర్హృదయగ్రంథయో దృఢాః,
నిశ్శంక మేవ త్రుట్యంతి బిసచ్ఛేదాద్గుణా ఇవ.

తా. ఈవాసనాక్షయాదులు మూఁడు చిరకాల మభ్యసింపఁబడినపక్షమందు దృఢములైన యవిద్యాకామకర్మవాసనలన్నియు తామరకాడను త్రుంచితే దానియందుండు దారములన్నియు తెగిపోవునట్టు నిస్సంశయముగా నశించును. ఇదియే చిరకాలాభ్యాసమునకు ప్రయోజనము. స్వల్పకాలాభ్యాసమునకిట్టి ప్రయోజనము కలుగనేర దని భావము.

ఈ యర్థమే వ్యతిరేకముఖముగా కూడ చెప్పఁబడినది.

శ్లో. జన్మాంతరశతాభ్యస్తా రామసంసారసంస్థితిః,
సా చిరాభ్యాసయోగేన వినా న క్షీయతే క్వచిత్,

తా. ఓరామా! ఈసంసారస్థితి యనేకసహస్రజన్మలనుండి యభ్యసింపఁబడి దృఢమూలమైయున్నందున విశేషకాలము తత్త్వజ్ఞానాదులయొక్క యభ్యాసము లేక నశింపనేరదు.

వాసనాక్షయము మొదలగుమూఁటిలో నొక్కొక్కదాని నభ్యసించినయెడల ఫలము మాత్రము లేకపోవుటయే కాదు. ఈ వాసనాక్షయాదిసాధనములయొక్క స్వరూపము కూడ సిద్ధింప నేరదనియు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. తత్త్వజ్ఞానం మనోనాశః వాసనాక్షయ ఏవ చ,
మిథః కారణతాం గత్వా దుస్సాధ్యాని స్థితాని హి.

తా. తత్త్వజ్ఞానము, మనోనాశము, వాసనాక్షయము ఈమూఁడునొకదాని కొకటి కారణములుగా నున్నందున ప్రత్యేకముగా కాలభేదముచేత నభ్యసించినయెడల సిద్ధింప నేరవు.

ఈవాసనాక్షయము మొదలగు మూఁడుసాధనములను రెంటిని రెంటిని కార్యకారణములుగాఁ జేర్చితే మూఁడు ద్వంద్వము లేర్పడును. అవి యెటువలెనంటే వాసనాక్షయమనోనాశములు, వాసనాక్షయతత్త్వజ్ఞానములు, మనోనాశతత్త్వజ్ఞానములు అని మూఁడుద్వంద్వములు. అందులో మనోనాశవాసనాక్షయద్వంద్వమన్యోన్యకారణముగా నున్నదని వ్యతిరేకముఖముగా చెప్పఁబడినది.

శ్లో. యావద్విలీనం న మనో న తావద్వాసనాక్షయః,
న క్షీణా వాసనా యావచ్చిత్తం తావన్న శామ్యతి.

తా. ఎంతవరకు మనస్సు నశించదో అంతవరకు వాసనలు నశించవు. ఎంతవరకు వాసనలు నశింపవో, అంతవరకు మనస్సు కూడ నశింపదని యర్థము. జ్వాలాప్రవాహరూపముగా పరిణమించు వహ్నియే దీపమైనటుల వృత్తిప్రవాహరూపముగాఁబరిణమించు నంతఃకరణద్రవ్యము పదార్థములను మననము

చేయు(ఆలోచించు) స్వభావము గలది గనుక మనస్సని చెపఁ బడును. ఇట్టి మనస్సుయొక్క నాశ మనఁగా వృత్తిరూప మగు పరిణామమును విడిచి నిరోధరూపముగాఁ బరిణమించుట. ఈయర్థమును యోగశాస్త్రమునందు పతంజలిమహాముని సూత్రించిరి.

శ్లో. వ్యుత్థాననిరోధసంస్కారయోరభిభవప్రాదుర్భావౌ,
నిరోధక్షణచిత్తాన్వయో నిరోధపరిణామః.

తా. క్షిప్త, మూఢ, విక్షిప్తము లను మూఁడుభూమికలు వ్యుత్థాన మనఁబడును. ఇందులో రజోగుణముచేత విషయములయందే వృత్తిగల చిత్తము క్షిప్తమని, తమోగుణముచేత నిద్రావృత్తియందే ప్రవర్తించు చిత్తము మూఢ మని, సత్త్వగుణముచేత నేకాగ్రతను బొందుచున్నప్పటికిని మధ్యేమధ్యే రజోగుణముచేత విషయాంతరములయందుఁ బ్రవర్తించుచిత్తము విక్షిప్త మని చెప్పఁబడును. సత్త్వగుణోత్కర్షచేత చిత్తమునకుఁగలుగు పరిణామము నిరోధ మనఁబడును. ఈవ్యుత్థాననిరోధములచేతఁ గలుగు వాసనలు వ్యుత్థాననిరోధసంస్కారము లనఁబడును. ఇందులో వ్యుత్థానవాసన లభిభవింపఁబడి (నశించి) నిరోధవాసనలు ప్రాదుర్భవించినప్పుడు (పుట్టినప్పుడు) నిరోధక్షణముతో చిత్తము చేరియుండుటయే మనోనాశమని తెలియవలయును. అనఁగా సత్త్వగుణాధిక్యముచేత నంతఃకరణ మేకాగ్రతను బొంది యుండుటయే మనోనాశము.

పూర్వోత్తరయుక్తత్వాయుక్తత్వములను యోచించకయే హఠాత్తుగాఁ గలుగుక్రోధాదివృత్తులకు కారణమైన చి

త్తమం దుండుసంస్కారవిశేషము వాసన యనఁబడును. పూర్వపూర్వాభ్యాసముచేత చిత్తమందు వాసింపఁబడుచున్నందున వాసన యని చెప్పఁబడినది. ఇట్టివాసనయొక్క క్షయ మనఁగా వివేకముచేత గలిగిన శమదమాదివాసనలు వృద్ధిఁబొందుచుండఁగా అధిక్షేపాదికారణము లున్నప్పటికి క్రోధాదులు పుట్టక పోవుటయే; యిందులో మనోనాశము లేకపోయెనా వృత్తులు పుట్టుచుండఁగా నధిక్షేపాదికారణములయొక్క సన్నిధియందొకానొకప్పుడు క్రోధాదులు పుట్టును గనుక వాసనాక్షయము కలుగనేరదు. వాసన క్షయించనప్పుడు వృత్తు లాప్రకారమే యుదయించుచున్నందున మనోనాశము కలుగనేరదు. కనుక వాసనాక్షయమనోనాశములు పరస్పర కారణములు.

తత్వజ్ఞానమనోనాశములు కూడ పరస్పరకారణము లని వసిష్ఠమహర్షియే వ్యతిరేకముఖముగాఁ జెప్పియున్నారు.

శ్లో. యావన్న తత్త్వవిజ్ఞానం తావచ్చిత్తశమః కుతః,
యావన్న చిత్తోపశమో న తావత్తత్వవేదనమ్.

తా. ఎంతవఱకు తత్త్వజ్ఞానము కలుగదో అంతవఱకు చిత్తనాశము కలుగదు. ఎంతవఱకు చిత్తనాశము కలుగదో అంతవఱకు తత్వజ్ఞానము కలుగ దని యర్థము.

ఇది యంతయు పరమాత్మస్వరూపమే? ఈశనుపదురూపరసాదిప్రపంచము కేవలమాయాకల్పితము. ఈప్రపంచమును నది పరమార్థముగా లేనే లేదనునిశ్చయము తత్వజ్ఞానమనఁబడు

సా. ఇటువంటి తత్వజ్ఞానము పుట్టనపుడు రూపరసాదివిషయములు గనుపడుచుండఁగా, వాటియందు చిత్తవృత్తులను బ్రవర్తించకుండఁ జేయుటకు కట్టెలను వేయుచుండఁగా నగ్నియొక్క మంటను నివారింపశక్యము కానట్టు శక్యము కాదు. చిత్తనాశము లేకయుండెనా వృత్తులచేత రూపరసాదులు గ్రహింపఁబడుచుండఁగా

శ్రు. "నేహ నానాస్తి కించన."

అని యిచ్చట భిన్నముగా కనుపడు పదార్థమేమియు లేదు. సర్వము నవాస్తవ మని శ్రుతి చెప్పుచున్నప్పటికిని, ఈశ్రుతి ప్రత్యక్షవిరుద్ధమాటచేత బ్రహ్మస్వరూపము సర్వభేదశూన్య మను నర్థమును వాస్తవముగా చెప్పలేదను బుద్ధి కలుగును. అందువలన తత్వజ్ఞానము కలుగనేరదు. గనుక తత్వజ్ఞానమనోనాశము లన్యోన్యకారణములు.

తత్త్వజ్ఞానవాసవాక్షయములును పరస్పరకారణము లని వ్యతిరేకముఖముగానే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. యావన్న వాసనానాశస్తావత్తత్వాగమః కుతః,
యావన్న తత్త్వసంప్రాప్తి ర్న తావత్వాసనాక్షయః.

తా. ఎంతవఱకు వాసనానాశము కలుగదో, అంతవరకు తత్వవిజ్ఞానము కలుగదు. ఎంతవఱకు తత్త్వవిజ్ఞానము కలుగదో, అంతవఱకు వాననాక్షయము కలుగదని యర్థము.

క్రోధాదివాసనలు నశింపకపోయెనా శమదమాదిగుణములు పుట్టనేరవు గనుక తత్వజ్ఞానము కలుగనేరదు. అద్వితీ

యబ్రహ్మతత్త్వము తెలియఁబడకపోయినా క్రోధాదులకు నిమిత్తములగుతిరస్కారాదులయందు సత్యత్త్వబుద్ధి నశింపనందున వాసనలు నశింపవు గనుక తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయములును పరస్పరకారణములు.

ఈప్రకారము వసిష్ఠమహాముని తత్వజ్ఞానవాసనాక్షయాదిద్వంద్వములకు పరస్పరకారణత్వమును వ్యతిరేకముఖముగా చెప్పిరి. అన్వయముఖముగా కూడఁ జెప్పవచ్చును. అది యెటువలె నంటే? బాహ్యావిషయములు కనుపడునప్పుడు సంస్కారము లుద్బుద్ధమగును. కాఁగానే మనస్సు వృత్తిరూపముగా పరిణమించును గనుక మనస్సు నిరోధమును (నాశమును) పొందినప్పుడు బాహ్యావిషయము లేవియు గనుపడనందున సంస్కారము (వాసన) పుట్టనేరదు. క్రోధాదివృత్తులు సంస్కారముచేత పుట్టునవి గనుక సంస్కారము పుట్టక పోఁగానే క్రోధాదివృత్తులు నశించును. ఈప్రకార మీవాసనాక్షయమనోనాశద్వంద్వము పరస్పరకారణమై యున్నది.

"శ్రు. దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా"

యనుశ్రుతి యేకాగ్రతనొందిన బుద్ధిచేత నాపరమాత్మ చూడఁబడునని చెప్పుచున్నందున, బ్రహ్మాకారవృత్తికంటె నితరములగు సర్వవృత్తులయొక్కనాశ మే తత్వజ్ఞానమునకు కారణమని తోఁచుచున్నది. తత్వజ్ఞానము కలుగఁగానే మిథ్యాభూతమగు నీప్రపంచమునందు శశవిషాణాదులయందువలె బుద్ధివృత్తియుదయింపనందునను, పరమాత్మసాక్షాత్కారము కలిగియుండుటచేత తిరిగి పరమాత్మయందు వృత్తిపుట్టుట కావశ్యకము లేనందునను

మనస్సు కట్టెలు వెయ్యకపోతే, నిప్పు తనంతట తానే యారిపోవునటుల స్వయముగా నశించును. ఈ ప్రకార మీమనోనాశ తత్త్వజ్ఞానద్వంద్వము పరస్పరకారణము.

తత్త్వజ్ఞానము క్రోధాదిసకలవాసనలయొక్క నాశమునకు కారణ మని వార్తికకారు లగుసురేశ్వరాచార్యులవారు

శ్లో. రిపౌ బంధౌ స్వదేహే చ సమైకాత్మ్యం ప్రపశ్యతః,
వివేకినః కుతః కోపః స్వదేహావయవేష్వివ.

అను శ్లోకముచేత నానతిచ్చిరి.

తా. శత్రువునందు, బంధువునందు, స్వశరీరమునందు నాత్మ యొకఁడే యున్నాఁడని తుల్యదృష్టి గలజ్ఞానికి తనహస్తపాదాదులయందు కోపము గలుగుట కవకాశము లేనటుల సర్వదేహములయందును కోపము పుట్టుట కవకాశమే లే దని యర్థము. అనఁగా తనయొక్క హస్తపాదాదులు తన కొక్కనికే యవయవములుగా నున్నందున వాటిలో నొకటి కంటకవృశ్చికాదులను ద్రొక్కి, తనకు వేదనను కలుగఁజేసినా, యేలాగున నాయవయవమునందు కోపము కలుగదో యాలాగుననే సర్వదేహములు

స్మృ. అంతవంత ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తాశ్శరీరిణః.

తా. హిరణ్యగర్భాదిపిపీలికాంతశరీరము లన్నియు నొకఁడై నిత్యుఁడై వ్యాపకుఁడైన యాత్మయొక్క శరీరము లని చెప్పినప్రకారము ఒక యాత్మయొక్క సంబంధమగు శరీరములే గనుక వీటియం దొకటి ప్రతికూలముగా ప్రవర్తించినా, దానియందు కోపముచేయుట కవకాశము లేదు.

కోపాధాదివాసనాక్షయరూప మగుశమదమాదిగుణసం పత్తి తత్వజ్ఞానమునకు కారణ మని

శ్రు. శాంతో దాంత ఉపరత స్తితిక్షుస్సమాహితో, భూత్వాఽత్మ న్యేవా త్మానం పశ్యతి.

యను శ్రుతియందుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది.

తా. చక్షురాదిబాహ్యేంద్రియనిగ్రహము గలవాఁడును, అంతరింద్రియ మగునంతఃకరణముయొక్క నిగ్రహము కలవాఁడును, ఆత్మజ్ఞానాభ్యాసవిరుద్ధము లగు లౌకికవైదిక కర్మల నన్నిటిని సన్యసించినవాఁడును, శీతోష్ణాదిద్వంద్వములను సహించువాఁడును, ఏకాగ్రత నొందినచిత్తముకలవాఁడును నై వేదాంతవాక్యములయొక్క శ్రవణమననిదిధ్యాసనములఁ జేసి జీవాత్మను పరమాత్మగా నెఱుఁగవలయునని శ్రుత్యర్థము.

వసిష్ఠమహర్షియు

శ్లో. గుణాః శమాదయోఽజ్ఞానాచ్ఛమాదిభ్యస్తథా జ్ఞతా,
పరస్పరం వివర్ధేతే ద్వే పద్మసరసీ ఇవ.

అని తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయములు పరస్పరకారణము లని చెప్పిరి.

తా. కోపాధాదివాసనాక్షయరూపము లగు శమదమాదిగుణములు తత్త్వజ్ఞానమువలన నుదయించును. శమదమాదిగుణములవలన తత్వజ్ఞాన ముదయించును గనుక నీవాసనాక్షయ తత్వజ్ఞానములు రెండును తామరవలన సరస్సు, సరస్సువలన

తామర వృద్ధి నొందునటుల యన్యోన్యముగా వృద్ధి నొందు చుండు నని భావము.

ఈప్రకారము తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయద్వంద్వము పరస్పరకారణముగా నున్నది.

ఈతత్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశముల యొక్క సాధనములను వసిష్ఠమహర్షి చెప్పిరి.

శ్లో. తస్మాద్రాఘవ యత్నేన పౌరుషేణ వివేకినా.
బోధేచ్ఛాం దూరతస్త్యక్త్వా త్రయమేతత్సమాశ్రయేత్.

తా. కనుక, ఓరామా! పురుషప్రయత్నముచేతను విషయములయందుండు దోషములను విచారించుటను, వివేకముచేతను, విషయభోగములయం దాశను దూరముగా విడిచి ఈ తత్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశములను మూటిని సంపాదించవలయునని యర్థము.

పురుషప్రయత్నమనఁగా, ఏవిధముగానైనా యీకార్యమును నిశ్చయముగా సంపాదింపవలయు నను నుత్సాహము. పదార్థములయందుండు గుణదోషములను విభజించి బుద్ధిచేత తెలుసుకొనుటయే వివేకము. తత్వజ్ఞానమునకు వేదాంతగ్రంథశ్రవణము మనోనాశమునకు ప్రాణాయామాదియోగము వాసనాక్షయమునకు ప్రతికూలవాసనల నుత్పాదించుట సాధనముగా నుండును. విషయభోగములయం దాశ స్వల్పముగా నున్నప్పటికి

శ్లో. న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి,
హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే.

తా. విషయములయం దుండుకోరిక విషయానుభవము చేత నశించదు. కట్టెలు నెయ్యి మొదలైన వస్తువులను పైపై నఁ బడవేయుచుండఁగా నగ్ని వృద్ధినొందుసట్టుల విషయముల ననుభవించుచుండఁగా విషయానుభవేచ్ఛ వృద్ధి నొందును గాని నశింపదు.

అని చెప్పినప్రకారము విషయములయం దత్యాసక్తిని కలుగఁ జేయును గనుక నావిషయభోగాభిలాషను నిశ్శేష ముగా విడువవలయును.

ఆక్షేపము—ఓయీ పూర్వ ప్రకరణమునందు వివిదిషాసన్యాసమునకు ఫలము తత్వజ్ఞానమని విద్వత్సన్యాసమునకు ఫలముజీవన్ముక్తియని చెప్పియుంటిరి. ఈయర్థమును పర్యాలోచనచేయఁగా వివిదిషాసన్యాసమును గ్రహించి వేదాంత శ్రవణము చేసి ముందుగా తత్వజ్ఞానమును సంపాదించి తరువాత విద్వత్సన్యాసము నంగీకరించి జీవించియుండుదశలో తనకు బంధకములగు వాసనామనోవృత్తులయొక్క నాశమును సంపాదింపవలయు నని తోఁచుచున్నది. ప్రస్తుతమందు తత్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశముల నేకకాలమందే యభ్యసింపవలయునని చెప్పితిరి. ఇందువలన పూర్వోత్తరవాక్యములు విరుద్ధములుగా నున్నవి.

సమాధానము—వివిదిషాసన్యాసికి తత్వజ్ఞానము ముఖ్యము. వాసనాక్షయమనోనాశములు అముఖ్యములు. విద్వత్సన్యాసికి వాసనాక్షయమనోనాశములు ముఖ్యములు. తత్వ

జ్ఞానము అముఖ్యము గనుక పూర్వోత్తరవాక్యములకు విరోధము లేదు.

అనఁగా, వివిదిషాసన్న్యాసివిద్వత్సన్న్యాసు లిద్దఱును తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశముల నేకకాలమందే యభ్యసింప వలయును గాని వివిదిషాసన్న్యాసి తత్త్వజ్ఞానార్థమై వేదాంతశ్రవణాదుల నాచరించుకాలమునందు వాసనాక్షయమనోనాశము లావశ్యకము లయినప్పటికిని వాటిని తాత్కాలికములుగా సంపాదించుకొని తత్త్వజ్ఞానమునే ప్రధానముగా సంపాదించును గాన వివిదిషాసన్న్యాసికి తత్త్వజ్ఞానము ముఖ్యము. వాసనాక్షయ మనోనాశములు అముఖ్యములై యుండును. విద్వత్సన్న్యాసికి తత్త్వజ్ఞానము పూర్వమందే కలిగియున్నందున దానివిషయమై విశేషప్రయత్నము చేయవలసినయావశ్యకము లేనందున నముఖ్యమైయుండును. అయినను వాసనాక్షయమనోనాశములకుఁగాను బ్రయత్నమును చేయుకాలమునం దనువర్తించియే యుండును. వాసనాక్షయ మనోనాశము లంతకు ముందు సిద్ధింపనందున విశేషప్రయత్నముతో సాధింపవలసి యుండును గాన ముఖ్యములుగా నుండును.

కనుక వివిదిషాసన్న్యాసివిద్వత్సన్న్యాసు లుభయులు తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశముల నేకకాలమం దభ్యసింప వలయునని చెప్పినది విరుద్ధము కాదు.

ఆక్షేపము—తత్త్వజ్ఞానము పుట్టినమాత్రాననే కృతార్థత కలుగుచుండఁగా వాసనాక్షయమనోనాశములకొఱకు సాధనాభ్యాస మెందుకు చేయవలయును?

సమాధానము—జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనమును ముందు చెప్పఁబోవుచున్నాము. దానిచేతనే యీయాక్షేపము పరిహరింపఁబడును.

ఆక్షేపము—ఓయీ! విద్వత్సన్న్యాసికి తత్త్వజ్ఞానము పూర్వమందే సిద్ధముగా నున్నందున జ్ఞానసాధనము లగు శ్రవణాదుల ననుష్ఠించుట వ్యర్థము. తత్త్వజ్ఞానము వస్తుతంత్రముగాని కర్మవలె పురుషతంత్రము గానందున, శ్రవణాదులను విడిచి కేవలముగా తత్త్వజ్ఞానము ననుష్ఠించుటకు శక్యము కాదు. కాఁబట్టి వాసనాక్షయమనోనాశ సాధనముల నభ్యసించుకాలమునందు తత్త్వజ్ఞానము అముఖ్యముగానైనా యేప్రకారమభ్యసింపఁ బడును?

సమాధానము—తత్త్వజ్ఞానము స్వరూపము నభ్యసింప శక్యము కాకపోయినా, యేదో యొకమార్గముచేత నద్వితీయ బ్రహ్మతత్త్వమును మాటిమాటికి స్మరింప శక్యమై యుండును. ఈపునఃపునఃస్మరణమే తత్త్వజ్ఞానాభ్యాసము.

ఇటువంటి తత్త్వజ్ఞానాభ్యాసము వాసిష్ఠరామాయణమునం దుత్పత్తిప్రకరణములోని లీలోపాఖ్యానమునందు చెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ తచ్చింతనం తత్కథనమన్యోన్యం తత్ప్రబోధనమ్,
ఏతదేకపరత్వం చ జ్ఞానాభ్యాసం విదుర్బుధాః.

తా॥ ఆబ్రహ్మస్వరూపమును మనస్సునందు చింతించుట, యొకరికిచెప్పుట, యొకరితో నొకరు జ్ఞాపకమును చేసుకొ

నుట, యీ బ్రహ్మతత్త్వమందే సర్వకాలములయందు బుద్ధిని చేర్చియుండుటయు జ్ఞానాభ్యాస మని చెప్పఁబడును.

శ్లో. "సర్గాదావేవ నోత్పన్నం దృశ్యం నాస్త్యేవ తత్సదా,
ఇదం జగదహం చేతి బోధాభ్యాసం విదుః పరమ్."—అని.

తా. ఈ దృశ్యమగు ప్రపంచము సృష్టియొక్క మొదటనే పుట్టలేదు. అందువలన నీప్రపంచము వంధ్యాపుత్రునివలె సుతరాం లేనిది. అంతఃకరణోపాధిచైతన్యమై జీవుఁడ నని చెప్పఁబడు నేనును లేనివాఁడనే యని మాటిమాటికి ననుసంధించుట జ్ఞానాభ్యాస మని చెప్పఁబడినది.

వాసనాక్షయమనోనాశాభ్యాసములయొక్క స్వరూపమును నా లీలోపాఖ్యానమందే చూపింపఁబడినది.

శ్లో. అత్యంతాభావసంపత్తౌ జ్ఞాతుర్జ్ఞేయస్య వస్తునః,
యుక్త్యా శాస్త్రైర్యతంతే యే తే తత్రాభ్యాసినః స్మృతాః.

తా. జ్ఞాత యగు జీవుఁడు జడమగు దేహేంద్రియాది ప్రపంచము నేప్రకారమత్యంతాభావము (బొత్తిగా కనుపడక పోవుట) నొందునో యాప్రకారము యోగముచేత శాస్త్రముచేత నభ్యాసముచేయుట మనోనాశాభ్యాస మని చెప్పఁబడును.

శ్లో. దృశ్యాసంభవబోధేన రాగద్వేషాదితానవే,
రతిర్నవోదితా యాఽసౌ బ్రహ్మాభ్యాసః స ఉచ్యతే.

తా. దృశ్యమగు ప్రపంచ మంతయు వాస్తవమైనది నిత్యమైనదియు గాదు. మిథ్యయును, క్షయించుస్వభావముగల

దియు ననునిశ్చయజ్ఞానముచేత దృశ్యవిషయములయం దుండు రాగద్వేషాదులను తగ్గించుటకుఁ జేయు ప్రయత్నమే వాసనాక్షయాభ్యాస మనఁబడును.

ఆక్షేపము—ఓయీ! ఈచెప్పినతత్వజ్ఞానమనోనాశవాసనాక్షయాభ్యాసములు మూఁడును సమానములుగాఁ గనుపడుచుండఁగా వీటిలో నొకటిముఖ్య మని మఱియొకటి యముఖ్య మని యేలాగున చెప్పవచ్చును?

సమాధానము—ప్రయోజనము ననుసరించి చెప్పవచ్చును. అది యెటువలెనంటే, మోక్షేచ్ఛగలపురుషునకు జీవన్ముక్తి యని విదేహముక్తి యని రెండుప్రయోజనములు కలవు. అనుటనే "శ్రు. విముక్తశ్చ విముచ్యతే" అనుశ్రుతియందు విముక్తుఁడై విముక్తుఁడగు నని రెండుపక్షములు చెప్పఁబడినవి.

ఇందులో జీవించియుండుపురుషునకు దైవసంపదచేత మోక్షము, ఆసురసంపదచేత బంధము కలిగియుండును. ఈయర్థము భగవద్గీతలయొక్క పదియాఱవయధ్యాయమునందు భగవంతునిచే

శ్లో. దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీ మతా.

అని చెప్పఁబడెను.

తా. దైవసంపద మోక్షమును కలుగఁజేయును. ఆసురసంపద బంధమును కలుగఁజేయునని యర్థము.

ఈదైవసంపదయు నాసురసంపదయు నీరెండు నచ్చటనే విశదముగా చెప్పఁబడినవి.

శ్లో. అభయం సత్త్వసంశుద్ధి ర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః,
దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్.
అహింసా సత్యమక్రోధ స్త్యాగశ్శాంతిరపైశునమ్,
దయా భూతేష్వలోలుత్వం మార్దవం హ్రీరచాపలమ్.
తేజః క్షమా ధృతిశ్శౌచమద్రోహో నాతిమానితా,
భవంతి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత.
దంభో దర్పోఽతిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ,
అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సంపదమాసురీమ్.

తా. భయము లేకపోవుట, ప్రసన్నమైనమనస్సు కలిగియుండుట, ఆత్మజ్ఞానసాధనములయందు నిష్ఠ, తనకు కలిగిన యన్నాదిపదార్థముల నితరులకు యథాశక్తిగా నిచ్చుట, అంతరింద్రియనిగ్రహము, తనయధికారమునకు తగినట్లు శ్రౌతస్మార్తల నాచరించుట, ప్రత్యహము బ్రహ్మయజ్ఞమునందు వేదపారాయణమునుచేయుట, శారీర మగు బ్రహ్మచర్యాహింసాదికము, వాచికమై, మృదువై ప్రియమై, హితమైనవాక్యము, మానసికమగు ప్రసన్నమనస్కత్వనిర్మలాంతఃకరణత్వాదికను ఈమూఁడువిధము లగు తపస్సు, సర్వవ్యవహారములయందు కుటిలత లేకయే వ్యవహరించుట, భూతములకు హింస కలుగకుండ సంచరించుట, చూచినదానిని చూచినట్లు చెప్పుట, ఒకరు తనను కొట్టినా మనస్సునందు కోపము పుట్టకపోవుట, కామ్యకర్మలను పరిత్యజించుట, బహిరింద్రియనిగ్రహము, ఒకరియొక్క దోషమును మరియొకరియెదుట చెప్పకపోవుట, సమస్తభూతములయొక్క దుఃఖమును చూచి సహించ లేకపోవుట, లోభము లేకపోవుట, మృదుత్వము అనఁగా క్రౌర్యము లేకపోవుట,

అకార్యములయందు బుద్ధిప్రమాదమునఁ బ్రవర్తించినప్పుడు లజ్జించుట, వ్యర్థములగు తృణచ్ఛేదనకండూయనాదివ్యాపారములను విడచుట, పరుల నభిభవించుటకు తగినసామర్థ్యము కలిగియుండుట, తన కొకరు పరిభవమును కలుగఁజేసినప్పుడు సహించియుండుట, దుఃఖాదులచేత బాధింపఁబడుసమయమునందు కూడ చిత్తమునందు ధైర్యము నొందియుండుట, మృజ్జలాదులచేత బాహ్యశుద్ధి, అహింసాఽక్రోధాదులచేత నంతఃకరణశుద్ధి కలిగియుండుట, ఒకరిని హింసించవలయు నను ఇచ్ఛ లేకయుండుట, నేను కులాచారపాండిత్యాదులచేత నందఱకంటె నధికుఁడను, సర్వజనులచేత పూజింపఁదగినవాఁడ నను నభిమానము లేకపోవుట యీగుణములు దైవసంపద గలవారికి నియతములుగా నుండును.

తాను చేయుధర్మమును లోకమునం దందఱికి తెలియవలయు నని ప్రవర్తించుట, ధనము విద్య మొదలగువాటిచేత గర్వించియుండుట, నేను ఈలోకమునం దందఱికి పూజింపఁదగినవాఁడ నను నభిమానము, స్వల్పాపరాధము చేసినా యాగ్రహించుట, కఠినవాక్యముల నుచ్చరించుట, కఠినమనస్సుతో నుండుట, యుక్తాయుక్తజ్ఞానము దేహాత్మభేదజ్ఞానమును లేకపోవుట, యీస్వభావము లాసురసంపదయందు కలిగినవానికి నియతములుగా నుండును.

ఈయాసురసంపద విస్తారముగా పదియాఱవయధ్యాయముయొక్క చివరవఱకు చెప్పఁబడినది.

ఇందులో నశాస్త్రీయమై స్వభావసిద్ధమై యాసురసం పదయగు దుర్వాసనను శాస్త్రీయమై పురుషప్రయత్నసాధ్యమై, దైవసంపద యగు సద్వాసనచేత నశింపఁజేయఁగా జీవన్ముక్తి సంభవించును. వాసనాక్షయ మేప్రకారము జీవన్ముక్తికి సాధనమో, మనోనాశము కూడ నాప్రకారమే జీవన్ముక్తికి సాధనమని శాస్త్రములయందు చెప్పఁబడినది.

శ్లో. మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః,
బంధాయ విషయాసంగి ముక్త్యై నిర్విషయం స్మృతం.

తా. మనుష్యుల కందఱకు బంధమునకుఁ గాని మోక్షమునకుఁ గాని కారణము చిత్తమే. చిత్తము విషయాసక్తమైతే, బంధనమునకుఁ గారణమగును. విషయములయం దాసక్తి లేక కేవలముగా నుంటే, మోక్షమునకు కారణమగును.

శ్లో. యదా నిర్విషయస్యాస్య మనసో ముక్తిరిష్యతే,
అతో నిర్విషయం నిత్యం మనః కార్యం ముముక్షుణా.

తా. మనస్సు విషయములను గ్రహించక యుండెనా మోక్షము గలుగు నని చెప్పియున్నది గనుక మోక్షేచ్ఛగలపురుషుఁడు సర్వకాలములయందు మనస్సును విషయములయందు చేరి తదాకారముగాఁ బరిణమించకుండ నిరోధించవలయును.

శ్లో. నిరస్తవిషయాసంగం సన్నిరుద్ధం మనో హృది,
యదా యాత్యున్మనీభావం తదా తత్పరమం పదం.

తా. ఎప్పుడు మనస్సు విషయములయందు సక్తముగాక నిరోధింపఁబడి ఏకాగ్రతనొందునో అప్పుడా పరమపదమైన పరమాత్మస్వరూపము పొందఁబడును.

శ్లో. తావ దేవ నిరోద్ధవ్యం యావద్ధృది గతం క్షయమ్,
ఏతత్ జ్ఞానం చ ధ్యానం చ శేషోఽన్యో గ్రంథవిస్తరః.

తా. మనస్సు ఎంతకాలమునకు హృదయగోళమునం దే నిలీనమై యుండునో, అంతకాలము ప్రాణాయామప్రత్యాహారములచేత మనస్సును నిరోధించవలయును. ఇదియే జ్ఞానము. ఇదియే ధ్యానము. ఇతరమంతయు గ్రంథవిస్తారమే కాని ప్రయోజనము గలది గాదు. అనఁగా విషయములయందు వేగక హృదయగోళమునందే నిరోధింపఁబడినమనస్సు ఏకాగ్రతను బొందియుండును గనుక నిర్గుణబ్రహ్మస్వరూపమును తెలుసుకొనుటకుఁగాని సగుణబ్రహ్మస్వరూపమును ధ్యానించుటకుఁగాని యోగ్యమై యుండును. ఇట్టి మనోనిరోధమును ప్రతిపాదించెడు శాస్త్రమే ప్రయోజనము కలదిగాని తదిరశాస్త్ర మంతయు ఉపయోగము లేని సందర్భమును చెప్పుచున్నందున ప్రయోజనము లేని దని భావము.

బంధము తీవ్రబంధ మని మృదుబంధ మని రెండువిధములు. ఇందులో నాసురసంపద సాక్షాత్తుగా దుఃఖహేతువు గనుక తీవ్రబంధ మని చెప్పఁదగియున్నది. ద్వైతప్రపంచప్రతీతి స్వయముగా దుఃఖహేతువు కానందున సాక్షాద్దుఃఖహేతు వగు నాసురసంపదను కలుగఁ జేయునది యయినందున మృదుబంధ మని చెప్పఁదగియున్నది.

ఇందులో వాసనాక్షయముచేత తీవ్రబంధము మాత్రము నశింపఁజేయఁబడును. మనోనాశముచేత తీవ్రబంధమృదుబంధములు రెండు నశింపఁజేయఁబడును.

ఆక్షేపము—మనోనాశముచేత రెండుబంధములు నివర్తించుపక్షమందు మనోనాశమును మాత్రము నభ్యసించితే చాలును. వాసనాక్షయాభ్యాసము నిరర్థకము.

సమాధానము—భోగమునకు కారణమై ప్రబలమైన ప్రారబ్ధకర్మచేత మనస్సు వ్యుత్థానదశను బొందింపఁబడి విషయములను గ్రహించు కాలమునందు తీవ్రబంధమును నివారించుటకు వాసనాక్షయ మావశ్యకమైనందున నిరర్థకము కాదు.

ఆక్షేపము—ద్వైతప్రపంచప్రతీతియే కదా మృదుబంధము. ఇట్టిమృదుబంధము భోగమును గలుగఁజేయునా?

సమాధానము—కలుగఁజేయును. క్రోధలోభాదితామసవృత్తులు తీవ్రబంధ మని సుఖజ్ఞానాదిసాత్త్వికవృత్తులు సత్కర్మప్రవృత్త్యాది రాజసవృత్తులును మృదుబంధ మని మాయభిప్రాయము. క్రోధలోభాదితామసవృత్తులు ఏప్రకారముగా బంధకములో ఆప్రకారమే సాత్త్వికరాజసవృత్తులును బంధకములని భగవద్గీతాచతుర్దశాధ్యాయములో చెప్పియున్నది.

శ్లో. సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః,
నిబధ్నంతి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్.

తా. ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన సత్వరజస్తమోగుణములు మూఁడు ఈదేహమునందు తాదాత్మ్యాభిమానముతోనుండియు స్వతఃవికారశూన్యుఁడగు చిదాత్మను బంధించు నని యర్థము.

ద్వైతప్రపంచప్రతీతి యనఁగా స్రక్చందనవనితాదివిషయములయొక్క స్ఫురణము. ఇది తత్కాలమందు క్లేశక

రము కానందున మృదుబంధ మని చెప్పఁబడినది గాని క్రమము గా తీవ్రబంధమునకు కారణమగును. వ్యుత్థానదశయందు చిత్తమున కీవిషయములు స్ఫురించఁగానే వాసనాక్షయాభ్యాసము లేనందున చిత్త మీవిషయములయందు గుణదోషములను విచారించకయే యాసక్తమగును. అనంతరము తత్ప్రాప్తియందుఁ బ్రయత్నమును తదలాభమునందు విషాదమును బొంది క్రమముగా తీవ్రబంధము ననుభవించును. వాసనాక్షయమభ్యసింపఁబడినపక్షమందు స్రక్చందనాదివిషయములు స్ఫురించినా వాటియం దనిత్యత్వాదిదోషములు దోఁచుచున్నందున చిత్త మాసక్తము కాదు. కనుక తీవ్రబంధము ననుభవింపదు. కాఁబట్టి వ్యుత్థానదశయందు తీవ్రబంధమును నివారించుటకుఁగాను, వాసనాక్షయాభ్యాస మావశ్యకము గనుక నిరర్థక మని శంకింపఁదగదు.

ఆక్షేపము—మృదుబంధము సాక్షాత్తుగా బాధకము కానందువల్లను, తీవ్రబంధము వాసనాక్షయముచేతనే నివర్తించినందువల్లను, మనోనాశాభ్యాసము నిష్ప్రయోజనము.

సమాధానము—ప్రారబ్ధకర్మ చేత సంపాదింపఁబడి యవశ్యముగా సంభవించుభోగములను నివారించుటకుఁగాను మనోనాశాభ్యాస మావశ్యకము గనుక నిష్ప్రయోజనము కాదు. అనఁగా ప్రారబ్ధకర్మచేత సంభవించుసుఖదుఃఖాదిభోగములలో కొన్ని వైరాగ్యవాసనాక్షయాభ్యాసములచేత నివారింపఁబడును. మరికొన్ని తప్పకయనుభవింపఁబడును. తప్పక

యనుభవింపఁబడుభోగములు మనోనాశముచేతఁగాని చిత్తవిక్షేపమును చేయక యుండనేరవు. పుత్రభార్యాదిమరణముచేతఁ గలిగిన దుఃఖము సుషుప్తిదశయందు మనోనాశము కలుగుటచేత విక్షేపము నేప్రకారము చేయఁజాలదో యాప్రకారమే తప్పక యనుభవింపఁబడు భోగములును మనోనాశముచేత చిత్తవిక్షేపకములు గాక యుండు నని భావము. కనుకనే,

శ్లో. అవశ్యంభావిభోగానాం ప్రతికారో భవేద్యది,
తదా దుఃఖైర్నలిప్యేర న్నలరామయుధిష్ఠిరాః.

అని చెప్పఁబడినది.

తా. తప్పక కాఁదగిన సుఖదుఃఖాదిభోగములు చిత్తవిక్షేపకములు గాకుండ చేయునది మనోనాశము; ఇట్టిమనోనాశము లేకపోవుటచేతనే నలమహారాజు శ్రీరాములవారు ధర్మరాజు వీరు మహాదుఃఖముల ననుభవించిరి. నలాదులకు మనోనాశమే కలిగియున్నపక్షమునకు మహాదుఃఖముల ననుభవించక యే యుందురు.

కనుక, ప్రాగబ్ధకర్మసంపాదితావశ్యంభావిభోగములను నిరాకరించుటకుఁగాను మనోనాశాభ్యాస మావశ్యకము.

కనుక నీప్రకారము వాసనాక్షయమనోనాశములు జీవన్ముక్తిని గూర్చి సాక్షాత్సాధనము లగుటవలన ముఖ్యములు. తత్త్వజ్ఞానము గలిగెనో, అదివాసనాక్షయమనోనాశములకు కారణమై తద్ద్వారా జీవన్ముక్తికి సాధనమైనందున నముఖ్యము.

శ్రు. జ్ఞాత్వా దేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యుప్రహాణిః.

తా. స్వప్రకాశస్వరూపుఁడైన పరమాత్మను తెలుసుకొని యుండుపురుషునకు సమస్తమైనబంధకము లగు కామక్రోధాదివాసన లనుపాశములు నివర్తించును. వాసనలు నివర్తించఁగానే జన్మమరణప్రవాహరూపమైన యీసంసారము నివర్తించు నని యర్థము.

శ్రు. అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి.

తా. శ్రవణమనననిదిధ్యాసనము లనుసాధనములయొక్కయనుష్ఠానముచేత పరమాత్మను తెలుసుకొని యాపరమాత్మసాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు హర్షశోకములకు కారణము లగు రాగద్వేషాదివాసనలను త్యజించు నని యర్థము.

శ్రు. తరతి శోకమాత్మవిత్.

తా. ఆత్మతత్వజ్ఞానము కలవాఁడు శోకమును దాఁటును.

శ్రు. తత్ర కో మోహః కశ్శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః.

తా. జీవాభిన్నబ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారము గలవానికి అట్టికాలమందు మోహశోకము లుండనేరవు.

శ్రు. జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః.

తా. పరమేశ్వరుని తెలుసుకొని పురుషుఁడు సమస్తబంధములచేత విముక్తుఁడౌను.

ఇవి మొదలగుశ్రుతులయందు తత్త్వజ్ఞానము వాసనాక్షయమునకు కారణ మని యనేకపర్యాయములు వినఁబడుచున్నది.

మనోనాశమునకుఁగూడ తత్వజ్ఞానము సాధన మని శ్రుతులయందే ప్రసిద్ధమై యున్నది.

శ్రు. యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేత్? తత్కేన కం జిఘ్రేత్?.

తా. ఏకాలమందు పరిదృశ్యమాన మగుజ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయాది త్రిపుటీప్రపంచ మంతయు బ్రహ్మస్వరూపముగానే స్ఫురించునో యటువంటి కాలమందు ఎవఁడు దేనిచేత నెవరిని జూచును? దేనిచేత దేనిని నాఘ్రాణించును.

అనఁగా సర్వము నఖండబ్రహ్మాకారముగానుండు కాలమునందు దర్శనశ్రవణాదివృత్తు లేవియునుండనేర వనితాత్పర్యము.

ఈశ్రుతి జ్ఞానదశ నుద్దేశించి చెప్పినది గాని విదేహముక్తిదశ నుద్దేశించి చెప్పినది కాదు.

శ్రీగౌడపాదాచార్యులవారును

శ్లో. ఆత్మసత్యానుబోధేన న సంకల్పయతే యదా.
అమనస్తాం తదా యాతి గ్రాహ్యాభావే తదగ్రహః.

అని యానతిచ్చిరి.

తా. దృఢమైన పరమాత్మతత్వజ్ఞానముచేత నెప్పుడితరవిషయములయందు వృత్తులు పుట్టకయుండునో అపుడు అమనస్కయోగము సిద్ధించిన దని యెఱుఁగవలయును. గ్రహింపఁదగినవిషయములు మిథ్యాత్వజ్ఞానముచేత బాధింపఁబడినందున వాటియందు తిరిగి యెప్పటికి వృత్తులు పుట్ట వని భావము.

జీవన్ముక్తికి వాసనాక్షయమనోనాశము లేప్రకా[illegible] సాక్షాత్ సాధనములైనందున ముఖ్యములో యాప్రకా[illegible] విదేహముక్తికి తత్త్వజ్ఞానము సాక్షాత్సాధనమైనందున [illegible] ము. ఈయర్థ మొకస్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యం ప్రాప్యతే యేన ముచ్యతే.

తా. దేనిచేత ముక్తుఁ డగునో యట్టికైవల్యము జ్ఞాన[illegible] చేతనే పొందఁబడు నని సామాన్యముగా స్మృత్యర్థము. ఈ[illegible] తివచనము విశేషముగా వివరింపఁబడును. కేవలమైనయా[illegible] యొక్కభావము కైవల్యము. అనఁగా దేహేంద్రియాదిశూ[illegible] త్వము. ఇది జ్ఞానముచేతనే పొందఁబడును. దేహేంద్రి[illegible] దిసహితత్వమాత్మయం దజ్ఞానముచేత కల్పింపఁబడినందున [illegible] జ్ఞానముచేతనే నివర్తించుటకు యోగ్యమైయుండును. జ్ఞాన[illegible] చేతనే యని చెప్పిన అవధారణార్థకమగు ఏవకారము జ్ఞాన[illegible] మోక్షసాధనము గాని కర్మ గా దని కర్మను నివర్తింపఁజే[illegible] చున్నది. ఇదిగాక "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన" యను[illegible] శ్రుతి కర్మచేత, సంతానముచేత, దానముచేత మోక్ష[illegible] పొందఁబడ దని స్పష్టముగా చెప్పుచున్నది. ఏపురుషుఁడు తత్త్వ జ్ఞానప్రతిపాదకమగు శాస్త్రము నభ్యసింపక యోగశాస్త్రాభ్యా సముచేత యథాసంభవముగా వాసనాక్షయమనోనాశముల నభ్యసించి సగుణబ్రహ్మోపాసనములగు దహరశాండిల్య వై శ్వానరాంతరాదిత్యాదివిద్యల నుపాసించునో, యాపురుషుఁ డర్చిరాదిమార్గముచేత బ్రహ్మలోకమును బొందును గను[illegible]

సతిని కీలింగదేహము నశించనందున కైవల్యము లేదు. కనుకనే తత్త్వజ్ఞానసహితములుగాని కేవలవాసనాక్షయమనోనాశములు కూడ కైవల్యసాధనములు గావని యీఏవకారము ప్రతిపాదించుచున్నది. "యేన ముచ్యతే" యనుఅపదములకు ఏ జ్ఞానముచేత పొందింపఁబడిన కైవల్యముచేత సకలబంధములవలన విడువఁబడునో యని అర్థము. అవిద్యాగ్రంథి, అబ్రహ్మత్వము, హృదయగ్రంథి, సంశయము, కర్మలు, అసర్వకామత్వము, మృత్యువు, పునర్జన్మ ఇవి మొదలైన శబ్దములచేత నాయాప్రదేశములయందు వ్యవహరింపఁబడియున్నందున బంధము నానాప్రకారములుగా నున్నది. ఈబంధము లన్నియు నజ్ఞానముచేత కల్పింపఁబడినందున జ్ఞానముచేత నివర్తింపఁదగియున్నవి.

శ్రు. ఏతద్యో వేద నిహితం గుహాయాం సోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరతీహ సోమ్య.

తా. అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయానందమయము లనుపంచకోశములయొక్క మధ్యభాగమను గుహయందు నివసించియున్న యీపరబ్రహ్మను ఏపురుషుఁడు "అహంబ్రహ్మాస్మి" యని ప్రత్యక్షముగా సమాధిపరిపాకజన్యజ్ఞానముచేత తెలుసుకొనునో యాపురుషుఁడు అవిద్యాగ్రంథిని విడుచును.

శ్లో. బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి.

ఏపురుషుఁడు నేనే బ్రహ్మ నని బ్రహ్మస్వరూపము నెఱుఁగునో యాపురుషుఁ డదివరకుండు నేను బ్రహ్మను కానను నజ్ఞానమునశించి బ్రహ్మగా నేర్పడును.

శ్రు. భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే.

తా. ఆపరమాత్మ ప్రత్యక్షముగా చూడఁబడఁగా హృదయగ్రంథి భేదింపఁబడును. సకలమైన సంశయములు ఛేదింపఁబడును. సర్వకర్మలు క్షయించును.

ఈశ్రుతియొక్క తాత్పర్యము పూర్వము విశదముగాచెప్పఁబడినందున నిచ్చట సంక్షేపింపఁబడినది.

శ్రు. యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్. సోఽశ్నుతే
సర్వాన్ కామాన్ సహ. బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి.

తా. పూర్వోక్తపంచకోశాత్మకమగు గుహయందు వుంచఁబడి, సర్వప్రత్యక్షస్వరూపుఁడై సమస్తకామములను (ఆనందములను) ఏకకాలమం దనుభవించెను.

శ్రు. తమేవ విదిత్వా ఆతి మృత్యుమేతి.

తా. ఆపరమేశ్వరుని తెలుసుకొని మృత్యువును అతిక్రమించి పోవును.

శ్రు. యస్తు విజ్ఞానవాన్ భవత్యమనస్కస్సదా శుచిః,
స తు తత్పదమాప్నోతి యస్మాత్ భూయో న జాయతే.

తా. ఏపురుషుఁడు సర్వకాలములయందు మలినవాసనలన్నియు నశించినందున శుద్ధుఁడును, కామక్రోధాదివృత్తులు నశించినందున మనస్సు లేనివాఁడును, శ్రవణమననాదిధ్యానములచేత పరమాత్మతత్త్వమును సాక్షాత్తుగా తెలుసుకొన్నవాఁడును అవునో, యాపురుషుఁడు ఏపదమును బొందిన, తిరిగి జన్మ కలుగదో, యాపరబ్రహ్మపదమును పొందును.

ఇవి మొదలైన శ్రుతులు అవిద్యాగ్రంథి మొదలగు బంధములన్నియు జ్ఞానముచేతనే నివర్తించునని విస్పష్టముగా తెలియఁజేయుచున్నవి. ఇది గాక

శ్రు. య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మాస్మీతి స ఇదం సర్వం భవతి.

తా. ఎవఁడు నేనే బ్రహ్మ నని తెలియునో వాఁడు ఈ కనుపడు ప్రపంచమంతయు తానే అవును. అనఁగా సర్వాత్మక బ్రహ్మస్వరూపముగా నుండు నని భావము. ఇవి మొదలయిన శ్రుతు లనేకములు జ్ఞానముచేతనే బంధము నివర్తించు నని చెప్పినవి కలవు. ఈ యవిద్యాగ్రంథి మొదలగు బంధముల యొక్క నివృత్తియే విదేహముక్తి యనఁబడును. బ్రహ్మాయం దజ్ఞానముచేత కల్పింపఁబడిన యీయవిద్యాగ్రంథి మొదలగు బంధములు జ్ఞానముచేత నశించఁగానే తిరిగి జన్మము సంభవించదు. కనుక నీవిదేహముక్తి జ్ఞానోత్పత్తిసమకాలమునందే కలుగునని తెలియవలయును.

ఈయర్థము శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యులు

సూ. తత్తు సమన్వయాత్.

అను సూత్రముయొక్క భాష్యమునందు

భా. 'శరీరే పతితే అశరీరత్వం స్యాన్న జీవత ఇతి చేన్న'

ఇది మొదలగువాక్యములచేత నానతిచ్చి యున్నారు.

తా. శరీరము పడిపోతేగదా యశరీరత్వము సిద్ధించును. శరీరము జీవించియుండఁగా నేలాగు సిద్ధించు నంటే, యీలాగున చెప్పఁగూడదని భాష్యవాక్యమున కర్థము.

సూ. తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్.

అనుసూత్రమునందును నీయర్థము విశదముగా చెప్పఁబడియున్నది.

తా. బ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారము కలుగఁగానే యాగామిపుణ్యపాపము లంటవు. సంచితపుణ్యపాపములు నశించు నని యర్థము.

ఆక్షేపము—ఓయీ వర్తమానదేహము నశించినతరువాత విదేహముక్తి కలుగు నని యనేకపండితులు వర్ణించుచున్నారు.

"శ్రు. తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యతే"

యనుశ్రుతియు నీయర్థమునే వినుపించుచున్నది.

తా. తత్త్వజ్ఞానము కలవానికి నెంతవరకు దేహము విడువఁబడదో, అంతవరకే ముక్తి కలుగుట కాలస్యము. దేహపాతానంతరము ముక్తి కలుగు నని భావము.

వాక్యవృత్తియను గ్రంథమునందు నీప్రకారమే చెప్పియున్నది.

శ్లో. ప్రారబ్ధకర్మవేగేన జీవన్ముక్తో యదా భవేత్,
కంచిత్కాలమథారబ్ధకర్మబంధస్య సంక్షయే.
నిరస్తాతిశయానందం వైష్ణవం పరమం పదం,
పునరావృత్తిరహితం కైవల్యం ప్రతిపద్యతే.

తా. జీవన్ముక్తుఁడగుపురుషుఁడు ప్రారబ్ధకర్మయొక్క వేగముచేత కొంతకాలము సంచరించుచుండి తరువాత నాప్రారబ్ధకర్మక్షీణించఁగానే సర్వాధికసుఖస్వరూపమై పునరావృత్తిశూ

న్యమై దేహేంద్రియాదిసర్వవికారరహితమైన పరబ్రహ్మస్వరూపమును బొందును.

సూ. భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వాఽథ సంపద్యతే.

అను సూత్రమునందు సూత్రకారులగు వ్యాసమహర్షియు నీప్రకారమే చెప్పియున్నారు.

తా. ప్రారబ్ధకర్మచేత సంపాదింపఁబడిన పుణ్యపాపముల ననుభవముచేత నివర్తింపచేసుకొని దేహపాతానంతరము పర. మాత్మస్వరూపము నొందు నని సూత్రార్థము.

వసిష్ఠమహర్షియు

శ్లో. జీవన్ముక్తిపదం త్యక్త్వా శరీరే కాలసాత్కృతే,
విశత్యదేహముక్తత్వం పవనోఽస్పందతామివ.

అని శరీరపాతానంతరమే విదేహముక్తి కలుగు నని చెప్పియున్నారు.

కనుక తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి సమకాలమునందే విదేహముక్తి కలుగు నని చెప్పుట యుక్తము కాదు.

సమాధానము—దేహపాతానంతరమందు విదేహముక్తి కలుగు ననుపూర్వాచార్యులమతమును. తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికాలమునందేవిదేహముక్తి కలుగు ననుమామతమును ఈరెండు నభిప్రాయభేదముచేత నిర్దోషములుగానే యున్నవి. అదియెట్లువలెనంటే విదేహముక్తి యను పదమునందు దేహశబ్దముచేత వర్తమానదేహములు భవిష్యద్దేహములు యావత్తు చెప్పఁబడిన వని పూర్వాచార్యులయభిప్రాయము. ఇందుచేత వర్తమానదే

హానాశానంతరముగాని తత్వజ్ఞానికి సర్వదేహబంధము నశించదు. కనుక నదియే విదేహముక్తియని పూర్వాచార్యమతము యుక్తముగానే యున్నది. విదేహముక్తిశబ్దమునందుండు దేహపదమునకు భవిష్యద్దేహముమాత్ర మర్థమని మాయభిప్రాయము. ఇందుచేత భవిష్యద్దేహమునకు కారణమైన యవిద్య తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికాలమునందే నశించినందున భవిష్యద్దేహనాశరూపమైన విదేహముక్తి జ్ఞానసమకాలమునందే కలుగు నను మామతమును యుక్తమే.

భవిష్యద్దేహము పుట్టకయుండుటకేకదా తత్వజ్ఞానమును సంపాదించుట. ఈవర్తమానదేహము తత్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమందే పుట్టినందున దీనియొక్క ఉత్పత్తిని తత్వజ్ఞానము నివారించఁజాలదు. తత్వజ్ఞానములేనివానికి కూడ ప్రారబ్ధకర్మ నశించఁగానే వర్తమానదేహము నశించుచున్నందున వర్తమానదేహనివృత్తి తత్త్వజ్ఞానముయొక్క ఫలమని చెప్పఁగ గదు. జీవన్ముక్తు లగువారికి తత్వజ్ఞానము కలిగియున్నప్పటికి లింగదేహము నశించక యున్నందున లింగదేహనివృత్తియును తత్వజ్ఞానఫల మని చెప్పఁబగదు.

ఆక్షేపము—తత్వజ్ఞానము లింగదేహమును నివర్తింపఁజేయుసామర్థ్యము కలదిగా నున్నప్పటికి ప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రతిబంధింపఁబడి కొంతకాలము లింగదేహమును నివర్తింపఁజేసిపోయినా, ప్రతిబంధము నశించఁగానే లింగదేహమును నివర్తింపఁజేయును గనుక లింగదేహనివృత్తి తత్వజ్ఞానముయొక్క ఫలమని చెప్పవచ్చును.

సమాధానము—పంచపాదిక యను గ్రంథమును రచించిన శ్రీపద్మపాదాచార్యులు

"యతో జ్ఞానమజ్ఞానస్యైవనివర్తకమ్"

పై గ్రంథమునందు తత్త్వజ్ఞానము అజ్ఞానమునే నివర్తింపఁజేయును గాని తదితరములగువాటిని నివర్తింపఁ జేయదని చెప్పినందున లింగదేహనివృత్తి తత్త్వజ్ఞానఫలమని చెప్పఁగూడదు?

ప్రశ్న.—అయితే లింగదేహనివృత్తికి ఏమి సాధనము?

ఉత్తరము.— కారణముయొక్క నివృత్తియే సాధనమని చెప్పెదను.

కార్యమును నివర్తింపఁజేయునది విరోధిసద్భావము సామగ్రీనివృత్తి యని రెండువిధములు. అది యెటువలెనంటే, దృష్టాంతమును చెప్పెదను. దీప మనునది కార్యము. దీనికి విరోధి వాయువు వర్తితైలములు సామగ్రి. ఇందులో వాయువుచేతనైనా దీపము నివర్తించును. వర్తితైలములు నశించినా, నివర్తించును. ప్రకృతమందు దీపమునకు వాయువువలె లింగదేహమునకు నివర్తకమగు సాక్షాద్విరోధిపదార్థమును కానము. లింగదేహముయొక్క సామగ్రి కర్మ. ఇది ప్రారబ్ధకర్మ యని యనారబ్ధకర్మ యని రెండువిధములు. ఇందులో ప్రారబ్ధకర్మ యనఁగా వర్తమానదేహమును గలుగఁజేసి సుఖదుఃఖముల ననుభవింపఁజేయుచున్నకర్మ; అనారబ్ధకర్మ యనఁగా భవిష్యద్దేహమును కలుగఁజేసి దానియందు సుఖదుఃఖములను గలుగఁజేయుటకు కనిపెట్టియున్నకర్మ; ఈరెండుకర్మలచేతనే

జ్ఞానహీనులగువారియొక్క లింగదేహ మీలోకమునందును సంచరించుచుండును.

తత్వజ్ఞానికి వనారబ్ధకర్మ తత్వజ్ఞానముచేత ప్రారబ్ధకర్మ భోగముచేత నశించినందున వర్తితైలములు నశించినందున దీపము నశించినట్లు సామగ్రినివృత్తిచేత తత్వజ్ఞానియొక్క లింగదేహము నశించును. కనుక లింగదేహముయొక్క నివృత్తి తత్వజ్ఞానఫలము కానేరదు.

శ్రు. యస్మాద్భూయో న జాయతే.

అను మొదలైన శ్రుతులు పునర్జన్మనివృత్తి మొదలగునవి తత్వజ్ఞానఫలమని చెప్పుచున్నందున పునర్జన్మ అబ్రహ్మత్వము మొదలగు బంధములయొక్క నివృత్తియే జ్ఞానఫలమని నిశ్చయము.

ఆక్షేపము—పునర్జన్మనివృత్త్యాదికము కూడ తత్వజ్ఞానఫలమని చెప్పితే,

వా. "యతో జ్ఞానమజ్ఞానస్యైవ నివర్తకమ్"

అనిపూర్వమందు చెప్పిన పంచపాదికాచార్యవచనమునకు విరుద్ధముకాదా?

సమాధానము—అజ్ఞానముతోఁ గూడ నెప్పటికి నియతములుగా నుండు అబ్రహ్మత్వము సంశయము మొదలగునన్నియు నజ్ఞానశబ్దముచేత గ్రహింపఁబడినందున విరుద్ధము కాదు. ఈప్రకారముగా చెప్పనిపక్షమందుతత్వజ్ఞానముగలపండితులయొక్క అనుభవమునకు విరుద్ధముగా నుండును. తత్త్వజ్ఞులగుపండితు

లకు తత్వజ్ఞానము కలుగఁగానే అజ్ఞానమువలె నేను బ్రహ్మను కాను అనుమొదలగువిపరీతజ్ఞానాదులన్నియు నశించుచున్నవిగదా. కనుకభవిష్యద్దేహనివృత్తియే విదేహముక్తి తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి సమకాలమునందే కలుగునని చెప్పుట నిఁడయుక్తముగానున్నది.

శ్రు. అభయం వై జనక ప్రాప్తోఽసి ఏతావదేవ ఖల్వరే అమృతత్వమ్.

అనుబృహదారణ్యశ్రుతివాక్యము లీయర్థమును స్పష్టపఱచుచు చున్నవి.

తా. ఓ జనక మహారాజా నీవు మోక్షమును బొందితివి. ఓ మైత్రేయీ! ఇదియే మోక్ష మని శ్రుతుల కర్థము.

ఈ శ్రుతులయందు యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి జనకునకు మైత్రేయీదేవికిని తత్త్వజ్ఞానము నుపదేశించి తత్కాలమునందే మోక్షము నొందితి రని చెప్పినందున విదేహముక్తి జ్ఞానసమకాలమునందే కలుగు నని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది.

శ్రు. తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి.

అను మఱియొక శ్రుతియందును జ్ఞానసమకాలమునందేముక్తియని చెప్పఁబడినది.

తా. ఆపరమాత్మ నీప్రకారముగా తెలుసుకొన్న పురుషుఁ డీలోకమునందే ముక్తుఁడగు నని శ్రుత్యర్థము.

ఇదిగాక తత్త్వజ్ఞానఫలమగు విదేహముక్తి తత్వజ్ఞానము పుట్టఁగానే సంభవించక కాలాంతరమునందు సంభవించు పక్షమునందు జ్యోతిష్టోమాదియాగములయందు వలె తత్వజ్ఞానము వలన నొకయపూర్వమను సంస్కారము పుట్టు నని కల్పింప

వలసివచ్చును. అనఁగా జ్యోతిష్టోమాదియాగములయొక్క ఫలమగు స్వర్గము యజమానునియొక్క మరణానంతరము సంభవించును. జ్యోతిష్టోమాదియాగము లనుష్ఠానోత్తరకాలమునందే నశించును. తత్కాలమందు నశించిన యాగాదికర్మలు కాలాంతరమందు కలిగెడి స్వర్గమున కేప్రకారము సాధనములగునని శంక రాఁగా యాగాదికర్మానుష్ఠానముచేత నొక యపూర్వ మనుసంస్కారము పుట్టు ననియు, నది యజమానునియొక్క చిత్తమునందు స్వర్గఫలము ప్రాప్తించువరకునిలిచి స్వర్గఫలమును గలుగఁజేసి తరువాత నశించు నని పూర్వమీమాంసకులునిర్వహించిరి. ఆప్రకారమే తత్వజ్ఞానముఃఫలమగు మోక్షముమరణానంతరమందే సంభవించుపక్షమున "శబ్దబుద్ధికర్మణాం త్రిక్షణావస్థాయిత్వమ్" శబ్దము, జ్ఞానము, కర్మ యీమూడును మూడుక్షణములు మాత్ర ముండును. తరువాత నశించు నను న్యాయమునుబట్టి తత్త్వజ్ఞానముకూడ ఉత్పత్త్యుత్తరకాలమునందే నశించునుగనుక తత్వజ్ఞానమువలన నొకయపూర్వ మను సంస్కారము పుట్టి మోక్షము ప్రాప్తించువరకు తత్వజ్ఞునియొక్క చిత్తమం దుండి మోక్షానంతరము నశించు నని చెప్పవలసివచ్చునని తాత్పర్యము.

ఆప్రకారము చెప్పినపక్షమునకు తత్వజ్ఞానశాస్త్రము కర్మశాస్త్రములోనే యంతర్భవించును. తత్వజ్ఞానముకూడ కర్మలలోనొకటిగా నుండవలసివచ్చును. ఇది తత్వజ్ఞానముచేత దేహాంతమందు ముక్తి కలుగు నని వాదించువారికి సమ్మతముకాదు.

ఆక్షేపము—అగ్నియొక్క వేడిమి మణిమంత్రములచేత ప్రతిబంధింపఁబడినట్లుప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రతిబంధింపఁబడి తత్త్వజ్ఞానము తత్కాలమందు ఫలము నియ్యఁజాలక కాలాంతరమందు (మరణానంతరమందు) విదేహముక్తిని గలుగఁజేయును.

సమాధానము—భవిష్యద్దేహముయొక్క యత్యంతాభావమే విదేహమోక్ష మని మాయభిప్రాయము. ఇట్టి విదేహమోక్షము వర్తమానదేహమును మాత్రము నిలిపిన ప్రారబ్ధముతో విరోధింపదుగనుక ప్రారబ్ధకర్మచేత తత్త్వజ్ఞానఫలమైన విదేహమోక్షము ప్రతిబంధింపఁబడదు. అనఁగా వర్తమానదేహభవిష్యద్దేహములయొక్క నివృత్తియే విదేహమోక్ష మనిచెప్పెడివారికి వర్తమానదేహమును నిలిపియుండు ప్రారబ్ధకర్మకు విదేహమోక్షము విరోధిగానున్నందున ప్రారబ్ధకర్మచేత విదేహమోక్షసాధనమగు తత్త్వజ్ఞానము ప్రతిబంధింపఁబడు నని చెప్పుట యావశ్యకము. భవిష్యద్దేహమాత్రనివృత్తియే విదేహముక్తి యని చెప్పెడిమాకు ప్రారబ్ధకర్మకును విదేహమోక్షమునకును విరోధమే లేనందున ప్రారబ్ధకర్మచేత విదేహముక్తిసాధన మగు తత్త్వజ్ఞానము ప్రతిబంధింపఁబడు నని చెప్పుట యనావశ్యకము. ప్రారబ్ధకర్మ వర్తమానదేహమును తద్గతసుఖదుఃఖములను బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నప్పటికిని తత్త్వజ్ఞానమప్పుడే భవిష్యద్దేహనివృత్తి యను విదేహమోక్షమును గలుగఁజేయుట కేవిధమైన యాక్షేపము లేదని భావము. ఇదిగాక జ్ఞాన మనునది క్షణికము. ఇది ఉత్పత్తికాలమునందు తప్ప కాలాంతరమందుండ నేరదు. కాలాంతరమునందు తాను లేకయే మోక్షమను

తనఫలము నేలాగున నియ్యఁగలదు. తత్వజ్ఞానాంతరము చరమ సాక్షాత్కార మను మఱియొకజ్ఞానము జన్మించును. దానిచే విదేహమోక్షము కలుగు ననియును, జ్ఞానసాధనములు లేనందుః శంకింపఁదగదు. తత్వజ్ఞానప్రతిబంధకమైన ప్రారబ్ధము నశించుఁగానే జ్ఞానసాధనములగు గురుశాస్త్రదేహేంద్రియాదు లన్నియు నశించుచుండఁగానే ప్రకారముచరమసాక్షాత్కారమనుజ్ఞానము పుట్టును? తత్త్వజ్ఞానమే చరమసాక్షాత్కారమునకు సాధన మంటిరా, క్షణికమైనతత్త్వజ్ఞానము పూర్వమందే నశించినందున చరమసాక్షాత్కారమున కేలాగు సాధనము కాఁగలదు? కనుక తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి సమకాలమందే భవిష్యద్దేహానివృత్తి యను విదేహమోక్షము గలుగు నని మామతమే యుక్తముగా నున్నది.

ప్రశ్న.—అయితే

శ్రు. "భూయశ్చాంతే విశ్వమాయా నివృత్తిః"

అని చెప్పినశ్రుతికి ఏమి తాత్పర్యము?

ప్రతివచనము.—ప్రారబ్ధకర్మావసానమందు దేహేంద్రియములు మొదలయినసమస్తవికారములు నశించు నని తాత్పర్యము గాని చరమసాక్షాత్కారమునందు సర్వావిద్యాతత్కార్యములు నశించునని కాదు. అవ్యవహితపూర్వగ్రంథమునందు చరమసాక్షాత్కారమునుగూర్చి యుపపత్తులను కనుపఱచియున్నారము. కనుక మీకు సమ్మతమైన విదేహముక్తి దేహపాతానంతరమందే కలుగ వచ్చును, మాకు సమ్మత

మైన విదేహముక్తి తత్త్వజ్ఞానసమకాలమందే కలుగు నను టకు సంశయము లేదు.

ఈయభిప్రాయముతోనే ఆర్యాపంచశతి యను గ్రంథమునందు భగవంతుఁడగు శ్రీసంకర్షణమూర్తి.

శ్లో. తీర్థే శ్వపచగృహే వా నష్టస్మృతిరపి పరిత్యజన్ దేహం,
జ్ఞానసమకాలముక్తః కైవల్యం యాతి హతశోకః.

అని చెప్పియున్నారు.

తా. తత్త్వజ్ఞానసమకాలమందే విదేహముక్తి నొందిన బ్రహ్మవేత్త పరమపవిత్రమైన గంగాదిపుణ్యతీర్థముల యందుఁగాని అత్యంతాపవిత్రమైన చండాలవాటికయందుఁగాని వర్తమానదేహమును త్యజించి ప్రారబ్ధకర్మప్రాపికము లగు శోకమోహాదులను విడిచి కేవలబ్రహ్మస్వరూపావస్థానము నొందు నని భావము.

కనుక విదేహమోక్షమునకు సాక్షాత్సాధన మగు తత్త్వజ్ఞానము వాసనాక్షయమనోనాశములకంటె ప్రధానమనిసిద్ధము.

వాసనాక్షయమనోనాశములు తత్త్వజ్ఞానసాధనములైనందున మోక్షమునుగూర్చి వ్యవహితసాధనములు కాఁబట్టి అప్రధానములు.

కామక్రోధాద్యాసురవాసనలనునశింపఁజేయుదైవవాసన జ్ఞానసాధన మని శ్రుతిస్మృతులయందు విశదముగా చెప్పఁబడినది.

శ్రు. శాంతో దాంత ఉపరత స్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వాఽఽత్మన్యే వాత్మానం పశ్యేత్.

తా. బహిరింద్రియనిగ్రహము, అంతరింద్రియనిగ్రహము, నిఖిలకామ్యకర్మపరిత్యాగము, శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనము, చిత్తైకాగ్రత యీగుణములుగలవాఁడై యద్వితీయ ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మతత్త్వము నెఱుఁగవలయును.

స్మృ. అమానిత్వమదంభిత్వ మహింసా క్షాంతిరార్జవం,
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్యమాత్మవినిగ్రహః.
ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహంకార ఏవ చ,
జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనం,
అసక్తిరనభిష్వంగః పుత్రదారగృహాదిషు,
నిత్యం చ సమచిత్తత్వమిష్టానిష్టోపపత్తిషు,
మయి చానన్యయోగేన భక్తిరవ్యభిచారిణీ.
వివిక్తదేశసేవిత్వమరతిర్జనసంసది,
అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనం,
ఏతజ్జ్ఞానమితి ప్రోక్తమజ్ఞానం యదతోఽన్యథా.

తా. తనగుణములను తాను శ్లాఘించకయుండుట, దంభరాహిత్యము, పరులను పీడించక యుండుట, యెదటివారు తనవిషయమై చేయుతిరస్కారాదులుసహించుట, సర్వవ్యవహారములయందు కౌటిల్యములేకపోవుట, అనఁగా మనోవాక్కాయముల నేకరూపముగాఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట, తనకుతత్త్వజ్ఞానము నుపదేశించినగురువును సేవించియుండుట, మృజ్జలములచేత శరీరమును క్షాళనమును చేయుడమను బాహ్యశుద్ధియు; రాగ

ద్వేషరాహిత్యమను మనశ్శుద్ధియును గలిగియుండుట, సన్మార్గమునందుఁ బ్రవర్తించి దానియందే నిష్ఠగలిగియుండుట, శరీరమును దుష్కార్యములను చేయకుండ నిరోధించుట, ఇహలోకపరలోకములయందుండు శబ్దాదివిషయములయందిచ్ఛలేకయుండుట, గర్వములేకయుండుట, జన్మయందు, మరణమునందు, ముదిమియందు, రోగములయందు, దుఃఖములయందును ప్రసిద్ధములైనదోషములు విచారించుట, పుత్రులు, భార్య, గృహము, క్షేత్రము మొదలయిన విషయములయందు ప్రీతిలేకయుండుట. పుత్రాదులయందే యధికప్రీతి లేకయుండుట, అనఁగా (పుత్రమిత్రాదుల కేమైనను కొంచెము హాని కలిగితే తాను నొచ్చినట్టు చేయుపేర్మి యధిక ప్రేమ యనఁబడును. అట్టిదియధిక ప్రేమ లేకయుండుట యని అర్థము) ప్రారబ్ధము చేత సుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించినప్పుడు హర్షవిషాదములను పొందక సమానచిత్తము గలిగియుండుట, సర్వేశ్వరుఁడైన భగవంతునియందేకాగ్రభక్తి గలిగియుండుట, జనశూన్యమైన యేకాంతదేశమందునికియు, జనులచేత నిండియుండు ప్రదేశములయందు నివసించుట కిచ్ఛ లేకపోవుట. ఆత్మజ్ఞానకారణమైన శాస్త్రములయందాసక్తి గలిగియుండుట, ఆత్మతత్వజ్ఞానముచేత గలుగు మోక్షమునందు సర్వాధికత్వజ్ఞానము. ఈ గుణములు తత్వజ్ఞానమునకు సాధనములు. వీటికంటె నిరతము నుండు దంబదర్పాదులు జ్ఞానమును నశింపఁజేసి నానావిధానర్థములను సంపాదించును.

ఇవి మొదలైన శ్రుతిస్మృతులయందు దైవసంపదగాఁ జెప్పఁ

బహు శుభవాసన యాసురసంపదయగు నశుభవాసనను నశింప జేయును. దానివలన తత్వజ్ఞానము కలుగునని చెప్పినందున వ సనాక్షయము తత్వజ్ఞానమునకు సాధన మని చెప్పఁదగియున్నది

ఈ ప్రకారమే మనోనాశము తత్వజ్ఞానమునకు సాధన మని శ్రుతిస్మృతులయందు ప్రసిద్ధమైయున్నది.

శ్రు. తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కళం ధ్యాయమానః.

తా. శ్రవణమననములచేత పరబ్రహ్మతత్త్వమును పరోక్షముగా తెలుసుకొన్నతరువాత ధ్యానమును చేయుచున్నవాఁడై ఆనిర్గుణమైన పరబ్రహ్మను ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకొనుచున్నాఁడు. ధ్యాన మనఁగా నేకాగ్రచిత్తత. మధ్యేమధ్యే యితరవిషయముల నాలోచింపక యొకటేవస్తువును నిరంతరముగా నాలోచించుట ధ్యాన మనఁబడును. ఇదియే మనోనాశము; దీనిచేతనే బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానము కలుగు నని భావము.

శ్రు. అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి.

తా. పరమాత్మయం దవిచ్ఛిన్నధ్యానముచేత నాపరమాత్మను ప్రత్యక్షముగా దెలుసుకొని తత్వజ్ఞుఁడగు పురుషుఁడు హర్షశోకాది బంధములను విడుచును.

స్మృ. యం వినిద్రాజితశ్వాసాః సంతుష్టాస్సంయతేంద్రియాః,
జ్యోతిః పశ్యంతి యుంజానా స్తస్మై యోగాత్మనే నమః.

ఆలస్యాదితామసవృత్తులు లేనివారును అనఁగా అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము ఈ దు యమములు కలవారని అర్థము. శౌచ, సంతోష, పతః,

స్వాధ్యాయ, ఈశ్వరప్రణిధానము లను నియమములు కలవారును; రేచక, పూరక కుంభకములను ప్రాణాయామములచేత సర్వేంద్రియములను వాటివాటివిషయములయందు ప్రవర్తింపనియ్యక నిరోధించినవారును అయిన యోగులు ధారణాధ్యాన సమాధులచేత నేస్వప్రకాశస్వరూపుఁడైన పరమేశ్వరుని చూచుచుందురో, యాయష్టాంగయోగాభ్యాససాధ్యుఁడైన శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మకొఱకు నమస్కారించెదను.

ఈశ్రుతిస్మృతులయందు మనోనాశముచేత తత్వజ్ఞానము కలుగు నని చెప్పియున్నది. కనుక నీప్రకారము తత్వజ్ఞానమనో నాశవాసనాక్షయములు మూఁడును యథాయోగ్యముగా ముఖ్యములుగా నముఖ్యములుగా నుండునని తెలియఁదగినవి.

ఆక్షేపము.—ఓయీ వివిదిషాసన్యాసిచేత ప్రయత్నపూర్వకముగా సంపాదింపఁబడినతత్వజ్ఞానమనోనాశవాసనాక్షయములు మూఁడు విద్వత్సన్యాసానంతరము అనువర్తించుచుండిన చాలునా? లేక విద్వత్సన్యాసిచేత ప్రత్యేకము ప్రయత్నపూర్వకముగా నభ్యసింపవలసియుండునా? మొదటిపక్షమందు విద్వత్సన్యాసికి తత్వజ్ఞానము పూర్వసిద్ధమైనందున నేప్రకారముగా నముఖ్యమనిచెప్పితిరో యాప్రకారమే వాసనాక్షయమనోనాశములు కూడ పూర్వసిద్ధములైనందున నముఖ్యము లని చెప్పవలసియుండును. కనుక విద్వత్సన్యాసికి ప్రధానమని వాసనాక్షయమనోనాశములు ప్రధానములని చెప్పుట యుక్తము కాదు. రెండవపక్షమందు విద్వత్సన్యాసికి వాసనాక్షయమనోనాశము లేప్రకారము ప్రయత్నసాధ్యములో ప్రయాకా

రమే తత్త్వజ్ఞానము కూడఁ బ్రయత్నసాధ్యమైనందున ముఖ్యముగానే యుండును. కనుక విద్వత్సన్యాసికి వాసనాక్షయమనోనాశములే ప్రధానములు. తత్వజ్ఞానము ప్రధానము కాదని చెప్పుట యుక్తము గాదు. అని యంటిరా చెప్పెదము.

సమాధానము—వివిదిషాసన్యాసమునం దభ్యసించిన తత్వజ్ఞానముమాత్రము విద్వత్సన్యాసికి ననువర్తించియుండు నని వాసనాక్షయమనోనాశములు ప్రయత్నముఁజేసి సంపాదించ వలసియుండు ననియు మే మంగీకరించుచున్నారము గనుక మీరు చెప్పినదోషములు రానేరవు. అది యెటువలె నంటె బ్రహ్మజ్ఞానాధికారి 'కృతోపాస్తి' యని 'అకృతోపాస్తి' యని రెండువిధములుగా నుండును; అదివరకే యుపాసనమును చేసియున్నవాఁడు 'కృతోపాస్తి' యని, ఉపాసనమును చేయక యున్నవాఁడు 'అకృతోపాస్తి' యని చెప్పఁబడును. ఉపాసనకు ఫలము ఉపాస్యవస్తుసాక్షాత్కారమే కనుక నుపాస్యస్వరూపము సాక్షాత్కరించువరకు ఉపాసనమును చేసి తత్వజ్ఞానము నందుఁ బ్రవర్తించుపురుషునకు వాసనాక్షయమనోనాశము లదివరకే యుపాసనకాలమందే దృఢముగా సిద్ధించియున్నందున తత్వజ్ఞానము పుట్టఁగానే విద్వత్సన్యాసజీవన్ముక్తులు స్వయముగానే సిద్ధించును. ఇటువంటి పురుషుఁడే శాస్త్రములయందు చెప్పఁబడిన ముఖ్యజ్ఞానాధికారి. ఈకాలమునం దుండు జ్ఞానాధికారు లందఱు ప్రాయశః ఉపాసనమును చేయనివారుగానే యున్నారు. వీరు వాసనాక్షయమనోనాశములను తత్కాలమందు సంపాదించుకొని తత్వజ్ఞానసాధనము లగు శ్రవణమననని దిధ్యాసనముల

ధ్యాసనములయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నారు. ఈశ్రవణమనననిదిధ్యాసనములను దృఢముగా నభ్యసించినందున, అజ్ఞానసంశయవిపర్యయములు నశించి తత్త్వజ్ఞానము పుట్టుచున్నది. ఈతత్త్వజ్ఞానము నిత్యనిర్దోషమైన వేదవాక్యసమూహాముచే నుదయించినందున మఱియొకప్రమాణజ్ఞానముచేత బాధింపఁబడదు. ఈ తత్వజ్ఞానముచేత నివర్తించిన యజ్ఞానము తిరిగి పుట్టుటకు హేతువు లేనందున తత్వజ్ఞానమునకు లోపము సంభవింపదు. వాసనాక్షయమనోనాశములైతేనో యిదివరకు తాత్కాలికముగా సంపాదింపఁబడనందునను, దృఢాభ్యాసము లేనందునను సుఖదుఃఖాదిభోగములను గలుగఁజేయు ప్రారబ్ధకర్మచేత మధ్యేమధ్యే బాధింపఁబడుచున్నందునను గాలి వీచెడిప్రదేశములోఁ బెట్టిన దీపమువలె నతిశీఘ్రముగా నివర్తించుచుండును.

ఈయర్థమే

శ్లో. పూర్వేభ్యోఽపిప్రయత్నేభ్యో విషమోఽయం హి సమ్మతః,
దుస్సాధ్యో వాసనాత్యాగ స్సుమేరూన్మూలనాదపి.

అని వసిష్ఠమహర్షిచేఁ జెప్పఁబడినది.

తా. వెనుక చెప్పినసముద్రపానాది ప్రయత్నముకంటె మేరుపర్వతమును సమూలముగా పెల్లగించి వేయుటకంటె కూడ నీవాసనాత్యాగము అశక్యమైనది యని అర్థము.

భగవద్గీతలయందును

శ్లో. చంచలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవత్ దృఢం,
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరం.

అని అర్జునుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

తా. ఓస్వామీ! ఈమనస్సనునది మిక్కిలి చపలస్వభావము కలది. దేహేంద్రియాదులను క్షోభింపఁ జేయునదియు, తత్త్వవిచారముచేత కూడ జయించుటకు శక్యము కానిదియు విషయవాసనలతోఁ జుట్టఁబడియున్నందున భేదింప శక్యముకానిదియును గనుక నాకాశమందు విసరుచుండు వాయువును నిరోధించుట యేప్రకారముగా నశక్యమో యాప్రకారమే యీమనస్సును నిగ్రహించుటయు నశక్యమని యర్థము. ఇందుచేత మనోనాశము శక్యమైనది కాదని తెలియు చున్నది.

గనుక నిప్పటివిద్వత్సన్యాసులకు తత్త్వజ్ఞానముమాత్రము వివిదిషాసన్యాసదశయందు దృఢముగా నభ్యసించియున్నందున అనువర్తించియుండును. వాసనాక్షయమనోనాశములుమట్టుకు దృఢప్రయత్నముచేత నిప్పుడు సంపాదించవలసి యుండునని సిద్ధము.

ప్రశ్న.—ఓయీ! వాసనాక్షయముకొఱకుఁ బ్రయత్నముచేయవలయు నంటిరి; వాసన యనఁగా నేమి?

ఉత్తరము.—వాసనయొక్కస్వరూపము వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. దృఢభావనయా త్యక్త్వా పూర్వాపరవిచారణం.
యదా దానం పదార్థస్య వాసనా సా ప్రకీర్తితా.

తా. చాలకాలమునుండి దృఢముగా భావింపఁబడియున్నందున వెనుక ముందు మంచిచెడ్డలను యోచించకయే యొకవస్తువును గ్రహించుటకు కారణము వాసన యని చెప్పఁబడును. అనఁగా నేదైనా యొకవస్తువును మంచి దనికాని, మంచిది

కాదని కాని చిరకాలమునుండి దృఢముగా నిశ్చయించుకొని యుండి దానియొక్క గుణదోషములను కనిపెట్టకయే మంచి దనికాని, చెడుదని కాని యభిమానించుటకు కారణము వాసన యనిభావము.

శ్లో. భావితం తీవ్రసంవేగాదాత్మనా యత్తదేవ సః,
భవత్యాశు మహాబాహో విగతేతరసంస్మృతిః.

తా. పురుషుఁడు ఇతరవస్తువులను స్మరించకుండ తీవ్రమైనభావనచేత (అనఁగా నిశ్చలమైనమనస్సుచేత నని యర్థము) ఏవస్తువును భావించునో, యావస్తువుగానే యేర్పడును.

శ్లో. తాదృగ్రూపో హి పురుషో వాసనావివశీకృతః,
సంపశ్యతి యదేవైతత్సద్వస్త్వితి విముహ్యతి.

తా. భావనాభావితవస్తుస్వరూపుండగు పురుషుఁడు ఆ యావస్తుభావనలచేత కలిగినసంస్కారమనువాసనచేత పరవశుఁడై యేవస్తువును చూచునో యావస్తువు మంచిది కాకపోయినా మంచిదిగానే తలఁచును.

శ్లో. వాసనా వేగవైవశ్యా త్స్వరూపం ప్రజహాతి తత్,
భ్రాంతం పశ్యతి దుర్దృష్టిః సర్వం మదవశాదివ.

తా. అతిశీఘ్రమగు వాసనలచేత నాకర్షింపఁబడిన తన స్వరూపమునే తాను వాస్తవముగా తెలుసుకోఁజాలక మత్తతచేత కనులు దిరుగువాఁడు సర్వపదార్థములను తిరుగుచున్నట్లు లేలాగు తలఁచునో యాప్రకారము సర్వపదార్థములను విపరీతముగానే చూచును. అనఁగా మంచినాటిని చెడుగుగా చెడు వాటిని మంచిగా తలఁచు నని భావము.

ఇట్టివాసనయందు తమతమదేశాచారకులధర్మభాషాత ద్గతసుశబ్దాపశబ్దములయందు జనుల కందఱికి సాధారణము గాఁగల యభినివేశమే దృష్టాంతము. అనఁగా నొకపురుషునకు తాను నివసించి యుండుదేశము చాలమంచి దనునభిమానము గలిగియుండఁగా మఱియొకపురుషుఁడు మఱియొకదేశము మంచి దని దానియందు చాల గుణములు కల వని యెంత చెప్పినను స్వదేశమందే యభిమానము కలిగియుండును. ఇందుకు కారణమే వాసన. వాసనయందు దేశాద్యభిమానమే దృష్టాంత మని భావము. ఈప్రకారమే కులాచారాదులయందును అభినివేశమును చూడవలయును. ఈవాసనయొక్క భేదములను ముందుగా చూపించి తరువాత నీవాసనావిశేషమును చెప్పెదము.

ఇట్టివాసన నుద్దేశించియే బృహదారణ్యమందు

శ్రు. స యథాకామో భవతి తత్క్రతుర్భవతి,
తత్కర్మకురుతే యత్కర్మకురుతే తదభి సంపద్యతే.

అని చెప్పఁబడినది.

పురుషుఁ డేవస్తువును తాను కోరునో అందుకు తగిన సంకల్పమును చేయును. యెటువంటి సంకల్పమును చేయునో అటువంటికర్మను చేయును. యెటువంటికర్మను చేయునో అటువంటిఫలమును బొందును. అనఁగా కామనాసంకల్పాదులచేత సంస్కారమను వాసన కలిగి యావాసనచేతనే సంకల్పకర్మాద్యుత్తరకృత్యములయందుఁ బ్రవర్తించు నని భావము.

ఈవాసనయొక్క భేదము వాసిష్ఠరామాయణమందు వాల్మీకిమహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. వాసనా ద్వివిధా ప్రోక్తా శుద్ధా చ మలినా తథా,
మలినా జన్మహేతుస్స్యా చ్ఛుద్ధా జన్మవినాశనీ,.

తా. వాసన యనునది మలినవాసన యని శుద్ధవాసన యని రెండువిధములు. అందులో మలినవాసన జన్మకు కారణముగాను, శుద్ధవాసన జన్మవినాశమునకు అనఁగా మోక్షమునకు కారణముగాను చెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో. అజ్ఞానసుఘనాకారా ఘనా ఽహంకారశాలినీ.
పునర్జన్మకరీ ప్రోక్తా మలినా వాసనా బుధైః.

తా. అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయ, ఆనందమయము లను పంచకోశములకు నాధారమై ప్రకాశకమై సాక్షియైన చిదాత్మకును స్వతః భేదము కలిగియున్నప్పటికి భేదము కనుపడకుండ నాచ్ఛాదించునది యజ్ఞానము. ఇట్టి యజ్ఞానముచేత మజ్జిగయొక్క మేళనముచేత పాలవలెను మంచుభూమిలో నుంచినందుచేత నెయ్యివలెను వాసన ఘనీభవించును. అనఁగా అజ్ఞానముయొక్క సహాయముచేతనీ వాసన యనునదిభ్రమపరంపరను గలుగఁజేయు నని భావము. అజ్ఞానముతో చేరి భ్రమపరంపరను కలుగచేయునదియు, ప్రబలమయిన యహంకారముతో కలిసియుండునదియు ఉత్తరకాలమునందు జన్మపరంపరను కలుగఁజేయు సామర్థ్యము కలదియు మలినవాసన యని పండితులచేతఁ జెప్పఁబడినది.

అజ్ఞానసహితమగు వాసనచేతఁ బుట్టింపఁబడు భ్రమపరంపరను భగవద్గీతలయొక్క పదియాఱవయధ్యాయమునందాసురసంపత్తును నివర్తించేటప్పుడు శ్రీకృష్ణభగవాను లానతిచ్చియున్నారు.

శ్లో. ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ జనా న విదురాసురాః,
న శౌచం నాఽపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే.

తా. ఆసురప్రకృతిగల పురుషులు ధర్మకార్యములయందు బ్రవర్తించుటను గాని యధర్మకార్యములలోనుండి నివర్తించుటనుగాని యెఱుఁగరు. ఏప్రకారము తమబుద్ధికి తోఁచునో యాప్రకారముగా చేయుచుందురు. బాహ్యాభ్యంతరశౌచముగాని శ్రుతిస్మృతులయందు చెప్పిన యాచారముగాని యథార్థముగా మాట్లాడుటగాని యసురప్రకృతిగల పురుషులయం దుండనేరదు.

శ్లో. అసత్య మప్రతిష్ఠం తే జగదాహురనీశ్వరమ్,
అపరస్పరసంభూతం కిమన్య త్కామహైతుకం.

తా. ఈప్రపంచమునందు శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణములు వాస్తవములును ప్రమాణములును కావనియు, సుఖదుఃఖములకు హేతుభూతములైన ధర్మాధర్మములు లేవనియు, ఈప్రపంచమును సృష్టించునీశ్వరుఁడు సుతరాం లేఁడనియు స్త్రీపురుషవ్యక్తులయొక్క పరస్పరసంయోగముచేతనే యీప్రపంచ మనాదిగాఁ బుట్టుచున్నదిగాని దీనికి మఱియొక కారణము లేదనియు చెప్పుచుందురు.

శ్లో. ఏతాం దృష్టిమవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః,
ప్రభవంత్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతోఽహితాః.

తా. ఈ ప్రకారముగా చార్వాకమతమందుండువారి యొక్క అభిప్రాయము ననుసరించి కేవలమలినాంతఃకరణము కలవారై దృష్టపురుషార్థము లగు పశ్వన్నగృహక్షేత్రాదుల యొక్క సంపాదనమం దాసక్తమగు బుద్ధిగలవారై, కనుకనే పరహింసాప్రధానములగు కార్యములను జేయుచు సర్వజనవిరోధులై లోకవినాశముకొఱకే యీయాసురప్రకృతి గల పురుషులు పుట్టుచుందురు.

శ్లో. కామమాశ్రిత్య దుష్పూరం దంభమానమదాన్వితాః,
మోహాద్గృహీత్వాఽసద్గ్రాహాన్ ప్రవర్తంతే ఽశుచివ్రతాః.

తా. ఈపురుషులు లోకములో నుండు మణిసువర్ణాది పదార్థములు యావత్తు లభించినా తృప్తిని బొందని దురాశగలవారై దంభము అభిమానము మదము వీటితో కూడినవారై అవివేకముచేత పట్టరానిపట్లను బట్టి (అనగా నీమంత్రముచేత నీభూమియందుండే ఈమహానిధిని సాధించవలయు ననే దురాగ్రహముఁ బొంది యని యర్థము) అపరిశుద్ధము లైన మద్యమాంసాదిద్రవ్యములను సహాయములుగా చేర్చుకొని సర్వలోకనింద్యమగు వ్రతము నవలంబించి ప్రవర్తించుచుందురు.

శ్లో. చింతామపరిమేయాం చ ప్రలయాంతాముపాశ్రితాః.
కామోపభోగపరమాః ఏతావ దితి నిశ్చితాః.

తా. ఇదిగాక శరీరము నశించువఱకు పరిమితి లేనివిచారము కలవారును స్రక్చందనవనితాదికామముల ననుభవించు

టయే పరమపురుషార్థ మని తలఁచువారును మనుష్యులకు పరమపురుషార్థము కామానుభవమే కాని మఱియొకటి లేదనే నిశ్చయము గలవారునునై ద్రవ్యమును సంపాదించుచుందు రని ముందటిశ్లోకముతో సంబంధము.

శ్లో. ఆశాపాశశతైర్బద్ధాః కామక్రోధపరాయణాః,
ఈహంతే కామభోగార్థ మన్యాయే నార్థసంచయాన్.

తా. అనేకదురాశాపాశములచేత నీడ్వఁబడుచు కామక్రోధముల నాశ్రయించి కామభోగముల ననుభవించుటకొఱకే దొంగతనము జూదము మోసము మొదలగు నన్యాయవ్యాపారములచేత ద్రవ్యము నార్జింపఁ దలఁచుచుందురు.

ఈ శ్లోకములచేత దుర్వాసనలయొక్క భ్రాంతి పరంపర చెప్పఁబడినది.

ఈప్రకారమే యహంకారమును చెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఇద మద్య మయాలబ్ధ మిమం ప్రాప్స్యే మనోరథం,
ఇద మస్తీదమపి మే భవిష్యతి పునర్ధనం.

తా. ఇట్టి యాసురప్రకృతిగల పురుషు లీప్రకారముగా తలఁచుచుందురు. "నామనస్సుకు సమ్మతమైన యీవిషయము నిప్పుడు పొందినాను. ఇంకొకవిషయమును కూడ పొందఁగలను. ఇంతధన మిప్పటికి నాకు కలదు. ఇంక కొంతధనము రాఁగలదు.

శ్లో. అసౌ మయా హత శ్శత్రు ర్హనిష్యే చాపరానపి.
ఈశ్వరోఽహ మహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్సుఖీ.

తా. ఈశత్రుఁ డిప్పటికి నాచేతఁ జంపఁబడినవాఁడు; ఇఁక నితరశత్రువుల నందఱిని చంపివేయఁగలను. నేనే ప్రభువును; నేనే సమస్తభోగముల ననుభవించువాఁడను; నేనే పుత్రపౌత్రాదులతో కూడుకొని కృతార్థుఁడనైయున్నాను; నేను సామాన్యమైన మనుష్యమాత్రుఁడను గాను; మహాబలవంతుఁడను; పరమసుఖము ననుభవించువాఁడను; నేనొక్కఁడనే భూమండలమున కంతటికి నలంకారముగా నున్నాను; మిగిలినవా రందఱు భూమికి భారమే గాని ప్రయోజనము కలవారు గారు.

శ్లో. ఆఢ్యోఽభిజనవానస్మి కోఽన్యోస్తి సదృశో మయా,
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్యే ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః.

తా. నేనే ద్రవ్యము కలవాఁడను; గొప్పకులమందుఁ బుట్టినవాఁడను; నాతో సమానమగు మనుష్యుఁ డొకఁడును లేఁడు; నేనును యాగములను చేయుచున్నాను; నటవిటగాయకగణికలకు బహుద్రవ్యమును దానము చేయుచున్నాను; నాకంటె నెక్కువగా యాగదానములను చేయువాఁ డెవఁడు? కనుకనే మహానందభరితుఁడనై యున్నాను; అని యిటువంటియజ్ఞానముచేత మోహమును బొంది వివేకహీనులై, నరకముల యందు పడుదురని ముందటి శ్లోకముతో నన్వయము.

శ్లో. అనేకచిత్తవిభ్రాంతాః మోహజాలసమావృతాః,
ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతంతి నరకేఽశుచౌ.

తా. అనేకమనోరథములయందుఁ బ్రవర్తించుచిత్తముచేత నాకర్షింపఁబడుచున్నవారై యజ్ఞానమను వలయందుఁ బడి యెక్కి శబ్దాదివిషయభోగములయం దత్యంతాసక్తి కలవారై

కొంతకాలము బ్రతికియుండి చివరకు మరణానంతరమంద మహారౌరవాది నరకములయందుఁ బడుదురు.

ఇందుచేత నాసురసంపదయను మలినవాసన పునర్జన్మకు కారణమని సూచింపఁబడినది. ఈసూచితమైనయర్థమే విస్తారముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది.

శ్లో. ఆత్మసంభావితాస్స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః,
యజంతే నామ యజ్ఞైస్తే దంభేనావిధిపూర్వకమ్.

తా. ఆసురప్రకృతి గలవారలు తమబుద్ధిచేతనే తమ్మును పూజ్యులఁగా దలఁచువారును, ఎటువంటియోగ్యతగల పురుషులకు కూడ నమ్రులు కానివారును, ద్రవ్యముచేత నభిమానము గర్వముగలవారునై లోకమందు సోమయాజులవా రని యీలాగంటికీర్తిని బొందుటకు మాత్రము కొన్ని యాగముల నశాస్త్రీయముగాఁ జేయుచుందురు.

శ్లో. అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం చ సంశ్రితాః.
మామాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషంతోఽభ్యసూయకాః.

తా. తనయందుఁ గలిగియున్న గుణములచేత లేకయున్నగుణములచేతఁ దనను సర్వజనులకంటె హెచ్చుగాఁ దలఁచు చిత్తవృత్తి యహంకార మనఁబడును. అన్యజనులను పరిభవించుటకు నిమిత్తమైన చిత్తవృత్తి బల మనఁబడును. ఏవృత్తి పుట్టినందున పురుషుఁడు ధర్మమార్గమును దాఁటి సంచరించునో ఆవృత్తి దర్ప మనఁబడును. కామక్రోధములు ప్రసిద్ధములు. అహంకారబలదర్పకామక్రోధములతో కూడుకొని, తనశరీరము

నందు నితర జనులయొక్క శరీరములయందును సర్వత్ర త చి ద్రూపముగా నున్నపరమేశ్వరునియందు ద్వేషము కలవారై అనఁగా పరమేశ్వరాజ్ఞారూపము లగు శ్రుతిస్మృతులను యావత్తు ప్రమాణము లని విశ్వసింపక తమకిష్టమైన విషయముల యందు మాత్రము ప్రమాణముగా నమ్మియుందు రని భావము. సన్మార్గమందుఁ బ్రవర్తించు మహాపురుషులయొక్క గుణములను చూచి యోర్వలేనివారై యుందురు.

శ్లో. తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్,
క్షిపామ్యజస్రమశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు.

తా. పరమేశ్వరునియందు ద్వేషము కలవారై క్రూర స్వభావము గల ఆ యధములైన మనుష్యులను ఆసురస్వభావముగల జన్మలయందు అనఁగా సర్పవ్యాఘ్రాదిజన్మలయందే ప్రవేశింపచేయుచుందును అని శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని,
మామప్రాప్యైవ కౌంతేయ తతో యాన్త్యధమాం గతిం,

తా. మూఢులగు నీమనుజాధములు క్రూరస్వభావము గల సర్పవ్యాఘ్రాదిజన్మలను బొంది పరమేశ్వరుఁడనైన నన్ను లభించు సన్మార్గమును చెందక అతినీచమైన గతిని పొందుచుందురు.

ఈప్రకారముగా మలినవాసనయొక్క స్వరూపస్వభావఫలవిశేషములు చెప్పఁబడెను. ఇఁకను శుద్ధవాసనను గూర్చి చెప్పెదము.

శ్లో. పునర్జన్మాంకురం త్యక్త్వా స్థితా సంభృష్టబీజవత్,
దేహార్థం ధ్రియతే జ్ఞాతా జ్ఞేయా శుద్ధేతి చోచ్యతే.

తా. వేయించిన విత్తనపుగింజ లేప్రకారము మొక్క మొలచుటకు యోగ్యత లేకయుండునో యాప్రకారమే పునర్జన్మకు కారణముగాక దేహధారణమాత్రమున కుపయోగామగా నుండి తెలియఁదగిన తత్త్వమును చక్కఁగా తెలుసుకొనియుండువాసన శుద్ధవాసన యనఁబడును. తెలియఁదగిన తత్త్వముయొక్క స్వరూపము భగద్గీత పదుమూఁడవయధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. జ్ఞేయం యత్తత్ప్రవక్ష్యామి యత్ జ్ఞాత్వాఽమృతమశ్నుతే.
అనాదిమత్పరం బ్రహ్మ న సత్తన్నాసదుచ్యతే.

తా. వెనక చెప్పిన యమానిత్వాదిసాధనములచేత దేనిని తెలియవలయునో యాతత్త్వమును దెలియఁజెప్పెదము. ఏతత్త్వమును తెలిసినపురుషుఁడు మోక్షమును బొందునో ఆతత్త్వము జన్మలేకయున్న సర్వాధికమైన పరబ్రహ్మస్వరూపమే. ఈ పరమాత్మస్వరూప మవాఙ్మానసగోచరమైనందున వేదమునం దుండు విధివాక్యములచేతఁ గాని నిషేధవాక్యములచేతఁ గాని ప్రతిపాదింపఁబడునది కాదు.

శ్లో. సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం.
సర్వత శ్శృతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి.

తా. ఇదిగాక యీపరబ్రహ్మ సర్వవ్యాపకమైనపాదాత్మకమైయున్నందున సర్వప్రదేశములయం దుండు హస్తాద్యవయవములు తనవిగాను సర్వప్రదేశములయం దుండు

నేత్రములు, శిరస్సులు, ముఖములు, కర్ణములు మొదలగు అవయవములు యావత్తు తనవిగాను కలిగియుండును.

శ్లో. సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం,
అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృచ.

తా. ఇదిగాక యీపరబ్రహ్మ సకలమైనచక్షురాదీంద్రియములను వీటికి విషయములైన రూపాద్యర్థములను ప్రకాశింపఁజేయు స్వతఃచక్షురాదీంద్రియములు గాని రూపాదిధర్మములు గాని లేనిదై యుండును. సమస్తపదార్థములతో సంబంధము లేనిదైయున్నప్పటికి సమస్తపదార్థములకు నాధారమై యుండును. స్వతః సత్వరజస్తమోగుణములు లేనిదైనప్పటికి సత్వాదిగుణములను సన్నిధానమాత్రముచేతఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచుండును.

శ్లో. బహిరంతశ్చ భూతానా మచరం చరమేవ చ,
సూక్ష్మత్వాత్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాంతికే చ తత్.

తా. ఇదిగాక యీపరబ్రహ్మ సమస్తభూతములకు కారణమైనందున కటకమకుటాదిభూషణములయందు సువర్ణము లోపల వెలుపల నేకరూపముగా వ్యాపించియున్నట్టు సమస్తభూతములయొక్క బాహ్యాభ్యంతరములయం దేకరూపముగా వ్యాపించియున్నది. సర్వకారణమైనందుననే స్థావరములగు వృక్షపర్వతాదులుగాను, జంగమము లగు మనుష్యాదులుగాను గూడ నున్నది. ఈప్రకారము సర్వభూతస్వరూపముగా నున్నప్పటికి రూపాదిధర్మములు లేనిదై యున్నందున విస్పష్ట

ముగా తెలియ శక్యమైనది కాదు. జ్ఞానహీను లగువారికి న
కలక్షలయోజనములదూరమున కావల నున్నట్టు తోఁచును
జ్ఞానము కలవారి కైననో ప్రత్యగాత్మస్వరూపముగా నున్న
దున నతిసమీపమునందే యున్నట్టు కనుపడును.

శ్లో. అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివ చ స్థితం,
భూతభర్తృ చ తత్ జ్ఞేయం గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణు చ.
జ్యోతిషామపి తద్ జ్యోతి స్తమసః పరముచ్యతే.

తా. ఇదిగాక సమస్తభూతములయందు సత్తాస్వభావముచేత నేకమైయున్నప్పటికి తత్తత్పదార్థరూపముచేత భిన్నముగా కనుపడుచుండును. అనఁగా లోకమునందు ఘటము కలదు; పటము కలదు; కుడ్యము కల దని యీలాగంటి వ్యవహారములయందు ఘటపటకుడ్యములు పరస్పరభిన్నములుగా నున్నప్పటికి కల దని చెప్పబడుసత్త సర్వత్ర యేకరూపముగా నున్నందున పరబ్రహ్మసత్తాస్వరూపముచేత నంతట నభేదముగా నుండియు ఘటపటాదిపదార్థోపాధిభేదముచేత భిన్నముగా కనుపడుచుండు నని భావము.

సమస్తభూతములను స్థితికాలమునందు పోషించుచు లయకాలమునందు నశింపఁజేయుచు సృష్టికాలము రాఁగానే తిరిగి యథాపూర్వముగా స్వమాయాశక్తి నవలంబించి సృజించుచుండును. ఇదిగాక ప్రకాశింపఁజేయు స్వభావము గల సూర్యాదితేజస్సులను కూడ ప్రకాశింపఁజేయు స్వభావము గలదియు, అజ్ఞానముచేత నెంతమాత్రమునైనను స్పృశింపఁబడని దనియు చెప్పఁబడుచున్నది.

ఇది జ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మయొక్క లక్షణము.

జ్ఞేయస్వరూపమును బ్రతిపాదించెడు నీశ్లోకములయందు తటస్థలక్షణముచేత ప్రతిపాదించుటకుఁగాను సోపాధికబ్రహ్మ స్వరూపమును స్వరూపలక్షణముచేత ప్రతిపాదించుటకుఁగాను నిరుపాధికబ్రహ్మస్వరూపమును ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఒకానొకసమయమునందు లక్ష్యవస్తువుతో సంబంధించి లక్ష్యవస్తువును తెలియఁ జేయునది తటస్థలక్షణమని చెప్పఁబడును. ఇందుకు దృష్టాంతమును జెప్పెదము. యజ్ఞదత్తుఁడనువాఁడు కాశీపట్టణములో దేవదత్తుఁడను బ్రాహ్మణుని గృహమునకు బోఁదలఁచి యచ్చట దేవదత్తగృహమేదియో తెలియక దానిఁ దెలియఁగోరి సమీపమందు కనుపడిన యొకమనుష్యునిఁ జూచి దేవదత్తగృహ మెద్ది యని యడిగెను. అప్పు డాదేవదత్తగృహము దొక కాక మెక్కి యుండఁగాఁ జూచి యామనుష్యుఁడు కాకము కలది దేవదత్త గృహ మని చెప్పిపోయెను. ఇందుచేత యజ్ఞదత్తుఁడు దేవదత్త గృహము నెఱిఁగి యందులోఁ బ్రవేశించెను. ఇచ్చట దేవదత్త గృహము లక్ష్యము. కాకము లక్షణము. ఈలక్షణమైన కాకము ఎప్పటికిని దేవదత్తగృహమందు సంబంధించి యుండునదికాదు. యజ్ఞదత్తుఁడు దేవదత్తగృహ మేది యని యడుగుకాలమునందు మాత్రము సంబంధించి యుండెను. కనుక నీకాకము దేవదత్తగృహమును తెలియఁజేయు విషయమై తటస్థలక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ప్రకృతమునందు నీప్రపంచము యొక్క జన్మస్థితిలయములకు కారణమైనది పరబ్రహ్మ యని

చెప్పితే, యిచ్చట పరబ్రహ్మ లక్ష్యము. జన్మస్థితిలయకారణత్వము లక్షణము. ఈ పరబ్రహ్మ సృష్టికి పూర్వకాలమునందు ప్రళయమున కనంతరకాలమునందును నిష్ప్రపంచమై నిర్విశేషముగా నున్నందున నీజన్మస్థితిలయకారణత్వ మీజన్మస్థితిలయకాలములయందుఁ దప్ప తక్కినకాలములయం దీపరబ్రహ్మయందుండునది కాదు. అయినను, పరబ్రహ్మస్వరూపమును తెలియఁజేయుచున్నందున నీజగజ్జన్మస్థితిలయకారణత్వము పరబ్రహ్మను తెలియఁజేయు విషయమై తటస్థలక్షణమని చెప్పఁబడును. ఎప్పటికిని లక్ష్యవస్తువుతో సంబంధించి లక్ష్యవస్తువును తెలియఁజేయునది స్వరూపలక్షణ మనఁబడును. ఇందుకు దృష్టాంతమును చెప్పెదను. ఎప్పుడును చంద్రస్వరూపమును జూచియెఱుఁగని పురుషుఁడు మఱియొక పురుషునిఁ జూచి ఈనక్షత్రమండలమునందు చంద్రుఁ డనువాఁ డెవ్వఁడని యడుగఁగా ప్రకృష్టప్రకాశము కలవాఁడు చంద్రుఁడని చెప్పెను. ప్రకృష్టప్రకాశముకలవాఁడనఁగా విశేషకాంతి కలవాఁడని యర్థము. ఇందుచేత నాపురుషుఁడు చంద్రస్వరూపమును తెలుసుకొనెను. ఇచ్చట చంద్రుఁడు లక్ష్యము. ప్రకృష్టప్రకాశము లక్షణము. ఈప్రకృష్టప్రకాశము చంద్రునియం దొకానొకప్పుడు మాత్రము సంబంధించియుండునది కాదు. సర్వకాలములయందు సంబంధించి యుండును. సర్వకాలములయందు సంబంధించియుండి చంద్రుని తెలియఁజేయుచున్నందున నీప్రకృష్టప్రకాశము స్వరూపలక్షణమని చెప్పఁబడెను. ప్రకృతమందును సత్యజ్ఞానానందములు బ్రహ్మకుస్వరూపలక్షణము. ఇందులో పరబ్రహ్మలక్ష్యము సత్యజ్ఞానానం

దములు లక్షణము. ఈసత్యజ్ఞానానందము లొకప్పుడుమా
త్రము బ్రహ్మతో సంబంధించియుండి మఱియొకప్పుడు సంబం
ధించక యుండునవి కావు. కనుక నీసత్యజ్ఞానానందములు
బ్రహ్మస్వరూపమును దెలియఁజేయువిషయమై స్వరూపలక్షణ
మని చెప్పఁబడినవి.

ఆక్షేపము—ఓయీ! వాసనయొక్క లక్షణమును
ప్రతిపాదించునప్పుడు వెనుక ముందు యుక్తాయుక్తములను
విచారించకయే ప్రవర్తించునది వాసన యని చెప్పియుంటిరి.
జ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మను తెలుసుకొనుజ్ఞానము విచారముచేత
కలుగునది గాని అవిచారముచేత కలుగునది కాదు. కనుక
జ్ఞాతృజ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మజ్ఞానము ఏలాగున శుద్ధవాసన యని
చెప్పవచ్చును?

సమాధానము—వాసనాలక్షణముచు చెప్పినప్పుడే దృఢ
భావనచేత పూర్వాపరములనువిచారించక ప్రవర్తించునది వాస
నయని చెప్పినారము గనుక అనేకజన్మలయందు దృఢముగా న
భ్యసింపఁబడియున్నందున, అహంకార మమకార కామక్రోధలో
భాదిమలినవాసన లేప్రకారము పరులచేత నుపదేశింపఁబడకపో
యినా స్వయముగానే పుట్టుచుండునో యాప్రకారమే బ్రహ్మత
త్వజ్ఞానమును మొదట గురూపదేశ వేదాంతవాక్యవిచారాదుల
చేత నుదయించినప్పటికి చిరకాలము విచ్ఛేదములేకుండ శ్రద్ధా
భక్తులతో బ్రహ్మతత్వమును ధ్యానించుటచే కొంతకాలమున కా
పరబ్రహ్మస్వరూపము ప్రయత్నములేకయే ఘటాదివస్తువులవలె

స్ఫురించుచుండు. ఇటువంటి అప్రయత్నముగాఁ గలిగిన బ్రహ్మజ్ఞానముతోఁ గలిసి ప్రవర్తించు చక్షుర్జ్ఞానేంద్రియవ్యవహారము శుద్ధవాసన యని చెప్పఁబడినది. ఇట్టిశుద్ధవాసన దేహము బ్రతికి యుండుటకుమాత్ర ముపయోగించును గాని దంభాహంకారాద్యసురసంపదనుబుట్టించుటకు జన్మాంతరమును సంపాదించుధర్మమునార్జించుటకును మంటలోఁబడి మాడినగింజలు బొట్టలో పోస్తే దానిని నిండించుటకు మాత్ర ముపయోగించునుగాని మంచి యన్నమును చేయుటకుఁగాని పైరును మొలిపించుటకుఁగాని యేప్రకార ముపయోగింపవో యాప్రకారమే ఉపయోగించదు. మలినవాసన లోకవాసన యని, శాస్త్రవాసన యని, దేహవాసన యని మూఁడు విధములుగా నున్నవి. ఇందులో లోకములో నందుజనులందఱు నన్ను నేప్రకారముగా నిందించక యుందురో, యేప్రకారము స్తుతిచేయుదురో యాప్రకారము సంచరించెద నను నభినివేశము లోకవాసన యనఁబడును. ఈవాసన సంపాదించుటకు శక్యమైనది కానందున మలినవాసన యని చెప్పఁబడియున్నది.

అది యెటువలె నంటే—

శ్లో. కోఽన్వస్మిన్ సాంప్రతం లోకే గుణవాన్ కశ్చ వీర్యవాన్,
ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ సత్యవాక్యో ధృఢవ్రతః.

తా. వాల్మీకిమహర్షి తమసానదీతీరమందు తనయాశ్రమములో తపస్సు చేయుచుండఁగా త్రైలోక్యసంచారశీలుఁడగునారదమహర్షి యచ్చటికి విచ్చేయఁగా వాల్మీకిమహర్షి

యానారదమహర్షికి సకలవిధపూజనలఁ గావించి యోస్వామీ! యీభూలోకమునం దీకాలమునందు సమస్తమైన గుణములు కలపురుషుఁ డెవఁడుగా నుండును. శత్రుసైన్యములోపలికి స్వగృహములోపలికివలె ప్రవేశించు సామర్థ్యము కలవాఁడును, సకలమైన ధర్మములను తెలిసినవాఁడును, ఎదటివారిచేత చేయఁబడిన యుపకారమును కొంచెమైనా గొప్పగాఁదలఁచి యెప్పటికిని మఱువనివాఁడును ఆడిబొంకనివాఁడును తా నవలంబించిన వ్రతమును ప్రాణావసానకాలమందుకూడ విడువనివాఁడును ఎవఁడుగానుండును? ఇంకను సమస్తగుణవిశిష్టుఁడై లేశమైన దోషము కూడ లేనిపురుషుని నాకుఁ జెప్పవలయు నని యనేకప్రకారములుగాఁ బ్రశ్నచేయఁగా నానారదమహర్షియు చిరకాలమాలోచించి.

శ్లో. ఇక్ష్వాకువంశప్రభవో రామో నామ జనైః శ్రుతః.

తా. ఇక్ష్వాకువంశమునం దవతరించిన రాముఁడను నొకపురుషుఁడు కలఁడు. సమస్తజనులచేత తెలియఁబడినవాఁడు. నీ వడిగిన సమస్తగుణములు కలవాఁడని ప్రత్యుత్తరమును చెప్పిరి.

ఈప్రకారము నారదాదిమహామునులచేత కూడ నాదరింపఁదగిన మహాగుణములుగల శ్రీరాములవారికిని పతివ్రతాశిరోమణియై జగన్మాతయగు సీతాదేవికిని విఁటకు శక్యముకాని లోకాపవాద ప్రాప్తించినది; ఇఁకను సాధారణమైన మనుష్యులు ఏప్రకారముగా లోకవిరోధము లేకుండ సంచరించఁగలరు? ఇదిగాక దక్షిణదేశపుబ్రాహ్మణులచేత నుత్తరదేశపు

బ్రాహ్మణులు వేదవేదాంగములను చదివినవారై నప్పటికి మాంసభక్షణమును చేయుచున్నా రని నిందింపఁబడుచున్నారు. ఉత్తరదేశబ్రాహ్మణులచేత దక్షిణదేశబ్రాహ్మణులు మేనరికమును చేయుచున్నారని నిందింపఁ బడుచున్నారు. ఋగ్వేదులగు బ్రాహ్మణులు శుక్లయజుర్వేదముకంటె ఋగ్వేదము హెచ్చని తలఁచెదరు. కాణ్వశాఖీయు లగు బ్రాహ్మణులు ఋగ్వేదాది వేదములకంటె శుక్లయజుర్వేదము శ్రేష్ఠమని తలఁచెదరు. ఈప్రకారము తమతమకులగోత్రబంధువర్గేష్టదేవతాదులను శ్రేష్ఠముగా తలఁచి స్తుతిచేయడము ఇతరుల యొక్కకులగోత్రాచారాదులను తక్కువగాఁదలఁచి నిందించడము, పండితులు మొదలు పామరులవఱకు సుప్రసిద్ధముగా కనుపడుచున్నది.

ఈప్రకారము గుణదోషములు ఆయాపురుషులయొక్క రుచిభేదముచేత నేర్పడియున్నందున సకలజనులచే నిందింపఁబడకుండఁ బ్రవర్తించుట కెవ్వరికిని శక్యము కాదు.

ఈయర్థమే—

శ్లో. శుచిః పిశాచో వికలో విచక్షణః
క్షమోఽప్యశక్తో బలవాంశ్చ దుర్బలః,
నిఃస్వోఽప్యచోరః సుభగోఽప్యకామీ
న్లో లోక మారాధయితుం సమర్థః.

అని పూర్వగురువులచేఁ జెప్పఁబడినది.

తా. లోకమునం దొకఁడు సదాచారము గలవాఁడుగా మఱియొకఁడు దురాచారము కలవాఁడుగా నుండును. ఒకఁ

డు విద్యాహీనుఁడై మూర్ఖుఁడుగానుండును. మఱియొకఁడు పండితుఁడుగానుండును, ఒకఁడు మంచిదేహపుష్టికలవాఁడై సమర్థుఁడుగా నుండును. మఱియొకఁడు దేహపాటవము లేక యసమర్థుఁడుగా నుండును. ఒకఁడు ద్రవ్యబలమనోబలములు గలవాఁడై యుండును. మఱియొకఁడు యివి రెండును లేకయుండును ఒకఁడు ద్రవ్యములేక దరిద్రుఁడుగా నున్నప్పటికి దొంగతనము మొదలగు దుష్టవృత్తులు లేకయుండును. మఱియొకఁడు ద్రవ్యము సంపూర్ణముగాఁ గలిగియున్నను దొంగతనము మొదలగు దుష్టవృత్తులు కలిగియుండును. ఒకఁడు మన్మథునివంటి సౌందర్యము కలవాఁడై యున్నను కాముకుఁడు గాకయుండును. మఱియొకఁడు కేవలకురూపిగా నున్నను అతి కాముకుఁడై యుండును. వీరందఱు నొకరియొక్క స్థితిని మఱియొకరు నిందించుచుందురు. కనుక లోకమునందుండు సకలమైన జనముయొక్క చిత్తము ననుసరించి సంచరించుట కెవనికి శక్యమై యుండు నని యర్థము. ఇదిగాక,

శ్లో. విద్యతే న ఖలు కశ్చిదుపాయ స్సర్వలోకపరితోషకరో యః,
సర్వథా స్వహితమాచరణీయం కిం కరిష్యతి జనో బహుజల్పః.

అని కూడ వినఁబడుచున్నది.

తా. సకలజనులయొక్క మనస్సును సంతోషింపఁజేయు నుపాయము లోకమునం దొకటియుఁ గనఁబడదు గనుక తనకు హితమైనమార్గము నాలోచించి సంచరింపవలయునే కాని లోకులు శ్లాఘించెదరో నిందించెదరో యని ఆలోచించఁదగదు. భిన్నభిన్నప్రకారముగా మాటలాడుజనులు ఏమి చేయుదురని యర్థము.

కనుక నీలోకవాసన మలినమను నభిప్రాయముచేతనే తత్త్వజ్ఞాని తుల్యనిందాస్తుతియై యుండవలయునని మోక్షశాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడినది. అనఁగా బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగల పురుషుఁడు తనయధికారానుగుణముగా శాస్త్రములయందు విధించిన ధర్మముల నాచరించునప్పుడు లోకులు దూషించినా శ్లాఘించినాసమానబుద్ధి కలవాఁడై యుండవలయు నని భావము.

శాస్త్రవాసన యనునది పాఠవ్యసన మని బహుశాస్త్రవ్యసన మని అనుష్ఠానవ్యసన మని మూఁడువిధములు. పాఠవ్యసనము భరద్వాజుఁ డను మునియందు కనుపడుచున్నది. భరద్వాజుం డనుముని మూఁడు పురుషాయుష్యకాలములచేత మూఁడువేదముల నభ్యసించఁగా దేవేంద్రుఁడు వచ్చి మీ కేమి కావలయునని యడుగఁగా నాకు నాలుగవపురుషాయుష్యములలో నాలుగవ వేదమును సమగ్రముగా నధ్యయనము చేయవలయునని యున్నది! యిదియే కావలయునని భరద్వాజముని విన్నవింపఁగా దేవేంద్రుఁ డిది యొకపురుషునకు శక్యము కానందున మలినవాసన యని బోధించి యీ భరద్వాజునియొక్క ప్రయత్నమును చూచి ఈ వృథాపాఠము ప్రయోజనకారి కాదని నిషేధించి మోక్షసాధన మగు సగుణబ్రహ్మవిద్య నుపదేశించెనని పురాణములయందు వినఁబడుచున్నది.

ఈప్రకారమే పరమపురుషార్థమగు మోక్షమునకు సాధనము కానందున బహుశాస్త్రవ్యసనముకూడ మలినవాసన యనియే చెప్పఁదగియున్నది.

దూర్వాసుఁడను నొకముని యనేకవిధములగు శాస్త్ర పుస్తకములను సంపాదించి వాటితో కూడ సాంబమూర్తిని గూర్చి నమస్కరించుటకుఁగాను కైలాసమునకుఁబోయెను. అప్పు డాసాంబమూర్తియొక్క సభలో నుండుమునులలో నారదమహాముని యాదూర్వాసులను జూచి నీవు బహుశాస్త్రములను సంపాదించి మోయుచున్నావు. వీటిలో సారము నీకు తెలియదు గనుక కస్తూరీకర్పూరాదిభారమును మోయు గార్ధభమునకు నీకు భేదమేమియును లేదని యాక్షేపించిరి. అందువలన నాదూర్వాసులు నిండ కోపగించుకొని తనయొక్క పుస్తకములనన్నిటిని సముద్రమునందుఁ బడవేసి సాంబమూర్తిచేత నాత్మవిద్య నుపదేశింపఁబడి కృతార్థుఁడాయె నని కావషేయగీతలయందు చెప్పఁబడియున్నది. బ్రహ్మవిద్య యనునది బహిర్ముఖుఁడై విషయములయం దాసక్తికలిగి గురుకటాక్షపాత్రుఁడు గానివానికి సర్వశాస్త్రములను చూచిన కలుగనేరదు.

ఈయర్థమే

శ్రు. నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన.

అను శ్రుతియందు చెప్పఁబడినది.

తా. ఈపరమాత్మ గురుకటాక్షపాత్రులు కానివారికి కేవలవేదాంతశాస్త్రమును అనేకపర్యాయములు శ్రవణము చేసినా దానియర్థమును మననముచేసినా మనస్సునం దనేకపర్యాయములు ధ్యానమునుచేసినా తెలియఁబడ దని యర్థము.

శ్లో. బహుశాస్త్రకథాకంథా రోమంథేన వృథైవ కిమ్,
అన్వేష్టవ్యం ప్రయత్నేన తత్వజ్ఞైర్జ్యోతిరాంతరమ్.

తా. అనేకశాస్త్రములను మాటిమాటికి పాఠప్రవచనములచేత నావృత్తిచేసినందునఁ బ్రయోజన మేమియును లేదు గనుక తత్వజ్ఞులగు పురుషులు హృదయపుండరీకమునందుండు స్వప్రకాశస్వరూపమైన పరబ్రహ్మను ప్రయత్నపూర్వకముగా తెలుసుకోవలయును.

శ్లో. అధీత్య చతురో వేదాన్ ధర్మశాస్త్రాణ్యనేకశః,
బ్రహ్మతత్వం న జానాతి దర్వీ పాకరసం యథా.

తా. ఋగ్యజుస్సామాథర్వణము లను నాలుగువేదములను మనుస్మృతి మొదలగుధర్మశాస్త్రములను మీమాంస మొదలగుసమస్తశాస్త్రములను చదివియు, అన్నాదిపదార్థములనుపాకముచేయుగరిటె వాటియొక్క రుచిని యెఱుఁగనట్లు సమస్తశాస్త్రసార మగు పరబ్రహ్మతత్వమును ఎఱుఁగడు.

అని గురుకటాక్షపాత్రుఁడు గానివానికి సమస్తశాస్త్రములు తెలిసినా వాటియొక్క సారార్థమైనపరబ్రహ్మతత్వము తెలియఁబడదని చెప్పియున్నది.

ఛాందోగ్యములో నారదమహాముని ఋగ్వేదము మొదలగుసమస్తవేదములను అఱువది నాలుగు విద్యలను సమగ్రముగా చదివి బ్రహ్మతత్వజ్ఞానము లేనివాఁడై సనత్కుమారుని యొద్దకుపోయి వారివలన నాత్మతత్వమును తెలిసి కృతార్థుఁడాయెనని వినఁబడుచున్నది.

అనుష్ఠానవ్యసన మనునది విష్ణుపురాణములో ఋభుమ
హామునియొక్క శిష్యుఁడగు నిదాఘునియందును వాసిష్ఠరా
మాయణములో దాశూరుఁ డను బ్రాహ్మణునియందు నున్నట్లు
చెప్పఁబడియున్నది.

నిదాఘుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు ఋభుమహామునియొద్ద స
మస్తవేదవేదాంగములను చదివి సమావర్తనమును బొంది గృ
హస్థాశ్రమమునంగీకరించి యథాశాస్త్రముగా కర్మల నాచరిం
చవలయునను నభినివేశముతో కర్మల నాచరించుచుండఁగా
నాచార్యులగు ఋభుమహాముని శిష్యునికి బ్రహ్మవిద్యయందాభి
ముఖ్యమును కలుగఁ జేయుటకై శిష్యగృహమునకుఁ బో
యి కొన్ని ఉపాయములచేత బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించి తిరిగి త
మయాశ్రమమునకు పోయి మరికొంత కాలమునకు శిష్యుఁడు
బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠకలవాఁడై యున్నాఁడా? లేదా యని తెలియుట
కుగాను నా ఋభుమహాముని తిరిగి శిష్యుఁడైన నిదాఘునియిం
టికి వెళ్లఁగా నప్పటికి నానిదాఘుడు కర్మలయందే శ్రద్ధక
లిగి ప్రవర్తించుటను చూచి ఖిన్నుఁడై యతనికి బ్రహ్మవిద్యయం
దు నిష్ఠ దృఢముగా కలుగులాగున బోధించి రని విష్ణుపురాణ
మునందు వినఁబడుచున్నది.

దాశూరుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు కర్మానుష్ఠానమునందు చా
ల శ్రద్ధకలవాఁడై యోగ్యమైన దేశమును పరిక్షించుటకై భూమి
యందంతట తిరిగియు నెచ్చటను యోగ్యమైన దేశమును కా
నకపోయె నని వాసిష్ఠరామాయణమునందు చెప్పఁబడినది. ఈ

కర్మవాసన పునర్జన్మకు కారణమైనందున మలినవాసన యని తెలియఁదగినది.

ఈకర్మవాసన మలిన మని ముండకోపనిషత్తులో పఠింపఁబడుచున్నది.

శ్రు. ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా
అష్టాదశోక్తమవరం యేషు కర్మ,
ఏతత్ శ్రేయో యేఽభినందంతి మూఢా
జరామృత్యుం తే పునరేవాపియంతి.

తా. బ్రహ్మ, అధ్వర్యుఁడు, హోత, ఉద్గాత, ప్రతిప్రస్థాత, మైత్రావరుణుఁడు, సోమప్రవాకుఁడు వీరు మొదలగు పదియాఱుగురు ఋత్విక్కులు పత్నీయజమానులిద్దఱు సమష్టికి పదునెనిమిదిపురుషులచేత సంపాదింపఁబడి శరీరాయాససాధ్యమై స్వల్పఫలమును కలుగఁజేయునదియైనందున నికృష్టమగు కర్మయే స్వరూపముగాఁగల యజ్ఞములు సంసారసముద్రమును దాఁట నిచ్ఛగలవారికి వోటివాడలవంటి సాధనములు ఈయజ్ఞములని శ్రేయస్సాధనములుగా నమ్మి యెవరు అనుష్ఠించుచుందురో వారు సర్వదా మాటిమాటికి జన్మజరామృత్యురూప మగు సంసారమునే పొందుచుందురు గాని యొకనాటికైనా సంసారములోనుండి తరింపఁజాలరు.

శ్రు. అవిద్యాయామంతరే వర్తమానాః
స్వయంధీరాః పండితంమన్యమానాః,
జంఘన్యమానాః పరియంతి మూఢా
అంధేనైవ నీయమానా యథాంధాః.

తా. అజ్ఞానములోఁ బడి యేమియు తెలియకుండనుండియు తాము సమస్తమును తెలిసినపండితుల మని తలంచి జరారోగాద్యనేకానర్థవ్రాతములచే పీడింపఁబడి జాత్యంధులచేత దారి చూపింపఁబడినడిచెడి జాత్యంధులవలె నెప్పటికిని దారిని గానక అనర్థముల యందే పడుచుఁ దిరుగుచుందురు.

శ్రు, అవిద్యాయాం బహుధా వర్తమానాః
వయం కృతార్థా ఇత్యభిమన్యంతి బాలాః.
యత్కర్మిణో న ప్రవేదయంతి రాగాత్
తేనాతురాః క్షీణలోకాచ్ఛ్యవంతే.

తా. అజ్ఞానకార్యములగు యజ్ఞాదికర్మలయం దనేక ప్రకారములుగాఁ బ్రవర్తించి మేము కృతార్థుల మైతి మని యవివేకులగువారు తలఁచుచుందురు; ఏకారణముచేత కర్మనిష్ఠులగువారు కర్మఫలము లగుస్వర్గాదులయం దుండు రాగముచేత పరమార్థతత్వమును నెఱుఁగఁజాలరో, అందుచేతనే యాగాది కర్మలచేత సంపాదింపఁబడినస్వర్గాదిఫలములు నశింపఁగానే కడు దుఃఖాక్రాంతచిత్తులై స్వర్గలోకమునుండి తిరిగి ఈ లోకమునకు ప్రవేశింతురు.

శ్రు. ఇష్టాపూర్తం మన్యమానా వరిష్ఠం
నాన్యత్ శ్రేయో వేదయంతే ప్రమూఢాః,
నాకస్య పృష్ఠే తే సుకృతేఽనుభూత్వా
ఇమం లోకం హీనతరం వా విశంతి.

తా. యాగాది శ్రౌతకర్మలను వాపీకూపతటాకనిర్మాణాదిస్మార్తకర్మలను ముఖ్యముగా పురుషార్థసాధనములుగా తలఁ

చి మూఢులగు జనులు మోక్షమను పరమపురుషార్థ మున్నద ని దానికిసాధన మగు ఆత్మతత్వజ్ఞాన మొకటి యున్న దని తలచక యుందురు. ఇట్టిమూఢులు సుకృతకర్మసాధ్య మగు స్వర్గలోకమునందు కొంతఫలము ననుభవించి అతిహీనమగు నీమనుష్యలోకమునుగూర్చి తిరిగి ప్రవేశింతురు.

భగవద్గీతలయొక్క రెండవ యధ్యాయమునందుఁగూడ చెప్పియున్నది.

శ్లో. యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదం త్యవిపశ్చితః,
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యద స్తీతి వాదినః,
కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫల ప్రదామ్,
క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి.

తా. ఓయర్జునా, అవివేకు లగు పురుషులు వేదములయందు ఫలవిశేషములను స్తుతిచేయునర్థవాదవాక్యములయందు ప్రామాణ్యబుద్ధి గలవారై యర్థవాదవాక్యములయందు ప్రతిపాదింపఁబడినస్వర్గమే ప్రాప్యము గాని మఱియొక్క ఈశ్వరుఁడను ప్రాప్యము లేదని చెప్పుచున్నవారై సర్వదా ఫలవిశేషములను కామించువారై స్వర్గమే పరమపురుషార్థముగా తలఁచినవారై ఊర్వశీపరిష్వంగపారిజాతకుసుమధారణాది భోగముగల దేవైశ్వర్యమును బ్రాప్తించుటకు సాధనములగు జ్యోతిష్టోమాది క్రియావిశేషములఁ బ్రతిపాదించునవిగనుకనే మనుష్య త్వాదిజన్మలను వాటియందు చేయఁబడుకర్మలను వాటికి ఫలముగానుండు సుఖదుఃఖాదులను కలుగఁజేయునట్టి పుష్పించినవిషవృక్షము

వలె నవిచారసుందర మగు కొన్ని వాక్యములను చెప్పు చుందురు.

శ్లో. భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానాం తయాపహృతచేతసాం,
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిస్సమాధౌ నవిధీయతే.

తా. వెనుకఁ జెప్పిన భోగైశ్వర్యములయం దాసక్తికలిగి ఫలవిశేషప్రతిపాదక వేదవాక్యములచేత నాకర్షింపఁబడిన చిత్తము గల యాపురుషులకు పరమేశ్వరునివిషయమై నిశ్చయాత్మక మైన బుద్ధి కలుగనేరదు. అనఁగా వేదములయం దచ్చటచ్చట నన్యాభిప్రాయముతో నిత్యము లని చెప్పిన స్వర్గాదిఫలమును నిత్యముగా విశ్వసించి సాభిప్రాయముగా చెప్పిన పరమేశ్వరునియందు సత్యత్వజ్ఞానము లేని వివేకహీనులగు పురుషులకు పరబ్రహ్మజ్ఞానమందు బుద్ధి పుట్ట నేర దని యభిప్రాయము.

శ్లో. త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున,
నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమఆత్మవాన్.

తా. సత్వరజస్తమోగుణమయులగుచు ఫలవిశేషములయం దాసక్తి గల పురుషులను గూర్చి ఆ యా ఫలవిశేషములకు సాధనము లగు యాగదానాదిక్రియావిశేషములను వేదములు బోధించుచున్నవి. ఓయర్జునా! నీవు ఫలవిశేషములయం దాసక్తి గలవాఁడవు కావలదు. శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములను సహించు స్వభావము కలిగి ధైర్యము నవలంబించి యోగక్షేమముల నపేక్షించక యోగక్షేమములను పరమేశ్వరుఁడే సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వములు కలవాఁడు గనుక నెఱ

వేన్నునను మహావిశ్వాసమును బొందియుంటివేని, నిష్కామత్వమును బొందఁగలవు.

శ్లో. యావా నర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే,
తావాన్ సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః.

తా. కొద్దికొద్దిజలము గల గుంటలలో స్నానపానాది క్రియలు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా చేయవలసియున్నప్పటికి విశేషజలము గలమహాతటాకమునందు స్నానపానాదిక్రియ లన్నియు నొకచోటనే చేయుటకు నేప్రకారము శక్యమై యుండునో యాప్రకారమే యొక్కొకకర్మచేత ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా పొందఁదగిన ఫలము లన్నియు నొకబ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే బ్రహ్మవేత్తయగువానికి లభించును. అనఁగా బ్రహ్మతత్వజ్ఞానముచేతనే పరమానందస్వరూపమైన మోక్షము ప్రాప్తింపఁగానే దానియందే కర్మఫలము లగు స్వల్పానందము లన్నియు నంతర్భూతములై యుండు నని భావము.

ఈప్రకారముగా నీశ్రుతిస్మృతులయందు కర్మవాసనయనునది పునర్జన్మకు కారణ మని విస్పష్టముగా చెప్పఁబడినది.

శాస్త్రవాసనయును గర్వమునకు కారణమైనందున మలినవాసన యనియే చెప్పఁబడును. శ్వేతకేతు వను మునికుమారుఁడు స్వల్పకాలములో వేదవేదాంగముల నన్నిటిని చదువుకొని మహాగర్వముకలవాఁడై తండ్రి యగు నారుణివిషయమైకూడ వినయము లేకయుండె నని ఛాందోగ్యముయొక్క యాఱవయధ్యాయమునందు పఠింపఁబడుచున్నది. ఇదిగాక బాలాకి యనుబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు కొన్ని ప్రతీకోపాసనములను

నేర్చుకొని గర్వించి దిగ్విజయము చేయ నారంభించి మాళవాది దేశములయం దుండు బ్రాహ్మణుల ననేకుల నిర్జించి కాశీదేశ మునకుఁ బోయి అచ్చట బ్రహ్మవేత్తలలో నుత్తముఁ డగు అజాత శత్రుఁడను కాశీరాజును కూడ శిక్షించుటకు యత్నించె నని కౌషీతకీబ్రాహ్మణమునందు చెప్పఁబడియున్నది.

దేహవాసన యనునదియు దేహాత్మత్వభ్రాంతి యని, గుణాధానభ్రాంతి యని, దోషాపనయనభ్రాంతి యని మూడు ప్రకారములుగానున్నది. అందులో దేహమం దాత్మత్వభ్రాంతి లోకములో కల దని

భా. దేహమాత్రం చైతన్యవిశిష్టమాత్మేతి,
ప్రాకృతా లోకాయతికాశ్చ ప్రతిపన్నాః.

అని భాష్యకారులచే చెప్పఁబడినది.

తా. జ్ఞానముతో కూడియున్నయీ దేహమే యాత్మ యని శాస్త్రజ్ఞానము లేనిపురుషులును శాస్త్రజ్ఞానము కలవారిలో చార్వాకులును తలఁచుచున్నారని యర్థము.

చార్వాకమతము లోకాయతిక మను నామాంతరము కలదై యున్నది. ఈమతము దేవగురు వగు బృహస్పతిచే చేయఁబడినది. ఇందులో పృథివి, జలము, తేజస్సు, వాయువు ఈనాలుగే భూతములు; ఇవి స్త్రీపురుషశరీరములయందు శుక్లశోణితములుగా నేర్పడి పరస్పరమేళనముచేత దేహాకారమును బొందినప్పుడు వీటియందు చైతన్య మను నొకవిశేషగుణము పుట్టును. ఇట్టిచైతన్యముతో కూడినదేహమే ఆత్మ యని చెప్పఁ

బడును గాని యీదేహముకంటె విలక్షణమై చైతన్యమునకు (జ్ఞానమునకు) ఆశ్రయభూతమైన యాత్మ యను జీవుఁడొకఁడు లేఁడు. ప్రత్యక్షమొకటియే ప్రమాణము. కనుకనే శివలోక విష్ణులోకాదులు వైదికులచేత కల్పింపఁబడినవిగాని వాస్తవముగా లేవు. ఈలోకమునందు సుఖానుభవమే స్వర్గము; దుఃఖానుభవమే నరకము; దేహాకారముగా పరిణమించిన నాలుగు భూతములకు వియోగము కలుగుట మరణ మని చెప్పఁబడును; ఇదియే మోక్షము; ఇట్టిమోక్షము సర్వజనులకు సాధారణముగా సంభవించుచుండును గనుక దీనిఁగూర్చి విశేషప్రయత్నమును చేయ గిట్టదు. వైదికులచేత చెప్పఁబడు శాస్త్రములన్నియు ప్రత్యక్షవిరుద్ధములై నందున నమ్మఁదగినవి కావు. ఇదిగాక వైదికులచేత పరమప్రమాణ మని చెప్పఁబడు వేదమునందే తైత్తిరీయోపనిషత్తులో

శ్రు. స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయః, తస్మాదన్నం తదుచ్యత ఇతి.

అని దేహమే యాత్మ యని చెప్పఁబడినది.

తా. పితృభుక్తాన్నపానాదిరసముచేత నావిర్భవించిన యీదేహమే పురుషుఁడు అని యర్థము. ఈప్రకారముగా చార్వాకులు చెప్పుచుందురు గనుక దేహమం దాత్మత్వభ్రాంతి చార్వాకులకు కలదు.

బలిచక్రవర్తికుమారుఁడగు విరోచనుఁడు ఆత్మతత్వమును దెలియఁగోరి బ్రహ్మయొద్దకుఁబోయి ముప్పదిమూఁడుసంవత్సరములు బ్రహ్మచర్యముతో శుశ్రూష చేసి కూడ చిత్తదోషము

ర్తింపవలదున బ్రహ్మచేత నుపదేశింపఁబడిన దేహాతిరిక్తాత్మత ము నెఱుంగఁజాలక దేహమునే యాత్మగా తెలుసుకొని త్యదానవుల కందఱికి నా ప్రకారమే యుపదేశం బొనరించె ఛాందోగ్యములోని యెనిమిదవప్రపాఠకములో వినఁబడు న్నది.

ఈ దేహమునందు గుణములను గలుగఁజేయవలయు భ్రాంతి గుణాధానభ్రాంతి యనఁబడును. ఇది లౌకికగుణాధాన ్రాంతి యని శాస్త్రీయగుణాధానభ్రాంతి యని రెండువిధములు; ములో లోకసిద్ధములగు సౌందర్యాదిగుణములను నీదేహము సంపాదింపవలయు ననునది లౌకికగుణాధానభ్రాంతి యని స్త్రమునందు చెప్పినపావనత్వాదిగుణముల నీదేహమునకు పాదింప వలయు నను నది శాస్త్రీయగుణాధానభ్రాంతి యని చె బడును. ఈలోకమునందు కొందఱు జనులు మధురముగా నము చేయుటకు తైలమును పుచ్చుకోవడమును మిరియపు లను భక్షించడమును చేయుచున్నారు. దేహమునకు మృ ర్ణమును సౌందర్యమును కలుగఁజేయుటకుఁగాను అభ్యం సూక్ష్మవస్త్రసుగంధాదిధారణము మొదలైనవాటిని యుచుందురు. శాస్త్రీయగుణములగు పావనత్వాదులను గ ఁజేయుటకు గంగాస్నానసాలగ్రామతీర్థప్రాశనాదులను చే యుచుందురు.

దోషాపనయనభ్రాంతి యనునదియు లౌకికమని శాస్త్రీ యని రెండువిధములు; లౌకికదోషము లనఁగా ముఖదుర్గం ధాదులు. శాస్త్రీయదోషము లనఁగా అపవిత్రత్వాదులు. ఇందు

లో లౌకికదోషము లగు ముఖదుర్గంధాదులను నివర్తింపఁ జే యుటకు వైద్యులు చెప్పిన చికిత్సలను చేయుచుందురు. శాస్త్రీ యదోషము లగుఅపవిత్రత్వాదులను నివర్తింపఁ జేయుటకుఁ గాను శౌచాచమనస్నానసంధ్యావందనాదుల ననుష్ఠించుచుం దురు.

శ్లో. సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వకర్మసు.

తా. సంధ్యావందనమును చేయని పురుషుఁ డపవిత్రుఁ డనియు, ఇతరమైన పుణ్యకర్మలను వేటిని చేయుటకు యోగ్యుఁ డు కాఁడనియు చెప్పినందున సంధ్యావందనాదికర్మ లపవిత్రత్వ మును నిరాకరించుకర్మ లని తలఁచి యపవిత్రత్వమును నిరాకరిం చుకొఱకు సంధ్యావందనాదికర్మల ననుష్ఠించుదురు. ఈదేహ వాసనలు మూఁటిలో దేహాత్మత్వజ్ఞానము సర్వప్రమాణవిరు ద్ధమైయున్నందున సకలమైన అకృత్యములనుచేయించి స్వర్గాప వర్గములను భంగపఱచి సమస్తదుఃఖములను కలుగఁ జేయుచు న్నందునను మలినవాసన యని ముఖ్యముగాచెప్పఁదగియున్నది.

ఈదేహత్మవాదమును సూత్రకారులు భాష్యకారులు మొదలగు పూర్వాచార్యులు విశేషముగా నిరాకరించియు న్నారు. ఇచ్చట కొంచెముగా చూపెదము.

సూ. ఏక ఆత్మనః శరీరే భావాత్,
వ్యతిరేక స్తద్భావభావిత్వాన్న తూపలబ్ధివత్.

ఇది మొదలగు గ్రంథములచేత విశేషముగా నిరాకరిం చియున్నారు.

తా. ఆత్మ యనునది దేహముకంటె భిన్నమైనది కాదు. చైతన్యము దేహముయొక్క ధర్మమే కాని దేహభిన్నమైన మఱియొకవస్తువుయొక్క ధర్మము కాదు. ఈ చైతన్యము శరీర ముండువరకు నుండి శరీరము నశించఁగానే నశించుచున్నది. కనుక, అగ్నియుండువరకునుండి అగ్ని నశింపఁగానే నశించు వేడిమి అగ్నియొక్క ధర్మమైనట్టు శరీరముయొక్క ధర్మమనియె చెప్ప వలసియున్నది. మఱియొక వస్తువుయొక్క ధర్మమే అయినపక్ష మున శరీరము నశించినతరువాత కూడ కనుపడవలసియుం డును. చైతన్యమేప్రకారము దేహధర్మమో రాగద్వేషాదులు కూడ నాప్రకారమే దేహధర్మము లని చెప్పఁదగియున్నవి. కనుక చైతన్యరాగద్వేషప్రాణనాదిధర్మములు గల ఈ దేహమే ఆత్మ గాని మఱియొక ఆత్మ లేదని చార్వాకులు చెప్పుచున్నారు. ఈప్రకారముగా చెప్పడము యుక్తము కాదు. ఆత్మ యను వస్తు వు దేహముకంటె భిన్నమైనది. చైతన్యమనునది ఆయాత్మ యొక్క ధర్మమే కాని, దేహముయొక్క ధర్మము కాదు. దేహ ధర్మ మని చెప్పెడిపక్షమున దేహధర్మము లగు రూపాదుల వలె దేహ ముండువఱకు నుండవలసియుండును. సుషుప్తి మూర్ఛాదిదశలయందు భూతసంఘాతరూపమైన యీ దేహము నశించకుండ నున్నప్పటికి చైతన్యము కనుపడనందున నీచైత న్యము దేహధర్మమని చెప్పఁదగదు. ఇదిగాక పృథివీజలతేజో వాయువులయొక్క మేళనముచేత చైతన్యము పుట్టు నని చార్వాకులు చెప్పెదరు. నాలుగుభూతములయొక్క మేళనము చేత పుట్టినగుణము నాలుగుభూతములకు విశ్లేష గలిగితే,

నశింపవలయునే కాని విశ్లేష లేనికాలమందు నశింపఁదగదు. సుషుప్తికాలమునందు దేహాకారము లగు భూతములకు విశ్లేష లేదు. ఐనను, చైతన్యము కనుపడడములేదు. మరణదశయందు కూడ నాలుగుభూతములకువిశ్లేషనుకానము. తేజోవాయువులు మరణదశయందు విశ్లేషను బొందినందున చైతన్యము నశించినది యని యంటిరా తేజోవాయువులయొక్క సంబంధ మున్నప్పు డుండి, లేనికాలమందు లేకపోయినందున చైతన్యము తేజో వాయువులయొక్క ధర్మమే యని చెప్పవలసినదే కాని నాలు గుభూతములయొక్క సముదాయధర్మ మని కాని నాలుగు భూతములయొక్క మేళనధర్మ మని కాని చెప్పఁదగదు. ఇది గాక భూతధర్మము లగురూపరసాదులు జ్ఞానముచేతఁ దెలియఁ దగినవిగా నున్నవి. చైతన్యము జ్ఞానమే అయినందున తెలు సుకొనునది గాని తెలియఁదగినది కాదు. జ్ఞానముకూడ తెలి యఁదగినదే యని యంటిరా, దేనిచేతఁ దెలియఁదగినది యు ని చెప్పవచ్చును. మఱియొకజ్ఞానముచేత నంటిరా, ఆజ్ఞానము మఱియొకజ్ఞానముచేత, నాజ్ఞానము మరియొకజ్ఞానముచేత నని యీప్రకారముగా అనవస్థాదోషము సంభవించును. దేహధ ర్మములగు రూపాదులు తెలియఁదగినవిగా నున్నందున చైతన్య ము కూడ దేహధర్మమే అయినపక్షమున తెలియఁదగినదిగా నుండవలసియుండును. చైతన్యము తెలుసుకొనునదిగా నున్నది గాని తెలియఁదగినదిగా నుండలేదు. కనుక చైతన్య మనునది దేహముకంటె భిన్నమైన యొక యాత్మయొక్క ధర్మమే కాని దేహధర్మము కాదు. ఇదిగాక చార్వాకులు ప్రత్యక్ష మొక్క

టియే ప్రమాణ మని చెప్పెదరు. ఇది వారియొక్క అనుభవ వ్యవహారములకే విరుద్ధమై యున్నది. చార్వాకులు కూడ అన్య పురుషానుష్ఠితము లగుకృషివాణిజ్యాదులు ద్రవ్యలాభకరము లుగాఁ జూచి తాము కృషివాణిజ్యాదులను చేయుచున్నారు. కనుక అనుమానమును ప్రమాణముగా నమ్మవలసియుండును. ఇతరులచేత చెప్పఁబడు ప్రవృత్తిబోధకము లగు శబ్దములను విని తదనుగుణముగా వ్యవహరించుచున్నందున శబ్దమును ప్రమాణముగా నమ్మవలసియుండును. కనుక దేహముకంటె భిన్నమైన యాత్మ లేదని ప్రత్యక్షముకంటె నితరమైన ప్రమాణము లేదనికూడ చార్వాకులు చెప్పునది యెంతమాత్రము న్యాయము కాదు. ఈప్రకారము పూర్వాచార్యు లందఱు చార్వాకమత ఖండనమును విశేషముగా చేసియున్నారు. శ్రీవిద్యారణ్యకృత సర్వదర్శనసంగ్రహమునందు చూడవలయును.

గాయకులగువారు కొందఱు కంఠమాధుర్యమును సంపాదించుటకు నెంతప్రయత్నమును చేసినను పొందక యె యున్నారు. అభ్యంగాదులను నిరంతరముగాఁ జేయుచున్నప్పటికి కొందఱిశరీరములు కఠినస్పర్శకలవిగానే యున్నవి. సూక్ష్మవస్త్ర సుగంధధారణాదులచేత కనుపడుసౌందర్యములు సూక్ష్మవస్త్రసుగంధాదులయం దున్నవి గాని దేహమందు లేవు. కనుకనే శ్రీవిష్ణుపురాణమునందు చెప్పఁబడినది.

శ్లో. మాంసాసృక్పూయవిణ్మూత్రస్నాయుమజ్జాస్థిసంహతౌ,
దేహే చేత్ప్రీతిమాన్ మూఢో భవితా నరకేఽపి సః.

తా. మాంసము, రక్తము, దుర్గంధము, అమేధ్యము, మూత్రము, నరములు, మెదడు, ఎముకలు వీటియొక్క సంఘాతముగా నుండు నీశరీరమునందు ప్రీతి గల మూర్ఖుఁడు నరకమందుఁగూడ ప్రీతికలవాఁడై యుండును.

శ్లో. స్వదేహాశుచిగంధేన న విరజ్యేత యః పుమాన్,
విరాగకారణం తస్య కిమన్యదుపదిశ్యతే.

తా. తనశరీరమునం దుండు దుర్గంధముచేత విరక్తిని బొందక ప్రవర్తించు పురుషునకు విరక్తిని సంపాదించు మఱియొక కారణ మేమి యని చెప్పఁదగియున్నది.

కనుక లోకసిద్ధములగు సౌందర్యాదిగుణముల నీశరీరమునందు సంపాదించుట శక్యమైనది కాదు. యథాకథంచిత్ సంపాదించినను మఱి నిమిషమునకు స్వదోషమునే ఈశరీరము ప్రకటించుచుండును. గనుకనే

శ్లో. సర్వాశుచినిదానస్య కృతఘ్నస్య వినాశినః,
శరీరకస్యాపి కృతే మూఢాః పాపాని కుర్వతే.

అని పూర్వులచే చెప్పఁబడినది.

తా. సకలమైన మూత్రపురీషాదివస్తువులకు నివాసమై స్నానసుగంధలేపనమాల్యధారణధూపధారణప్రయత్నములచేత నెంత మంచిని చేసినను ఉత్తరక్షణముందే వీటి నంతను అడుగు పఱచి తనయొక్క స్వాభావికదుర్గంధాదులనే ప్రకటన చేసి సుగంధాదులయందు కూడ దుర్గంధాదులను సంపాదించుకృతఘ్నశిరోమణియై జలబుద్బుదమువలె నస్థిరమైన యీశరీరమును

పోషించుటకుఁ గూడ మూర్ఖులగుజనులు పరహింసాదిపాపము
లను చేయుచున్నారే! యిదియేమి చిత్త మని అర్థము.

శాస్త్రీయ మగు గుణాధానము ప్రబలమైన మరియొక
శాస్త్రముచేత నివారింపఁబడుచున్నది. అనఁగా—శ్రు. "న
హింస్యాత్సర్వా భూతాని" అని. సమస్తభూతములను హింస
చేయఁదగదు. హింసించినయెడల పాపము కలుగు నని చెప్పు
శాస్త్రము. శ్రు. "అగ్నిషోమీయం పశుమాలభేత" అని జ్యో
తిష్టోమాదియాగములయందు అగ్నిషోములను దేవతల నుద్దేశిం
చి ఛాగమును హింసింపవలయు నని చెప్పు మఱియొకశాస్త్రము
చేత బాధింపఁబడి అగ్నిషోమీయహింస పాపము కా దని
చెప్పినట్టు గంగాజలసాలగ్రామతీర్థకురుక్షేత్రాదులు పవిత్రము
లని చెప్పుశాస్త్రములు.

శ్లో. గంగా గంగేతి గంగేతి యోజనానాం శతేష్వపి,
స్థితైరుచ్చారితం హంతి పాపం జన్మత్రయార్జితం.

తా. నూరుఆమడలదూరములో నుండియు, గంగానా
మమును మూడుపర్యాయములు లుచ్చరించినపక్షమందు ఆయుచ్చ
రించినవారియొక్క మూడుజన్మములయందు సంపాదింపఁబడి
న పాపము లన్నియు నశించును.

శ్లో. సాలగ్రామశిలావారి పాపహారి విశేషతః,
ఆజన్మకృతపాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం దినేదినే.

తా. సాలగ్రామశిలకు అభిషేకము చేసిన జలము సక
లతీర్థములకంటె నెక్కువగా పాపములను హరించును. జన్మమొ

దలుకొని చేసినపాపములకు ఈసాలగ్రామతీర్థము ప్రతిదినము నందు చేయఁబడు ప్రాయశ్చిత్తముగా నేర్పడి సమస్తపాపములను నశింపఁజేయును.

ఈలాగంటి శాస్త్రములు సచ్ఛాస్త్రశ్రవణము సత్పురుష భక్తి మొదలయినసద్గుణములు లేనివారికి గంగాస్నానాదులు పాపనివారకములు కావని చెప్పు మఱికొన్నిశాస్త్రముల చేత బాధింపఁబడి, గంగాస్నానాదులు పవిత్రత్వసంపాదకములు కావని చెప్పుచున్నవి.

భాగవతము, దశమస్కంధోత్తరభాగమునందు

శ్లో. యస్యాత్మబుద్ధిః కుణపే త్రిధాతుకే
స్వధీః కళత్రాదిషు భౌమ ఇజ్యధీః,
యత్తీర్థబుద్ధిశ్చ జలే నకర్హిచి
జ్జనేష్వభిజ్ఞేషు స ఏవ గోఖరః.

అని చెప్పియున్నది.

తా. ఏపురుషుఁడు వాతపైత్యశ్లేష్మధాతువులచే రచింపఁబడి జడమై శవసదృశమైన యీశరీరమునం దాత్మత్వజ్ఞానమును భార్యాపుత్రాదులయందు మదీయత్వాభిమానమును శిలారజత తామ్రాదులచే నిర్మింపఁబడిన విగ్రహములయందు దేవ త్వాభిమానమును గంగాదిజలములయందు తీర్థత్వాభిమానము నుకలవాఁడై యుండి బ్రహ్మవేత్తలగు మహాపురుషులయందు ఆత్మ త్వ మదీయత్వ దేవత్వ తీర్థత్వ ప్రతిపత్తిలేనివాఁడై యుండునో, అట్టిపురుషుఁడే పశు వని గార్దభమని చెప్పఁదగియున్నాఁడు. అనఁగా బ్రహ్మవేత్తలగువారియందు ఆత్మత్వ మదీయత్వ దేవత్వ

తీర్థత్వాదులు ముఖ్యముగా కలిగియుండఁగా వారియందీయభి ప్రాయమును చేయక అనాత్మయై అన్యదీయములై జడములై నందున నపూజ్యములై పవిత్రతాసంపాదకములు గాని దేహకళత్రాదిశిలావిగ్రహజలములయందు ఆత్మత్వాద్యభిమానమును చేయువాఁడు యుక్తాయుక్తవివేకము లేనివాఁడైనందున పశువులతోఁ సమానుఁడని యభిప్రాయము.

ఈదేహ మాత్మ కాదని యిదివరకే చెప్పఁబడినది. శిలాదివిగ్రహములు గంగాదితీర్థములు ముఖ్యముగా దేవత్వతీర్థత్వములు కలవి కావని భాగవతమందే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవా మృచ్ఛిలామయాః,
తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః.

తా. జలమయములగు గంగాగోదావరీప్రభృతులు తీర్థములు కావు. మృచ్ఛిలాదినిర్మితము లగువిగ్రహములు దేవతలును కారు. ఈతీర్థము లని దేవత లని యజ్ఞజనులచేత చెప్పఁబడు జలమయమృచ్ఛిలామయములు తమను సేవించుజనులను చిరకాలమునకు పవిత్రులనుగా చేయును గాని తత్క్షణమే పవిత్రులనుగాఁ జేయఁజాలవు గనుక ముఖ్యముగా తీర్థములని దేవతలని చెప్పఁదగియుండవు. బ్రహ్మవేత్త లగు సజ్జనులు తమదర్శనమాత్రముచేతనే అజ్ఞానాంధకారమును పోనడచి చిత్తదోషముల నన్నిటిని నిరాకరించి బ్రహ్మజ్ఞానమును గలుగఁజేసి జనులను పరమపవిత్రులనుగాఁ జేయుదురు గనుక బ్రహ్మవేత్తలగు సజ్జనులే తీర్థము లని, దేవత లని ముఖ్యముగాఁ జెప్పఁదగియున్నారని తాత్పర్యము.

ఇది గాక,

శ్లో. అత్యంతమలినో దేహో దేహీ చాత్యంతనిర్మలః,
ఉభయోరంతరం జ్ఞాత్వా కస్య శౌచం విధీయతే.

అని మఱియొకశాస్త్రము.

తా. ఈదేహము మూత్రపురీషాదిబంధురమై యున్నందున కడుమలినమైనది; ఆత్మ యనునది సర్వదా అత్యంతపరిశుద్ధమైనపదార్థము; ఈరెంటియొక్క స్వభావమును యోచించిన, గంగాస్నానాదులచేత దేనికి శుద్ధిని సంపాదింపఁదగియున్నది? అనఁగా దేహము సర్వదా అపరిశుద్ధమైనందున నెప్పటికిని దేహమునకు శుద్ధి కలుగదు. ఆత్మస్వరూపము ఎప్పటికి శుద్ధముగానే యున్నందున నాయాత్మస్వరూపమున కెప్పటికిని శుద్ధిని సంపాదింపవలసినయవసరము లేదు గనుక గంగాస్నానాదులు తత్త్వజ్ఞుఁడగువానికి ప్రయోజనకరములు కావు.

కనుక నీదేహమునందు దోషములను నివారించుటకు శక్యము కానట్టు గుణములను సంపాదించుటకు కూడ శక్యము కానందున దోషములను నివారింపవలయు ననుగుణములను సంపాదింప వలయునను అభిసంభ్రాంతి ప్రత్యయమైనందున మలిన వాసన యని చెప్పఁదగియున్నది.

ఈవెనుక నుదాహరించిన శ్లోకములను యోచింపఁగా నీదేహమునందు దోషాపనయనము అశక్యమని నిషేధింపఁబడుచున్నది గాని గుణసంపాదనము నిషేధింపఁ బడలేదు. అయినా, పవిత్రత్వాదిగుణములకు విరోధు లగు నపవిత్రత్వాదిదోషము

లు ఈశరీరమందు నుంచ నుండఁగా పవిత్రత్వాదిగుణములను సంపాదించుట యశక్యము గనుక గుణాధానము కూడ నిషేధింపఁబడినది యని తెలియఁదగినది.

ఈదేహ మత్యంతమలినమను నర్థము మైత్రాయణీశాఖ యందు విస్పష్టముగా వినఁబడుచున్నది.

శ్రు. భగవన్నస్థిచర్మ స్నాయుమజ్జామాంస,
శుక్రశోణితశ్లేష్మాశ్రు దూషికాదూషితే,
విణ్మూత్రవాతపిత్తసంఘాతే దుర్గంధే,
నిస్సారేఽస్మిన్ శరీరే కిం కామోపభోగై రితి.
శరీరమిదం మైథునాదేవోద్భూతం సంవిద్వ్యపేతం,
నిరయ ఇవ మూత్రద్వారేణ నిష్క్రాంతమస్థిభిశ్చితం,
మాంసేనానులిప్తం చర్మణావబద్ధం,
విణ్మూత్రకఫపిత్తమజ్జామేదోవసాభిరన్యైశ్చ,
మలైర్బహుభిః పరిపూర్ణం కోశ ఇవ వసునేతి.

తా. ఎముకలు, చర్మము, నరములు, మెదడు, మాంసము, రేతస్సు, రక్తము, శ్లేష్మము, నానామలము, కండ్లనీళ్లు, నేత్రమలము వీటిచేత దుష్టమై, అమేధ్యము, మూత్రము, వాతపిత్తధాతువులు వాటియొక్క సముదాయమై దుర్గంధమై సారములేని ఈశరీరమునందు కామముల ననుభవించుటచేత నేమి ప్రయోజనము కలదు? ఇదిగాక యీశరీరము స్త్రీపురుషుల యొక్క పరస్పరసంయోగముచే జన్మించి జ్ఞానహీనమై నరకమువలె మూత్రద్వారమైన యోనిలోనుండి వెలుపలఁబడినది. ఎముకలచేత కట్టఁబడి మాంసముచేత పూయఁబడి చర్మము

చేత చుట్టఁబడి అమేధ్యము, మూత్రము, కఫము, పిత్తము, రక్తమాంసాంతరాళమందుండు నీరు, మెదడు, క్రొవ్వుపీటిచేతను మఱికొన్ని జాడ్యములచేతను నిండింపఁబడి మిక్కిలి యసహ్యముగా నుండును గనుక నిట్టియపవిత్రమైన శరీరముతో కామభోగముల ననుభవించుట హేయమే కాని యుపాదేయము గాదని యర్థము.

స్వభావముచేతనే దుర్గంధభూయిష్ఠమై రోగపూర్ణమై యున్న యీశరీరమునకు వైద్యశాస్త్రోక్తచికిత్సలచేతఁ గూడ రోగములు నివర్తింపవు. ఒకానొకసమయమునందు నివర్తించి తిరిగి ప్రాప్తించును. ఇదిగాక తొమ్మిదిరంధ్రములనుండి నానావిధమైన మలములు స్రవించుచుండఁగా రోమకూపములనుండి నిరంతరము చెమటనీరు కాఱుచుండఁగా నీశరీరము స్నానధూపసుగంధలేపనాదులచేత దుర్గంధాదిదోషములను ఎవఁడు పోఁగొట్టఁగలఁడు? ఈఅర్థము పూర్వాచార్యులచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. నవచ్ఛిద్రకృతా దేహాః స్రవంతి ఘటికా ఇవ,
బాహ్యశౌచైర్న శుధ్యంతి నాంతశ్శౌచం తు విద్యతే.

ఈదేహములు తొమ్మిదిరంధ్రములు కలవై యెప్పుడును చిల్లికుండవలె మలమును స్రవించుచుండును. వెలుపలిభాగమునందు మృజ్జలములచేత కడిగినందున శుద్ధిని బొందవు. లోపలిభాగమునందు క్షాళనము చేయుటకు శక్యము కాదని యర్థము.

కనుక నీమూఁడువిధము లగు దేహవాసన మలినవాసనయనియే చెప్పఁదగియున్నది.

ఈదేహవాసన మలిననును నభిప్రాయముచేతనే వాసిష్ఠ రామాయణమునందును వసిష్ఠమహామునిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఆపాదమస్తకమహం మాతాపితృవినిర్మితః,
ఇత్యేకో నిశ్చయో రామ బంధాయాసద్విలోకనాత్.

తా. తల్లిదండ్రులచేత నిర్మింపఁబడి శిరఃపాదాద్యవయవములతోఁగూడిన యీశరీరము నేనే అనునిశ్చయము మిథ్యాజ్ఞానమూలచేత నీయాత్మను సంసారమందు బంధించుటకు కారణమై యున్నది.

శ్లో. సా కాలసూత్రపదవీ సా మహావీచివాగురా,
సాసిపత్రవనశ్రేణీ దేహోఽహమితి యా మతిః.

తా. శరీరము నేనేయనుబుద్ధి కాలసూత్రమను నరకమును, మహావీచియను నరకమును, అసిపత్రవనపంక్తి యను నరకసముదాయమును అయియున్నది.

అనఁగా శరీరమునందాత్మత్వజ్ఞానము కాలసూత్రాది మహానరకములను బొందుటకు ముఖ్యసాధనము.

శ్లో. సా త్యాజ్యా సర్వయత్నేన సర్వనాశే ప్యుపస్థితే,
స్ప్రష్టవ్యా సా న భవ్యేన సశ్వమాంసేవ పుల్కసీ. ఇతి.

తా. ఆదేహాత్మబుద్ధిస్వరూపములకు మూలమై యున్నందున తనకు నెన్నికష్టదశలు వచ్చేటట్లులయినా, అంగీకరించి, సర్వవిధములచేతఁ బ్రయత్నమునుజేసి ఈదేహాత్మబుద్ధిని విడువవలసినది. యోగ్యుఁడైన పురుషుఁడు ఈదేహాత్మబుద్ధిని కుక్కమాంసమును చేతిలో నుంచుకొనియుండు చండాలస్త్రీవలె నెంతమాత్రము స్పృశింపఁగూడదు.

ఈచెప్పఁబడిన దేహ,లోక, శాస్త్ర వాసనలను మూఁడును వివేకహీనులగు జనులకు గ్రాహ్యములుగా నున్నప్పటికి జ్ఞానేచ్ఛ కలవానికి జ్ఞానమును పుట్టకుండ ప్రతిబంధించునవి అయినందు నను, జ్ఞానికి తత్వజ్ఞానస్థైర్యమును బాధించునవి అయినందున ను, వివేకులగువారికి త్యాజ్యములని నిశ్చయింపఁ దగియున్నవి. కనుకనే స్మృతియందుఁ చెప్పఁబడినది.

శ్లో. లోకవాసనయా జంతోశ్శాస్త్రవాసనయాఽపిచ,
దేహవాసనయా చాపి యథావజ్జ్ఞైవ జాయతే. ఇతి.

తా. లోకవాసనచేత శాస్త్రవాసనచేత దేహవాసనచే త నీమూఁడువాసనలచేతను లోకములో జనులకు తత్వజ్ఞానము పుట్టకయున్నది.

దంభము, దర్పము, అహంకారము మొదలగు నసుర సంపద్రూపమగు మనోవాసన నరకపాతమునకు కారణముగాను న్నందున మలినవాసన యనుటకు సంశయమే లేదు. కనుక నుపాయముచేతనైనా ఈచెప్పఁబడిన నాలుగువాసనలను నశిం పఁజేయవలయును.

ఏప్రకారముగా వాసనాక్షయమును బ్రయత్నపూర్వ కముగా సంపాదింపవలయునో యాప్రకారమే మనోనాశ మును తత్వజ్ఞానియగువాఁడు సంపాదింపవలయును. మనసు అనుపదార్థము నిత్యమని అణుపరిమాణ మని తార్కికులచేత నంగీకరింపఁబడినది గాని వేదము పరమప్రమాణ మని విశ్వసించి యుండు మాచేత నాప్రకార మంగీకరింపఁబడలేదు. అవయవ

ములతో కూడియున్నదని యనిత్యమని సువర్ణాది ద్రవ్యము లవలె ననేక ప్రకారములుగా పరిణమించు స్వభావముకలదని మాచేత నంగీకరింపఁబడినది గనుక మనస్సును నశింపఁజేయుట కవకాశము కలదు.

ఈమనస్సుయొక్క లక్షణము ప్రమాణమును బృహదారణ్యములో చెప్పఁబడినది.

శ్రు. కామస్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధాధృతి,
రధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మన ఏవ.

అని మనస్సుయొక్క లక్షణము.

తా. కామము, సంకల్పము, విచారేచ్ఛ, శ్రద్ధ, అశ్రద్ధ, ధైర్యము, అధైర్యము, లజ్జ, జ్ఞానము, భయము ఇవి మొదలగువృత్తులే మన స్సని చెప్పఁబడును. అనఁగా చక్షురాదీంద్రియములకు ఘటాదిపదార్థములు ప్రత్యక్షమైనట్టు సాక్షిచైతన్యమునకు ప్రత్యక్షములైయుండు కామసంకల్పాదివృత్తులు మృత్పిండమువలన ఘటాదులవలె దేనివలన పుట్టుచుండునో అది మనస్సని చెప్పఁబడు ననిభావము.

శ్రు. అన్యత్రమనా అభూవం నాదర్శం,
అన్యత్రమనా అభూవం నాశ్రౌషం.

శ్రు. మనసా హ్యేవ పశ్యతి మనసా శృణోతి.

అను శ్రుతులు మనస్సునందు ప్రమాణము.

తా. నామనస్సు మరియొకచోట నుండెను. అందువల్ల నే దీనిని చూడకపోతిని; నామనస్సు మరియొకచోట నుండెను.

అందువలననే యాశబ్దమును వినకపోతిని; ఈపురుషుఁడు మనస్సు చేతనే చూచుచున్నాఁడు. మనస్సుచేతనే వినుచున్నాఁడని శ్రుతులకు రెంటికిని నర్థము.

అనఁగా;

కంటికి నెదురుగా మంచి వెలుతురులో నుండు ఘటమును, చెవులదగ్గర పెద్దగా చెప్పఁబడు శబ్దమును ఏది అజాగ్రతగానున్నందున తెలియఁబడదో ఎది జాగ్రతగా నున్నందున తెలియఁబడునో అదియే మనసు; ఈమనస్సు అన్నివిషయములను తెలుసుకొనుటకు సామాన్యకారణమై యున్నది అని భావము.

శ్రు. తస్మాదపి పృష్ఠత ఉపస్పృష్టో మనసా విజానాతి.
అనుశ్రుతి కూడ మనస్సును నిరూపించి కనుపఱచుచున్నది.

తా. ఈప్రకారము లక్షణప్రమాణములచేత నిశ్చయింపఁబడినమనస్సును విశేషముగా నిరూపించి చూపింపవలయును. ఒకపురుషుఁడొకనిచేత వెనుకభాగమునందు స్పృశింపఁబడినవాఁడై యిప్పుడు చేతితో స్పృశించినాఁడని, యిప్పుడు వేలితో స్పృశించినాఁడని విశేషముగా తెలుసుకొనుచున్నాఁడు. ఇందులో స్పర్శమాత్రము త్వగింద్రియముచేత తెలియఁబడినా, ఇది అంగుళీస్పర్శయని ఇది హస్తస్పర్శ యని విశేషముగా తెలుసుకొనునది మనస్సుగానే యుండవలెను. ఈవిశేషజ్ఞానము చక్షురింద్రియముచేత కలుగునదికాదు. చక్షురింద్రియము తన కెదురుగానుండు విషయములను కనిపెట్టును గాని వెనకభాగములయందుండు విషయములను కనిపెట్టనేరదు గదా?

కనుక వెనకభాగమునం దుండు అంగుళీస్పర్శాదివిశే షవిషయములను కనిపెట్టునది మనస్సేయని నిశ్చయించవల యును.

ఈమనస్సు మననమును చేయుటచేత మనస్సని చింతన మును చేయుటచేత చిత్తమని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈచిత్తము సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క కార్యములగు ప్రకాశప్రవృత్తిమోహములు కలదై యున్నందున సత్త్వరజస్తమోగుణమయ మని తెలియఁబడుచున్నది.

ప్రకాశ ప్రవృత్తి మోహములు మూఁడు క్రమముగా సత్వరజస్తమోగుణకార్యము లని

శ్లో. ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ పాండవ.

అను భగవద్గీతావాక్యము చెప్పుచున్నది.

తా. ప్రకాశము, ప్రవృత్తి, మోహము ఈమూఁడు క్రమముగా సత్వరజస్తమోగుణములయొక్క ఉద్రేకముచేత కలుగుచుండు నని భావము.

సాంఖ్యశాస్త్రమునందును ప్రకాశ ప్రవృత్తి మోహము లు సత్వరజస్తమోగుణములయొక్క నియత కార్యము లని చెప్పి యున్నది. ఇచ్చట ప్రకాశ మని చెప్పినది జ్ఞానమే కాని తెల్ల నిదై ప్రకాశించు రూపము కాదు.

శ్లో. సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవచ,
ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞాన మేవ చ.

తా. సత్త్వగుణము చిత్తమునం దుద్రిక్తమైనసమయ మునందు జ్ఞానము గలుగును; రజోగుణ ముద్రిక్తమగునప్పుడు

లోభమును, తమోగుణ ముద్రిక్తమైనపుడు ప్రమాదము, మో హము అజ్ఞానమును పుట్టుచుండును.

ఈశ్లోకమునందు సత్త్వగుణముచేత జ్ఞానము కలుగు నని చెప్పినందున ప్రకృతమందు ప్రకాశశబ్దమునకు జ్ఞానమే అ ర్థమని చెప్పవలయును.

జ్ఞానమువలె సుఖముఁకూడ సత్త్వగుణముయొక్క కా ర్యమే. ఈయర్థము గూడ భగవద్గీతలయందే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత,
జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుత. ఇతి.

తా. సత్త్వగుణము సుఖమును పుట్టించి దానియందు పురుషుని సక్తికలవానిగా చేయును; రజోగుణము కర్మయం దు సక్తి కలవానిగా చేయును; తమోగుణము జ్ఞానము నావరిం చి ప్రమాదమునందు సక్తికలవానిగా చేయును; సముద్రము నందు తరంగములవలె సత్త్వరజస్తమోగుణములు మనస్సు నందు నిరంతరము పరిణమించుచుండఁగా నొకసమయమం దొకగుణము హెచ్చుగా మిగిలిన రెండు గుణములు తక్కువ గా నుండును. ఇదియును నచ్చటనే చెప్పఁబడినవి.

శ్లో. రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత,
రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వంరజస్తథా. ఇతి.

తా. ఒకప్పుడు రజస్తమోగుణములను రెంటిని అడుగు పఱచి సత్త్వగుణము హెచ్చియుండును; మరి యొకప్పుడు సత్త్వతమో గుణములను అడుగుపఱచి రజోగుణము హెచ్చి,

యుండును; మఱి యొకప్పుడు రజస్సత్త్వముల నడుగుపఱచి తమోగుణము హెచ్చియుండును.

శ్లో. బాధ్యబాధకతాం యాంతి కల్లోలా ఇవ సాగరే.

తా. సత్త్వరజస్తమోగుణములు మూడు నంతఃకరణమునందుఁబుట్టుచు సముద్రమునందుఁ బుట్టుతరంగము లొకదానినొకటి బాధించునట్లు పరస్పర మొకటి నొకటి బాధించుచుండు నని కూడ మఱియొక గ్రంథమునందు చెప్పఁబడియున్నది.

ఇందులో తమోగుణము హెచ్చినప్పుడు దంభదర్పములు మొదలగు నాసురసంపదయును, రజోగుణము హెచ్చినప్పుడు లోకవాసన మొదలగు మూడువాసనలును, సత్వగుణము హెచ్చినప్పుడు సత్త్వశుద్ధి మొదలగు దేవసంపదయును నావిర్భవించుచుండును. ఈయర్థమును హృదయమం దుంచుకొనియే భగవద్గీతలయందు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే,
జ్ఞానం యదా తదా విద్యా ద్వివృద్ధం సత్వమిత్యుత.

తా. ఈకళేబరమందు సకలమైన ఇంద్రియములయందు ప్రకాశమను యథార్థజ్ఞాన మెప్పుడు పుట్టుచుండునో, అప్పుడు సత్త్వగుణము వృద్ధినొంది యున్నదని తెలియవలయును. ఇచ్చట విచారించఁగా అంతఃకరణమనునది సత్వరజస్తమోగుణాత్మక మని చెప్పఁబడియున్నందున రజస్తమోగుణము లెప్పటికి నంతఃకరణములోనుండి నివర్తింపవని తోఁచుచున్నది. అయినను అంతఃకరణమునకు ముఖ్యమైన యుపాదానకారణము సత్త్వగు

ణమే. రజస్తమోగుణములుకావు. రజస్తమోగుణములు రెండును సత్త్వగుణమున కుపష్టంభకములేకాని ముఖ్యకారణములు కావు. ఉపాదాన కారణమునకు సహాయభూతములైన యవయవములు ఉపష్టంభకము లనఁబడును. అనఁగా లోకములో ఘటమునకు మృత్తిక ఉపాదానకారణమయి నందున ముఖ్యకారణ మనఁబడును. జలము, వాయువు, తేజస్సు ఇవి మృత్తికకు సహాయములుగా నున్నందున ఉపష్టంభకము లనఁబడును. ఈప్రకారమే యంతఃకరణమునకు సత్వగుణమే ఉపాదానకారణము రజస్తమస్సులు ఉపష్టంభకము లని యర్థము. కనకనే జ్ఞానియగువాఁడు యోగము నభ్యసించితే, రజస్తమస్సులునశించి సత్త్వగుణముమాత్రము శేషించుచున్నది. ఈయభిప్రాయముతోనే

శ్లో. జ్ఞస్య చిత్త మచిత్తం స్యాత్ జ్ఞచిత్తం సత్త్వముచ్యతే.

అని చెప్పఁబడినది.

జ్ఞానియొక్క అంతఃకరణము అంతఃకరణ మని చెప్పఁబడదు. సత్వమని చెప్పఁబడును.

ఈసత్వము చాంచల్యమునకు కారణ మగురజోగుణముచే మిశ్రము కానందున నేకాగ్రముగాను, భ్రాంతిచేత కల్పింపఁబడి యొూత్మభిన్నములైన స్థూలపదార్థములరూపముగాఁ బరిణమించుటకు కారణమైన తమోగుణముచే మిశ్రము కానందున సూక్ష్మముగాఁగూడ నేర్పడును. ఇట్టిదశలోనే ఆత్మస్వరూపము గ్రహించుటకు యోగ్యమై యుండును. కనుకనే;

శ్రు. దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః,

అని శ్రుతి వినఁబడుచున్నది.

తా. రజోగుణశూన్యమైనందున నేకాగ్రమై తమోగుణశూన్యమైనందున సూక్ష్మమగుబుద్ధిచేత సూక్ష్మవస్తుదర్శన నిపుణులగుపురుషు లాత్మస్వరూపమును జూచుచుందు రని యర్థము.

అనఁగా నేప్రకారము విశేషమైనగాలిచే కదలింపఁబడు దీపముచేత రత్నములు, ముత్యములు, మొదలగువాటియొక్క లక్షణములను నిశ్చయించుటకు శక్యము కాదో, యేప్రకారము అతిస్థూలమగు గుద్దలిచేత సూదితో కుట్టినట్లు వస్త్రమును కుట్టుటకు శక్యము కాదో యాప్రకారమే యేకాగ్రము గాక స్థూలమగు బుద్ధిచేత బ్రహ్మతత్వము తెలియుటకు శక్యము కాదని భావము.

ఇటువంటి సత్త్వమే తమోగుణమిశ్రమైనరజోగుణము చేత పట్టుకోఁబడి నానావిధద్వైతప్రపంచము నాలోచించి కల్పించుటచేత చిత్త మని చెప్పఁబడినది. ఇట్టిచిత్తము తమోగుణము హెచ్చినప్పుడు అసురసంపదను బుట్టించుచు స్థూలదశ నొందును. ఈయర్థము వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. అనాత్మన్యాత్మభావేన దేహభావనయా తథా,
పుత్రదారైః కుటుంబైశ్చ చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

తా. ఆత్మగాని దేహేంద్రియాదులయం దాత్మబుద్ధిని చేయుటచేతను దేహమునందు వెనుక చెప్పిన శాస్త్రీయమగు

ణాధానదోషాపనయనములను చేసినపక్షమం దాత్మకు శుద్ధి కలుగు నను భ్రాంతిచేతను కుటుంబమందుండు పుత్రభార్యాదుల యందు మమకారము చేయుటచేతను చిత్తము స్థూలముగా వృద్ధినొందుచుండును.

శ్లో. అహంకారవికారేణ మమతామలలీలయా,
ఇదం మమేతి భావేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

తా. దేహమం దాత్మబుద్ధిని చేయడమను పరిణామము చేతను దేహేంద్రియాదులయందు చేయఁబడు మమకారమను మలినక్రీడచేతను గృహక్షేత్రాదులయం దిది నాది యను నభిమానముచేతను చిత్తము బలియుచుండును.

శ్లో. ఆధివ్యాధివిలాసేన సమాశ్వాసేన సంసృతౌ,
హేయాహేయవిభాగేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

తా. మనోవ్యథలు జ్వరాదిరోగములు వీటిప్రకాశము చేతను కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూప మగు నీసంసారమందు స్థితిని బొందియుండుటచేతను ఈవస్తువులు విడువఁదగినవి, ఈవస్తువులు గ్రహింపఁదగినవి యనునభినివేశముచేతను చిత్తము వృద్ధినొందుచుండును.

శ్లో. స్నేహేన ధనలోభేన లాభేన మణియోషితామ్,
ఆపాతరమణీయేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

తా. పుత్రమిత్రకళత్రాదులయం దుంచు స్నేహముచేతను, ద్రవ్యమం దాశచేతను, మాణిక్యములు, స్త్రీలు మొదలగు వస్తువులయొక్క తాత్కాలికప్రీతిజనక మగు లాభముచేతను చిత్తము బలియుచుండును.

శ్లో. దురాశాక్షీరపానేన భోగానిలభవేన చ,
ఆస్థాదానేన చారేణ చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్. అని

తా. ఎప్పటికి తృప్తిని చెందని విషయాశ యను క్షీర పానముచేతను విషయభోగ మను వాయుభక్షణముచేతను ప్రపంచమందు సత్యత్వబుద్ధిని చేయుట యను విహారముచేతను చిత్తమనెడిసర్పము మిక్కిలి వృద్ధినొందుచుండును.

వా. ఈప్రకారము జీవన్ముక్తి సిద్ధించుకొఱకు వాసనాక్షయమనోనాశములను సంపాదించవలయు నని ప్రతిజ్ఞ చేసి వాసనామనస్సులు ఎటువంటి వని యాకాంక్ష రాఁగా వాటియొక్క స్వరూపమును ఇంతవరకు నిరూపించినారము. ఇఁకను వాసనాక్షయమనోనాశములను క్రమముగా నిరూపించెదము.

ఇందులో వాసనాక్షయప్రకారము వసిష్ఠునిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. బంధో హి వాసనాబంధో మోక్షస్స్యాద్వాసనాక్షయః,
వాసనా స్త్వం పరిత్యజ్య మోక్షార్థిత్వమపి త్యజ.

తా. వాసనలచే బంధింపఁబడుటయే సంసార మని, వాసనలు నశించుటయే మోక్ష మనియు చెప్పఁబడును. కనుక నోరామా! నీవు వాసనల నన్నిటిని ముందుగా వదలి తరువాత మోక్షేచ్ఛయనువాసనను కూడ వదలిపెట్టుము.

ఈశ్లోకమందు చెప్పిన యర్థము వివరించుచున్నారు.

శ్లో. మానసీర్వాసనాః పూర్వం త్యక్త్వా విషయవాసనాః,
మైత్ర్యాదివాసనానామ్నీ గృహాణామలవాసనాః.

తా. ఓరామా! ముందుగా మనస్సునం దుండు వాసనలను విషయవాసనలను ఈరెంటిని విడువుము. ఏప్రకారముగా విడువవలయునంటే చెప్పెదము. మైత్రి, ముదిత, కరుణ, ఉపేక్ష యనుశుభవాసనలను గ్రహించుము. అందుచేతనే వెనకటి యశుభవాసనలన్నియు నశించును.

శ్లో. తా అప్యంతః పరిత్యజ్య తాభిర్వ్యవహరన్నపి,
అంతశ్శాంతతమస్నేహో భవ చిన్మాత్రవాసనః.

తా. ఆమైత్ర్యాదివాసనలతో కూడి వ్యవహరించుచున్నప్పటికి, హృదయమం దావాసనలను కూడ విడచి శుభవిషయములయం దుండునక్తిని కూడ వదలి కేవలచిన్మాత్రుండగు పరమాత్మయందే దృఢమైన భావన కలవాడవై యుండుము.

శ్లో. తామప్యంతః పరిత్యజ్య మనోబుద్ధిసమన్వితాం,
శేషే స్థిరసమాధానో యేన త్యజసి తం త్యజ.

తా. మనోబుద్ధులయొక్క వృత్తులు సంకల్పనిశ్చయములు. వీటితో కలిసియున్న యాచిన్మాత్రవాసనను కూడ వదలి ద్రష్టృదర్శనదృశ్యముల నెడి త్రిపుటీభేదమును మిథ్యాత్వబుద్ధిచేత నిషేధించఁగా నిషేధించుటకు శక్యము గాక యే ప్రకార మాత్మతత్త్వము మిగులునో అట్టిపరమాత్మతత్త్వమందు స్థిరముగా సమాధి కలవాడవై యనంతర మాసమాధిని కూడ వదలి కేవలబ్రహ్మస్వరూపముగానేయుండుము.

తా. ఈశ్లోకములయందు మానసవాసనాశబ్దముచేత వెనుక చెప్పిన లోకవాసన శాస్త్రవాసన దేహవాసన యనుమూడువాసనలు చెప్పఁబడినవి. విషయవాసనాశబ్దముచేత దంభద

ర్పాహంకారములు మొదలగు నాసురసంపద చెప్పఁబడినది. ఇచ్చట లోకాదివాసనలు మూడును దంభదర్పాద్యసురసంపద యును సాధారణముగా బంధక మైనప్పటికి లోకాదివాసనలు మృదుబంధమని, ఆసురసంపద తీవ్రబంధమను తాత్పర్యముచేత రెంటిని వేరువేరుగా చెప్పినారు. లేదా శబ్దస్పర్శరూపరసగంధ ములయిదు విషయములు వీటిని కోరుసమయమం దుండు సంస్కారము మానసవాసన యని, అనుభవించుకాలమం దుండు సంస్కారము విషయవాసన యని యైనా చెప్పవచ్చును. ఈపక్షమందు వెనుక చెప్పిన లోకాదివాసనలు మూడు ఆసురసంపద యొకటి చేరి నాలుగువాసనలును ఈ మానసవాసనయును విషయవాసనలయందే యంతర్భవించును. బాహ్యవాసనాంతర వాసనలకంటె భిన్నమైన మరియొక వాసన లేదుగదా?

ఆక్షేపము.—ఓయీ! వాసనాపరిత్యాగ మేప్రకారము చేయుటకు శక్యముగా నుండును? ఈవాసనల కాకార మొకటి లేదు గదా? ఆకార మున్నపక్షమునకు చీపురుతో నెత్తిపారవే యవచ్చును.

సమాధానము.—ఉపవాసజాగరణములను చేసినట్లువాసనాపరిత్యాగములను గూడ చేయవచ్చును. అదియెటువలె నంటె లోకములో భోజనక్రియను విడచుట యుపవాస మని యు నిద్రనువిడచుట జాగరణ మనియు చెప్పుదురు. ఈ రెండు ఏకాదశిశివరాత్ర్యాదికాలములయందు శిష్టులచేత నాచరింపఁ బడుచున్నవి. ఇచ్చట భోజనక్రియకు నిద్రకును ఒకవిధమైన యాకారము లేదు గదా? అయినా వాటిని కొన్నికాలముల

యుందు శిష్టులు పరిత్యజించుచున్నారు. ఆప్రకారమే వాసనలు కూడ ఆకారము లేకపోయినను పరిత్యజింప శక్యములై యున్నవి.

శ్లో. "అద్య స్థిత్వా నిరాహారః."

ఈదివసమందు భోజనముచేయకుండ నుండి రేపు భోజనమును చేయుదుననియు, ఈదినమంతయు నిద్రపోకుండ నుందుననియు సంకల్పము చేసి యాప్రకారమే సావధానముగా నుండుటయే ఉపవాసజాగరణము లని చెప్పఁబడును. కనుక భోజనక్రియానిద్రల కాకారము లేకయున్నప్పటికి పరిత్యజించుటకు శక్యమే యని యంటిరా వాసనలు కూడ నీప్రకారమే విడువ శక్యములై యుండును. సర్వవాసనలను నేను విడిచియుందు నని వైదికమంత్రముచేత దృఢముగా సంకల్పించి సావధానముగా నుండుటకు యేమియు బాధకముండదు. వైదికమంత్రములయందధికారము లేని స్త్రీశూద్రులు లౌకికవాక్యములచేతనే ఈప్రకారముగా సంకల్పముచేసి యుండవచ్చును. ఇదిగాక ఉపవాసమునందు శాకసూపాన్నాదిపదార్థములయొక్క సన్నిధానమును విడిచియున్నట్టు వాసనాత్యాగమునందును స్రక్చందనవనితాదివిషయములయొక్క సన్నిధానమును విడిచియుండవలసినది. ఆకలి, దప్పి, నిద్ర మొదలైనవి జ్ఞాపకమునకు రాకుండ నుండుటకు సచ్ఛాస్త్రశ్రవణ హరినామకీర్తన నృత్యగీతాదికృత్యములచేత నుపవాసవ్రతములందు చిత్తము నేప్రకారము లాలన చేయుచుందురో యాప్రకారమే వాసనాపరిత్యాగవ్రతమునందును మైత్రీముదితాదిపుణ్యవాసనలచేత చిత్తము నుపలాలన చేయు

చుండవలయును. మైత్ర్యాదివాసనలు యోగశాస్త్రమునందు పతంజలిమహామునిచే చెప్పఁబడినవి.

సూ. మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాణాం, సుఖదుఃఖ పుణ్యాపుణ్యవిషయాణాం, భావనాతశ్చిత్తప్రసాదనం.

తా. అంతఃకరణ రాగద్వేషపుణ్యాపాపములచేత కలుషముగా చేయఁబడును. రాగద్వేషము లనఁగా "సుఖానుశయీ రాగః" "దుఃఖానుశయీ ద్వేషః" అనుసూత్రములచేత చెప్పఁబడినవి. ఒకసుఖ మనుభవింపఁబడుచుండఁగా ఇట్టి సుఖములే నాకు సర్వదా సంభవించుచుండవలయునను బుద్ధి రాగమని చెప్పఁ బడును. ఒక దుఃఖ మనుభవింపఁబడుచుండఁగా, ఇట్టి దుఃఖము లెప్పటికి నాకు రాకుండ నుండవలయు ననుబుద్ధి ద్వేష మనఁబడును. ఇందులో రాగము, సుఖము ననుభవించుకాలమునందు సర్వసుఖములు నాకు రావలయు ననుబుద్ధి విశేషము. ఇది సర్వసుఖములు అనఁగా ఇహలోకసుఖములు రాజ్యపుత్రకళత్రాదిప్రాప్తిజన్యములు. పరలోకసుఖములు స్వర్గాదులు. వీటిని సంపాదించుసాధనసామగ్రి లేనందున, ఈసుఖములు నాకు సంభవించకపోయెనే యని నాచిత్తమువ్యాకులపడుచుండును. రాగముచేత వ్యాకులము నొందు పురుషుఁడు సుఖముల ననుభవించు పురుషులను చూచి వీరందఱు నాకు మిత్రులు అని వారియందఱియందెప్పుడు మైత్రిని భావించునో, అప్పుడు తనకుమారునియొక్క రాజ్యము తనరాజ్యమైనట్లు వారియొక్క సుఖముగానే యేర్పడును గనుక సుఖములయందు తనకునుండిన రాగము నివర్తించును. అందువలన చిత్తము

నిర్మలమై యుండును. లోకములో నొకపురుషుఁడు తనకు రాజ్యము లేకపోయినా తనకుమారునకు రాజ్యము ఉన్నపక్షమున తనకు రాజ్యము ఉన్నట్టుగానే సుఖము నేప్రకారము పొందుచుండునో యాప్రకారమే ఒక్కొక్కపురుషుఁడు ఒక్కొకసుఖము ననభవించుచునే యుండును. కనుక వీరందఱు తనమిత్రులని దృఢముగా భావించినయెడ, అన్నిసుఖములు తనకు సంభవించినటులేర్పడును. అప్పుడు సుఖములయందు తన కుండు రాగము నివర్తించును. రాగము నివర్తింపఁగానే వర్షాకాలము గడచిపోయినపిమ్మట నదీజలము నిర్మలమైయున్నట్టు చిత్తము నిర్మలమైయుండును. ఆప్రకారమే దుఃఖ మనుభవించుచుండఁగా ఇట్టిదుఃఖము నా కెప్పటికిని రాకయుండవలయు నను బుద్ధిద్వేష మనఁబడును. శత్రువ్యాఘ్రసర్పాదులు దుఃఖకారణములు; ఇవి యుండఁగా దుఃఖమును రాకుండఁజేయుటకు శక్యము కాదు. దుఃఖకారణములగు సర్పవ్యాఘ్రాదుల నన్నిటిని నశింపఁజేయుటకును సాధ్యముకాదు గనుక నాద్వేషము సర్వదా హృదయమును తపింపఁజేయుచుండును. ఎప్పుడు సమస్తమైన ఇతరజంతువులకు ప్రతికూలమైన దుఃఖము రాకయుండవలయునని దుఃఖవంతులగువారియందు కరుణ దృఢముగా తలఁచునో అప్పుడు శత్రువ్యాఘ్రాదులయందు కూడ ద్వేషము నివర్తించును. అందుచేత చిత్తము ప్రసన్నమైయుండును.

కనుకనే యొక స్మృతియం దిట్లు చెప్పఁబడినది.—

శ్లో. ప్రాణా యథాత్మనోఽభీష్టా భూతానామపి తే తథా,
ఆత్మౌపమ్యేన భూతానాం దయాం కుర్వంతి సాధవః. అని

తా. తనయొక్క ప్రాణములు తన కేప్రకారముగా ప్రియములై యున్నవో ఆప్రకారమే సమస్తభూతములకును ప్రాణములు ప్రియములై యుండును. కనుక సజ్జను లగువారు సకలభూతములను తనతో సమానముగా తలంచి వాటియందు నిండు దయను చేయుచుందు రని యర్థము.

సజ్జనులగువారు సకలభూతములయందును దయను చేయుప్రకారము కొందఱు మహాపురుషులచేత కనుపఱచంబడినది.

శ్లో. సర్వేఽత్ర సుఖినస్సంతు సర్వే సంతు నిరామయాః,
సర్వే భద్రాణి పశ్యంతు మా కశ్చిద్దుఃఖమాప్నుయాత్.

తా. ఈలోకమునం దుండు భూతము లన్నియు సుఖము కలిగి యుండవలయును. అన్ని భూతములు రోగాద్యుపద్రవములు లేకుండ నుండవలయును. సమస్తజనులు శుభములనే పొందుచుండవలయును. ఒకానొకభూతము కూడ దుఃఖమును బొందకుండనుండవలయును అని యర్థము. ఈప్రకారము సర్వకాలములయందు మనస్సునందు సంకల్పించుటయే భూతములయందు దయను చేయుప్రకారమని భావము.

ఈలోకమునం దుండుజనులు స్వభావముగా పాపమును చేయుచుందురు; పుణ్యమును చేయక యుందురు; ఈవిషయము చెప్పంబడినది.

శ్లో. పుణ్యస్య ఫలమిచ్ఛంతి పుణ్యం నేచ్ఛంతి మానవాః,
న పాపఫలమిచ్ఛంతి పాపం కుర్వంతి యత్నతః.

తా. జనులు పుణ్యముయొక్క ఫలమైన సుఖమును మాత్రము ఎప్పుడును కోరుచుందురు గాని పుణ్యమును మా. ము చేయరు. పాపముయొక్క ఫలమైన దుఃఖమును కోరకయుం దురు గాని పాపములను మాత్రము ప్రయత్నముతో చేయుచుం దురు.

ఈపుణ్యపాపములు రెండు పశ్చాత్తాపమును క... చేయుచుండును. ఈపశ్చాత్తాపము

శ్రు. కిమహం సాధు నాకరవం. కిమహం, పాపమకరవ మితి.
అనుశ్రుతిచేత చెప్పఁబడినది.

తా. నేను పుణ్యకర్మను ఎందుకని చేయకపోతిని. పా కర్మను ఎందు కని చేసితి నని పరితాపమును పుణ్యపాపము పొందించుచుండును. అని శ్రుత్యర్థము.

ఈపురుషుఁడు పుణ్యమును చేయువారియందు ము తమును అనఁగా సంతోషమును ఎప్పుడు దృఢముగా భావి నో అప్పుడు పుణ్యవాసనచేత తాను కూడ జాగ్రతగా పు మును చేయుచుండును. ఆప్రకారమే పాపమును చేయువా యందు ఉపేక్షను అనఁగా అనాదరమును ఎపుడు దృఢము భావించునో అప్పుడు తాను పాపములను చేయక మాను అందుచేత పశ్చాత్తాపము కలుగ నేరదు గనుక చిత్తము సు సన్నముగా నుండును.

సుఖము ననుభవించు జనులయందు మైత్రిని భావిం నందున, చిత్తకాలుష్యకారణమగు రాగము మాత్రమే నివ

చునది కాదు. అసూయ, ఈర్ష్య మొదలగుదోషములు కూడ నివర్తింపను. అసూయయనఁగా పరులయం దుండుగుణములను చూచి దోషములుగా గ్రహించుట. ఈర్ష్య యనఁగా పరుల యొక్క గుణములను చూచి సహించలేక పోవుట. ఎప్పుడు సుఖవంతులయందు మైత్రిని భావించునో, అప్పుడుపరులయొక్క సుఖము తనసుఖముగా నేర్పడును గనుక పరులయొక్క గుణము లయందు అసూయాదులు కలుగ నేరవు. ఈప్రకారమే మఱి కొన్ని దోషములు కూడ నివర్తించుప్రకారము నూహించ వలయును.

దుఃఖము ననుభవించువారియందు కరుణను భావించు వారికి శత్రువధాదులను జేయించుద్వేష మేప్రకారము నివ ర్తించునో, యాప్రకారమే తనయొక్క సుఖముచేత తనకు గలి గియున్న దర్పమును నివర్తించును. ఈదర్ప మను దోషము నా సురసంపదను చెప్పునప్పుడు పూర్వమే యుదాహరించినారము.

శ్లో. ఈశ్వరోఽహమహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్ సుఖీ,
ఆఢ్యోఽభిజనవానస్మి కోఽన్యోఽస్తిసదృశోమయా. అని

ఈశ్లోకతాత్పర్యము పూర్వమే వ్రాయఁబడియున్నది.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! పుణ్యమును చేయువారియందు ముదితను భావించువానికి ఆవాసనచేత పుణ్యములయందు ప్ర వృత్తి కలుగు నని ఇప్పుడు చెప్పితిరి. మునుపు మూడు మలిన వాసనల వివరించునప్పుడు శాస్త్రవాసనలో పుణ్యము నంతర్భ వింపఁజేసి, త్యాజ్యమని చెప్పియుంటిరి గనుక ముదితను భావిం చుటచేత గలుగుపుణ్యప్రవృత్తి యోగికి గ్రాహ్యము కాదు.

సమాధానము.—మునుపు శాస్త్రవాసనలో నంతర్భ
వింపఁజేసి త్యాజ్యమని చెప్పిన పుణ్యము ఇష్టాపూర్తదత్తము
నుకామ్యపుణ్యము. అది పునర్జన్మను సంపాదించును గనుక మలి
నమని త్యాజ్యమని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ముదితను భావించుట
చేతఁగలుగుపుణ్యము యోగాభ్యాసముచేతకలుగుశుక్లకృష్ణము
నుపుణ్యము. ఇది పునర్జన్మను సంపాదించునదికానందున మలిన
మని చెప్పఁబడదు; ఇట్టిపుణ్యము యోగికి గ్రాహ్యమే.

యోగియొక్క పుణ్యము అశుక్లకృష్ణమని పతంజలి
మహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

సూ. కర్మాశుక్లకృష్ణం యోగినస్త్రివిధమితరేషాం. అని

తా. స్వర్గాదిఫలములను గలుగఁజేయు అగ్నిహో
త్రాదికర్మ శాస్త్రముచే విధింపఁబడినందున శుక్లమని చెప్పఁబడు
ను. నరకఫలమును కలుగఁజేయు సురాపానపరస్త్రీగమనాది
కర్మ శాస్త్రముచే నిషేధింపఁబడుచున్నందున కృష్ణమని చెప్పఁబ
డును. మిశ్రమగుకర్మ శుక్లకృష్ణమనఁబడును. ఈమూడువిధము
లగుకర్మలు యోగులుగాని పురుషులకు నేర్పడియున్నవి. యో
గియొక్క కర్మ ఈమూటిలో నంతర్భవింపదు గనుక అశుక్లకృ
ష్ణమని చెప్పఁబడును.

యోగులు కానివారియొక్క త్రివిధ మగుకర్మ పునర్జ
న్మను కలుగఁజేయును. ఈ యర్థము విశ్వరూపాచార్యులవారిచే
చెప్పఁబడినది.

శ్లో. శుభైరాప్నోతి దేవత్వం నిషిద్ధైర్నారకీం గతిమ్,
ఉభాభ్యాం పుణ్యపాపాభ్యాం మానుష్యం ప్రాప్యతేఽవశః. అని.

తా. పుణ్యకర్మలచేత దేవజన్మ నొందును; పాపకర్మల చేతనరకతిర్యక్ స్థావరజన్మల నొందును; పుణ్యపాపముల రెంటి చేత మానుషజన్మ నొందును. ఈప్రకారము జీవుఁడు కర్మపర తంత్రుఁడై సంచరించుచుండును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! యోగము శాస్త్రనిషిద్ధము కానం దున కృష్ణము కాకపోయినా, శాస్త్రముచేత విధింపఁబడి యున్నం దున శుక్ల మని చెప్పఁదగియున్నది. ఈలాగున నుండఁగా యోగి యొక్క కర్మ యగుయోగము అశుక్లకృష్ణమని యేలాగున చెప్పఁదగును?

సమాధానము.—శాస్త్రముచే విధింపఁబడి, స్వర్గాది ఫలములను కలుగఁజేయుకర్మ శుక్లమని మేము నిశ్చయించి యున్నందున యోగియొక్కకర్మ శాస్త్రవిహితమైనప్పటికి స్వర్గా దిఫలవిశేషములను కలుగఁజేయునదికాదు గనుక అశుక్లమని చెప్పఁదగియున్నది.

కనుక అశుక్లకృష్ణమగు యోగ మనుపుణ్యమునందు ప్రవృత్తి యోగికి ఆవశ్యకమై యున్నది. అందువలన పుణ్యకా రులయందు ముదితను భావింపవలయును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! ఈచెప్పిన న్యాయప్రకారము యోగులు కానివారు కూడ పుణ్యవంతులయందు ముదితను యథోచితముగా భావించి పుణ్యములయందుఁ బ్రవర్తింపఁ గలరు.

సమాధానము.—ఏపురుషులు మైత్రీముదితాది వాసనలయొక్క భావనచేత చిత్తమును నిర్మలముగా చేసుకొందురో వారే యోగు లని చెప్పఁబడుదురు గనుక మనుష్యు లందఱు మైత్ర్యాదివాసనాదృఢభావనచేత పుణ్యములయందుఁ బ్రవర్తించుచుండవలయును.

ఇచ్చట చెప్పిన మైత్రి, కరుణ, ముదిత, ఉపేక్ష ఈనలుగు "అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః" అని దైవసంపదయందు చెప్పినగుణములకును, జ్ఞానసాధనములుగా ౧౩-వ అధ్యాయములో చెప్పినయమానిత్వాదిగుణములకును, స్థితప్రజ్ఞభగవద్భక్తలక్షణములయందు చెప్పిన యద్వేష్యత్వాదిగుణముల కన్నిటికి నుపలక్షణములుగా నుండును. అనఁగా మైత్ర్యాదిగుణములవలె భగవద్గీతలయొక్క ౨, ౧౨, ౧౩, ౧౬ అధ్యాయములలో చెప్పిన అమానిత్వాదిగుణములు కూడ శుభవాసనలే అయినందున మలినవాసన లగుకామక్రోధాదులను నివర్తింపఁజేయు సామర్థ్యము కలవి గనుక అమానిత్వాదిగుణములను కూడ మైత్ర్యాదివాసనలతో సమానముగా నభ్యసించవలయు నని భావము.

ఆక్షేపము.—ఓయీ, శుభవాసనలు అనంతములుగా నున్నవి; ఇవి యన్నియు నొకపురుషునిచేత సాధింప శక్యములు కావు గనుక వీటిని నభ్యసింపవలయునని చేయుప్రయాసము నిరర్థకముగాఁ దోఁచుచున్నది.

సమాధానము.—శుభవాసనలయొక్క అభ్యాసముచేత నివర్తింపఁజేయఁబడు మలినవాసనలన్నియు నొకపురుషునియంద

సంభవింపనేరవు. అలాగున సంభవించినపక్షమందు శుభవాసనల నన్నిటిని నొకపురుషుం డభ్యసించుట యావశ్యకము కనుక, అది యశక్యమైయుండును. కొన్ని మలినవాసనలు కొందఱియందు, మఱికొన్ని మలినవాసనలు మఱికొందఱియందు నీప్రకారముగా సంభవించుచుండును. ఎవరియందు నేమలినవాసనలు సంభవించియుండునో, వాటిని వారు ముందుగా పరీక్షించి వాటికి అనఁగా తమచిత్తమందుండిన మలినవాసనలకు నివర్తకములగు శుభవాసనలనుమాత్రమే అభ్యసింపవలయును. ఇట్టిశుభవాసనల నభ్యసించుట యశక్యమైయుండదు గనుక శుభవాసనాభ్యాసప్రయాసము నిరర్థకముకాదు ఇందులకొకదృష్టాంతము చెప్పెదము. ఆయుర్వేద మను వైద్యశాస్త్రమందనేకములగు ఔషధములు చెప్పఁబడినవి. ఆయౌషధము లన్నియు నొకపురుషునిచేత సేవించుటకు శక్యములు కావు. ఇంతమాత్రముచేతనే ఔషధసేవ నిరర్థకమని చెప్పఁదగదు. వైద్యశాస్త్రమునందు చెప్పినఔషధములచేత నివర్తింపఁజేయఁబడు యావత్తు జాడ్యము లొకపురుషునియందే సంభవింపనేరవు. కొందఱియందు కొన్నిరోగములు మరికొందఱియందు మరికొన్నిరోగములు సంభవించియుండును. ఎవనికి నేరోగములు సంభవించియున్నవో వాఁడు రోగములను పరీక్షించి తన్నివర్తకములగు ఔషధములను సేవించుచుండును. ఆప్రకారమే శుభవాసనలు కూడ అభ్యసింపఁబడును. శుభవాసనల నభ్యసించు పురుషుఁడు ముందుగా తనచిత్తమందు ఎటువంటి మలినవాసన లెన్నియున్నవో వాటిని పరీక్షించి, అనంతరము వాటికి విరోధములగు శుభవాస

నలు ఏవిగా నుండునో వాటిని నిశ్చయించుకొని అభ్యసింపవల యును.

లోకములో నొకపురుషుఁడు పుత్రమిత్రకళత్రాదిపరివారముచేత పీడింపఁబడుచుండి, దాని నివర్తింపఁజేసుకొనుటకు నెట్లు తద్విరోధియగు సన్యాసాశ్రమము నంగీకరించునో, ఆ ప్రకారమే విద్యామదము, ధనమదము, ఆభిజాత్యమదము, సదాచారమదము ఇవి మొదలగు మలినవాసనలచేత పీడింపఁబడువాఁడు ఈవాసనలకు విరోధియగు వివేకము నభ్యసింపవలయును.

ఈవివేకము వాసిష్ఠరామాయణము ఉపశమప్రకరణములో జనకమహారాజుచేత చూపింపఁబడినది.

శ్లో. అద్య యే మహతాం మూర్ధ్ని తే దినైర్నిపతంత్యధః,
హంత విత్తమాహాత్త్యాః క్తైషా విశ్వస్తతా దవ.

తా. ఈకాలమందు ద్రవ్యసమృద్ధిచేత నధికు లగువారికంటె హెచ్చుగా నుండుపురుషులు మరికొన్నిదినములకే ద్రవ్యమంతయు నశించి పరమదరిద్రులై యుండుదురు; అట్టి స్థితిని మనము చూచుచున్నారము. కనుక చిత్తమా! నీకు ద్రవ్యాధిక్యమం దింత నమ్మక మెందుకు కలుగవలయును? అనఁగా ద్రవ్యసమృద్ధి అనిత్యముగా కనుపడుచున్నది గనుక దీని యావత్కాలస్థాయిగా విశ్వసించి విఱ్ఱవీఁగదగదని భావము.

శ్లో. క్వధనాని మహీపానాం బ్రహ్మణః క్వజగంతి వా,
ప్రాక్తనాని ప్రయాతాని కేయం విశ్వస్తతా తవ.

తా. నలహరిశ్చంద్రాది మహారాజులయొక్క ద్రవ్యసమృద్ధులు ఎంతహెచ్చుగానుండెను. బ్రహ్మచేత నిదివరకు సృష్టిం

పఁబడిన లోకములు ఎంతసంపన్నముగా నుండెను. అవి యన్ని యు నిప్పు డెక్కడికి పోయెను? వాటిలో లేశమైనా, యిప్పుడు కనుపడదు గదా. కనుక ఇప్పుడు కనుపడు ఐశ్వర్యమందు ఓచిత్తమా, నీకు ఇంత విశ్వాస మెందుకు? ఇది అతిస్వల్పకాలమందే నశించిపోవును.

శ్లో. కోటయో బ్రహ్మణాం యాతాః గతా స్సర్గపరంపరాః,
ప్రయాతాః పాంసువద్భూపాః కా ధృతిర్మమ జీవితే.

తా॥ అనేకలక్షలయుగములు జీవించు బ్రహ్మ లింతవరకు అనేకకోట్లు నశించిపోయినారు. అనేకకోట్లసంవత్సరములు స్థిరముగా నుండు బ్రహ్మాండములు అనంతములు నశించి పోయినవి; ఇఁకను నల నహుష హరిశ్చంద్రాదిరాజులు అనేకకోట్లు దుమ్మువలె నెగిరిపోయినారు. ఈలాగున నుండఁగా నాజీవిత మెంతమాత్రము ఎంతకాలము నిలుచును. దీనియందు నేను విశ్వాసము నెందుకు చేయవలయును?

శ్లో. యేషాం నిమేషణోన్మేషౌ జగతాం ప్రళయోదయౌ,
తాదృశాః పురుషా నష్టాః మాదృశాం గణనైవ కా. అని

తా॥ ఏమహాపురుషులు కనురెప్పను మూసినమాత్రాననే ప్రపంచ మంతయు నశించునో, రెప్పను తెఱచినమాత్రాననే ప్రపంచ మంతయుఁ బుట్టుచుండునో అటువంటి మహాపురుషులందఱు నశించిపోయిరి. ఇఁకను మావంటి క్షుద్రజనులనుగూర్చి యేమి చెప్పవలయును?

ఈప్రకారము ద్రవ్యాదిమదములను నివర్తింపఁజేయు వివేకము కనుపరచఁబడినది.

ఆక్షేపము.—ఓయీ, నిత్యానిత్యవస్తువివేకము, ఇహాముత్రార్థఫలభోగవైరాగ్యము, శమదమాదిషట్కసంపత్తి, మోక్షేచ్ఛ ఈనాలుగు సాధనములచేతఁగాని బ్రహ్మజ్ఞానము పుట్టదు. ఇప్పుడు మీరు చెప్పిన వివేకము నిత్యానిత్యవస్తువివేకముగానే కనుపడుచున్నది. ఇట్టివివేకము బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమే సిద్ధమైయున్నది. బ్రహ్మసాక్షాత్కారజ్ఞానము కలిగినతరువాత జీవన్ముక్తి నొందుటకు వాసనాక్షయమనోనాశములను సంపాదింపవలయు నని చెప్పుట కారంభించితిరి. ఇట్టిసమయములో వివేకమును ప్రతిపాదించుట యకాండతాండవముగాఁ దోఁచుచున్నది. అకాండతాండవ మనఁగా సమయము గానిసమయమందు నాట్యమును చేయుట. తత్త్వజ్ఞానసాధనములను ప్రతిపాదించునప్పుడు వివేకమును ప్రతిపాదించుటకు సమయము. తత్వజ్ఞానము కలిగినతరువాత జీవన్ముక్తిసాధనములను ప్రతిపాదించునప్పుడు వివేకమును ప్రతిపాదించుటకు సమయము కాదు. ఇట్టి అసమయములో వివేకమును ప్రతిపాదించుట అకాండతాండవ మని చెప్పఁదగి యున్నది.

సమాధానము—సాధనచతుష్టయసంపత్తి కలిగినతరువాత బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుననునది సర్వజనసాధారణమైన రాజమార్గము. ఉపశమప్రకరణములో చెప్పఁబడిన జనకమహారాజునకు ఆదివరకు సాధనచతుష్టయసంపత్తి లేకపోయినా పూర్వపుణ్యపరిపాకముచేత జీవన్ముక్తు లగుకొందఱు సిద్ధులయొక్క వాక్యములను యాదృచ్ఛికముగా విన్నమాత్రాననే బ్రహ్మసాక్షాత్కారజ్ఞానము కలిగినది. అందువలన మనస్సునను విశ్రాం

తి కలుగునిమిత్తము ఇచ్చట వివేకమనుసంధింపఁబడినది. ఈజనక మహారాజునకువలెనే యింక నేపురుషులకైనా సాధనచతుష్టయసంపత్తి లేకముందే పుణ్యవిశేషముచేత తత్వజ్ఞానము కలిగినా జీవన్ముక్తిసాధనముల నభ్యసించుసమయమునందు చిత్తవిశ్రాంతికొఱకు వివేకమును కూడ అభ్యసింపవలసియుండును గనుక జీవన్ముక్తిసాధనముల నిరూపించుసమయములో వివేకాభ్యాసమును కూడ నిరూపించినవారము; కనుక ఇది సమయమునందు చేసిన నృత్యము గాని అకాండతాండవము కాదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! ఈజనకరాజుయొక్క వివేకము తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికి అనంతరము కలిగినందున మలినవాసన లా రాజునకు లేవు గనుక మైత్రి మొదలగు శుద్ధవాసనలయొక్క అభ్యాసము అపేక్షింపఁబడును. మలినవాసన లుంటేగదా శుద్ధవాసనల నభ్యసింపవలయును.

సమాధానము:—వాస్తవమే. మలినవాసన లుంటేనే శుద్ధవాసనల నభ్యసింపవలయును. జనకమహారాజునకు తత్వజ్ఞానోత్తరకాలమందు మలినవాసన లేవి గాని యాజ్ఞవల్క్యభగీరథాదులకు తత్వజ్ఞానోత్తరకాలమందుఁగూడ మలినవాసన లనువర్తించియున్నట్టు కనుపడుచున్నది. కనుక నీజనకమహారాజునకు శుద్ధవాసనాభ్యాసము అపేక్షితము గాకపోయినా యాజ్ఞవల్క్యాదులకు శుద్ధవాసనాభ్యాస మపేక్షితమై యున్నది. బృహదారణ్యపంచమాధ్యాయములోని కథాసందర్భమును నాలోచించఁగా యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి వీరికి ప్రతివాదులగు ఉషస్తికహోళశాకల్యాదిమహర్షులు పరస్పరజయేచ్ఛచేత

శాస్త్రవాదమును చేసినందున వీరికందఱికి చాల విద్యామదము గలదని తోఁచుచున్నది.

ఈయాజ్ఞవల్క్యకహోళాదిమహర్షులు తాము చేసినవాదమందు బ్రహ్మస్వరూపమునే ప్రతివచనములచేత నిరూపించినందున వీరు బ్రహ్మవిద్య కలవారనియు చెప్పఁదగియున్నది గాని యితరవిద్యలు మాత్రము కలవా రని శంకింపఁదగి యుండలేదు.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! యాజ్ఞవల్క్యాదులు బ్రహ్మజ్ఞానము కలవారైనప్పటికి ఆజ్ఞానము ఆపాతజ్ఞానమే కాని నిశ్చితజ్ఞానము కాదు.

సమాధానము.—యాజ్ఞవల్క్యాదులయొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము నిశ్చితమైన యథార్థజ్ఞానమేకాని ఆపాతజ్ఞానము కాదు. వారిది ఆపాతజ్ఞానమే అయినపక్షమునకు, ఆయాజ్ఞవల్క్యాదులయొక్క వాక్యములవలన మన కందఱికి కూడ ఆపాతజ్ఞానమే పుట్టవలయునుగాని నిశ్చితజ్ఞానము పుట్టఁగూడదు.

నిశ్చితజ్ఞానమైనప్పటికి పరోక్షజ్ఞానమే కాని, అపరోక్షజ్ఞానము కాదని యంటిరా ?

శ్రు. యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ ”

అని ఇవి మొదలయిన వాక్యములచేత అపరోక్షమగు బ్రహ్మస్వరూపమునుగూర్చి ప్రశ్న చేయఁబడినట్టు అందుల కటువంటి బ్రహ్మస్వరూపమునే ఉత్తరముగా చెప్పినట్టు కనుపడుచున్నందున యాజ్ఞవల్క్యాదులయొక్క జ్ఞానము పరోక్షజ్ఞానమే యని చెప్పఁదగియుండలేదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! జ్ఞానియైన పురుషునకు విద్యాగర్వ ముండునని శ్రీ శంకరాచార్యులవారిచే నంగీకరింపఁబడలేదు. అది యెటువలెనంటే, ఉపదేశసాహస్రియందు చెప్పఁబడినది.

శ్లో. బ్రహ్మవిత్త్వం తథా ముక్త్వా సచాత్మజ్ఞో న చేతరః. అని

తా. నేను బ్రహ్మవేత్త నను అభిమానము లేనివాఁడే ఆత్మజ్ఞాని గాని బ్రహ్మవేత్త నను అభిమానము కలవాఁడు ఆత్మజ్ఞానికాఁ డని యర్థము.

"నైష్కర్మ్యసిద్ధి" యను గ్రంథమునందు సురేశ్వరాచార్యులవారిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. నచాధ్యాత్మాభిమానోఽపి విదుషోఽస్త్యాసురత్వతః,
విదుషోఽప్యాసురశ్చేత్స్యా న్నిష్ఫలం బ్రహ్మదర్శనమ్. అని

తా. బ్రహ్మజ్ఞానము కలవానికి జ్ఞానిత్వాభిమానము అసురసంపదతో చేరిన మలినవాసన గనుక సంభవింపనేరదు. సంభవించెనో, అతఁడు బ్రహ్మజ్ఞానియే కాఁడు. ఆతనియొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము నిరర్థకమైనదనియర్థము గనుక బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానికి విద్వత్త్వాభిమానము సంభవించు నని చెప్పఁగూడదు.

సమాధానము.—మీచేత నుదాహరింపఁ బడిన ఉపదేశసాహస్రి నైష్కర్మ్యసిద్ధివాక్యములయందు జీవన్ముక్తిపర్యంతము సిద్ధి గల తత్త్వజ్ఞానము వివక్షితమైయున్నది. అటువంటి తత్త్వజ్ఞానికి విద్యాగర్వము సంభవించు నని మేమును చెప్పినది లేదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! జయేచ్ఛ కలిగి వాదించువారికి తత్త్వజ్ఞానమే లేదని చెప్పవలయును.
అని పూర్వాచార్యులచే చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. రాగో లింగ మబోధస్య చిత్తవ్యాయామభూమిషు,
కుత శ్శాద్వలతా తస్య యస్యాగ్నిః కోటరే తరోః.

తా. చిత్తము ప్రవర్తించు విషయములయందు ఆసక్తి కలిగియుండుటయే జ్ఞానభావమునకు చిహ్నమైయున్నది. వృక్షముయొక్క తొఱ్ఱలో నిప్పుఉన్నపక్షమునకు ఆవృక్షము పచ్చిగా నుండదుగదా? అనఁగా చెట్టుయొక్క తొఱ్ఱలో నగ్నియుండఁగా చెట్టు పచ్చిగా నుండనేరదు.

సమాధానము.—

“శ్లో. రాగాదయస్సంతు కామం న తద్భావోఽపరాధ్యతి,
ఉత్ఖాతదంష్ట్రోరగవదవిద్యా కిం కరిష్యతి?”

తా. విషయములయందు రాగద్వేషాదులు ఉండినను ఉండుఁగాక. రాగద్వేషాదులు ఉన్నమాత్రముచేత తత్త్వజ్ఞానికి బాధ లేదు. అవిద్య బ్రహ్మజ్ఞానముచేత నశింపఁజేయఁబడినశక్తి గలదైయున్నందున కోఱలు పెఱికివేసిన సర్పమువలె తత్త్వజ్ఞానిని బాధింపఁజాలదు. అనఁగా కేవలరాగద్వేషములు బాధకములుగానేరవు. అవిద్యయని చెప్పఁబడు నజ్ఞానము రాగద్వేషాదులను పరంపరగాఁ బుట్టించుచు పురుషుని బాధించుచుండును. ఇట్టి యవిద్య తత్త్వజ్ఞానముచేత నశించిపోవును గనుక నుత్తరోత్తరముగా రాగద్వేషమును పుట్టుటకు నిమిత్తము లేనందున

తాత్కాలికములగు రాగద్వేషములు తత్త్వజ్ఞానియందు కనం బడుచుండినా బాధకములు కానేరవు.

ఈప్రకారముగా నాపూర్వాచార్యులచేతనే చెప్పఁబడి యున్నందున తత్త్వజ్ఞానికి రాగాదులు కూడ నున్నట్టే కనుపడుచు న్నది గనుక రాగముంటే, తత్త్వజ్ఞానము సంభవింప దని చెప్పఁ గూడదు.

ప్రశ్న.—అయితే యీ రెండువాక్యములకు విరోధము కలిగియున్నది. ఏవాక్యమును ప్రమాణ మని చెప్పవలయును?

ప్రతివచనము.—రెండు వాక్యములను ప్రమాణము గానే చెప్పవలయును.

ఇందులో రాగో లింగ మను మొదటివాక్యము జీవన్ముక్తి పర్యంతము పరిపాకమునుబొందిన తత్త్వజ్ఞానము కలపురుషునిఁ గూర్చి చెప్పుచున్నది.

రాగాదయ స్సంతు కామ మను రెండవవాక్యము కేవల తత్త్వజ్ఞానినిగూర్చి చెప్పుచున్నది కాఁబట్టి యీ రెండువాక్య ములకు పరస్పరవిరోధమే లేదు గనుక తత్త్వజ్ఞానికి జీవన్ముక్తిదశ రాక ముందు రాగాదివాసనలు కలిగియుండును.

ఆక్షేపము.—తత్త్వజ్ఞానికి రాగాదివాసన లుండు నని యంగీకరించుపక్షమునకు రాగద్వేషాదులనుబట్టి చేయఁబడు ధర్మాధర్మములచేత జన్మాంతరమును తత్త్వజ్ఞానికి రావలసియుం డును.

సమాధానము.—వేయించఁబడని విత్తనములవలె అ విద్యతో కూడియున్న రాగద్వేషాదులే పునర్జన్మకారణములు

కాని కేవలరాగద్వేషములు వేయించిన విత్తనములవలె పున ర్జన్మకు కారణములు కావు గనుక తత్త్వజ్ఞానికి అవిద్య సమూల ముగా నశించినందున కేవలరాగద్వేషము లున్నప్పటికి వాటి చేత చేయఁబడు ధర్మాధర్మములు పునర్జన్మను సంపాదించునవి కావు.

ఈయభిప్రాయముతోనే చెప్పఁబడినది.—

శ్లో. ఉత్పద్యమానా రాగాద్యా వివేకజ్ఞానవహ్నినా,
తదా తదైవ దహ్యంతే కుతస్తేషాం ప్రరోహణం. అని

తా. తత్త్వజ్ఞానముగల పురుషునకు రాగద్వేషాదివాస లెప్పుడెప్పుడు పుట్టుచుండునో అప్పుడప్పు డావాసనలు వివేక జ్ఞానమను వహ్నిచేత దహింపఁ బడుచుండును. అందువలన నా రాగద్వేషాదివాసనలకు జన్మాంతరమును సంపాదించు సామ ర్థ్యముకలిగియుండ దని యర్థము. అయితే యిట్టి రాగద్వేష ములు జీవన్ముక్తునికికూడ నుండవచ్చు నని యంటిరా? ఉండఁగూఁ డదు. రాగద్వేషములు భాసించుకాలమందు ముఖ్యరాగద్వేష ములవలెనె ఆభాసరాగద్వేషముడాకూడ బాధకములైనందున జీవన్ముక్తునకు కేవలరాగద్వేషములు కూడ నుండఁగూడదు. త్రా టియందు కల్పింపఁబడిన సర్పము వాస్తవముకాకపోయినా, తాను ప్రకాశించు కాలమందు వాస్తవసర్పమువలె భయమును కలుగఁజేయుచుండునుగదా!

రాగద్వేషములు వాస్తవములు కావు. దగ్ధపటమువలెనే ఆభాసమాత్రములను బుద్ధి దృఢముగా సర్వకాలములయం దనువర్తించియుండును గనుక రాగద్వేషాదివాసనలు బాధక

ములు కానేరవని యంటిరా మాపక్షమునే మీరు సమ్మతించితిరి. ఇదియే గదా మేము చెప్పిన జీవన్ముక్తి. అనఁగా లౌకికపదార్థములు భాసించుచున్నప్పటికి వాటియందు మిథ్యాత్వబుద్ధి దృఢముగా కలిగియుండుటయే జీవన్ముక్తి యని నిశ్చయించియుంటిమి.

యాజ్ఞవల్క్యమహాముని జయేచ్ఛతో వాదించు సమయములో నిట్టివాఁడు కాఁడు. కనుకనే చిత్తమునకు విశ్రాంతిని గలుగచేయుటకు విద్వత్సన్యాసమును ఆయాజ్ఞవల్క్యమహాముని పరిగ్రహించిరి.

ఈయాజ్ఞవల్క్యమహామునికి జయేచ్ఛ యొకటియే గాదు. ధనాభిలాషయును విశేషముగా నుంటూవచ్చినది. ఎందువల్లనంటే జనకమహారాజు చేయు యజ్ఞమునందు నానాదేశములనుండి వచ్చియున్న యనేక బ్రహ్మవేత్తలముందర దక్షిణగా సమర్పింపఁబడిన సాలంకారగోసహస్రములను నీ యాజ్ఞవల్క్యమహాముని తానొకరే గ్రహించి పైన నా బ్రహ్మవేత్తలగు మునులనుగూర్చి

"శ్రు. నమో వయం బ్రహ్మిష్ఠాయ కుర్మో గోకామా ఏవ వయంస్మః"
అని చెప్పిరి.

తా. బ్రహ్మవేత్తయగు మహానుభావునికొఱకు మేము నమస్కరించెదము. మేము గోవులయం దపేక్షకలవారమే అయితిమి అని శ్రుత్యర్థము. ఇందువలన నీ యాజ్ఞవల్క్యమహామునికి ధనాశ విశేషముగా నున్నట్టు కనుపడుచున్నది. ఇతరులైన బ్రహ్మవేత్తలను తిరస్కరించుటకుఁగానే మేము గోవుల

యం దపేక్షకలవార మని చెప్పినారుగాని వాస్తవమునకీ యాజ్ఞవల్క్యమహాముని ధనమం దాశకలవారు కారని యంటిరా? ఇతర బ్రహ్మవేత్తలను తిరస్కరించుటయను మఱియొక దోషము వీరియం దున్నట్టు మీచేతనే యంగీకరింపఁబడుచున్నది.

ఇదిగాక యితరులైన బ్రహ్మవేత్తలు తమకందఱికి దక్షిణగా నిచ్చిన గోధనమును వీరొకరే అపహరించి రని కోపము నొందిరి. ఈయాజ్ఞవల్క్యముని యును నిండకోపముఁజెంది వారితో వాదించి, అందులో శాకల్యుఁ డనునొక మహామునిని శాపమును పెట్టి చంపివేసిరి. కనుక నీయాజ్ఞవల్క్యమహామునికి ధనతృష్ణక్రోధముమొదలైనవాసనలు తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలమందు గూడ నుంటూవచ్చినవి యని నిశ్చయము.

అయితే శాకల్యమునిని చంపినందున నీ యాజ్ఞవల్క్యమహామునికి బ్రహ్మహత్యయను మహాపాపము సంభవించి మోక్షమును ప్రతిబంధింపలేదా యని శంకింపఁదగదు. ఎందు చేతనంటే, కౌషీతకియను ఉపనిషత్తులయందు

శ్రు. నాస్యకేనాపి కర్మణా లోకో హీయతే న మాతృవధేన,
న పితృవధేన న స్తేయేన న భ్రూణహత్యయా.

తా. ఈ బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముకల పురుషునియొక్క మోక్షము మాతృహత్య, పితృహత్య, సువర్ణస్తేయము; (అనఁగా బంగారమును దొంగిలించుట) బ్రహ్మహత్య ఇవి మొదలైన పాపములచేతఁ గూడ కొంచెముగానైన హాని నొందింపఁబడదు. అని చెప్పియున్నందున తత్త్వజ్ఞశిరోమణియగు నీమహామునియొక్క విదేహకైవల్యమున కేమియు లోపముఁ గలుగనేరదు.

ఆర్యాపంచశతి యను గ్రంథమునందు నీ యర్థమే శ్రీ సంకర్షణమూర్తి యను నామాంతరముగల శ్రీ ఆదిశేషునిచేఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. హయమేధశతసహస్రాణ్యథ కురుతే బ్రహ్మఘాతలక్షాణి,
పరమార్థవిన్న పుణ్యైర్నచ పాపైః స్పృశ్యతే విమలః. అని

తా. పరమార్థమైన పరబ్రహ్మతత్త్వమును నిశ్చయముగా తెలిసిన పురుషుఁడు అవిద్యాగ్రంథి నశించి నిర్మలుఁడైయున్నందున కోటిఅశ్వమేధయాగములను చేసినను, వాటియొక్క పుణ్యములతో సంబంధము నొందఁడు. లక్షబ్రహ్మహత్యములను చేసినను, వాటియొక్క పాపములతో సంబంధము నొందఁడు. అనఁగా తత్త్వజ్ఞానముచేత నీమహామహునకుఁ గలిగిన విదేహకైవల్యమునకెట్టి పుణ్యపాపములచేతనైన లోపము కలుగదని భావము.

కనుక ఇంకను విశేషముగా చెప్ప నక్కఱలేదు; బ్రహ్మవేత్తలగు యాజ్ఞవల్క్యాదిమహామునులకు కూడ మలినవాసనలనువర్తించియుండ నే యున్నవి.

భగీరథుఁడును బ్రహ్మస్వరూపమును బాగుగా తెలుసుకొనికూడ రాజ్యమును పరిపాలించుచుండి వెనుక చెప్పిన మలినవాసనలచేత చిత్తమునకు విశ్రాంతి లేనందున రాజ్యాదుల నన్నిటినివదలిపెట్టి విద్వత్సన్యాసము నవలంబించి చిత్తవిశ్రాంతినొందెనని శ్రీ వసిష్ఠమహామునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

కనుక తనయందు కలిగియున్న మలినవాసనలను నెదుటివారిదోషములను వలె చక్కఁగా పరీక్షించి వాటిని నివర్తింపఁజేయుటకు తగిన శుభవాసనల నభ్యసింపవలయును.

ఈయభిప్రాయముతో నొకస్మృతియందు చెప్పినది.

శ్లో. యథాసునిపుణః సమ్యక్పరదోషేక్షణే రతః,
తథాచేన్నిపుణః స్వేషు కోన ముచ్యేత బంధనాత్. అని

తా. ఎవఁడు ఎదటివారియొక్క దోషములను విచారించుటయం దెంతనైపుణ్యము గలవాఁడై యుండునో అంతనైపుణ్యము తనదోషములను వివరించువిషయమైయుండెనా, అట్టి పురుషుఁడు ముక్తుఁడు కావడమునకు సంశయము లేదని యర్థము.

ప్రశ్న:—అయితే మొదట విద్యామదమునకు నివృత్తి యేలాగున కలుగును?

ప్రతివచనము.—విద్యామదము రెండుప్రకారములు; ఒకటి తనయందుండి యన్యవిషయముగాఁ బ్రవర్తించునది. అనఁగా నేనే మహాపండితుఁడను. ఇతరులందఱు నాకంటె తక్కువగా నుండువారను యభిమానము. రెండవది అన్యులయందుండి తన విషయముగాఁ బ్రవర్తించునది. అనఁగా ఇతరులు తాము గొప్ప విద్వాంసుల మని తలఁచి తనను నిర్లక్ష్యముగా చూచి గౌరవింపకపోవుట. ఇందులో మొదటిదానికి నెచ్చుటనైనా మన పాండిత్యమునకు పరాజయము కలుగనే కలుగు నను నిరంతరానుసంధానముచేత నివృత్తి కలుగును. శ్వేతకేతు వను నొక ఋషికుమారుఁడు తండ్రియొద్దనే సమస్తవిద్యలను నేర్చి గొప్ప

వైదుష్యము కలవాఁడనైతినని గర్వించి ప్రవాహణుఁడను నొక బ్రహ్మవేత్త యగు రాజునొద్దకుఁబోయి వాదింప నారంభింపఁగా నారాజు పంచాగ్నివిద్యనుగూర్చి ప్రశ్నలను జేయఁగా, అందుకుఁ బ్రత్యుత్తరమును జెప్పఁజాలక నిరుత్తరుఁడై యుండెను. అంతట నాప్రవాహణుఁడను రాజు ఈశ్వేతకేతువును జూచి ఇంతేనా నీపాండిత్యము? అన్ని తెలుసునని చెప్పితివే యని అనేకవిధముల నిరాకరించగా తిరిగి తండ్రియొద్దకువచ్చి తనకుఁగలిగిన పరిభవమును విన్నవించెను. అంతట శ్వేతకేతువు యొక్క తండ్రి విద్యామదము లేనివాఁడు గనుక నా ప్రవాహణుఁ డనురాజునొద్దకుఁ బోయి శిష్యవృత్తి నవలంబించి యా పంచాగ్నివిద్యను లభించెను. ఇదిగాక బాలాకి యను నొక బ్రాహ్మణుఁడు నిండు విద్యాగర్వముకలవాఁడై యనేకదేశములయందుండు పండితులను వాదములో పరిభవించుచు సంచరించి, ఒకసమయములో కాశీరాజయిన అజాతశత్రునితో వాదించిం పరిభవము నొంది యాయజాతశత్రునిచే తిరస్కరింపఁబడి, ఆరాజునకే శిష్యభావము నొంది బ్రహ్మవిద్యను లభించెను. ఉషస్తి కహోళ ప్రభృతిబ్రాహ్మణులు నిండు విద్యామదముతో నుండి జనకసభలో యాజ్ఞవల్క్యునితో వాదించి పరిభవము నొందిరి కనుక నెంతపండితుఁడైనా తనకంటె గొప్పవానివల్ల నెప్పటికైనా పరిభవము నొందును. ఈప్రకారముగా నాలోచించుట చేత తనయొక్క విద్యామదము నివర్తించును.

రెండవది అన్యునియందుండి తనవిషయముగాఁ బ్రవర్తించునది. ఇది అన్యుఁడగుపండితుఁడు నన్ను నిందించినా,

అవమానపఱచినా, నాకు నేమి హాని లేదని యనుసంధించుట చేత నివర్తించును.

కనుకనే యీ యనుసంధానప్రకారము విశదముగా మహార్షులచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ ఆత్మానం యది నిందంతి స్వాత్మానం స్వయమేవ హి,
శరీరం యది నిందన్తి సహాయాస్తే జనా మమ. అని

తా. నన్ను నిందించుజనులు ఆత్మను నిందించుచున్నారా? లేక ఈశరీరమును నిందించుచున్నారా? ఆత్మను నిందించిరో, వారిని వారే నిందించుచున్నందున నే నావిషయమై ఖేదమును పొందవలసినపనిలేదు. అనఁగా ఒకయాత్మయే సర్వశరీరములయందు నున్నందున, ఆత్మను నిందించువాఁడు తనను తానే నిందించుకొనువాఁడు కనుక నానిందను నివిషయమై నేను ఖేదమును పొందఁ బని లేదని భావము. ఇఁకను శరీరమును నిందించిరో ఈశరీరము నాకు విరోధి యగుటవలన దీనిని నిందించుట నాకు ఆవశ్యకమయ్యే యున్నది. కనుక నీశరీరమును నిందించువారు నాకు సహాయభూతులుగానే యున్నారు. ఇట్టి సహాయభూతులగువారినిగూర్చి నే నేల యాగ్రహపడవలయునని యర్థము. మఱియొక స్మృతియందుఁ జెప్పయున్నది.

శ్లో॥ నిందావమానా వత్యంతం భూషణం యస్య యోగినః,
ధీవిక్షేపః కథం తస్య వాచాలైః క్రియతా మిహ. అని

తా. బ్రహ్మవేత్తయగు నెవనికి నిందగాని అవమానముగాని అలంకారముగా సంతోషకరమైయుండునో అట్టిపురుషునకు బహుప్రలాపముగలవారిచేత నేలాగున చిత్తవిక్షేపము

కలుగఁజేయఁబడును. అనఁగా నిందావమానములచేతనే చిత్తవికారము కలుగనివానికి మఱియేవిధముచేతను చిత్తము విక్షోభము నొందదని భావము.

నైష్కర్మ్యసిద్ధియందు చెప్పియున్నది.—

శ్లో. సపరికరేఽవర్చస్కే- దోషతశ్చావధారితే,
యది దోషం వదేత్తస్మై కింతత్రోచ్ఛ్రితుఃభవేత్.

తా. కరచరణాద్యవయవములతోఁ గూడిన యీశరీరము అనేక దోషదుష్టమని విచారముచేత నిశ్చయింపఁబడియున్నది. ఇట్టినిశ్చితదోషములుకల ఈశరీరమునందు నెవరైనా దోషములను చెప్పిన, వారియం దేమి నేరముకలదు? ఉన్నవాటిని ఉన్నట్టు చెప్పువాఁడు యథార్థవాది గనుక వానియం దొక నేరమును తలఁపఁగూడదని భావము.

శ్లో. యద్వత్ స్థూలే తథా సూక్ష్మే దేహే త్యక్తే వివేకతః,
యది దోషం వదేత్తాభ్యాం కిం తత్ర విదుషో భవేత్.

తా. వివేకముచేత స్థూలదేహమం దాత్మాభిమానమును విడిచినట్టు సూక్ష్మదేహమందుఁగూడ ఆత్మాభిమానమును విడిచినట్టయిన, ఆదేహములు రెంటియం దెవరైన దోషములను చెప్పితే, జ్ఞానియగువానికి నేమి లోపము కలుగును? అనఁగా తాను స్వయముగానే విడిచిన దేహములయందు అన్యులు దోషములను చెప్పితే తా నాగ్రహింపవలసినపని లేదని భావము.

శ్లో. శోకహర్ష భయక్రోధ లోభ మోహాస్పృహాదయః,
అహంకారస్య దృశ్యంతే జన్మమృత్యూచనాత్మనః. అని

తా. శోకము, సంతోషము, భయము, కోపము, లోభము, మోహము, ఇచ్ఛ, ఉత్పత్తి, మరణము ఇవి యన్నియు నంతఃకరణమునకే కలిగియున్నవి గాని కేవలచిద్రూపుఁడై సర్వవికారశూన్యుఁడైన యాత్మకు లేవని యర్థము.

అన్యులచే చేయఁబడు నింద కూడ తత్త్వజ్ఞానికి అలంకారముగా నుండునని జ్ఞానాంకుశమను గ్రంథమందు చెప్పియున్నది.

శ్లో. మన్నిందయా యది జనః పరితోషమేతి
నన్వప్రయత్నజనితోఽయమనుగ్రహో మే,
శ్రేయోర్థినో హి పురుషాః పరతుష్టిహేతోః
దుఃఖార్జితాన్యపి ధనాని పరిత్యజంతి.

తా. ఈలోకములో నెవరైన నొకమనుష్యుఁడు నన్ను నిందించుటచేత సంతోషమును పొందెనుపక్షమునకు, అది నాకు ప్రయత్నములేకయే సిద్ధించిన అనుగ్రహామనియే తెలఁచెదను. పుణ్యమును అపేక్షించుజనులు లోకమునందుండు జనులకు సంతోషమును కలుగఁజేసిన తమకు శ్రేయస్సుకలుగునని తాము కష్టపడి సంపాదించిన సొమ్మును ఖర్చుచేసి అన్నసత్రములను చలివెంద్రలను వేయించుదురు; చెరువులను బావులను త్రవ్వించుదురు. కనుక నేను సొమ్మును ఖర్చుచేయకపోయినా యేవిధమైన ఉపకారమును జనులకు చేయకపోయినా నన్ను నిందించి నావలన సంతోషమును పొందుచున్నారు. ఇదియే నాకు మహాశ్రేయస్సు. అన్నసత్రాదులను వేసినవారికి వచ్చినఫలమును నాకును రాఁగలదని భావము.

శ్లో. సతతసులభదైన్యే నిస్సుఖే జీవలోకే
యది మమ పరివాదాత్ ప్రీతి మాప్నోతి కశ్చిత్,
పరివదతు యథేష్టం మత్సమక్షంతిరో వా
జగతి హి బహుదుఃఖే దుర్లభః ప్రీతియోగః. అని

తా. ఈప్రపంచము సర్వదా దుఃఖములనే పొందు స్వభావముకలది; లేశమైనా సుఖము సంభవించుట చాలా అరుదుగా నుండును; ఇట్టిప్రపంచమునందు నన్ను దూషించుటచేత నెవఁడైన నొకమనుష్యుఁడు సంతోషమును సుఖమును పొందు నట్టులయిన, ఆమనుష్యుఁడు నాయెదుటఁగాని నామరుగునఁగాని యథేచ్ఛగా తనకిష్టమైనంతసేపు నన్ను దూషించవచ్చును. నాకు నేమియు సంకోచము లేదు; ఎప్పుడును దుఃఖముల ననుభవింపఁ జేయు నీలోకమునందు కొంచెసేపయినా, ఈమనుష్యుఁడు నన్ను నిందించి ప్రీతిని బొందుట నాకు మిక్కిలి సమ్మతము అని అర్థము.

అవమానము కూడ బ్రహ్మవేత్తకు భూషణమే యని స్మరింపఁ బడుచున్నది.

శ్లో. తథాచ రేత వై యోగీ సతాం ధర్మమదూషయన్,
జనా యథావమన్యేరన్ గచ్ఛేయుర్నైవ సంగతిం. అని

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలపురుషుఁడు సత్పురుషుల యొక్క ధర్మమును దూషించకుండ అనఁగా అకార్యములను చేయకుండనుండి లోకమునం దుండు జనులు తనను అవమానించి తనతో నేప్రకారము కలియకయుందురో నాప్రకారము సంచరించవలయును.

స్వనిష్ఠ పరనిష్ఠములగు విద్యామదము లేప్రకారము చేత నిరసింపఁదగియున్నవో, ఆప్రకారమే ధనమదక్రోధములు వివేకముచేతనే నిరసింపఁదగినవి.

శ్లో. అర్థానా మార్జనే దుఃఖ మార్జితానాంచ రక్షణే,
నాశే దుఃఖంవ్యయేదుఃఖం ధిగర్థాః క్లేశకారణాః.

తా. ద్రవ్యమును సంపాదించుట మహాదుఃఖకరమైయున్నది. సంపాదింపఁబడినతరువాత దీనిని రక్షించుట అంతకంటె బహుదుఃఖకరము. ఈద్రవ్యము దొంగలు మొదలైన వారిచేత నెత్తుకపోఁబడి నశించినా దుఃఖమే? వివాహాదికార్యములకు ఖర్చుపడినా దుఃఖమే? కనుక నెప్పటికిని దుఃఖకరములగు నీద్రవ్యముల నపేక్షించుట చాల నింద్యమైయున్నది.

ఇది ధనమందుండు తృష్ణను నిరసించు వివేకము.

ఇఁకను క్రోధమును నిరసించు వివేకమును చూపెదము.

క్రోధము రెండువిధములు.—తనయందుండి ఎదటివారిని బాధించునది; ఎదటివారియందుండి తనను బాధించునది.

ఇందులో మొదటిదానికి నివర్తకమగు వివేక మీప్రకారము చెప్పఁబడినది.

శ్లో. అపకారిణి కోపశ్చే త్కోపే కోపః కథం న తే,
ధర్మార్థకామమోక్షాణాం ప్రసహ్య పరిపంథిని.

తా. ఓమిత్రుఁడా! నీకు అపకారము చేసినవానివిషయమై నీవు కోపమును చేయుచున్నావే; కోపమువిషయమై నీవు ఎందుకు కోపముచేయవు? ఈకోపమనునది నీకు ధర్మార్థ కామమోక్షములను పురుషార్థముల నన్నిటిని చెఱిపివేయుచు

న్నది. కనుక నీకోపమే నీకు మహోపకారము చేయుచున్నది. దీనియందు కోపమును చేయుము.

శ్లో. బలాదితో ధర్మయశోర్థనాశనః
స చేదపార్థస్స్వశరీరతాపనః,
నచేహ నాముత్ర హితాయ యస్సతాం
మనాంసి కోప స్సముపాశ్రయే త్కథం. అని

తా. కోపమనునది ఈలోకమునందు ధర్మమును, కీర్తిని, ద్రవ్యమును వీటినన్నిటిని నశింపఁజేయుచున్నది. తనశరీరమును కూడ నిప్పులో వేసి కాల్చినట్టు బాధించుచున్నది. ఈలోకమునందుఁగాని పరలోకమునందుఁగాని వీనికి క్షేమమును కలుగఁజేయునది కాదు. ఇట్టికోపము సజ్జనులయొక్క మనస్సునం దేప్రకారము నిలుచును.

అన్యులయందుండి తనవిషయముగాఁ బ్రవర్తించు రెండవకోపమును నివర్తింపఁజేయు వివేక మీవిధముగా నిరూపింపఁబడినది.

శ్లో. నమోఽస్తు కోపదేవాయ స్వాశ్రయజ్వాలినే భృశం,
కోప్యస్య మమ వైరాగ్యదాయినే దోషబోధినే.

తా. కోపము అగ్నివలెనే తాను ఏపురుషుని నాశ్రయించియుండునో యాపురుషుని మండింపఁజేయుచున్నది. ఎదటివానియందుండి నాయందు ప్రసరించి నాయందుండుదోషములను నాకుఁదెలిపి నాకు వైరాగ్యమును కలుగఁజేయుచున్నది. కనుక కోపమను అగ్నిదేవుఁడు నాకు మహోపకారిగానున్నాఁడు. ఇతనికి నేను నమస్కరించుచున్నాను. అనఁగా యజ్ఞదత్తుఁ

డనువానికి దేవదత్తుఁడనువానియందు కోపము కలుగుచున్నది. దేవదత్తునియందు కొన్ని దోషము లుంటేగాని యజ్ఞదత్తునికి వీనివిషయమై కోపము కలుగదు. దేవదత్తుఁడు బుద్ధిమంతుఁడై యోజించినయెడల తనయందుండుదోషములు తనకుఁ దెలియును. ఈదోషములు నాయందుండుటచేత యజ్ఞదత్తునికి నాయందు కోపము కలిగినదని తెలుసుకొని అటుమీఁదట అట్టిదోషములు తనయందు లేకుండ నుండులాగున దేవదత్తుఁడు ప్రయత్నముచేయును. ఇదిగాక యజ్ఞదత్తునియొక్క శరీరమందు వణఁకు, చెమట, పండ్లుకొఱుకుట మొదలయిన సంకటములను కలుగఁజేయుచుండఁగా చూచి యీకోపము యజ్ఞదత్తుని చాల బాధించుచున్నది యని తెలుసుకొని యిట్టిస్వాశ్రయమును బాధించు కోపమును మనము ఎన్నటికి పొందఁగూడదని నిశ్చయించుకొని యుండును. కనుక అన్యనిష్ఠమై తనయందుఁ బ్రవర్తించు కోపము బుద్ధిమంతుఁడైనవానికి స్వదోషములను తెలియచేసి వైరాగ్యమును కలుగఁజేయును. కాఁబట్టి అన్యనిష్ఠమైన కోపము నాకు ఉపకారకమేకాని అపకారకము గాదని చింతింపవలయు నని భావము.

శ్లో. న మే ఽపరాధః కిమకారణే నృణాం
మదభ్యసూయేత్యపి నైవ చింతయేత్,
యయత్కృతాప్రాగ్భవబంధనిస్సృతి
స్తతో ఽపరాధః పరమోఽను చింత్యతాం. అని

తా. నేను ఏమియు తప్పును చేయలేదే? ఈమనుష్యులకు నాయందు నిష్కారణముగా కోపము ఎందుకు రావలయు

వని ఆలోచింపఁదగదు. పూర్వజన్మమందు నేను ఈసంసారబంధ మునివర్తించుసదుపాయమును చేసుకొనకపోవుటయే అపరాధ ము. అట్టిమహాపరాధమును నేను చేసియున్నందున, వీరి కందఱి కి నాయందు కోపము కలిగినది గాని నిష్కారణముగా కలుగ లేదని చింతింపవలయును.

ఇట్టి వివేకముచేత కోపము సమూలముగా నివర్తించును.

ధనాభిలాషక్రోధములను వలెనే స్త్రీలయందు పుత్రుల యందుండు ఆశనుగూడ వివేకముచేత నశింపఁజేయవలయును.

ఇందులో స్త్రీవిషయమైన యభిలాషను నివర్తింపఁజేయు వివేకమును గూర్చి వాసిష్ఠరామాయణములో చెప్పియున్నారు.

శ్లో. మాంసపాంచాలికాయాస్తు యంత్రలోలేంగపంజరే,
స్నాయ్వస్థిగ్రంథిశాలిన్యాః స్త్రియాః కిమివశోభనం.

తా. నరములు, ఎముకలు వీటియొక్క గ్రంథులుగల స్త్రీయనుమాంసపుబొమ్మయొక్క యంత్రముచేత చలించు శరీ రపంజరమందు ఏమి మంచి కలదు? దీనిని చూచి యేల మోహించెదరు?

శ్లో. త్వక్ మాంస రక్త బాష్పాంబు పృథక్ కృత్వా విలోచనే,
సమాలోకయ రమ్యంచే త్కిం ముధా పరిముహ్యసి.

తా. ఓరిమూర్ఖుఁడా! స్త్రీలయొక్క నేత్రములనుజూచి అతి వ్యామోహమును పొందుచున్నావు; ఈ నేత్రములయొ క్కస్వరూపము నాలోచించుము; ఈనేత్రములు చర్మము, మాంసము, రక్తము, నీరు వీటియొక్కసంయోగముచేత నేర్ప

డినవి; ఈ వస్తువులను ప్రత్యేకముగా నాలోచించితే యేమైనా మంచి యున్నదా అంతయు ససహ్యాముగానే యుండును కనుక స్త్రీలయొక్క నేత్రములను చూచి వ్యర్థముగా వ్యామోహ మును పొందకుము.

శ్లో. మేరు శృంగతటోల్లాసి గంగాజలరయోపమా,
దృష్టా యస్మిన్ స్తనేముక్తాహాస్యోల్లాసశాలితా.
శ్మశానేషుదిగంతేషు స ఏవలలనా స్తనః,
శ్వభిరాస్వాద్య తే కా లేలఘుపిండ ఇవాంధసః.

తా. మేరుపర్వతముయొక్క శిఖరమందు ఆకాశగంగా ప్రవాహము ఏప్రకారము ప్రకాశించు చుండునో యాప్రకారమే స్త్రీలయొక్క స్తనమండలమందు ముత్యాలహారము ప్రకాశించుచున్నదని చూచి నింపు ఆనందమును బొందుచు న్నావు. ఈ స్త్రీ స్తనమే చివరకు శ్మశానములోఁబడి అన్నపుము ద్దవలె కుక్కలచేత కవిసి కవిసి భక్షింపఁబడును. ఇట్టిపర్యవ సానస్థితిని ఆలోచింపఁగా స్త్రీ స్తనమందు ఏమి రమ్యత యున్నదో తెలియవలయును.

శ్లో. కేశకజ్జలధారిణ్యో దుస్పర్శాలోచన ప్రియాః,
దుష్కృతాగ్ని శిఖానార్యో దహంతి తృణవన్నరం.

తా. జనులయొక్క పాపములచేత సంపాదింపఁబడిన దీపజ్వాలలే స్త్రీలు. దీపములకు నల్లనికొాడియున్నట్టు లీస్త్రీలకు నల్లనితలవెంట్రుకలు కలవు. దీపములు ముట్టుకొంటే కాల్చును.

స్త్రీలు ముట్టుకొనంటే అంటుకొనివచ్చి యావజ్జీవము బాధించు చుందురు. సామాన్యముగా చూచునప్పుడు వీరు దీపములవలెనే సొగసుగా కనుపడుచుందురు. తమతో సంబంధించిన మనుష్యులను దీపములు గడ్డిపోగులను దహించినట్టు దహించుచుందురు.

శ్లో. జ్వలతా మతి దూరేపి సరసా అపి నీరసాః,
స్త్రియోహి నరకాగ్ని నామింధనంచారుదారుణం.

తా. అతిదూరముందనఁగా యమలోకమునందు మండుచుండు నరకము లను నగ్నులకు స్త్రీ లను పదార్థములు ఆర్ద్రములుగా నున్నప్పటికి నెండిపోయిన మంచికట్టెలని నెంచఁదగియున్నవి. అనఁగా నరకాగ్నులను ప్రజ్వలింపఁజేయుటకు స్త్రీలు మంచి యెండుకట్టెలవంటివా రని భావము.

శ్లో. కామనామ్నా కిరాతేన వికీర్ణా ముగ్ధచేతసాం,
నార్యో న రవిహంగానా మంగబంధనవాగురాః.

తా. మన్మథుఁ డను కిరాతునిచేత తెలివిలేని మనుష్యులనుపక్షులను పట్టుటకుగాను స్త్రీలను వలలు అంతట వ్యాపింపఁబడినవి. అనఁగా స్త్రీలయందాసక్తికలవారు వలలోచిక్కిన పక్షులవలెనిండుగ బాధపడిస్వరూపమును నశింపఁజేసుకొందురు కనుక నెంతమాత్రము స్త్రీలయందాసక్తిని బొందఁగూడదనిభావము.

శ్లో. జన్మపల్వలమత్స్యానాం చిత్తకర్దమచారిణాం,
పుంసాం దురాసనారజ్జు ర్నారీ బడిశపిండకా.

తా. పురుషు లనువారు సంసారమనుస్వల్పమగు జలముగలమడుగులోనుండు మత్స్యములు. విశేషముగా మనస్సు అను బురదలోనే తిరుగుచుందురు. ఇట్టి పురుషమత్స్యములకు స్త్రీలు

దుర్వాసనయనుత్రాటియందు కట్టిన ఆశ యనుగాలముయొక్క చివరనంటింపఁబడిన మాంసశకలమువంటివారు గనుక మత్స్యములు గాలముయొక్కచివరనుండు మాంసశకలమునుబట్టుకొని యేలాగున మృతినొందునో యాప్రకారముగా నీ పురుషులు దుర్వాసనచేత స్త్రీల నంగీకరించి స్వరూపహాని నొందెదరని భావము.

శ్లో. సర్వేషాం దోష రత్నానాం సుసముద్గిక యానయా,
దుఃఖశృంఖలయానిత్య మలమస్తు మమ స్త్రియా.

తా. రత్నములకు భరణివలెనే సమస్తదోషములకు నిధానమగు స్త్రీలు దుఃఖజనకములయిన కాలిసంకెలలవంటి వారు. ఇట్టి స్త్రీలతో సంబంధము చాలును. ఇఁక వీరితో సంబంధము చేయఁ గూడదు.

శ్లో. ఇతో మాంస మితో రక్త మితోఽస్థీనీతి వాసరైః,
బ్రహ్మన్ కతిపయైరేవ యాతి స్త్రీ విషచారుతాం.

తా. ఇచ్చట రక్తమున్నవి. ఇచ్చట మాంస మున్నవి. ఇచ్చట నెముక లున్నవి అని యీప్రకారము విచారింపఁగా కొన్నిదినములలోనే స్త్రీశరీరము విషమువలె భయమును గలుగఁజేయును.

శ్లో. యస్య స్త్రీ తస్య భోగేచ్ఛానిస్త్రీకస్య క్వ భోగభూః,
స్త్రియం త్యక్త్వా జగత్త్యక్తం జగత్త్యక్త్వా సుఖీభవేత్. అని

తా. ఎవనికి స్త్రీ కలదో వానికి భోగమునం దభిలాష యుండును; స్త్రీలేనివానికి భోగవాంఛ యుండనేరదు. స్త్రీని

విడిచినపక్షమునకు ప్రపంచమునంతను విడిచినవాఁడవుదు. ప్రపంచమును విడువఁగానే మోక్షసుఖమును బొందుదువు.

ఇఁకను పుత్రవిషయమైన యభిలాషను నివర్తింపఁజేయు వివేకము బ్రహ్మానందమను గ్రంథమునందు శ్రీభారతీతీర్థస్వాములవారిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. అలభ్యమానస్తనయః పితరౌ క్లేశయేచ్చిరం,
లబ్ధోఽపి గర్భపాతేన ప్రసవేన చ బాధతే.

తా. పుత్రుఁడు పుట్టనికాలమందు తలిదండ్రులకు పుత్రుఁడొకఁడైనా లేకపోయెనని చాలదుఃఖమును పొందించుచుండును. గర్భమందు ప్రవేశించినపిమ్మట పూర్తిగా తొమ్మిదినెలలవరకు గర్భములో నుండక మధ్యకాలమందే క్రిందఁబడిపోవుటచేత నిండు దుఃఖపెట్టును. ఒకవేళ తొమ్మిదినెలలు గర్భములో నుండినా ప్రసవకాలమందు మహాదుఃఖమును తలిదండ్రులకుఁ గలుగఁజేయును.

శ్లో. జాతస్య గ్రహరోగాదిః కుమారస్య చ మూర్ఖతా,
ఉపనీతేఽప్యవిద్యత్వ మనుద్వాహశ్చ పండితే.

తా. పుట్టినతరువాత గ్రహములచేతను రోగములచేతను తాను బాధింపఁబడుచు దలిదండ్రులను బాధించును. అయిదాఱుసంవత్సరములయీఁడువాఁడైనపిమ్మట చెప్పినమాట వినక మూర్ఖుఁడుగా నుండెనా, తలిదండ్రులకు నిండు దుఃఖము చెప్పితీరదు. ఉపనయనమును చేసినపిమ్మట చదువుకోక తిరుగుచుండెనా అపరిమితదుఃఖముగానుండును; చదువుకొని పండితుఁడైన

పిమ్మట వానికి వివాహముకాకపోయినచో తలిదండ్రులకు నుం డుదుఃఖమునకు మితియే యుండదు.

శ్లో. యూనశ్చ పరదారాదిదారిద్ర్యం చ కుటుంబినః,
పిత్రోర్దుఃఖస్య నాస్త్యంతో ధనీచే న్మ్రియతే తదా. అని

తా. పుత్రుఁడు మంచివయస్సులో నుండుకాలమందు పరస్త్రీసంగమాదిదుష్కార్యములయందు ప్రవర్తించుచుండెనా, తల్లికి దండ్రికి కలిగియుండు భయదుఃఖముల కవధియే యుండ నేరదు; దైవవశముచే నిట్టిదుర్వ్యసనములు లేక స్వభార్యతోనే కలిసియుండి సంతానమును బడసి కుటుంబిగా నుండెనా వానికి కుటుంబరక్షణకొఱకుఁ దగిన ద్రవ్యము లేకయుండును; అప్పు డుతలిదండ్రులు "అయ్యో! వీఁడు పిల్లలు గలవాఁడే సొమ్ములేక పోయెనే. ఈపిల్లలను ఏప్రకారముపోషించుకోఁగలఁ"డని నిరం తరము కన్నీరును విడుచుచుందురు; అదృష్టవిశేషముచేత కుటుం బిగా నుండి ద్రవ్యము కూడ నుండెనో, అప్పుడు వాఁడు ఆయు ష్యము లేక త్వరలో చచ్చిపోవును. అప్పుడు తల్లిదండ్రులయొ క్కదుఃఖము అపారమై అవాఙ్మానసగోచరమై యుండును గనుక పుత్రులవిషయమై తల్లిదండ్రులకు కలదుఃఖమున కెప్పటికి విచ్ఛే దము కనుపడదు.

ఇట్టివివేకాభ్యాసముచేత స్త్రీలవిషయముగా పుత్రులవి షయముగా నుండు నభిలాష క్రమక్రమముగా నివర్తించును.

ఏప్రకారము మలినవాసన లగు విద్యామదధనమదము లకు కామక్రోధముల స్త్రీపుత్రవిషయాభిలాషలకు వెనుక చెప్పిన వివేకముల నభ్యసించుటచేత ప్రతికారమును చేయుదురో యూ

ప్రకారమే యితరములయిన మలినవాసనలకు కూడ శాస్త్రములచేతను స్వయుక్తిచేతను ప్రతికారముల నాలోచించి నివర్తింపఁజేసుకోవలయును. తనయందుండు సర్వమలినవాసనలకీప్రకారము ప్రతికారమును జేయఁగా జీవన్ముక్తియను పరమపదము పొందఁబడును.

ఈయర్థము వసిష్ఠమహాముని చే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. వాసనాసంపరిత్యాగే యది యత్నం కరోష్యలం,
తాస్తే శిథిలతాం యాంతి సర్వాధివ్యాధయః క్షణాత్.

తా. ఓరామా! మలినవాసనలను నివర్తింపఁజేయుటయందు విశేషముగాఁ బ్రయత్నమును చేసితివా, నీమనస్సునందు నుండు తాపత్రయము లన్నియు నిమిషములో నశించిపోఁగలవు.

శ్లో. పౌరుషేణ ప్రయత్నేన బలాత్సంత్యజ్య వాసనాః,
స్థితిం బధ్నాసి చేత్తర్హి పదమాసాదయస్యలం. అని

తా. పురుషసాధ్యమైన ప్రయత్నముచేత మలినవాసనల నన్నిటిని బలాత్కారముగా వెడలఁదఱిమి స్థిరముగా నుంటివో, జీవన్ముక్తియనుపరమపదమును పొందఁగలవు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ యిచ్చట పురుషప్రయత్న మని చెప్పినది వెనుక చెప్పినధనదారాదివిషయదోషములయొక్క పరిశీలన మనువివేకమేకదా? ఈవివేకము మాటిమాటికి చేయఁబడినప్పటికి బలవంతములగు నింద్రియవ్యాపారములచేత నాచ్ఛాదింపఁబడి కార్యకారి గాక యుండును.

ఈయర్థము భగవద్గీతలలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. యతతో హ్యపి కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః,
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః. అని

తా. వివేకజ్ఞానము గల పురుషుఁడు వివేకమును అభ్యసించుచున్నప్పటికి నింద్రియములు నిండుబలవంతములు గనుక మనస్సును వివేకాభ్యాసములోనుండి తొలఁగించి తమతమవిషయములయందుఁ జేర్చుచుండును.

శ్లో. ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽను విధీయతే,
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావమివాంభసి. అనియు,

తా. ఇంద్రియములు విషయములయందు సంచరించునప్పుడు మనస్సు కూడ విషయములయందు సంచరించుచుండును. ఇట్టి విషయసంచరణశీలమగు మనస్సు సముద్రజలమందు సంచరించునావను వాయువు హరించినట్లు లీపురుషునియొక్క వివేకజ్ఞానమును హరించును. కనుక వివేకాభ్యాసము ప్రయోజనకారిగా నుండదు.

సమాధానము.—వివేకము నభ్యసించునప్పుడు ఇంద్రియములు విక్షేపమును కలుగఁజేయుపక్షమునకు నింద్రియములను ప్రత్యాహారముచేత నిరోధింపవలయును. ఈప్రకారము నిరోధింపఁబడి ఇంద్రియములు వివేకమును చెఱుపఁజాలవు. ఈఅర్థము శ్రీభగవద్గీతలయందే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః,
వశే హి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

తా. యోగియగువాఁడు జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియ ములనన్నిటిని నిరోధించి అసంగా విషయదేశములయందు చేరనటుల నిర్బంధించి భగవంతుఁడనైన నాయందు భక్తికల వాఁడై యుండవలయును. ఎవనికి నింద్రియములు స్వాధీనము లైయుండునో వానికిఁ దత్త్వజ్ఞానము స్థిరముగానుండును.

శ్లో. తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః,
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా. అని

తా. కనుక నోయర్జునా! యేపురుషుని కింద్రియములు విషయములనుండి సర్వప్రకారములచేత నివృత్తములై స్వాధీనములై యుండునో, యాపురుషుఁడే స్థిరమైనతత్త్వజ్ఞానము కల వాఁడై యుండును.

మఱియొకస్మృతియందు కూడ చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. న పాణిపాదచపలో న నేత్రచపలో యది,
న చ వాక్చపలశ్చైవ మితి శిష్టస్య లక్షణమ్. అని

తా. బ్రహ్మవేత్తయగు సన్యాసి యోగభ్రంశకరము లైనహస్తచాపల్యము, పాదచాపల్యము, నేత్రచాపల్యము, వాక్చాపల్యము ఇంక నితరేంద్రియచాపల్యములు యివి కల వాఁడై యుండఁదగదు. హస్తచాపల్యాదులు లేక యుండుటయే శిష్టుఁడగు బ్రహ్మవేత్తయొక్క లక్షణము.

ఈస్మృతియందుఁ జెప్పిన హస్తపాదాదిచాపల్యశూన్యత్వమే మరియొకస్మృతిలో ముందుగా సంక్షేపముగా చెప్పఁబడి, తరువాత వ్యాఖ్యానము చేయఁబడియున్నది.

శ్లో॥ అజిహ్వష్షండకః పంగురంధో బధిర ఏవచ,
ముగ్ధశ్చ ముచ్యతే భిక్షుష్షడ్భి రేతై ర్న సంశయః.

తా. బ్రహ్మవేత్తయగు సన్యాసి నాలుక లేనివాఁడుగా, పుంస్త్వము లేనివాఁడుగా, కాళ్లు లేనివాఁడుగా, కండ్లు లేని వాఁడుగా, చెవులు లేనివాఁడుగా, మనస్సు లేనివాఁడుగా నుండెనా? ఈఆఱుధర్మములచేత ముక్తినొందును; ఇందుకు సంశయము లేదు.

ఇది సంగ్రహశ్లోకము. ఇందులో నాలుక లేనివాఁడని వాక్చాపల్యము, పుంస్త్వము లేనివాఁడని ఇతరకర్మేంద్రియచాపల్యము, కాళ్లు లేనివాఁడని పాదచాపల్యము, కండ్లు లేనివాఁడని నేత్రచాపల్యము, చెవులు లేనివాఁడని శ్రోత్రేంద్రియచాపల్యము, మనస్సు లేనివాఁడని మనశ్చాపల్యము నివారింపఁబడినవి. కాళ్లు లేనివాఁడని చెప్పుటచేతనే హస్తచాపల్యము గూడ నివారింపఁబడినది.

సన్యాసికి నుండఁదగిన నీయాఱుధర్మములు ఎటువంటివని యాకాంక్ష రాఁగా వివరింపఁబడినవి.

శ్లో. ఇదమిష్ట మిదం నేతి యోఽశ్నన్నపి న సజ్జతే,
హితం సత్యం మితం వక్తి తమజిహ్వం ప్రచక్షతే.

తా. భోజనము చేయునప్పు డిది యిష్టము. ఇది అయిష్టము. ఇది రుచిగానున్నది. ఇదిరుచిగా నుండలేదని యెవ్వఁడు సక్తుఁడు కాఁడో భూతములకు హితమై యథార్థమైన వాక్యమును కొలఁదిగా చెప్పునో యాసన్యాసి యజిహ్వుఁడని అనఁగా నాలుక లేనివాఁడని చెప్పఁబడును.

శ్లో. అద్య జాతాం యథా నారీం తథా షోడశవార్షికీం,
శతవర్షాం చ యో దృష్ట్వా నిర్వికారస్స షండకః.

తా. ఎవ్వఁడిదినమందుఁ బుట్టిన స్త్రీవ్యక్తిని నూఱుసంవత్సరములు గల స్త్రీవ్యక్తిని చూచినప్పు డేప్రకారముగా చిత్తవికారము లేనివాఁడై యుండునో యాప్రకారమే పదునాఱుసంవత్సరములవయస్సుగల స్త్రీవ్యక్తిని చూచినా, నిర్వికారుఁడై యుండెనా, అతఁడు షండుఁడని అనఁగా పుంస్త్వము లేనివాఁడని చెప్పఁబడును.

శ్లో. భిక్షార్థమటనం యస్య విణ్మూత్రకరణాయ చ,
యోజనాన్న పరం యాతి సర్వథా పంగురేవ సః.

తా. ఎవ్వఁడు భిక్షాకాలమందు మాత్రము నడచుచుండునో, మూత్రపురీషోత్సర్గములకును బాహ్యదేశమునకు నడుచుచుండునో, గ్రామాంతరమునకు వెళ్లవలసియుండెనా ఆమడదూరమునకు పైఁగా నడువఁడో, అతఁడు పంగు వని, అనగా కాళ్లు లేనివాఁ డని చెప్పఁబడును.

శ్లో. తిష్ఠతో వ్రజతో వాపి యస్య చక్షుర్న దూరగం,
చతుర్యుగం భువం ముక్త్వా పరివ్రాట్ సోఽంధ ఉచ్యతే.

తా. నిలిచినప్పుడు గాని పోవునప్పుడుగాని ముందర నుండునాలుగుబారలపొడవు గల భూమిని విడిచి పైఁగా నెవని యొక్క నేత్రములు ప్రసరించవో యాసన్న్యాసి యంధుఁడని అనఁగా కన్నులు లేని వాఁడని చెప్పఁబడును.

శ్లో. హితం మితం మనోరామం వచశ్శోకాపహం చ యత్,
శ్రుత్వా యో న శృణోతీవ బధిరస్స ప్రకీర్తితః.

తా. ఉత్తరకాలమందు శుభమును గలుగఁజేయునయుఁ దత్కాలమందుండు శోకమును నివర్తింపఁజేయునట్టి వాక్యములను విని కూడ నెవ్వఁడు విననివానివలె సంచరించునట్టిసన్యాసి బధిరుఁడని అనఁగా చెవులు లేనివాఁడని (చెవిటివాఁడని) చెప్పఁబడును.

శ్లో. సాంనిధ్యే విషయాణాం చ సమర్థోఽవికలేంద్రియః,
సుప్తవద్వర్తతే నిత్యం భిక్షుర్ముగ్ధస్స కీర్తితః.

తా. భోగ్యములైనశబ్దాదివిషయములు సన్నిధానమందున్నప్పటికి, తాను శబ్దాదివిషయముల ననుభవించుటకు సమర్థుఁడై యున్నప్పటికి, చక్షుశ్శోత్రాదీంద్రియములు లోపము లేక యున్నప్పటికి నెవ్వఁడు విషయములను తెలుసుకోక నిద్రించువానివలె కనుపడునో, యతఁడు ముగ్ధుఁడని అనఁగా మనసు లేనివాఁడని (మూర్ఛ నొందినవాఁడని) చెప్పఁబడును.

శ్లో. న నిందాం న స్తుతిం కుర్యాన్న కంచిన్మర్మణి స్పృశేత్,
నాతివాదీ భవేత్తద్వత్సర్వత్రైవ సమో భవేత్.

తా. బ్రహ్మవేత్త యగు సన్యాసి అన్యులనుగూర్చి నిందను గాని స్తోత్రమును గాని చేయఁగూడదు. అన్యజనుల యొక్క రహస్యదోషములు తనకు తెలిసియున్నా, వాటి బయలుపఱచి యెటువంటి మనుష్యునినైనను నొప్పింపఁగదు. అధికముగా సంభాషింపఁదగదు. తనయందు విరోధముతోఁగాని స్నేహముతోఁగాని వర్తించుజనులందఱియందు సమానమైన చిత్తవృత్తి కలవాఁడై యుండవలయును.

శ్లో. న సంభాషేత్ స్త్రియం కాంచిత్పూర్వదృష్టాం చ న స్మరేత్,
కథాం చ వర్జయేత్తాసాం న పశ్యేల్లిఖితామపి.

తా. బ్రహ్మవేత్త యగు సన్యాసి యెటువంటిస్త్రీతో నైనను సంభాషింపఁదగదు; పూర్వము చూచినస్త్రీని మనస్సులో స్మరింపఁదగదు; స్త్రీలయొక్క సమాచారమును చెప్పుకోఁగూడదు; విశేష మేల? చిత్రమందు వ్రాయఁబడిన స్త్రీనిఁగూడఁజూడఁగూడదు.

ఈప్రకార మింద్రియముల నిరోధించువానికి వైరాగ్యము దృఢముగా రక్షింపఁబడును.

ఈలోకములో వ్రతము నాచరించుపురుషుఁడు నక్తభోజనమును గాని ఏకవారభోజనమును గాని ఉపవాసమును గాని మానమును గాని చేయుదు నని సంకల్పించి సావధానుఁడై చెడిపోకుండ నేప్రకారము పరిపాలించుచుండునో యాప్రకారమే బ్రహ్మవేత్తయగు సన్యాసియు వెనుకఁజెప్పిన యజిహ్వాత్వాదివ్రతముల నవలంబించి వివేకమును చెదరిపోకుండఁ బరిపాలింపవలయును.

ఈప్రకారము పురుషుఁడు శ్రద్ధాభక్తులు గలవాఁడై చిరకాలము మధ్యేమధ్యే విచ్ఛేదము లేకుండ ఇంద్రియనిరోధవివేకముల నభ్యసింపఁగా మైత్రీముదితాదిశుభవాసనలు దృఢములై యాసురము లగు కామక్రోధాదిమలినవాసనలు క్షయము నొందును; అనంతరము నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసములు నేత్రములయొక్క నిమేషోన్మేషము లేప్రకారము పురుషప్రయత్నము లేకయే ప్రవర్తించుచుండునో యాప్రకారమే మైత్ర్యాదిశుభవాసనలు స్వభా

వముగాఁ బ్రవర్తించుచుండును. ఇట్టి మైత్ర్యాదివాసనలతోఁ గూడి లోకములో వ్యవహరించుచున్నప్పటికిని జనులయొక్క సుఖ దుఃఖాదిసందర్భములను తనమనస్సులో నాలోచింపక నిద్ర, ప్రమాదము, మనోరాజ్యము మొదలయినవాటిని ప్రయత్న పూర్వకముగా శమింపఁజేసుకొని చిన్మాత్రవాసన నభ్యసింపవల యును. చిన్మాత్రవాసన నేలాగున నభ్యసింపవలయునంటే చెప్పె దము.—ఈప్రపంచ మంతయు చిదచిద్వస్తువులతో చేరి యేక ముగా బ్రకాశించుచున్నది. ఆ! విచారింపఁగా చక్షురాదీంద్రి యము లన్నియు శబ్దస్పర్శాదిజడవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయు టకే నిర్మింపఁబడినవికాని చిద్వస్తువును ప్రకాశింపఁజేయుటకు నిర్మింపఁ బడలేదు. ఈయర్థము

శ్రు. పరాంచి ఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూ స్తస్మాత్పరాఙ్పశ్యతి నాంతరాత్మన్.

అను శ్రుతిచే చెప్పఁబడినది.

తా. బ్రహ్మ యీప్రపంచమును సృష్టించునపుడు చక్షు రాదీంద్రియములను ఆత్మభిన్నము లగు జడవస్తువులను గ్రహిం చుటకే నిర్మించెను. కనుక చక్షురాదీంద్రియములచేత నిపురు షుఁడు బాహ్యములగు శబ్దాదిజడవస్తువులనే చూచును గాని అజడమగు చిద్వస్తువును చూడనేరఁడని శ్రుత్యర్థము.

కనుక జడవస్తువుతో సమానముగా చిద్వస్తువు కూడఁ బ్రకాశించుచున్న దని చెప్పుట కవకాశము లేదు.

స.—అయినా చైతన్యము జడవస్తువుల కన్నిటికి ఉపా దానకారణముగా నున్నందున జడవస్తువులు ప్రకాశించునప్పు

డు వాటికి నుపాదానకారణ మగుచైతన్యముకూడ అవర్జనీయముగాఁ బ్రకాశించుచుండును.

కారణము లేనిది యేవస్తువును పుట్టనేరదు; కారణ మనునది ఉపాదానకారణ మని నిమిత్తకారణ మని సామాన్యముగా రెండువిధములు. అందులో నేవస్తువు కార్యరూపముగాఁ బ్రకాశించునో యది ఉపాదానకారణము, ఉపాదానకారణము కార్యరూపముగాఁ బ్రకాశించుటకు సాధకము లగు వస్తువులు నిమిత్తకారణ మని వేదాంతులు చెప్పుచుందురు. ఇందుకు దృష్టాంతమును చెప్పెదము.—లోకములో ఘటము కార్యము; దీనికి ఉపాదానకారణము మృత్తిక; మృత్తికయే కదా ఘటరూపముగాఁ బ్రకాశించును. మృత్తిక ఘటరూపముగాఁ బ్రకాశించుటకు సాధనములు దండచక్రకులాలాదులు; ఇవియే నిమిత్తకారణము లని చెప్పఁబడును.

ఇట్టియుపాదానకారణము పరిణామి యని వివర్త మని రెండువిధములు. ఇందులో తాను అవస్థాంతరమును బొంది కార్యరూపముగాఁ బ్రకాశించునది పరిణామ్యుపాదాన కారణ మని, తాను అవస్థాంతరము నొందకయే కార్యరూపముగాఁ బ్రకాశించునది వివర్తోపాదానకారణ మనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇందులో మొదటిదానికి దృష్టాంతము మృత్తిక. మృత్తిక యనునది తాను మొగట పిండాకారముగానుండి తరువాత నిమిత్తకారణము లగు దండచక్రకులాలాదులయొక్క వ్యాపారముచేత పృథుబుధ్నోదరాకారమను నవస్థాంతరమును బొంది

కదా ఘటరూపముగాఁ బ్రకాశించును. కనుక మృత్తిక ఘటమునకు పరిణామ్యుపాదానకారణ మని చెప్పఁబడును. రెండవ దానికి దృష్టాంతము రజ్జువు. రజ్జువనఁగా త్రాడు. ఇది కనుజీఁకటిలో నుండునప్పుడు సర్పమువలె ప్రకాశించును. అయితే యీరజ్జువు మొదట నేయాకారముతో నుండెనో సర్పముగా బ్రకాశించునప్పుడును నాయాకారముతోనే యుండును గాని ఆకారాంతరము నొందినది లేదు గనుక రజ్జువు సర్పమునుగూర్చి వివర్తోపాదాన మని చెప్పఁబడును.

కార్యము లగు ఘటసర్పాదులు ప్రకాశించునప్పుడు ఉపాదానకారణము లగు మృత్తికారజ్జ్వాదులు కూడఁ బ్రకాశించుచుండునుగాని ప్రకాశింపక యుండునది లేదు. ఈప్రకారమే యీప్రపంచమునకు చైతన్యము వివర్తోపాదానకారణము. చైతన్యము నిత్యనిర్వికారమైనందున అవస్థాంతరము పొందునది కాదు. అయినను, ఆకాశాదిప్రపంచరూపముగాఁ బ్రకాశించుచుండును. కనుకనే చైతన్య మాప్రపంచమునకు వివర్తోపాదానకారణ మని చెప్పఁబడినది. కార్యమగు ప్రపంచము ప్రకాశించునప్పుడు ఉపాదానకారణమైన చైతన్యము కూడ అవర్జనీయముగాఁ బ్రకాశించుచుండును. ఈ యర్థము,

శ్రు. తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి. అనుశ్రుతిచే చెప్పఁబడినది.

తా. చిన్మాత్రస్వరూపుఁడైన ఈశ్వరమాత్మ ప్రకాశించుచుండఁగా నాప్రకాశము ననుసరించి యీజడమగు ప్రపంచమం

తయు బ్రకాశించుచున్నది. అనఁగా చైతన్యస్వరూపముయొక్క ప్రకాశమే జడస్వరూపమునందుఁ బ్రకాశించుచున్నది గాని జడస్వరూపమునకు మరియొక ప్రకాశము లేదని తాత్పర్యము. ఇదిగాక యీ పరమాత్మయొక్క ప్రకాశముచేతనే సూర్యాదులందఱు ప్రకాశించుచున్నారు గాని సూర్యాదులచేత నీపరమాత్మ ప్రకాశింపఁజేయఁబడుట లేదు అని శ్రుత్యర్థము.

ఈశ్రుతియందు చైతన్యముయొక్క ప్రకాశము ననుసరించి ప్రపంచమంతయుఁ బ్రకాశించుచున్నది యని చెప్పియున్నందున జడప్రపంచము ప్రకాశించుటకు ముందుగానే చైతన్యస్వరూపము ప్రకాశించుచున్నది యని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. ఇదియే యుక్తియుక్తముగా నున్నది. ఘటాదిజడవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయు దీపము ఘటాదులు ప్రకాశించుటకు ముందుగా తాను బ్రకాశించి తరువాతఁ గదా ఘటాదులను బ్రకాశింపఁజేయును. ఆప్రకారమే చైతన్యము తాను ముందు బ్రకాశించినతరువాత జడవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయుచుండును. ఇట్టి చైతన్యము తాను బ్రకాశించునప్పుడు మరియొక చైతన్యముచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడునని చెప్పఁదగదు. ఆలాగున చెప్పెడియెడల అనవస్థాదోషము సంభవించును గనుక స్వయముగానే ప్రకాశించుచుండును. కనుకనే స్వప్రకాశమని శాస్త్రములచేతను బ్రహ్మవేత్తలచేతను నిశ్చయింపఁబడినది. కనుక చైతన్యాధీనప్రకాశముగల జడవస్తువులకన్నిటికి తమకంటె ముందుగాఁ బ్రకాశించుచైతన్యమే వాస్తవమైనస్వరూపము. చైతన్యాతిరిక్తమగు మరియొక వాస్తవస్వరూపము జడవ

స్తువులకు లేనే లేదని నిశ్చయించి జడవస్తువుల నుపేక్షించి చిన్మాత్రమునే చిత్తమునందు దృఢముగా భావింపవలయును.

ఈ యర్థము వాసిష్ఠరామాయణములో బలిచక్రవర్తి శుక్రాచార్యులయొక్క ప్రశ్నప్రతివచనవాక్యములచేత విస్పష్టముగాఁ దెలియఁబడుచున్నది.

శ్లో. కిమిహాస్తీహ కిం మాత్ర మిదం కిమయ మేవచ,
కస్త్వం కోఽహం క ఏతే వా లోకా ఇతి వదాశు మే.

తా. ఈ ప్రపంచమం దేమి యున్నది? ఈప్రపంచమునకు నిమిత్తకారణ మేమి? ఉపాదానకారణ మెద్ది? నీ వెటువంటివాఁడవు? నే నెటువంటివాఁడను? ఈభూరాదిలోకములు ఎటువంటివి? ఈయర్థమును నాకు శీఘ్రముగా విస్పష్టముగాఁ జెప్పుము అని బలిచక్రవర్తి ప్రశ్నచేయఁగా శుక్రాచార్యులు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. చిదిహాస్తీతి చిన్మాత్ర మిదం చిన్మయ మేవచ,
చిత్త్వం చిదహ మేవేమే లోకాశ్చిదితి సంగ్రహః. అని

తా. ఈ ప్రపంచమందు చైతన్యమే కలదు. ఈప్రపంచమునకు చైతన్యమే నిమిత్తకారణము; చైతన్యమే ఉపాదానకారణము; నీవు చిద్రూపుఁడవు; నేను చిద్రూపుఁడను; ఈ లోకము లన్నియు చిద్రూపములు; ఇదియే సర్వశాస్త్రములయందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన సారార్థము.

ఈ లోకములో సువర్ణకారుఁడు (కంసాలి) కంకణములను విక్రయించునప్పుడు కంకణములయందుండు వట్రువను పనివి

శేషముల నుపేక్షించి వాటియొక్క బరువును వర్ణమును మాత్రమునే మనస్సులో నుంచుకొని యేప్రకారము వ్యవహరించునో ఆప్రకారమే యీ ప్రపంచమందు చిజ్జడములు రెండు ఉన్నప్పటికి జడమును ఉపేక్షించి చిత్తునందే చిత్తమును జేర్చి వ్యవహరింపవలయును. ఎంతకాలమునకు జడపదార్థముల నన్నిటిని సర్వప్రకారములచేత నుపేక్షించి మనస్సు చిన్మాత్రమందే శ్వాసాదులయందు వలె అప్రయత్నముగా స్వభావముచేతనే ప్రవర్తించునో యంతకాలమువరకు చిన్మాత్రమును ప్రయత్నముచేత భావింపవలయును.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! ఇట్టిచిన్మాత్రవాసనను మొదటనే యభ్యాసము చేసినయెడల మలినవాసన లన్నియు నివర్తించును. కనుక నిదివరలో చెప్పిన మైత్రీకరుణాదిశుభవాసనలయొక్క అభ్యాసము నిరర్థకము.

సమాధానము:—మైత్రీకరుణాది శుభవాసనల నభ్యసింపక ముందుగా చిన్మాత్రవాసనలనే యభ్యసించినయెడల నిచిన్మాత్రవాసనదృఢముగానిలువనేరదు. అడుగుభూమిని దృఢముగాఁజేయక స్తంభములను గోడలను నిలువఁబెట్టి గృహమును నిర్మించినపక్షమున నాగృహమేప్రకారము స్థిరముగా నుండక కుంగిపోవునో యాప్రకారమే మైత్ర్యాదిశుభవాసనల నభ్యసింపక ముందుగాచిన్మాత్రవాసననే యభ్యసించినపక్షమున నాచిన్మాత్రవాసన క్రమముగా క్షీణించును. ఇదిగాక విరేచనముచేత దేహమునందుండుదోషపునీటిని నివర్తింపఁజేసి, అనంతరముపుచ్చుకొన్న ఔషధము ఆరోగ్యమును గలుగఁజేయును. ముందుగా పుచ్చుకొన్న

ఔషధము ఆరోగ్యమునుగలుగఁజేయదు. ఆప్రకారమే ముందుగా మైత్ర్యాదివాసనలచేత మలినవాసనలను నశింపఁజేసుకొని తరువాత చిన్మాత్రవాసన నభ్యసించినయెడల నిర్వాణమను పరమసుఖమును గలుగఁజేయును గాని ముందుగా నభ్యసించి తే కలుగఁజేయదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! శ్లో. 'తామప్యథ పరిత్యజేత్.' ఆచిన్మాత్రవాసనను కూడ తరువాత విడువవలయునని వసిష్ఠవచనముచేత చిన్మాత్రవాసనను కూడ విడువవలయునని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇది యుక్తముగా కనుపించదు. చిన్మాత్రమునుకూడ వదలిపెట్టి, మరియొకదానిని భావించవలసినట్టు లేదు గదా.

సమాధానము.—చిన్మాత్రవాసన యనునది రెండువిధములు. మనోబుద్ధులతో కూడిన చిన్మాత్రవాసన మొదటిది. మనోబుద్ధులతోకూడని చిన్మాత్రవాసన రెండవది. జ్ఞానమునకు కరణము అనఁగా సాధనము మనస్సు జ్ఞానమున కాశ్రయము బుద్ధి. ఇదియే అహంకర్త యని చెప్పఁబడును. నేను ప్రమాదములేనివాఁడనై ఏకాగ్రమగుమనస్సుతోటి చిన్మాత్రమును భావించెద నని చేయు భావన మొదటిచిన్మాత్రవాసన యనిపించుకొనును. ఈవాసన జ్ఞానకర్తయగు బుద్ధితోడి సాధనమగు మనస్సుతోడను కలసియున్నది. ఇదియే ధ్యానమని చెప్పఁబడును. ఇట్టివాసన త్యాజ్యమని చెప్పఁబడినది. అభ్యాస విశేషము చేత కర్తృత్వకరణత్వానుసంధానములేక యేయేచిన్మాత్రవాసన ప్రవర్తించునో, అది రెండవది. ఇదియే సమాధి యని చెప్పఁబడును. ఈచిన్మాత్రవాసనను విడువఁదగదు. ధ్యానము

యొక్క సమాధియొక్క లక్షణములను పతంజలిమహర్షి సూత్రములతోఁ జెప్పియున్నారు.

సూ. తత్ర ప్రత్యయైకతానతా ధ్యానమ్.

తా. ధారణను అభ్యసించునప్పుడు చిత్తమును ఏవిషయమందుఁ జేర్చెనో ఆవిషయమందు విచ్ఛేదము లేకుండ జ్ఞానమును బ్రవర్తింపఁజేయుట ధ్యానమని చెప్పఁబడును. అనఁగా ప్రత్యాహారముచేత మనస్సును విషయములలోనికి చేరకుండబిగించి తరువాత శుభవిషయమైన పరమాత్మయందు కొంచెము కొంచెముగా చేర్చవలయును. ఇదియే ధారణ యనఁబడును. ధారణయందు గ్రహింపఁబడుపరమాత్మయందు నిరంతరముగా అనఁగా మధ్యేవిచ్ఛేదములేకుండ మనస్సును చేర్చియుండుట ధ్యానమనఁబడు నని భావము.

సూ. తదేవార్థమాత్రనిర్భాసం స్వరూపశూన్యమివ సమాధిః.

తా. పరమాత్మయందుఁ జేర్చఁబడినమనసు తాను లేనిదానివలె నుండి పరమాత్మస్వరూపము మాత్రము ప్రకాశించుట సమాధియనఁబడును. అనఁగా ధ్యానమందు ధ్యానముచేయఁబడుపరమాత్మస్వరూపమును, ధ్యానమును చేయుమనోబుద్ధులును బ్రకాశించుచుండును. సమాధియందు మనోబుద్ధులుండిన, లేనివాటివలెఁ బ్రకాశింపకయుండును. పరమాత్మస్వరూపము మాత్రము ప్రకాశించుచుండు నని భావము.

ఇట్టి సమాధి చిరకాలము నిరంతరముగా నాదరమోడ నభ్యసింపఁబడెనా? స్థైర్యమునొందును. ఈప్రకారము

సమాధిస్థైర్యమునుబొందినతరువాత ధ్యానమునందుండు కర్త్రు కరణములగు బుద్ధిమనస్సులయొక్క అనుసంధానమును విడుచుటకు సమాధియందు ఏప్రయత్నము చేయఁబడునో, అట్టిప్రయత్నమునుకూడ విడువవలయును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! ఈప్రకారముగా చెప్పెడిపక్షమునకు సమాధియందు మనోబుద్ధ్యనుసంధానమును త్యజించుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నమును త్యజించవలసియుండెనా? యీత్యాగమునకు మఱియొక ప్రయత్నమును చేయవలసియుండును. ఆప్రయత్నత్యాగమునకు మఱియొక ప్రయత్నమును జేయవలయు నని యనవస్థాదోషము సంభవించును.

సమాధానము.—సమాధ్యనంతరమందుఁ జేయుత్యాగప్రయత్న మేకతరగంధన్యాయముగా స్వత్యాగమునకు పరత్యాగమునకు కూడ సాధకమైయుండును గనుక అనవస్థాదోషము కానేరదు. అనఁగా చిల్లగింజగంధము బురదనీటిలో వేయఁబడి బురదను నివర్తింపఁజేసి తాను స్వయముగానే యేప్రకారము నివర్తించునో యాప్రకారమే సమాధిదార్ఢ్యానంతరమందు చేయఁబడుకాలమందు మనోబుద్ధ్యనుసంధానత్యాగముకొఱకు చేయఁబడు ప్రయత్నమును తనకుఁ దానే నివర్తింపఁజేయు నని తాత్పర్యము.

ఇట్టి త్యాగప్రయత్నమును నివర్తింపఁగా మలినవాసనల వలె శుద్ధవాసనలు కూడ నివర్తించును గనుగ మనస్సు నిర్వాసనమైయుండును.

ఈయభిప్రాయముతోనే వసిష్ఠమహాముని చెప్పినారు.

శ్లో. తస్మాద్వాసనయా బద్ధం ముక్తం నిర్వాసనం మనః,
రామ నిర్వాసనీభావమాహరాశు వివేకతః.

తా. కనుక ఓ రామా! మనస్సు వాసనలతో కూడి యుండెనా బద్ధమని, వాసనలచే విడువఁబడియుండెనా ముక్తమనియుఁ జెప్పఁబడును. కనుక వివేకముచేత మనస్సు నిర్వాసనత్వమును బొందులాగున త్వరగాఁ బ్రయత్నము చేయుము.

శ్లో. సమ్యగాలోచనాత్సత్యాద్వాసనా ప్రవిలీయతే,
వాసనావిలయే చేతః శమమాయాతి దీపవత్.

తా. సర్వపదార్థములయొక్క వాస్తవాకారమును బాగుగా నాలోచించుటచేత వాసనలు క్షీణించును. వాసనలు లయింపఁగానే మనస్సు తైలములేని దీపమువలె శాంతినొందును.

శ్లో. యో జాగర్తి సుషుప్తస్థో యస్య జాగ్రన్న విద్యతే,
యస్య నిర్వాసనో బోధః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

ఈశ్లోకముయొక్క తాత్పర్యము వెనుకనే విస్పష్టముగా వ్రాయఁబడినది.

శ్లో. సుషుప్తవత్ప్రశమితభావవృత్తినా
స్థితం సదా జాగ్రతి యేన చేతసా,

కలాన్వితో విధురివ యస్సదాబుధై
ర్నిషేవ్యతే ముక్త ఇతీహ సస్మృతః.

తా. సుషుప్తి దశయందువలె సమస్తవిషయవృత్తులు శమించిన కేవలమనస్సుతో కూడి జాగ్రదవస్థయందుఁగూడ యే పురుషుఁడు వుండునో సంపూర్ణకళలు గల చంద్రుఁడు దేవతల చేత నేప్రకారము సేవింపఁబడుచుండునో యాప్రకారమే పురుషుఁడు తత్త్వజిజ్ఞాస గలపురుషులచేత సర్వకాలములయందు సేవింపఁబడుచుండునో యట్టి మహానుభావుఁడు ఈలోకమందు ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

శ్లో. హృదయాత్సంపరిత్యజ్య సర్వమేవ మహామతిః,
యస్తిష్ఠతి గతవ్యగ్రః సముక్తః పరమేశ్వరః.

తా. ఏపురుషుఁడు సకలవిషయములను మనస్సులోనుంచి తొలఁగించి కృతకృత్యుఁడైనందున నిర్విచారముగా నుండునో యాపురుషుఁడే ముక్తుఁడని పరమేశ్వరుఁడనియుఁ జెప్పఁబడును.

శ్లో. సమాధ మథకర్మాణి మా కరోతు కరోతు వా,
హృదయే నాస్త సర్వాశో ముక్త ఏవోత్తమాశయః.

తా. కృతకృత్యుఁడగు పురుషుఁడు మనస్సుచేత సర్వపదార్థములయందుండు ఆశను విడిచియున్నందున సమాధిని గాని, కర్మలనుగాని చేసినా చేయకపోయినా ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

శ్లో. నైష్కర్మ్యేణ న తస్యార్థో తస్యార్థోఽస్తి న కర్మభిః,
న సమాధానజప్యాభ్యాం యస్య నిర్వాసనం మనః.

తా. ఎవనియొక్క మనస్సు నిర్వాసనమైయుండునో, అతనికి కర్మసన్యాసముతోఁగాని కర్మల ననుష్ఠించుటచేఁగాని సమాధితోఁగాని మంత్రజపముతోఁగాని కొంచెమైనా ప్రయోజనము లేదు.

శ్లో. విచారితమలం శాస్త్రం చిరముద్గ్రాహితం మిథః,
సంత్యక్తవాసనాన్మౌనా దృతే నాస్త్యుత్తమం పదం.

తా. సమస్తశాస్త్రములు మాచేత నిపుణముగా విచారింపఁబడినది. సమానులగు పండితులతో చేర పరస్పరము బోధింపఁబడినది. ఎన్నివిధములచే శాస్త్రములను పర్యాలోచన చేసినా వాసనాపరిత్యాగపూర్వకముగా చేయఁబడు బ్రహ్మవిచారము కంటె మఱియొక శ్రేష్ఠమైన సాధనము కనుపడ లేదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! వాసనాశూన్యముగా మనస్సును చేసినవానికి జీవనహేతువగు వ్యవహారము సంభవింపనందున జీవనము కలుగ నేరదు.

సమాధానము.—వాసనాశూన్యమగు మనస్సుగలవానికి చక్షురాదీంద్రియముల యొక్క వ్యవహారము సంభవింపదా? లేక మనస్సుయొక్క వ్యవహారము సంభవింపదా? మనస్సువాసనాశూన్యమైనప్పటికి చక్షురాదివ్యవహారములకు లోపము లేదని వాసిష్ఠరామాయణమందు ఉద్దాలకునిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. వాసనాహీనమప్యేతచ్చక్షురాదీంద్రియం స్వతః,
ప్రవర్తతే బహిస్స్వార్థే వాసనా నాత్ర కారణమ్. అని

తా. మనస్సునందు రాగద్వేషాదివాసనలు లేకపోయినా? చక్షురాదీంద్రియములు స్వయముగానే విషయదేశములయందువ్యాపించుచుండును. ఇట్టివ్యాప్తియందు రాగద్వేషాదివాసనలు కారణము కాదు.

వాసనలు లేకపోయినా మనస్సుయొక్క వ్యవహారము లోపమును బొందదని వసిష్ఠమహామునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. అయత్నోపనతేష్వక్షి దృగ్ద్రవ్యేషు యథా పునః,
నీరాగమేవ పతతి తద్వద్ద్రవ్యేషు ధీరధీః. అని

తా. నేత్రము అప్రయత్నముగా నెదుటనుండు దిక్కులయందలి ద్రవ్యములయందు నేప్రకారము రాగశూన్యముగానే ప్రవేశించునో యాప్రకారముగానే నిర్వాసనుఁడగు బ్రహ్మవేత్తయొక్క మనస్సు కూడ అయత్నసిద్ధములగు విషయములయందు రాగశూన్యముగాఁ బ్రవేశించుచుండును.

ఇట్టిరాగశూన్యమగు బుద్ధిచేతనే ప్రారబ్ధభోగమును కూడ తత్త్వజ్ఞాని యగువాఁడనుభవించుచుండు నని వసిష్ఠమహామునిచేతనేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. పరిజ్ఞాయోపభుక్తో హి భోగో భవతితుష్టయే,
విజ్ఞాయ సేవితశ్చోరో మైత్రీమేతి న చోరతామ్. అని

తా. భోగము తెలిసి యనుభవింపఁబడెనా సంతుష్టిని కలుగఁజేయును. తెలియకయే యనుభవింపఁబడెనా యెప్పటికి తుష్టినికలుగఁజేయదు. దొంగతోటి తెలిసి సహవాసముజేసినా

మిత్రుఁడగును. తెలియక సహవాసముచేసినా దొంగయే యగును. అనఁగా దొంగతనముచేయు మనుష్యుని వీఁడు దొంగయని తెలిసి వానితో సహవాసము చేసినా, వాఁడు తనను దొంగయని తెలుసుకొన్నట్టు తెలుసుకొని తెలిసి తనతో సహవాసముచేయువానియింటిలో దొంగతనమును తాను చేసిన పక్షమునకు తనగుట్టు వానికి తెలిసి యందున తనకు హాని కలుగునని తలఁచి వానితో నిష్కపటమైన స్నేహమునే చేయును గాని వానివిషయములో తనయొక్క దొంగతనము నుపయోగపరపఁడు. ఆప్రకారమే భోగము ప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రాప్తించినది. ఇది విశేషకాలము ఉండఁబోదు. అని భోగస్వభావమును తెలిసి యనుభవించువానికి ఆభోగము రాగమును కలుగఁజేయదు. కనుక భోగకాలమందుఁగాని నాశకాలమందుఁగాని తుష్టిని చెఱుపఁజాలదు. అనుభవింపఁబడు భోగము చిరకాలము ఉండునని తలఁచి భోగస్వభావము అస్థిరమని తెలియక అనుభవించువానికి ఆభోగము నశింపఁగానే మహాపరితాపమును కలుగఁజేయునని భావము.

శ్లో. అశంకితోపసంప్రాప్తా గ్రామయాత్రా యథాఽధ్వగైః,
ప్రేక్ష్యతే తద్వదేవజ్ఞైర్భోగశ్రీరవలోక్యతే. అని

తా. కాశీపట్టణమునకు పోతలఁచి నడుచుమనుష్యులు మధ్యమార్గములో కొన్నిగ్రామములను అనుద్దేశ్యముగా ప్రవేశించి కూడ వాటియందు ఆసక్తులు కానట్టు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలపురుషులు విదేహకైవల్యమును బొందుటకు పూర్వమందు

కొన్ని ప్రారబ్ధభోగములు అవర్జనీయముగా సంభవించినా వాటి యం దాసక్తి కలవారు కారు.

ప్రారబ్ధభోగము ననుభవించునప్పుడు కూడ వాసనాస హితుఁడైన పురుషునికంటె వాసనారహితుఁ డగువానికి విశే షము కల దని వసిష్ఠవాక్యముచేతనే తెలియఁబడుచున్నది.

శ్లో. నాపది గ్లాని మాయాతి హేమపద్మం యథా నిశి,
నేహంతే ప్రకృతా దన్య ద్రమంతే శిష్టవర్త్మని. అని

తా. వాసనాశూన్యమైన చిత్తము ప్రారబ్ధానుభవకా లమునం దెటువంటి ఆపత్తు సంభవించిన బంగారుకమలము రాత్రికాలమునందు ముకుళనమును పొందనట్లు సంకోచమును అనఁగా ఖేదమును పొందదు. ఇట్టి నిర్వాసనచిత్తు లగువారు ప్రకృతమందు అనుభవములోనికి వచ్చినసుఖముకంటె నెక్కువ సుఖము నపేక్షింపరు. శిష్టులగువారు సంచరించు సదాచార మార్గమందు సంచరించుచుందురు. ఎటువంటి సుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించిన సన్మార్గమును లంఘించిపోరు.

శ్లో. నిత్యమాపూర్ణతామంతరక్షుబ్ధా మిందుసుందరీమ్,
ఆపద్యపి న ముంచంతి శశినః శీతతా మివ.

తా. వాసనాశూన్యచిత్తము కలవారు చంద్రబింబము వలె సర్వజనమనోహరమైన నిర్వికారమైన పరిపూర్ణభావమును ఆపత్కాలమందుఁగూడఁ జంద్రుఁడు చల్లదనమును విడువనట్లు విడువఁజాలరు.

శ్లో. అబ్ధివత్ ధృతమర్యాదా భవంతి విగతాశయాః,
నియతిం న విముంచంతి మహాంతో భాస్కరా ఇవ. అని

తా. ఇదిగాక వాసనాక్షయముగల పురుషులు సముద్రము లేప్రకారముగా తమతమమర్యాదను ధరించియుండునో యాప్రకారము మర్యాదను ధరించియుందురు. సూర్యు లేప్రకారము నిరంతరసంచారమును విడువరో ఆప్రకారమే నియతిని విడువఁజాలరు. అనఁగా విచిత్రములగు ప్రారబ్ధఫలముల ననుభవించునప్పుడు ఉత్కటమైన సుఖముగాని దుఃఖముగాని సంభవించెనా వాసనావిశిష్టు లగు పురుషులు అత్యంతహర్షమును గాని యత్యంతదైన్యమును గాని చెంది తాము శాస్త్రీయమార్గము నవలంబింపక యవశముగా సంచరింతురు. వాసనాక్షయము కలవారు ఉత్కటసుఖదుఃఖములయందుఁగూడ హర్షవిషాదముల నొందక తమకు శాస్త్రములు విధించిన మర్యాదకు లోఁబడి బ్రహ్మస్వరూపానుసంధానాదినియతిని విడువ రని తాత్పర్యము.

వాసిష్ఠరామాయణములోని యుపశమప్రకరణములో జనకమహారాజు సమాధిలోనుండి లేచినప్పుడు ఇటువంటి ఆచారముకలవాఁడై యున్నట్టుగానే వినఁబడుచున్నది.

శ్లో. తూష్ణీమథ చిరం స్థిత్వా జనకో జనజీవితమ్,
వ్యుత్థితశ్చింతయామాస మనసా శమశాలినా.

తా. సమస్తమైనజనులకు ప్రాణమువలె నాదరణీయుఁడైనయాజనకరాజు చాలకాలమువరకు పరమాత్మస్వరూపమును ధ్యానించి సమాధినిచాలించి శమాదిగుణములతోనొప్పుచున్న మనస్సుతో నీప్రకారముగా నాలోచించెను.

శ్లో. కిముపాదేయమస్తీహ యత్నాత్సంసాధయామి యత్,
స్వతః స్థితస్య శుద్ధస్య చితః కా మేఽస్తి కల్పనా.

తా. ఈప్రపంచమందు గ్రహింపఁదగిన పదార్థ మేమి యున్నది? దేనిని నేను ప్రయత్నమును చేసి సాధించుదును. నిరుపాధికశుద్ధచిన్మాత్రుఁడనై యున్న నాకు నేమి కల్పన కలదు. అన్ని కల్పనలు ఉపాధియందే కలవు కాని చిన్మాత్రమందు లేవని భావము.

శ్లో. నాభివాంఛామ్యసంప్రాప్తం సంప్రాప్తం న త్యజామ్యహమ్,
స్వస్థ ఆత్మని తిష్ఠామి యన్మమాస్తి తదస్తు మే.

తా. కనుక ప్రాప్తము కానివిషయమును అపేక్షింపను. ప్రాప్త మగు విషయమును గూర్చి ద్వేషమును చేయను. రాగద్వేషములు లేనివాఁడనై యాత్మయందే నిష్ఠకలవాఁడనై యుందును నాకు నేది కలదో, అదే యుండుఁగాక? లేనిదానితో నాకు ప్రయోజనమే లేదు.

శ్లో. ఇతి సంచిన్త్య జనకో యథా ప్రాప్తక్రియామసౌ,
అసక్తః కర్తుముత్తస్థౌ దినం దినపతిర్యథా.

తా. ఈప్రకారముగా నాజనకమహారాజు విచారించి ప్రారబ్ధానుసారముగా చేయవలసినక్రియలను కర్తృత్వాభిమానరహితుఁడై సూర్యుఁడు దినమును చేసినట్టు చేయుటకు నుద్యోగించి లేచినవాఁ డాయెను.

శ్లో. భవిష్యన్నానుసంధత్తే నాతీతం చింతయత్యసౌ,
వర్తమాననిమేషం తు హసన్నేవానువర్తతే.

తా. ఈప్రకారము ప్రారబ్ధప్రాప్తము లగు కర్మలను చేయునప్పుడు ముందు రాఁబోవువానిని యోచించుట లేదు. కడచినవాటిని చింతించుట లేదు. వర్తమానమందుండు క్రియలను అనాదరముతో చేయుచుండును.

వా. ఈప్రకారము చెప్పఁబడిన వాసనాక్షయము నభ్యసించుటచేత వెనుకఁ జెప్పఁబడిన లక్షణానుగల జీవన్ముక్తి సిద్ధించునని నిశ్చయము.

ఇది జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు వాసనాక్షయప్రకరణ మను రెండవభాగము సమాప్తము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తి ప్రకాశిక.

3-వ ప్రకరణము.

హరిః ఓమ్.

ఇఁకను మనోనాశప్రకరణ మను మూఁడవభాగ మారంభింపఁబడును. ఇఁకను జీవన్ముక్తికి సాధన మగుమనోనాశమును నిరూపించుచున్నారము.

విచారింపఁగా సమస్తవాసనలు నశింపఁగానే మనస్సు కూడ నశించియే పోవును. అయినను స్వతంత్రముగా మనోనాశమును చక్కఁగా నభ్యసించినయెడల, అభ్యసింపఁబడిన వాసనాక్షయము రక్షింపఁబడును. అజిహ్వాత్వ షండత్వాదిధర్మముల నభ్యసించినమాత్రమున వాసనాక్షయము రక్షింపఁబడ దాయని శంకింపఁదగదు. మనస్సు నశించినపక్షమునకు, అజిహ్వాత్వాదిధర్మములు స్వయముగానే సిద్ధించును గనుక వాటిని ప్రత్యేకముగా నభ్యసించుపక్షమునకు చాలకాలము పట్టును. చాల ప్రయాసముగాను నుండును. మనోనాశము నభ్యసించు నెడల మనస్సు ఒకటియే యయినందున త్వరగా సిద్ధించును.

అజిహ్వాత్వాదిధర్మములు స్వాయముగానే సిద్ధించును. కనుక మనోనాశమునే యభ్యసించి వాసనాక్షయమును రక్షించుకొనవలయును.

ఆక్షేపము—ఓయీ! అజిహ్వాత్వాదుల నభ్యసించిన యెడల, మనోనాశము కూడ కలుగును.

సమాధానము—కలుగును గాని మనోనాశము ముఖ్యమైనందున ముఖ్యమైన మనోనాశమును ముఖ్యముగా నభ్యసించనియెడల, అజిహ్వాత్వాదిధర్మములు ఎంత బాగుగ నభ్యసించినను స్థిరముగా నుండ నేరవు గనుక వాసనాక్షయరక్షకొఱకైన మనోనాశమునే ముఖ్యముగా నభ్యసింపవలయును. కనుకనే మనస్సు ముఖ్యముగా నశింపఁజేయఁదగినది యని జనకునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. సహస్రాంకురశాఖాత్మ ఫలపల్లవశాలినః,
అస్య సంసారవృక్షస్య మనోమూలమితి స్థితమ్.

తా. అనేకవేల మొలకలు, కొమ్మలు, ఫలములు, చిగుళ్లు, పుష్పములు గలిగి వృద్ధినొందుచున్న యీసంసారవృక్షమునకు మనస్సనునది మూలమని తెలియఁదగినది.

ఈసంసారము 'వృశ్చనాద్వృక్షః = ఛేదింపఁదగినది' యగుటంజేసిన వృక్షము అనిచెప్పఁబడినది. ఇట్టి సంసారవృక్షమునకు అవిద్యాకామకర్మవాసనావిశిష్టమైన యవ్యాకృతము (మాయ) బీజము. జ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తులతోఁగూడియుండి సమష్టిలింగశరీరాభిమానియై ప్రథమజీవుండగు హిరణ్యగర్భుఁడు అంకు

రము. సమస్తమైన వ్యష్టిజీవులయొక్క లింగశరీరములు కొమ్మలు. తృష్ణయనునది జలసేకము. బుద్ధీంద్రియవిషయములు చిగుళ్లు. శ్రుతిస్మృతిన్యాయవిద్యలయొక్క ఉపదేశములు ఆకులు. యజ్ఞదానాదికర్మములు పుష్పములు. భిన్నభిన్నరుచిగల జంతువులచేత ననుభవింపఁబడు అనంతసుఖదుఃఖములు ఫలములు. సాత్త్వికరాజసతామసభేదభిన్నములయిన కర్మవాసనలు ఊడలు. సత్యలోకాదిలోకములు గూడులు. ఆయాలోకములయం దుండు బ్రహ్మాదిజీవులు పక్షులు. ఆయాభూతములు సుఖదుఃఖాదుల ననుభవించు కాలములో చేయు హర్షశోకాదిశబ్దములును నృత్యగీతవాదిత్రాదిశబ్దములును పక్షులచేత చేయఁబడు వైరాగ్యపూర్వకాద్వైతబ్రహ్మజ్ఞానముచేత ఛేదింపఁబడును గనుకనే వృక్షమని వ్యవహరింపఁబడినది.

శ్లో, సంకల్ప మేవతన్మన్యే సంకల్పోపశమేన తత్,
శోషయామి యథాశోషమేతి సంసారపాదపః.

తా. మనస్సును సంకల్పమనియే తలఁచెదను. సంకల్పమును శమింపఁజేసి మనస్సును శోషింపఁజేసెదను. మనస్సు శోషింపఁగానే సంసారవృక్షము శోషించి క్రమముగా నశించును.

శ్లో. ప్రబుద్ధోఽస్మి ప్రబుద్ధోఽస్మి దృష్టశ్చోరో మయాత్మనః,
మనో నామ నిహన్మ్యేనం మనసాఽస్మి చిరం హతః. అని.

తా. నేను నిశ్చయముగా తెలుసుకొన్నాను. నన్ను దొంగిలించుకొనిపోవు మనస్సనుదొంగను జూచినాను. ఈదొంగను,

ఇఁకను చంపి వేయుదును. ఈమనస్సుచేతనే చిరకాలమునుండి బాధింపఁబడితిని.

వసిష్ఠమహాముని చేత కూడ నీయర్థము చెప్పఁబడినది.

శ్లో. అస్య సంసారవృక్షస్య సర్వోపద్రవదాయినః,
ఉపాయ ఏక ఏవాస్తి మనసస్స్వస్య నిగ్రహః.

తా. సమస్తమయిన ఉపద్రవములను కలుగఁజేయు సంసారమను నీవృక్షమును నశింపఁజేయుటకు తనయొక్క మనస్సును నిగ్రహించుట యొకమంచి యుపాయము. మఱియొక యుపాయము సంసారవిషవృక్షమును నశింపఁజేయుటకు లేదు.

శ్లో. మనసోఽభ్యుదయో నాశో మనోనాశో మహోదయః,
జ్ఞో మనోనాశమభ్యేతి మనోఽజ్ఞస్య హి శృంఖలా.

తా. మనస్సు వృద్ధిఁబొందుటయే నాశము. అనఁగా మనస్సు విషయములయందు వ్యాపించి ఉత్తరోత్తర మభివృద్ధినొందుచుండఁగా మనుష్యుఁడు సంసారమందు బడి నశించిపోవును గనుక మనస్సు వృద్ధి నొందుటయే నాశ మని భావము. మనస్సుయొక్క నాశమే అత్యంతాభివృద్ధి. అనఁగా మనస్సు నశించినతోడనే సకలసంసారదుఃఖములు నశించును గనుక మనోనాశమే అభివృద్ధి యని తాత్పర్యము. తత్త్వజ్ఞానియొక్క మనస్సు నశించిపోవును. జ్ఞానశూన్యునిమనస్సు వానికి సంకెల వలె బంధకముగా నుండును.

శ్లో. తావన్నిశీథవేతాళా వల్గంతి హృది వాసనాః,
ఏకతత్త్వదృఢాభ్యాసా ద్యావన్న విజితం మనః.

తా. ఎంతవఱకు అద్వితీయ బ్రహ్మతత్త్వము నభ్యసించి మనస్సు నిగ్రహింపఁబడదో అంతవరకు కామక్రోధాది మలినవాసనలు అర్ధరాత్రమునందుఁ బిశాచములవలె హృదయమునందు విహరించుచుండును. నిగ్రహింపఁబడినతరువాత సూర్యోదయానంతరమందుఁ బిశాచములు పరుగెత్తిపోవునట్లు మలినవాసన లన్నియు నివర్తించును

శ్లో. ప్రక్షీణచిత్తదర్పస్య నిగృహీతేంద్రియద్విషః,
పద్మిన్య ఇవ హేమంతే క్షీయంతే భోగవాసనాః.

తా. చిత్తముయొక్క యావద్దర్పమును నశింపఁజేసి ఇంద్రియము లనుశత్రువుల గెలిచి స్వాధీనములో నుంచుకొన్న పురుషునకు హిమవంతఋతువునందు తామరతీఁగెలవలె విషయభోగవాసనలు నశించిపోవును.

శ్లో. హస్తం హస్తేనసంపీడ్య దంతైర్దంతాన్విచూర్ణ్య చ,
అంగాన్యంగైస్సమాక్రమ్య జయేదాదౌ స్వకం మనః.

తా. మనస్సును జయించుట నిండ కష్టము గనుక గొప్ప ప్రయత్నమును జేసి చేతులతోఁ జేతులను నలిపి దంతములతో దంతములను కొఱికి పాదాద్యవయవములను ఆయా యవయవములతో త్రొక్కిపట్టి మహాకోపముతో మనస్సును ముందుగా జయింపవలయును.

శ్లో. ఏతావతి ధరణితలే సుభగాస్తే సాధుచేతనాః పురుషాః,
పురుషకథాసు చ గణ్యా న జితా యే చేతసా స్వేన.

తా. ఏపురుషులు తమమనస్సుచేత జయింపఁబడక యుండిరో, ఆపురుషులే యీయావత్తుభూమండలములో మంచి

వారుగా యోగ్యమయినజ్ఞానము గలవారుగా యోగ్యపురుషు లయొక్క వృత్తాంతమును చెప్పుకొనుసభలయందు ముందుగా నెంచఁదగినవారుగా నుందురు.

శ్లో. హృదయబిలే కృతకుండల ఉల్బణకలనావిషో మనోభుజగః,
యస్యోపశాంతి మగమచ్చంద్రవదదితం తమవ్యయం వందే.

తా. హృదయమను పుట్టలో చుట్ట చుట్టుకొనియుండి సర్వానర్థకల్పన యను విషమును గ్రక్కుచుండు మనస్సర్పము ఎవనికి నశించిపోయెనో, అతఁడు చంద్రబింబమువలె దినదినమును అభివృద్ధిఁజెందుచుండును. ఎప్పటికిని వినాశము లేకయుండును. అట్టిమహానుభావునికొఱకు నమస్కరించెదను.

శ్లో. చిత్తం నాభిః కిలాస్యేదం మాయాచక్రస్య సర్వతః,
స్థీయతే చేత్తదాక్రమ్య తన్న కించిత్ప్రబాధతే. అని.

తా. మనస్సు మాయ యనుచక్రమునకు నాభివంటిది. అనఁగా కుండవంటిది. ఇట్టిమనస్సును బిగబట్టి యుంటే, కుండను గట్టిగా పట్టియుండు చక్రము తిరుగనట్టు మాయ యేయనర్థమును చేయఁజాలదు. శ్రీగౌడపాదాచార్యులవారును ఈయర్థమును చెప్పియున్నారు.

శ్లో. మనసో నిగ్రహాయత్తమభయం సర్వయోగినామ్,
దుఃఖక్షయః ప్రబోధశ్చాప్యక్షయా శాంతిరేవ చ. అని.

తా. సకలమయిన యోగులకు విదేహకైవల్యము సర్వదుఃఖక్షయము, బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము, జీవన్ముక్తి ఇవియన్నియు మనోనిగ్రహముచేతనే కలుగుచున్నవి. కనుక మనస్సును ముఖ్యముగా జయించి స్వాధీనపఱచుకొనవలయును.

భగవద్గీతలయందు అర్జునునిచేత కూడఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. చంచలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవద్దృఢమ్,
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్. అని.

తా. మనస్సు స్వభావముతోడనే మిక్కిలి చపలమయి నది. దేహేంద్రియాదులనుగూడ క్షోభింపఁజేయునదియు, విచారముచేతఁగూడ జయించుటకు అశక్యమయినదియు, విషయవాసనలతో చుట్టఁబడి యున్నందున భేదింపశక్యము కానిదియుఁ గనుక నాకాశమునందు సంచరించువాయువును ప్రతిబంధించుటకేప్రకారము శక్యము కాదో యాప్రకారమే మనస్సునుకూడ ప్రతిబంధించుటకు శక్యము కాదు. ఈవాక్యము హఠయోగముచేత మనస్సును నిగ్రహించుటకు శక్యము కాదని చెప్పుచున్నది కనుక మృదుయోగముచేత మనస్సు నిగ్రహింపఁబడును.

ఈయర్థము వసిష్ఠునిచేతఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఉపవిశ్యోపవిశ్యైకచిత్తకేన ముహుర్ముహుః,
న శక్యతే మనో జేతుం వినా యుక్తిమనిందితామ్.

తా. సర్వజనస్పృహణీయమైన మంచియుపాయము లేకయే స్థిరమైన స్వస్తికపద్మకాద్యాసనములయందుఁ గూర్చుండి మాటిమాటికి నేకతత్త్వాభ్యాసముచేయుటచేత మనస్సు జయింపఁబడదు. మృదువైన యుపాయముచేత జయింపఁబడును.

శ్లో. అంకుశేన వినా మత్తో యథా దుష్టమతంగజః,
విజేతుం శక్యతే నైవ తథా యుక్త్యా వినా మనః. అని.

తా. మదించినయేనుఁగు అంకుశము లేకుండఁ గేవలబలాత్కారముచేత నేప్రకారము స్వాధీనము కానేరదో యా

ప్రకారమే ఉపాయము లేక కేవలహఠయోగముచేత మనస్సు స్వాధీనము కానేరదు.

శ్లో. మనోవిలయహేతూనాం యుక్తీనాం సమ్యగీరణమ్,
వసిష్ఠేన కృతం తావత్తన్నిష్ఠస్య వశే మనః.

తా. మనోజయమునకుఁ గొన్నికారణములను వసిష్ఠమహాముని చెప్పియున్నారు. ఆకారణముల ననుష్ఠించువారికి మనస్సు స్వాధీనమైయుండును.

శ్లో. హఠతో యుక్తితశ్చాపి ద్వివిధో నిగ్రహో మతః,
నిగ్రహో ధీక్రియాక్షాణాం హఠో గోళకనిగ్రహాత్.

తా. మనస్సును నిగ్రహించుటకు హఠ మని యుక్తి యని రెండుసాధనములు కలవు. ఇందులో జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములయొక్క గోళములను నిగ్రహించుటచేత తత్తదింద్రియముల నిరోధించుట హఠ మని చెప్పఁబడును. ముందు చెప్పఁబోవు సాధుసంగమాద్యుపాయములచేత నింద్రియములు నిరోధించుట యుక్తి యనఁబడును.

శ్లో. కదాచిజ్జాయతే కశ్చిన్మనస్తేన విలీయతే,

తా. ఈరెండుసాధనములలో నొకపురుషున కొకసాధనము సంభవించును. దానిచేతనే మనస్సు లయము నొందును.

శ్లో. అధ్యాత్మవిద్యాధిగమః సాధుసంగమ ఏవచ,
వాసనాసంపరిత్యాగః ప్రాణస్పందనిరోధనమ్,
ఏతాస్తా యుక్తయః పుష్టా స్సంతి చిత్తజయే కిల.

తా. వేదాంతశాస్త్రగ్రంథములను చదువుకొనుట, సత్పురుషులతోటి సహవాసము చేయుట, కామక్రోధాది వాసనలను విడుచుట, ప్రాణవాయువును స్మార్తప్రాణాయామముచేత నిరోధించుట; ఇవి మొదలయినయుక్తులు చిత్తమును స్వాధీనపఱచుకొనుటకు చాలకలవు. స్మార్తప్రాణాయామ మని తాంత్రికప్రాణాయామ మని రెండువిధముల ప్రాణాయామములు కలవు. పాంతజలశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రాణాయామము తాంత్రిక మనఁబడును. దానియొక్క విశేషములను పాతంజలయోగశాస్త్రమునందే చూడవలయును. అది హఠయోగాంగము. స్మార్తప్రాణాయామ మనఁగా మన్వాదిధర్మశాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ,
త్రిః పఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామ స్స ఉచ్యతే. అని.

తా. శ్వాసప్రశ్వాసముల నిరోధించి గాయత్రీమంత్రమును ప్రణవముతోడను సప్తవ్యాహృతులతోడను శిరస్సుతోడను మూఁడు పర్యాయములు పఠింపవలయును. ఇది యొక ప్రాణాయామ మగును.

ఇట్టి ప్రాణాయామము సంధ్యావందనాదినిత్యకర్మల కంగము. ఇచ్చట చిత్తజయోపాయములలో చెప్పఁబడిన ప్రాణస్పందనిరోధ మనునది స్మార్తప్రాణాయామ మని తెలియఁదగినది. హఠయోగములో నంతర్భూతముగా నున్నందున రెండవచిత్తజయోపాయ మగుయుక్తియందు ప్రతిపాదింపఁబడిన యీప్రాణాయామము స్మార్తప్రాణాయామ మని నిశ్చయింపఁబడినది.

శ్లో. సతీషు యుక్తిష్వేతాసు హఠాన్నియమయంతి యే,
చేతస్తే దీపముత్సృజ్య వినిఘ్నంతు తమోఽంజనైః.

తా. చిత్తమును జయించుటకు నీలాటియుక్తు లనేకము లున్నప్పటికిని వీటిని ఉపేక్షించి హఠయోగముచేతనే చిత్తమును స్వాధీనపఱచుటకు నెవరు యత్నమును చేయుదురో వారు దీపమును విడిచి కాటుకచూర్ణముచేత నంధకారమును నివర్తింపఁజేయునట్టివారు. అనఁగా మృదుయోగముచేత చిత్తమును సులభముగా స్వాధీనపఱచుకోఁ దగియున్నట్లు హఠయోగము చేత స్వాధీనపఱచుకొనుటకు శక్యమైయుండదు. అనిభావము.

శ్లో. విమూఢాః కర్తుముద్యుక్తా యే హఠాచ్చేతసో జయమ్,
తే నిబధ్నంతి నాగేంద్రముస్మత్తం బిసతంతుభిః. అని.

తా. ఏపురుషులు హఠయోగముచేత చిత్తమును జయించుటకుయత్నించెదరో, వారుమదించినయేనుఁగునుతామర కాడలో నన్న దారములచేత కట్టివేయఁదలఁచిన మూర్ఖు లని చెప్పఁబడుదురు.

వా. హఠనిగ్రహమని క్రమనిగ్రహమని నిగ్రహము రెండు విధములు. చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములను,వాగాదికర్మేంద్రియములను,ఆయాగోళమును నిరోధించుటచేతఅనఁగాకన్నులు మూయుట, నోరుమూయుట మొదలగువాటిచేతనిరోధించినట్టు చిత్తమునుకూడ నిగ్రహించెదనని మూర్ఖుఁడగువానికి భ్రాంతి కలుగును కాని ఆప్రకారము చిత్తము నిరోధింపఁబడదు. చిత్తము యొక్కగోళము హృదయము. అదిశరీరములోపల నాభికి మీఁదఁ జానయెత్తున కంఠముయొక్క యెముకకు క్రిందుగానుండు

ను. ఎనిమిదిదళములుగల తామరపూవువలె నుండి అధోముఖ ముగా వ్రేలుచుండును. ఇట్టిహృదయము మూయుటకు శక్య ముగానుండదు గనుక గోళనిరోధముచేత చిత్తనిరోధము శక్య ము కానేరదు. కనుక క్రమనిగ్రహామే చిత్తనిరోధమునకు యోగ్యమయినయుపాయము. అందులోఁగూడ వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదులే ముఖ్యోపాయములు. వేదాంతశాస్త్రశ్రవణముచే త దృశ్యప్రపంచము మిథ్యయని దృక్కని చెప్పఁబడు స్వప్ర కాశచిద్రూపము సత్యమని తెలియఁబడును. అందుచేత తన కు గోచరించువిషయములను గ్రహించుటవలన ప్రయోజనము లేదని ప్రయోజనముగల చిద్రూపము తనకు గోచరించదని తె లిసి ఇంధనములు లేని వహ్నివలె చిత్తము తనంతటఁదానే క్షీ ణించిపోవును. ఈయర్థము శాస్త్రములలో వినఁబడుచున్నది.

శ్లో. యథా నిరింధనో వహ్నిః స్వయోనా వుపశామ్యతి,
తథా వృత్తిక్షయాచ్చిత్తం స్వయోనా వుపశామ్యతి. అని.

తా. ఇంధనములు లేనివహ్ని యేప్రకారము స్వకారణ మైన వాయువులో లయము నొందునో యాప్రకారమే వృ త్తులు నశించినతరువాత చిత్తము స్వకారణమయినపరమాత్మ యందు లయము నొందును.

వేదాంతశాస్త్రశ్రవణముచేత తత్త్వజ్ఞానము కలిగినప్ప టికి ఎవనికి అజ్ఞానము మరుపును బొందుచుండునో వానికి స జ్జనసహావాసమే చిత్తజయోపాయము. సత్పురుషు లగువారు తత్త్వమును మఱవకుండ మాటిమాటికి బోధించుచుందురు. ఏపురుషుఁడు విద్యామదధనమదములచేత గర్వించి సత్పురుషు

ల ననువర్తించుటకు నుత్సాహింపఁడో వానికి వెనుకఁ జెప్పిన విశేకముచేత వాసనాక్షయము నభ్యసించుటయే మనోజయోపాయము. వాసనలు నిండ ప్రబలమైనందున నెవనికి విడుచుటకు శక్యములయి యుండవో, వానికి ప్రాణాయామముచేత ప్రాణవాయువును నిరోధించుట యుపాయము. ప్రాణవాయువుయొక్క చలనము వాసనలు ఈ రెండు చిత్తమును ప్రవర్తింపఁజేయుచుండును గనుక వీటిని నిరోధించుటచేత చిత్తము శాంతించును. ప్రాణస్పందము వాసనలు ఈ రెండు చిత్తప్రవర్తకము లని వసిష్ఠ మహామునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. ద్వే బీజే చిత్తవృక్షస్య వృత్తివ్రతతిధారిణః,
ఏకం ప్రాణపరిస్పందః ద్వితీయం దృఢవాసనా.

తా. చిత్తమను వృక్షము వృత్తులను తీగెలతోఁ జుట్టఁబడియున్నది. ఇట్టి వృక్షమునకు రెండువిత్తనములు కలవు. అందులో నొకటి ప్రాణవాయుస్పందము. రెండవది దృఢమగు వాసనలు.

శ్లో. సతీసర్వగతా సంవిత్ప్రాణస్పందేన బోధ్యతే,
సంవేదనాదనంతాని తతో దుఃఖాని చేతసః. అని.

తా. లోహకారులు అనఁగా కమ్మరవాండ్లు నివురుకప్పిననిప్పును తిత్తులతో నేప్రకారముగా నూదుదురో తిత్తులతో నూదఁగా పుట్టినవాయువుచేత నగ్ని యేప్రకారము జ్వలించునో యాప్రకారమే చిత్తమున కుపాదానకారణమయిన యజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడిన జ్ఞానము ప్రాణస్పందముచేత బోధింపఁబడి చిత్తవృత్తిరూపముగాఁ బ్రజ్వలించుచుండును.

ఆచిత్తవృత్తియని చెప్పఁబడు జ్ఞానజ్వాలారూపమగు సంవేదనమువలన దుఃఖములు పుట్టుచుండును. ఇదియె ప్రాణాస్పందమను బీజముచేత చిత్తోత్పత్తిప్రకారమును దృఢవాసనయను బీజముచేత చిత్తము పుట్టుప్రకారమును వసిష్ఠమహాముని చేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. భావసంవిత్ప్రకటితా మనుభూతాం చ రాఘవ,
చిత్తస్యోత్పత్తిమపరాం వాసనాజనితాం శృణు.

తా. స్వభావజ్ఞానముచేత ప్రకటన చేయఁబడి నాచేత ననుభవింపఁబడిన చిత్తముయొక్క దృఢవాసనాజన్యమయిన యుత్పత్తిని చెప్పెదను. అనఁగా చిత్తముయొక్క యుత్పత్తి దృఢవాసనచేతకూడ కలుగును. ఇది నాయనుభవముచేతను చిత్తముయొక్క స్వభావము నాలోచించుటచేతను నిశ్చయింపఁబడినది. దీనిని విశదముగాఁ జెప్పెదను అని భావము.

శ్లో. దృఢాభ్యస్తపదార్థైకభావనాదతిచంచలం,
చిత్తం సంజాయతే జన్మజరామరణకారణం. అని.

తా. దృఢముగా నభ్యసింపఁబడిన శబ్దాదివిషయములను ముఖ్యముగా భావించుటచేత నతి చపలమయిన చిత్తము జన్మించును. ఈచిత్తమే జన్మజరామరణాదిసంసారమునకు కారణమై యుండును. ప్రాణస్పందవాసనలు చిత్తమునకు ప్రేరకములని చెప్పి పరస్పరమొకదాని కొకటియుఁ బ్రేరకమయి యుండు నని కూడ వసిష్ఠమహామునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. వాసనావశతః ప్రాణస్పందస్తేన చ వాసనా,
క్రియతే చిత్తబీజస్య తేన బీజాంకురక్రమః. అని.

తా. వాసనలచేత ప్రాణస్పందము ప్రాణస్పందముచేత వాసనలు ప్రవర్తించుచుండును. ఇదియె చిత్తబీజమునకు బీజాంకురన్యాయము. ఒకవిత్తనముచేత నొకచెట్టు పుట్టును. ఆచెట్టువలననొకబీజము పుట్టును. దానివలన మరియొకచెట్టు, దానివలన మరియొకబీజము ఈప్రకారము అనాదినుండి బీజాంకురములొకటికొకటి ప్రవర్తకములై యుండును. ఇదియె బీజాంకురన్యాయము.

ప్రాణస్పందవాసనలు పరస్పరప్రవర్తకములు గనుకనే వీటిలో నొకదానిని నశింపఁజేసినను రెండవదియు నశించును.

ఇదియును వసిష్ఠునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. ద్వే బీజే చిత్తవృక్షస్య ప్రాణస్పందనవాసనే,
ఏకస్మిఞ్చ తయోః క్షీణే క్షిప్రం ద్వే అపి నశ్యతః. అని.

తా. చిత్తవృక్షమునకు ప్రాణస్పంద మని వాసన లని రెండుబీజములు కలవు. వాటిలో నొకటి నశించినా రెండుకూడ నతిశీఘ్రముగా నశించును.

ప్రాణస్పందవాసనలు నశించునుపాయము నశించినతరువాత కలుగుఫలమును వసిష్ఠునిచేతనే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. ప్రాణాయామదృఢాభ్యాసై ర్యుక్త్యా చ గురుదత్తయా,
ఆసనాశనయోగేన ప్రాణస్పందో నిరుధ్యతే.

తా. రేచకపూరకకుంభకము లను ప్రాణాయామములను దృఢముగా నభ్యసించుటవలన గురువుచే చూపింపఁబడిన యుక్తివలన పద్మాసన కూర్మాసనాది సుఖాసనాభ్యాసమువలన

శుద్ధమై మితమయిన ఆహారమును పుచ్చుకొనుటవలన ప్రాణవాయువుయొక్క చలనము నిరోధింపఁబడును.

శ్లో. అసంగివ్యవహారిత్వాద్భవభావనవర్జనాత్,
శరీరనాశవర్తిత్వాద్వాసనా న ప్రవర్తతే.

తా. లౌకికవైదికకర్మల ననుష్ఠించునపుడు కర్తృత్వాభిమానము ఫలాభిలాషయునులేకుండ వ్యవహరించుటవలన సాంసారికఫలముల నాలోచింపకపోవుటవలన శరీరము నశించునని విచారించుటవలన వాసనలు ప్రవర్తింపక నిలిచిపోవును.

శ్లో. వాసనాసంపరిత్యాగాచ్చిత్తం గచ్ఛత్యచిత్తతాం,
ప్రాణస్పందనిరోధాచ్చ యథేచ్ఛసి తథా కురు.

తా. వాసనలను విడుచుటవలనఁగాని ప్రాణాయామము నభ్యసించి ప్రాణవాయువును నిరోధించుటవలనఁగాని చిత్తము నశించును. ఓరామా! యీరెంటిలో నీకు దేనియందు రుచి కలదో దాని నాచరింపుము.

శ్లో. ఏతావన్మాత్రకం మన్యే రూపం చిత్తస్య రాఘవ,
యద్భావనం వస్తునోఽంత ర్వస్తుత్వేన రసేన చ.

తా. శబ్దాదిపదార్థములను వాస్తవము లని సుఖరూపము లని హృదయమందు భావించుటయే చిత్త మని తలఁచెదను. ఇంతకు అతిరిక్తమగు రూపము చిత్తమున కున్నట్లు కనుపడదు.

శ్లో. యదా న భావ్యతే కించి ద్ధేయోపాదేయరూపి యత్,
స్థీయతే సకలం త్యక్త్వా తదా చిత్తం న జాయతే.

తా. పురుషుఁడు త్యాజ్యము లగు కంటకాదిపదార్థములను గ్రాహ్యము లగు చందనాదిపదార్థములను అన్నిటిని నాలోచించుట లేకయే సర్వమును విడిచి యెప్పు డుండునో అప్పుడు చిత్తము జన్మింపక యుండును.

శ్లో. అవాసనత్వాత్సతతం యదా న మనుతే మనః,
అమనస్తా తదోదేతి పరమోపశమప్రదా. అని.

తా. వాసనలు లేకపోవుటవలన మనస్సు ఎప్పుడు విషయముల నాలోచింపక యుండునో, అప్పుడు సర్వాధికమైన శాంతిని కలుగఁజేయు అమనస్కత కలిగెనని తెలియవలయును.

అమనస్కత కలుగనిపక్షమందు శాంతి కలుగదనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో. చిత్తక్షయాదృధాక్రాంతం న మిత్రాణి న బాంధవాః,
శక్నువంతి పరిత్రాతుం గురవో న చ మానవాః. అని.

తా. చిత్తక్షయము అనఁగా అమనస్కత. దీనితోఁ గూడుకొననివానిని మిత్రులు గాని బంధువులు గాని గురువులు గాని ఇతరులయిన దయాళు లగుమనుష్యులు గాని రక్షింపఁ జాలరు. అనఁగా పరమశాంతియను మోక్షము నియ్యఁజాలరని భావము.

ప్రాణవాయువును నిరోధించు నుపాయమును చెప్పు నప్పుడు ఆసనమును, అశనవిశేషమును అభ్యసింపవలయు నని చెప్పినవాటిలో ఆసనముయొక్క లక్షణమును, ఉపాయ

మును, ఫలమును మూడుసూత్రములచేత పతంజలిమహాముని ప్రతిపాదించియున్నారు.—

సూ. స్థిరసుఖమాసనమ్.
సూ. ప్రయత్నశైథిల్యానంతసమాపత్తిభ్యామ్.
సూ. తతోద్వంద్వానభిఘాతః. అని.

తా. దేహవిన్యాసరూపము లగు పద్మకస్వస్తికాద్యాసనములలో నెవనికి నేయాసనమువలన దేహచలనము లేకుండ స్థిరమైయుండునో, అవయవములకు పీడ లేకుండ సుఖము కలిగియుండునో, అదియే వానికి ముఖ్యమయిన యాసనము. ఇట్టి యాసనమునకు ప్రయత్నశైథిల్యము లోకసిద్ధ మగు నుపాయము. అనఁగా దూరమార్గము నడుచుటయందు గృహకృత్యములయందు తీర్థయాత్రలయందు తీర్థస్నానములయందు యాగహోమాదులయందు ఇవి మొదలయిన వాటియందుఁ గల ఉత్సాహమును విడువవలయును. ఇందువలన స్థిరమైన యాసనముసిద్ధించును. అనిభావము. గమనాదులయందు ఉత్సాహమును విడువనియెడల నాయుత్సాహము శరీరమును బలాత్కారముగా లేవఁదీసి తత్తత్కార్యములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయును. అందువలన స్థిరమైన యాసనము సిద్ధింప నేరదు. సహస్రఫణములచేత భూమిని ధరించి స్థిరముగానిలిచియుండు శేషుఁడను, అనంతుఁడను నేనే యనుదృఢధ్యానము శాస్త్రసిద్ధమగు నుపాయము. ఇట్టి ధ్యానమువలన స్థిరాసనము సిద్ధించుటకు సాధనమయిన పుణ్యశేష ముద్భవించును. ఆపుణ్యమువలన స్థిరాసనము

సిద్ధించును. ఆసనము సిద్ధించిన తరువాత శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖ మానావమానాదిద్వంద్వసహనము కలుగును.

అని మూడు సూత్రములకు క్రమముగా నర్థము. ఇందులో మొదటిసూత్రమువలన ఆసనముయొక్క లక్షణము, రెండవ సూత్రమువలన ఉపాయము అనఁగా సాధనము, మూడవసూత్రమువలన ఆసనముయొక్క ఫలమును చెప్పఁబడినది.

ఇట్టి ఆసనమును గూర్చి యోగ్య మయినదేశము శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినది.

శ్రు. వివిక్తదేశే చ సుఖాసనస్థ శ్శుచిస్సమగ్రీవశిరశ్శరీరః. అని.

తా. జనశూన్యమయిన ప్రదేశమందు పద్మకస్వస్తికాద్యాసనములలో తనకు నేది సుఖకర మయిన యాసనమో, యట్టి యాసనముతో కూర్చుండి బాహ్యాభ్యంతరశౌచములు కలవాఁడై కంఠమును, శిరస్సును, శరీరమును సమముగానుంచి యోగము నభ్యసింప వలయుననిభావము.

శ్రు. "సమే శుచౌ శర్కరావహ్నివాలుకావివర్జితే, శబ్దజలాశయాదిభిః, మనోనుకూలేన చ చక్షుపీడనే గుహా నివాతాశ్రయణే ప్రయోజయేత్" అని.

మఱియొక శ్రుతియును ఆసనమునకు యోగ్యమయిన దేశమును చెప్పుచున్నది.

తా. నిమ్నోన్నతములు లేకుండ సమానముగా నుండునదియు స్వభావమువలనఁగాని, మార్జనాదిసంస్కారములవలనఁగాని పరిశుద్ధమయినదియు సన్నరాలు వేడిమి ఇసుక కర్ణ

కఠోరము లగుశబ్దములు అతిశైత్యము ఇట్టిదోషములు లేనిదియు, దోమలు మొదలగు జంతువులు లేనిదియు విశేషవాయువు ప్రసరించనిదియునైన పర్వతగుహా నదీతీరము మొదలయిన ప్రదేశములయందు యోగము నభ్యసింపవలయునని భావము.

ఇందుచేత ఆసనయోగము వివరింపఁబడినది. ఇఁకను అశనయోగము వివరింపఁబడును. అశనమనఁగా మితాహారము.

శ్లో. అత్యాహారమనాహారం నిత్యం యోగీ వివర్జయేత్.

అను స్మృతి ఆహారమును అధికముగా పుచ్చుకొనుట? సుతరాం ఆహారమును పరిత్యజించుట యీ రెండు యోగికి పనికిరావని చెప్పచున్నది.

భగవద్గీతలయొక్క షష్ఠాధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి న చైకాంతమనశ్నతః,
నచాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున.

తా. ఆహారము నెక్కువగా పుచ్చుకొన్నను, బొత్తిగా నాహారమును మానినను, అధికముగా నిద్రించినను, బొత్తిగా నిద్రను మానినను, యోగము సిద్ధింపదని భావము.

శ్లో. యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు,
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా. అని.

తా. ఉచితమైన యాహారము, ఉచితమైన సంచారము, లౌకిక వైదికకర్మలయందు యథోచితముగా వ్యవహారము, యథోచితమగునిద్ర, యథోచిత మగు జాగరణము, ఇవి కల

వానికి యోగము సర్వదుఃఖముల నివర్తింపఁజేయు నని భావము.

పద్మక స్వస్తికాద్యాసనముల నభ్యసించినపురుషునకు ప్రాణాయామమువలన మనోనాశము కలుగు నని శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులో చెప్పఁబడియున్నది.

శ్రు. త్రిరున్నతం స్థాప్య సమం శరీరం హృదీంద్రియాణి మనసా సన్నివేశ్య, బ్రహ్మోడుపేన ప్రతరేత విద్వాన్ స్రోతాంసి సర్వాణి భయావహాని. అని.

తా. కంఠమును, శిరస్సును, మధ్యకాయమును, ఈమూటిని ఉన్నతముగా సమముగానుంచి మనస్సుతోఁగూడ చక్షురాదీంద్రియములను హృదయపుండరీకమునందుఁ జేర్చి ఆ హృదయపుండరీకమునం దుండు పరమాత్మను ధ్యానించుచు, అట్టి పరమాత్మధ్యానమను తెప్పచేతనే భయసంపాదకము లగు సంసారనదులను బ్రహ్మనిష్ఠుఁడగు పురుషుఁడు దాఁటవలయును.

శ్రు. ప్రాణాన్ ప్రపీడ్యేహ స యుక్తచేష్టః క్షీణే ప్రాణే నాసికయోః శ్వసీత, దుష్టాశ్వయుక్తమివ వాహమేనం విద్వాన్ మనో ధారయేతాప్రమత్తః. అని.

తా. బ్రహ్మధ్యానాభ్యాసముచేయు పురుషుఁడు ఉచితమైన యాహారవిహారములు కలవాఁడై రేచకపూరకకుంభకములచేత ప్రాణవాయువులను నిరోధించి ప్రాణము క్షీణించిన తరువాత నాసికారంధ్రములద్వారా నెమ్మదిగా శ్వాసమును వదలవలయును. తరువాత దుష్టాశ్వములను కట్టిన రథమును

బహుజాగ్రతగా నడిపించునట్లు మనస్సును ఇంద్రియములతోఁ కూడ ప్రమాదము లేకుండ కనిపెట్టి నడిపించవలయును. అనఁగా అహింసాబ్రహ్మచర్యాదిసాధనముల నభ్యసించినతరువాత పద్మకస్వస్తికాద్యాసనములలో నొకదానియందు నిలిచి రేచక పూరక కుంభకములను ప్రాణాయామములచేత ప్రాణవాయువును నిరోధించి మనస్సును, ఇంద్రియములను ప్రత్యాహారముచేత స్వాధీనపఱచుకొని పరమాత్మస్వరూప పర్యాలోచన నాచరింపుచు బహుజాగ్రతగా నుండవలయును.

వా. యోగి యగువాఁడు రెండువిధములు. ఒకఁడు విద్యామదధనమదాద్యసురసంపదకలవాఁడు, మఱియొకఁ డది లేనివాఁడును. వీరిలో రెండవవానికి బ్రహ్మధ్యానమునలన మనస్సు నిగ్రహింపఁబడఁగా, తదధీన మైన ప్రాణవాయువుకూడ నిరోధింపఁబడును. అట్టియధికారి నుద్దేశించి "త్రిరున్నతం స్థాప్య" యనుశ్రుతి ప్రవర్తించినది. రెండవవానికి ప్రాణాయామాభ్యాసమువలన ప్రాణము నిరోధింపఁబడగా తదధీనసిద్ధిక మైన మనస్సుకూడ నిరోధింపఁబడును. ఇట్టి అధికారి నుద్దేశించి "ప్రాణాన్ ప్రపీడ్యేహ" యనుశ్రుతి ప్రవర్తించినది. అనఁగా ప్రాణస్పందము మనస్పందమునకును, మనస్పందము ప్రాణస్పందమునకును కారణమై యుండును. కనుక బ్రహ్మధ్యానాభ్యాసమువలన మనస్సును నిరోధించెనా, ప్రాణస్పందము తనంతట తానే నిరోధింపఁబడును. ప్రాణాయామాభ్యాసమువలన ప్రాణమును నిరోధించెనా, మనస్పందము తనంతట తానే నిలిచిపోవును. అయితే విద్యామదధనమదాదిమలిన

వాసనలు లేనివానికి ధ్యానాభ్యాసము సుకరమైయుండును. అవి కలవానికి సాధుసంగమసచ్ఛాస్త్రశ్రవణపూర్వముగా సాధింపఁదగిన ధ్యానాభ్యాసము దుష్కరమైనందున ప్రాణాయామాభ్యాసముచేయవలసియుండును అని తాత్పర్యము.

ప్రాణమును నిరోధింపవలసినప్రకారము ముందు చెప్పఁబడును. ఇట్టి ప్రాణనిరోధమువలన మనస్సుయొక్క వ్యాపారములయినవిద్యామద ధనమదాదులు నిరోధింపఁబడును. ప్రాణనిరోధమువలన చిత్తదోషములు నిరోధింపఁబడు నను నర్థమందు దృష్టాంతము ఒకచోట చెప్పఁబడినది.

శ్రు. యథా పర్వతధాతూనాం దహ్యంతే దహనాన్మలాః,
తథేంద్రియకృతా దోషా దహ్యంతే ప్రాణనిగ్రహాత్. అని.

తా. పర్వతములయం దుండు రజతాదిధాతువులయొక్క అసారాంశములు ఏప్రకారముగా నగ్నివలన దహింపఁబడునో యాప్రకారమే ఇంద్రియములయొక్క దోషములు ప్రాణవాయునిరోధమువలన దహింపఁబడు నని యర్థము.

ఈయర్థమందు ఉపపత్తి వసిష్ఠమహాఋషిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. యః ప్రాణపవనస్పందశ్చిత్తస్పందస్స ఏవ హి,
ప్రాణస్పందక్షయే యత్నః కర్తవ్యో ధీమతోచ్చకైః. అని.

తా. ప్రాణవాయువుయొక్క స్పందమే మనస్స్పందము కాని వేఱుకాదు గనుక ప్రాణస్పందమును నిరోధించుటయందు బుద్ధిమంతుఁడగువాఁడు విశేషప్రయత్నమును జేయవలయును.

18

వా. మనస్సు, వాక్కు, చక్షుస్సు మొదలైన యింద్రియముల కధిష్ఠానదేవతలు చంద్రాగ్నిసూర్యాదులు. వీరు తమ తమవ్యాపారములగు మనన ప్రవచన దర్శనాదులను నిరంతరముగాఁజేయుదు మని వ్రతము నవలంబించి శ్రమ యను మృత్యువువలన నాక్రమింపఁబడిరి. అనఁగా వాగాదీంద్రియములు ప్రవచనాదివ్యాపారములను కొంతకాలము చేయఁగా వాటికి శ్రమ కలిగె నని భావము. ప్రాణము తనవ్యాపారమును జేయు నప్పు డామృత్యువు దాని నాక్రమింపలేక పోయెను. కనుక నే నిరంతరముగా నుచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసములను ప్రాణము చేయుచు న్నప్పటికి శ్రమను పొందక పోయెను. అప్పుడు ఇంద్రియాధిష్ఠానదేవత లందఱు నాలోచించి ముఖ్యప్రాణములోఁ బ్రవేశించిరి. అనఁగా ఇంద్రియము లన్నియు ముఖ్యప్రాణాధీనవృత్తులు కలవై యుండె నని భావము.

ఈయర్థము బృహదారణ్యశాఖయందుఁ జెప్పఁబడియు న్నది.—

శ్రు. అయం వై నః శ్రేష్ఠో యః సంచరంశ్చాసంచరంశ్చ న వ్యథతే యో న రిష్యతి హంతాస్యైవ సర్వే రూపమసామ ఇతి. ఏతస్యైవ సర్వే రూపమభవన్ తస్మాదేత ఏతే నాఖ్యాయంతే ప్రాణా ఇతి.

తా. వాగాదీంద్రియము లన్నియు నాలోచించి „యేది ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసరూపముగా సంచరించుచున్నప్పటికి వ్యథను గాని నాశమునుగాని పొందదో, అట్టి ప్రాణమే మనలో శ్రేష్ఠమైయున్నది. మనమందఱుము నీ ప్రాణముయొక్క రూపముగానే ఉండుదము" అని నిశ్చయించి, అన్నియు ముఖ్యప్రాణము

యొక్క రూపముగానుండెను. అనఁగా ముఖ్యప్రాణాధీనవ్యాపారములు కలవై యుండెను. కనుకనే వాగాదీంద్రియము లన్నియు ప్రాణము లని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. అని శ్రుతుల యొక్క భావము.

ఇంద్రియము లన్నియు ముఖ్యప్రాణాధీనవ్యాపారములు కలవై యున్నవి. అని బృహదారణ్యములోని యంతర్యామిబ్రాహ్మణములో సూత్రాత్మను నిరూపించునప్పుడు చెప్పఁబడినది.

శ్రు. వాయుర్వై గౌతమ తత్సూత్రం వాయునా వై గౌతమ సూత్రేణాయం చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని సందృబ్ధాని భవంతి. తస్మాద్వై గౌతమపురుషం ప్రేతమాహుర్వ్యస్రంసిషతాస్యాంగానీతి. అని.

శ్రు. వాయునా వై గౌతమ సూత్రేణ సందృబ్ధాని భవంతి. అనియు.

తా. జనకసభలో బ్రహ్మవేత్త యగు యాజ్ఞవల్క్య మహామునితో మునులందఱువాదముచేయునప్పుడు ఉద్దాలకుఁడనునొకముని యాజ్ఞ్యవల్క్యమహామునిని గూర్చి ఓయాజ్ఞ్యవల్క్య; నేను మద్రదేశమునందు పతంజలియను బ్రాహ్మణుని యొక్కగృహములో యజ్ఞవిద్యను అభ్యసించుచుంటిని. అప్పుడాపతంజలిభార్యయొకగంధర్వగ్రహముచేత పట్టుకోఁబడియుండెను. ఆగంధర్వగ్రహమును నేను నాసహాధ్యాయులు నీవెవఁడవని అడిగితిమి. అందు కాగ్రహము కబంధుఁడను నామము కలవాఁడ నని చెప్పి మమ్మును మాయుపాధ్యాయుఁడగు పతంజలిని గూర్చి యీలోకము, పరలోకము, సకలభూతములు దేనిచేత

ధరింపఁబడియున్నవో అట్టి సూత్రాత్మను నెఱుఁగుదురా యని అడిగెను. మా యుపాధ్యాయుఁ డగు పతంజలి నేనెఱుఁగ నని చెప్పెను. తిరిగి ఆ గంధర్వగ్రహము ఈలోకమును, పరలోకమును, సకల మయినభూతములను ఎవఁడు లోపలనుండి సకల కార్యములయందు నియమించుచుండునో, అట్టి అంతర్యామిని నెఱుఁగుదువా యని అడిగెను. మా యుపాధ్యాములు అంతర్యామిని కూడ నెఱుఁగ నని చెప్పెను. అంతట నాగంధర్వగ్రహముచే నడిగిన సూత్రమును అంతర్యామిని యెవ్వఁ డెఱుఁగునో, వాఁడే బ్రహ్మవేత్త యని లోకవేత్త యని వేదవేత్తయని చెప్పఁబడు నని చెప్పి ఆసూత్రాత్మను అంతర్యామిని మాకు చెప్పెను. అందుచేత నే నాసూత్రాంతర్యాములను తెలిసియున్నాను. ఓయాజ్ఞవల్క్య, నీకు ఆసూత్రమునుగూర్చి అంతర్యామిని గూర్చి యేమైనను తెలిసియుండెనా సరే, తెలియక యుండి బ్రహ్మవేత్తలకు దక్షిణగా నుంచఁబడిన యీగోకదంబమును నీవు గ్రహించితివా, నీశిరస్సు పగిలిపోవు నని అడిగెను. అందులకు యాజ్ఞవల్క్యమహాముని ఓయుద్దాలకా ఆగంధర్వగ్రహము మీకు చెప్పిన సూత్రమును అంతర్యామిని నేనెఱుఁగుదును అని యీప్రకారము చెప్పసాగెను.

గంధర్వగ్రహముచేతఁ జెప్పఁబడిన సూత్రము వాయువు. ఈవాయువు ఆకాశమువలెనే సూక్ష్మమయినదియు, సర్వభూతములను ధరించునదియును సప్తదశావయవాత్మకమై సమష్టివ్యష్టిరూపమయిన లింగమే యీవాయువుయొక్క శరీరము.

అనఁగా వాక్పాదపాణిపాయూపస్థ లను కర్మేంద్రియ ములైదు, త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణము లను జ్ఞానేంద్రియము లయిదు మనస్సు, బుద్ధి, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లను పంచత న్మాత్రలు ఈపదునేడింటితో చేరిన లింగశరీరమగు సూత్రాత్మ యను వాయువుయొక్క శరీరము పురాణములోఁ జెప్పిన నలు వదితొమ్మిది మారుతస్కంధములు దీనివికారములు. ఇట్టి వాయు వను సూత్రముచేతనే యీలోకము పరలోకము సమస్తభూత ములు ముత్యములయందు దారము కూర్చఁబడియున్నట్టు కూ ర్చఁబడి యున్నవి.

వాయువను సూత్రముచేతనే సర్వము కూర్చఁబడియు న్నది గనుకనే మృతినొందినపురుషునివలన సూత్ర మను వ్యష్టి వాయువు తొలఁగిపోయినందున అట్టిపురుషునియొక్క అవయ వములు దారము తెగిపోయినముత్యములవలె శిథిలములైన వని లోకులవలనఁ జెప్పఁబడును. అని యాజ్ఞవల్క్యమహాముని చె ప్పఁగా నుద్దాలకుఁడు సూత్రాత్మను చెప్పితివి యిఁకను అంతర్యా మిని చెప్పుదువు గాక అని ప్రశ్నచేయఁగా విస్తారముగా నంత ర్యామిస్వరూపమును జెప్పెను.

కనుక ప్రాణము,మనస్సు ఈరెండు నొకటిగా నున్నందు న ప్రాణమును నిరోధింపఁగా మనస్సు కూడ నిగ్రహింపఁబడును.

ఆక్షేపము——ఓయీ ప్రాణమనస్సులు రెండు కూడ చలించుచుండును గనుక నొకదానిని నిరోధించితే రెండవదికూడ నిరోధింపఁబడు నని చెప్పుట యుక్తము కాదు. సుషుప్తిదశలో

ప్రాణము చలించుచున్నప్పటికి మనస్సుయొక్క చలనము కనుఁ పడ లేదు గదా.

సమాధానము—సుషుప్తిదశలో మనస్సు ప్రాణము లో లయించిపోవును. అందుచేతనే మనస్సుయొక్క చలనము వేరుగాఁ గనుపడదు. జాగ్రద్దశలో మనస్సు ప్రాణములోనుండి తొలఁగి వేఱుగానుండును గనుక ప్రాణచలనమనశ్చలనములు వేఱువేఱుగా గనుపడుచుండును. అట్టిదశలో నొకదాని యొక్క నిరోధముచేత రెండవది కూడ నిరోధింపఁబడును.

ఆక్షేపము—ఓయీ "ప్రాణాన్ ప్రపీడ్య" యను శ్రుతి యందు ప్రాణములు క్షీణించినతరువాత నాసికారంధ్రముల ద్వారా నెమ్మదిగా శ్వాసమును విడువవలయు నని చెప్పుట విరుద్ధముగా నున్నది.

ప్రాణము క్షయించుట యనఁగా మరణమే కదా. అట్టి మరణదశలో శ్వాసము కనుపడుట లేదు. శ్వాసము కనుపడు చుండఁగా, ప్రాణము క్షీణించుట లేదు గదా? కనుక నిదివిరుద్ధము.

సమాధానము—ప్రాణముయొక్క క్షయమనఁగా అధి కముగ ప్రవర్తింపక పోవుటయేకాని సుతరాం నాశము కాదు. భూమిని త్రవ్వువానికి చెట్టును కొట్టువానికి పర్వతము నెక్కు వానికి బహుదూరము పరుగిడువానికి నెంత శ్వాసవేగము కలిగియుండునో, అంతవేగము నెమ్మదిగాఁ గూర్చున్నవానికి ఏప్రకారము ఉండదో, ఆప్రకారమే ప్రాణాయామమును విశే

నభ్యసించువానికి నాసారంధ్రములయం దతిస్వల్ప
సము కలిగియుండును.

యభిప్రాయముచేతనే యొకచోట నిట్లు వినఁబడు

త్వా తత్రాయతప్రాణః శనైరేవ సముచ్ఛ్వసేత్. అని.

. పద్మకాద్యాసనములలో నొకదానియందు కూ
ణమును బిగఁబట్టి తరువాత నెమ్మదిగా శ్వాసమును
ము నని యర్థము.

ష్టములగు నశ్వములు గట్టిన రథము ఆగుఱ్ఱములచేత
ను తొలఁగించి యేప్రకార మీడ్వఁబడునో, సారథి
ిచేత గుఱ్ఱములను కళ్లెములతో దృఢముగాఁ గట్టి
మంచిమార్గమునందు నేప్రకారము నడిపింపఁబడునో
ము ఇంద్రియములచేత వాసనానురూపముగా మనస్సు
యములయందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయఁబడుచుండును.
ను దృఢముగా బిగించినపక్షమునకు విషయమార్గ
ందు సంచరింపక సన్మార్గమందే సంచరించును.

వెనుకటి శ్రుతిలో ప్రాణములను నిరోధింపవలె నని
ున్నది. ప్రాణమును నిరోధించుప్రకారము గ్రంథాంత
ప్రకారము చెప్పఁబడియున్నది.

వ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ,
త్రిః పఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామస్స ఉచ్యతే.

ఈశ్లోకార్థము పూర్వము వ్రాయఁబడియున్నది.

శ్లో. ప్రాణాయామాస్త్రయః ప్రోక్తా రేచపూరకకుంభకాః,

తా. రేచకము, పూరకము, కుంభకము అని ప్రాణాయామములు మూఁడు ప్రకారములుగా నున్నవి.

శ్లో. ఉత్క్షిప్య వాయుమాకాశం శూన్యం కృత్వా నిరాత్మకం,
శూన్యభావేన యుంజీయాద్రేచకస్యేతి లక్షణమ్.

తా. దేహమధ్యమునం దుండు ప్రాణవాయువును వెలుపలికి తీయుటకొఱకు శరీరమునుండి లేవ నెత్తి శరీరాంతరాళమం దుండు నాకాశమును శూన్యముగాఁ జేసి అనఁగా స్వల్పమైన ప్రాణవాయువును గూడ నచ్చట లేకుండఁ జేసి శూన్యముగా నుంచుట రేచకప్రాణాయామ మనఁబడును.

శ్లో. వక్త్రేణోత్పలనాళేన తోయమాకర్షయేన్నరః,
ఏవం వాయుర్గృహీతవ్యః పూరకస్యేతి లక్షణమ్.

తా. కలువకాడను నోటియం దుంచుకొని జలమును పీల్చినట్లు నాసికారంధ్రములలో నొకదానిగుండా బాహ్యవాయువును పీల్చుట పూరకప్రాణాయామ మని చెప్పఁబడును.

శ్లో. నోచ్ఛ్వసన్న చ నిశ్వాసేన్న చ గాత్రాణి చాలయేత్.
ఏవం తావన్నియుంజీత కుంభకస్యేతి లక్షణం. అని.

తా. దేహబాహ్యవాయువు లోపలికి దేహమధ్యవాయువును వెలుపలికిని ఆకర్షింపక నిరోధించి శరీరావయవములను కదల నియ్యక యుండుట కుంభక మని చెప్పఁబడును. కుంభకప్రాణాయామము అంతర మని బాహ్య మని రెండువిధములు.

ఈ రెంటిని వసిష్ఠమహర్షి వివరించి చెప్పియున్నారు.

శ్లో. అపానేఽ స్తంగతే ప్రాణో యావన్నాభ్యుదితో హృది,
తావత్సా కుంభకావస్థా యోగిభిర్యానుభూయతే.

తా. అపానము అనఁగా నాభికి దిగువ నుండువాయువు లయము నొందినతరువాత ప్రాణవాయు వెంతవఱకు హృదయమునందు పుట్టకయుండునో ఆయవస్థ ఆంతరకుంభక మనఁబడును. ఇది యోగాభ్యాసకుశలు లగువారిచేతనే యనుభవింపఁబడును.

శ్లో. బహిరస్తంగతే ప్రాణే యావన్నాపాన ఉద్భవః,
తావత్పూర్ణా సమావస్థా బహిఃస్థం కుంభకం విదుః. అని.

తా. ప్రాణవాయువు బాహ్యదేశమందు లయము నొందినతరువాత, అపానము ఎంతవరకు నుత్పత్తినొందదో, అంతవరకుఁగల యవస్థ బాహ్యకుంభక మనఁబడును. అనఁగా బాహ్యవాయువును పూరకముచేత లోపలికి నాకర్షించి తిరిగి వెలుపలికి రాకుండ నిర్బంధించుట ఆంతరకుంభక మని, రేచకముచేత నాంతరవాయువును వెలుపలికిఁ దీసి తిరిగి లోపలికి పోకుండ నిరోధించుట బాహ్యకుంభక మని చెప్పఁబడు నని భావము. ఇందులో నుచ్ఛ్వాసము అనఁగా బాహ్యవాయువు నాసారంధ్రములగుండా లోపలికి పోవుట. ఇది బాహ్యకుంభకమునకు విరోధిగా నుండును. నిశ్శ్వాసము అనఁగా లోపలివాయువు నాసారంధ్రములోనుండి వెలుపలికి వచ్చుట. ఇది ఆంతరకుంభకమునకు విరోధిగా నుండును. శరీరావయవములు చలించెనేని నిశ్శ్వాస

ముగ్గాని ఉచ్ఛ్వాసముగాని తప్పక ప్రసరించును గనుక శరీర చ
ము రెండుకుంభకములకు విరోధిగా నుండును. పతంజలిము
చేత ఆసనములను నిరూపించినతరువాత ప్రాణాయామము
తిపాదింపఁబడినది.

సూ. తస్మిన్ సతి శ్వాసప్రశ్వాసయోర్గతివిచ్ఛేదః ప్రాణాయామః

తా. పద్మకస్వస్తికాద్యాసనములు సిద్ధించినతరువా
శ్వాసప్రశ్వాసములయొక్క సంచారమును నివర్తింపఁజే
ప్రాణాయామము సిద్ధించును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ, కుంభకమందు నిశ్శ్వాసప్రశ్వా
ములయొక్క సంచారము లేక పోయినా, రేచకపూరకము
యందు ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసములు అవశ్యముగా సంచరిం
చుండును గనుక అన్నిప్రాణాయామములకు నిశ్శ్వాసప్రశ్వా
ములయొక్క గతివిచ్ఛేదమే లక్షణమని చెప్పుట యుక్త
కాదు.

సమాధానము—విశేషముగా నభ్యసించుటచేత స్వ
వముగా నున్న నిశ్శ్వాసప్రశ్వాససంచారము రేచకపూరక
లయందు న్యూనత్వాధికత్వములను బొందును. ఇట్టి న్యూ
త్వాధికత్వములే రేచకపూరకములయందు నిశ్శ్వాసోచ్ఛ్వా
గతివిచ్ఛేద మని చెప్పఁబడినది. కుంభకమందు సంపూర్ణము
గతివిచ్ఛేదము కలుగును గనుక ప్రాణాయామముల కన్నిటికి
శ్వాసోచ్ఛ్వాసగతివిచ్ఛేదము లక్షణ మని చెప్పఁదగియున్న

ప్రాణాయామాభ్యాసము పతంజలిమహర్షిచే సూత్రింపఁబడినది.

సూ. బాహ్యాభ్యంతర స్తంభవృత్తిః దేశకాలసంఖ్యాదిభిః పరిదృష్టో దీర్ఘసూక్ష్మః. అని.

తా. రేచకము బాహ్యావృత్తి యనఁబడును. దీనియం దాంతరవాయువు బాహ్యామునకు నెట్టివేయఁబడును. పూరకము ఆభ్యంతరవృత్తి యనఁబడును. దీనియందు బాహ్యావాయువు శరీరములోపలికి ఆకర్షింపఁబడును. కుంభకము స్తంభవృత్తి యనఁబడును. దీనియందు బాహ్యాభంతరవాయువులు రెండు కదలకుండ స్తంభింపఁబడును. ఇందులో నొక్కొక ప్రాణాయామమును దేశకాలసంఖ్యలచేత పరీక్షింపవలయును. అది యెటువలెనంటే చెప్పెదము. ప్రాణవాయువు స్వభావముగా హృదయదేశమునుండి బయలుదేరి నాసిక కెదురుగా నుండు ప్రదేశమునందు పన్నెండు అంగుళముల దూరము వరకు వ్యాపించి నిలిచిపోవుచుండును. అభ్యాసమును విశేషముగా చేయఁగా చేయఁగా నాభిస్థానమునుండి కాని మూలాధారము నుండి కాని ప్రాణవాయువు బయలుదేరి నాసాగ్రభాగమునఁ దిరువదినాలు గంగుళములదూరము వ్యాపించి, అచ్చటఁగాని ముప్పదియాఱంగుళములదూరమువరకు వ్యాపించి అచ్చటఁగాని సమాప్తి నొందును. ఈ రేచకమునందు ప్రయత్నాధిక్యము కలుగుచుండఁగా శరీరములోపల ప్రాణము బయలుదేఱునప్పుడు హృదయనాభ్యాదిదేశములలో నేప్రదేశము చలించునో ఆప్రదేశమును గనిపెట్టి పరీక్షింపవలయును. బా

హ్యాదేశమునందు సమాప్తి నొందునప్పుడు సూక్ష్మమగుదూ
పింజను సాసాగ్రభాగమందునిచి యెన్నియంగుళములదూరము
సమాప్తి నొందునో దానిని బరీక్షించవలయును. అదియె దే
పరీక్ష యనఁబడును.

రేచకమును చేయునప్పుడు ప్రణవాక్షరములను పది
మార్లుగాని ఇరువదిమార్లుగాని ఆవృత్తిచేసి ఎన్ని ప్రణవము
ను ఆవృత్తిచేయువరకు రేచింపఁబడునో దానిని బరీక్షింపవ
యును. లేదా, తనమోకాలిని తనహస్తముతో నెమ్మదిగా ప్రద
క్షిణముగా స్పృశించి—ఒకచిటికెవేయుకాలము ఒక మాత్ర
యనబడును—ఇట్టిమాత్రాకాలములు ఎన్ని అగువరకు రేచిం
చఁబడునో దానిని పరీక్షింపవలయును. ఇదియె కాలపరీక్ష యనఁ
బడును. ఈమాసమందు దినమొకటికి పది రేచకములు, ఉత్తర
మాసమునందు దిన మొకటికి ఇరువది రేచకములు, తదుత్తర
మాసమందు దిన మొకటికి ముప్పది రేచకము లని సంఖ్యతో
బరీక్షింప వలయును. ఇదియె సంఖ్యాపరీక్ష యనఁబడును. పూర
కమందుఁగూడ నీప్రకారమే దేశకాలసంఖ్యాపరీక్షలను చేయవ
లయును. యోచింపఁగా కుంభకమందు మాత్రము దేశవ్యాప్తి
పరీక్ష చేయ శక్యము కాదు. అయినా కాలసంఖ్యాపరీక్షలను
చేయవచ్చును. గట్టిగా నున్న దూదిపింజపడి యేప్రకారము
దీర్ఘముగా సూక్ష్మముగా నేర్పడునో ఆప్రకారము దేశకాల
సంఖ్యలచేత విశేషముగా నభ్యసింపఁబడి ప్రాణవాయువు కూడ
దీర్ఘముగా సూక్ష్మముగా సంపాదింపఁబడును. అనఁగా లోపల
హృదయకమలమువరకు వెలుపల పన్నెండంగుళములవరకు స్వ

హ్యాదేశమునందు సమాప్తి నొందునప్పుడు సూక్ష్మమగుదూది పింజను నాసాగ్రభాగమందునిచి యెన్నియంగుళములదూరమున సమాప్తి నొందునో దానిని బరీక్షించవలయును. అదియె దేశ పరీక్ష యనఁబడును.

రేచకమును చేయునప్పుడు ప్రణవాక్షరములను పది మార్లుగాని ఇరువదిమార్లుగాని ఆవృత్తిచేసి ఎన్ని ప్రణవముల ను ఆవృత్తిచేయువరకు రేచింపఁబడునో దానిని బరీక్షింపవల యును. లేదా, తనమోకాలిని తనహస్తముతో నెమ్మదిగా ప్రద క్షిణముగా స్పృశించి—ఒకచిటికెవేయుకాలము ఒక మాత్ర యనబడును—ఇట్టిమాత్రాకాలములు ఎన్ని అగువరకు రేచిం చఁబడునో దానిని పరీక్షింపవలయును. ఇదియె కాలపరీక్ష యనఁ బడును. ఈమాసమందు దినమొకటికి పది రేచకములు, ఉత్తర మాసమునందు దిన మొకటికి ఇరువది రేచకములు, తదుత్తర మాసమందు దిన మొకటికి ముప్పది రేచకము లని సంఖ్యతోఁ బరీక్షింప వలయును. ఇదియె సంఖ్యాపరీక్ష యనఁబడును. పూర కమందుఁగూడ నీప్రకారమే దేశకాలసంఖ్యాపరీక్షలను చేయువ లయును. యోచింపఁగా కుంభకమందు మాత్రము దేశవ్యాప్తి పరీక్ష చేయ శక్యము కాదు. అయినా కాలసంఖ్యాపరీక్షలను చేయవచ్చును. గట్టిగా నున్న దూదిపింజపడి యేప్రకారము దీర్ఘముగా సూక్ష్మముగా నేర్పడునో ఆప్రకారము దేశకాల సంఖ్యలచేత విశేషముగా నభ్యసింపఁబడి ప్రాణవాయువు కూడ దీర్ఘముగా సూక్ష్మముగా సంపాదింపఁబడును. అనఁగా లోపల హృదయకమలమువరకు వెలుపల పన్నెండంగుళములవరకు స్వ

భావముగా వ్యాపించుప్రాణవాయువు రేచకపూరకాభ్యాసము చేత లోపల మూలాధారమువరకు వెలుపల ముప్పదియాఱంగుళముల దూరమువరకు స్వభావముగా ప్రసరించుచుండును. ఇదియె ప్రాణమునకు దీర్ఘత్వప్రాప్తి. లోపల స్పర్శవిశేషముచేతను వెలుపల దూదియొక్క చలనముచేతను తెలియఁబడుప్రాణము అభ్యాసవిశేషముచేత విరళమై దుర్లక్ష్యముగా నుండును. ఇదియే ప్రాణమునకు సూక్ష్మతాప్రాప్తి. ఈచెప్పిన రేచక పూరక కుంభకములకంటె విలక్షణమయిన మఱియొక ప్రాణాయామము పతంజలిమహర్షి చేతనే సూత్రింపఁబడినది.

సూ. బాహ్యాభ్యంతరవిషయాక్షేపీ చతుర్థః. అని.

తా. దేహాంతరాళమందుండు వాయువును యథాశక్తిగా వెలువరించి తరువాత చేయు కుంభకము బాహ్యకుంభకమనఁబడును. బాహ్యమునం దుండు వాయువును యథాశక్తిగా లోపలికిఁబీల్చుకొని తరువాత చేయు కుంభకము ఆంతరకుంభకమనఁబడును. రేచకపూరకములను రెంటిని విడిచి కేవలకుంభకమభ్యసింపఁబడినయెడల, ఇది నాలుగవప్రాణాయామ మని చెప్పఁబడును. నిద్రాలస్యాదిదోషములవలన నాక్రమింపఁబడినవారికి రేచక పూరక కుంభకములు అనుష్ఠింపఁదగినవి. అట్టి దోషములు లేనివారికి కేవలకుంభకము అనుష్ఠేయ మని తెలియవలయును.

ఇట్టి ప్రాణాయామము నభ్యసించినందున సంభవించు ఫలము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. తతః క్షీయతే ప్రకాశావరణం. అని.

తా. ప్రకాశమనఁగా శుద్ధసత్త్వము. దీనిని ఆవరించియుండునది తమోగుణము. ఇది నిద్రాలస్యాదిదోషములను గలుగఁజేయును. ఇట్టితమోగుణము ప్రాణాయామాభ్యాసముచేత నశించును. ఇదియె ప్రాణాయామమునకు ఫలము.

మరియొకఫలము కూడ చెప్పఁబడినది.

సూ. ధారణాసుయోగ్యతా మనసః. అని.

తా. మూలాధారము, నాభిచక్రము, హృదయము, భ్రూమధ్యము, బ్రహ్మరంధ్రము ఇవి మొదలయిన ప్రదేశములయందు చిత్తము నాకర్షించి స్థాపించుట ధారణ యనఁబడును.

సూ. దేశబంధశ్చిత్తస్య ధారణా.

తా. ఈసూత్రముచేత మూలాధారాదిప్రదేశములయందు చిత్తమును నిలిపియుంచుట ధారణ యనిచెప్పఁబడినది.

ప్రాణాయామము రజోగుణోద్రేకమువలనఁగలుగు చపలత్వమును తమోగుణోద్రేకమువలనఁ గలుగు నిద్రాలస్యాదిదోషములను నివారించి మనస్సును శుద్ధసత్త్వప్రధానముగాఁ జేసి శుభాశ్రయమందు స్థిరముగా నిలుచులాగునఁ జేయును.

శ్లో. ప్రాణాయామదృఢాభ్యాసై ర్యుక్త్యా చ గురుదత్తయా.

అను పూర్వముదాహరించిన శ్లోకములోని యుక్తిశబ్దమువలన యోగిజనప్రసిద్ధమయిన శిరోరూపమేరుచాలనము, జిహ్వాగ్రమువలన ఘంటికాభ్రమణము, నాభిచక్రమునందు జ్యోతిస్స్వరూపధ్యానము దేహమును విస్మరింపఁజేయు నౌషధ

ములను సేవించుట, ఇవి మొదలగుసాధనములు గ్రహింపఁ బడును. ఇవి యోగశాస్త్రరహస్యము లయినందున యోగు లగువారివలనఁ దెలియఁదగినవి.

ఇంతవరకు చిత్తనాశమునకు సాధనములగు వేదాంత శాస్త్రవిచారము, సత్పురుషసహవాసము, వాసనాక్షయము, ప్రాణవాయునిరోధము ఇవి చెప్పఁబడినవి. ఇఁకను చిత్తనాశ సాధ్యమైన సమాధిని జెప్పెదము.

అయిదు భూమికలు గలచిత్తమునకు మొదటి మూఁడు భూమికలను విడిచి శేషించిన రెండుభూమికలు సమాధి యనఁ బడును. చిత్తముయొక్క భూమికాపంచకము యోగభాష్య కారులగు వ్యాసాచార్యులవారివలన చూపింపఁబడినవి.

భా. క్షిప్తం, మూఢం, విక్షిప్తం, ఏకాగ్రం, నిరుద్ధమితి చిత్తస్య భూమయః. అని.

తా. క్షిప్తమని, మూఢమని, విక్షిప్తమని, ఏకాగ్రమని, నిరుద్ధమని చిత్తమునకు అయిదుభూమికలు కలవని అర్థము.

ఆసురసంపద యగు దంభదర్పాదివృత్తులయందును వెనుకఁ జెప్పఁబడిన లోకవాసన, శాస్త్రవాసన, దేహవాసనల యందుఁ బ్రవర్తించు చిత్తము క్షిప్తమనఁబడును. ఈభూమి చిత్తము కేవలరజోగుణాక్రాంతమైనప్పుడు కలిగియుండును. నిద్రా ప్రమాదాలస్యాదులయందు ప్రవర్తించుచిత్తము మూఢ మనఁ బడును. ఈ భూమిక కేవలతమోగుణాక్రాంతమైనప్పుడు కలిగి యుండును. లోకవాసనాదులయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నప్పటికి

ఒకానొకప్పుడు ధ్యానముచేయుటకు యోగ్యమయిన చిత్తవి విక్షిప్తమనఁబడును. ఈభూమిక సత్వగుణమిశ్రమగు రజోగుణమువలన నాక్రమింపఁబడినప్పుడు కలిగియుండును. ఇది క్షిప్తముకంటె కొంచెము మంచిది అయినందున విక్షిప్తమని చెప్పఁబడినది. ఇందులో క్షిప్తమూఢములను భూమికలయందు సమాధి సుతరాం కలుగనేరదు. విక్షేపభూమికయందు కాదాచిత్కమగు ధ్యానము కలదుగాని విక్షేపాధిక్యమువలన మహావాయుమధ్యమందు పెట్టఁబడిన దీపమువలె అతిశీఘ్రముగా నశించిపోవును. ఇదిగాక మంటయందు వేయఁబడిన విత్తనము క్షణమేప్రకారము నశించునో, ఆప్రకారమే విక్షేపాంతర్గతమౌటవలన కాదాచిత్కధ్యానమును నశించును గాని ధ్యానసంతానమును వృద్ధిఁబొందింపనేరదు. కనుక విక్షిప్తభూమికయందుఁగూడ సమాధి సిద్ధింపదు. ఏకవిషయమందు తైలధారవలె నవిచ్ఛిన్నముగా వృత్తిసంతానమును కలుగఁజేయు చిత్తము ఏకాగ్ర మనఁబడును. ఇది సత్త్వగుణోద్రేకమువలనఁగలుగును. ఈభూమికయందు సమాధి నిశ్చయముగా సిద్ధించును. ఈసమాధి సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. ధ్యేయవస్తుస్వరూపము తదాకార మగువృత్తియును ఈరెండును సమాధియందు గోచరించును గనుక నిది సంప్రజ్ఞాతసమాధి యని చెప్పఁబడినది. సర్వవృత్తిశూన్యమయిన చిత్తము నిరోధ మనఁబడును. ఈభూమికయును శుద్ధసత్త్వోద్రేకమందే కలుగును. ఈభూమికయందుఁగలుగు సమాధి అసంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. దీనియందు ధ్యేయస్వరూపముమాత్రము స్ఫురించుచుండును. ధ్యేయాకారవృత్తి

స్ఫురింపనేరదు గనుకనే యీసమాధి అసంప్రజ్ఞాతసమాధి యని వ్యవహరింపఁబడినయయిదుభూమికలలో సంప్రజ్ఞాత సమాధిని గలుగఁజేయు నేకాగ్రభూమిక పతంజలిమహాముని చేఁ జెప్పఁబడినది.

సూ. శాంతోదితౌ తుల్యప్రత్యయౌ చిత్తస్యైకాగ్రతాపరిణామః.

తా. శాంత మనఁగా భూతకాలమందు జన్మించిన జ్ఞానము. ఉదితమనఁగా వర్తమానకాలమందుఁ గలిగినజ్ఞానము. ఈ రెండును ఎప్పుడు సమానములుగా నుండునో, అప్పుడు చిత్తము ఏకాగ్రభూమికను పొందిన దని తెలియవలయును. అనఁగా భూతకాలజ్ఞానము ఏవిషయమును తెలుసుకొనియుండెనో, ఆవిషయము వర్తమానకాలజ్ఞానమునకు గోచరించి ప్రత్యక్షముగా నుండెనా, చిత్తము ఏకాగ్రత నొందె నని తెలియవలయును. భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందుండు విషయములను ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకోఁదగిన నిర్మలత్వము చిత్తమునకు కలిగెనా, ఏకాగ్రభూమిక కలిగిన దని తెలియవలయు నని పరమతాత్పర్యము.

ఏకాగ్రతాభివృద్ధియె సమాధి. ఇట్టిసమాధిని పతంజలిమహర్షియే చెప్పియున్నారు.

సూ. సర్వార్థతైకాగ్రతయోః క్షయోదయౌ చిత్తస్య సమాధిపరిణామః. [అని.

తా. రజోగుణమువలన చలింపఁజేయఁబడు చిత్తము క్రమముగా సర్వపదార్థములను గ్రహించుచుండును. చిత్తచలన హేతు వగురజోగుణమును నివారించుటకొఱకు చేయఁబడు

యోగియొక్క ప్రయత్నవిశేషమువలన ప్రతిదినమందు సర్వవిషయగ్రహణము చిత్తమునందు క్షీణించుచుండును. స్థిరముగా నొకవిషయమును గ్రహించుట ఉదయించును. ఇట్టిచిత్తపరిణామమే సమాధి యనఁబడును. సమాధిసాధనమైనచిత్తైకాగ్రతయందు సమాధిశబ్దము ఉపచారముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది అని తెలియవలయును.

ఇట్టిసమాధికి ఎనిమిది అంగములు కలవు. అవి యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణాసమాధులని చెప్పఁబడును. ఇందులో యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారము లను అయిదు సమాధికి బహిరంగసాధనములు. శేషించినమూఁడు అంతరంగసాధనము లని తెలియవలయును.

అందులో యమములు సూత్రింపఁబడినవి.

సూ. అహింసాసత్యాస్తేయబ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహా యమాః. అని.

తా. అశాస్త్రీయమైన జంతుహత్య హింస యనఁబడును. అట్టిహింస స్వయముగాఁ జేయఁబడినది యని, అన్యులచేత చేయింపఁబడినది యని, అన్యులు చేయుచుండఁగా చూచి అంగీకరింపఁబడినది యని మూఁడువిధములు. ఇట్టి హింసను పరిత్యజించుట అహింస యనఁబడును. వినినదానికి చూచినదానికి విపరీతముగాఁ జెప్పకపోవుట, నిర్దోషి యగువానిని చంపుటకుఁ గారణమైన యథార్థవచనమును చెప్పకపోవుటయును సత్య మనఁబడును. శాస్త్రనిషిద్ధమైన మార్గముచేత పరద్రవ్యమును గ్రహించుట స్తేయమనఁబడును. దానిని పరిత్యజించుట అస్తే

యమనఁబడును. శాస్త్రనిషిద్ధక్రమముచేత పరద్రవ్యమును గ్రహింపఁదగదని భావము.

శాస్త్రనిషిద్ధమైన స్త్రీసంపర్కమును బరిత్యజించుట బ్రహ్మచర్య మనఁబడును. అనఁగా పరస్త్రీసంపర్కము బొత్తిగా నిషిద్ధము. స్వస్త్రీసంపర్కమును ఋతుకాలమందుఁ దప్ప తక్కినకాలమందు నిషిద్ధము. ఇట్టినిషిద్ధమైన స్త్రీసంపర్కమును చేయక యుండుటయే బ్రహ్మచర్య మని భావము.

శాస్త్రనిషిద్ధమార్గముచేత శరీరయాత్రకు ఉపయోగించు భోగములకంటె అధికమయిన భోగములను స్వీకరింపక పోవుట అపరిగ్రహమనఁబడును. ఈ అయిదువిధములగు హింస మొదలగు నిషిద్ధకార్యములనుండి యోగి యగువానిని నియమించును (నివర్తింపఁజేయును) గనుక **యమము** లని చెప్పఁబడినవి.

నియమములు అయిదు. ఇవి—

సూ. శౌచసంతోషతపస్స్వాధ్యాయేశ్వరప్రణిధానాని నియమాః.

అని సూత్రింపంబడినవి.

తా. శౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రణిధానము. ఈఅయిదు నియమము లనఁబడును. ఇందులో శౌచమనఁగా శుద్ధి. ఇది బాహ్యశౌచ మని, ఆంతర శౌచ మని రెండువిధములు. మూత్రపురీషోత్సర్జనకాలముల యందు ధర్మశాస్త్రోక్తప్రకారముగ మృత్తికచేతను జలముచేతను కరపాదాద్యవయవములను కడిగికొనుట మొదలగునదియు, స్నానకాలమునందు దేహమంతయు మృత్తికతో శుద్ధి

స్నానము చేయుటయును, హితమితపవిత్రాన్న భక్షణమును బాహ్యశౌచ మనఁబడును. మైత్రీకరుణాదిశుభవాసనల చేత మనస్సుయొక్క మలమును శోధించుట ఆంతరశౌచమనఁబడును. తత్కాలమందు తనకుఁగల భోగోపకరణములకంటె నధికమయినభోగోపకరణములను కోరని చిత్తవృత్తి సంతోష మనఁబడును. క్షుత్పిపాసలను, శీతోష్ణాదిద్వంద్వములను సహించుటయు కాష్ఠమౌన ఆకారమౌనాదివ్రతములును తపస్సని చెప్పఁబడును. కాష్ఠమౌన మనఁగా తనయభిప్రాయమును సంజ్ఞచేతనైనా తెలియఁజేయక పోవుట. ఆకారమౌన మనఁగా వాఙ్మాత్రనిరోధము. ప్రణవమంత్రమును జపించుట గాని మోక్షశాస్త్రము నధ్యయనము చేయుట గాని స్వాధ్యాయమనఁబడును. తనచేతఁ జేయఁబడు సకలవైదికలౌకికకర్మలయొక్క ఫలము నపేక్షింపక వాటిని పరమగురు వగు పరమేశ్వరునియందు సమర్పించుట ఈశ్వరప్రణిధానమనఁబడును. ఈయయిదు జన్మాంతరహేతువు లగుకామ్యధర్మములనుండి యోగిని నివారించి మోక్షకారణమైన నిష్కామధర్మములయందు నియమించును (ప్రవర్తింపఁజేయును) గనుక నియమములని చెప్పఁబడినవి.

యమనియమములయొక్క అనుష్ఠానము భిన్నరూపముగా నుండు నని యొకస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. యమాన్ సేవేత సతతం న నిత్యం నియమాన్ బుధః,
యమాన్ పతత్యకుర్వాణో నియమాన్ కేవలాన్ భజన్. అని.

తా. అహింస మొదలగుయమములను నిత్యముగా ననుష్ఠింపవలయును. శౌచము మొదలగునియమములను నిత్యముగా

నను ష్ఠింపవలసినది లేదు. యమముల ననుష్ఠింపక కేవలనియమ ములనే యనుష్ఠించినయెడల యోగఫలము సిద్ధింపనేరదు.

శ్లో. పతతి నియమవాన్ యమేష్వ సక్తో న
తు యమవాన్నియమాలసో౽వసీదేత్,
ఇతి యమనియమౌ సమీక్ష్య బుద్ధ్యా
యమబహులేష్వను సందధీత బుద్ధిమ్. అని.

తా. అహింసాదియమముల ననుష్ఠింపక కేవలనియ మముల ననుష్ఠించువాఁడు చెడిపోవును. యమముల ననుష్ఠించు నియమముల ననుష్ఠింపనివాఁడు చెడిపోనేరఁడు. యమనియ ములయొక్క స్వభావ మిట్టిదని యాలోచించి యమములనే అధికముగా ననుష్ఠింప వలయును.

యమనియమములయొక్క అనుష్ఠానముచేతఁ గలుగు ఫలములు సూత్రింపఁబడినవి.

శ్లో. తత్సన్నిధౌ వైరత్యాగః; సత్యప్రతిష్ఠాయాం క్రియాఫలాశ్రయత్వం అస్తేయప్రతిష్ఠాయాం సర్వరత్నోపస్థానం; బ్రహ్మచర్యప్రతిష్ఠాయాం వీర్యలాభః; అపరిగ్రహస్థైర్యే జన్మకథంతాసంబోధః. అని.

తా. అహింసను భావించువానికి ఆయహింస దృఢము గ చిత్తమందు ప్రతిష్ఠ నొందఁగా అతనిసమీపమం దుండు స్వ భావవిరోధము గల జంతువులుకూడ పరస్పరవిరోధమును వద లి అన్యోన్యమైత్రి కలవై యుండును.

సత్యము ప్రతిష్ఠనొందినవానికి యాగాదికర్మలు చేయఁ బడకపోయినను స్వర్గాదిఫలము ప్రాప్తించును.

అస్తేయ మభ్యసింపఁబడి చిత్తమందు దార్ఢ్యమును పొందినవానికి సర్వలోకములయం దుండు ఉత్తమవస్తు లన్నియు వాటియంతట నవియే ప్రాప్తించును.

బ్రహ్మచర్యము నభ్యసించి దార్ఢ్యమును పొందించినవానికి శరీరేంద్రియమనస్సులయందు సర్వకార్యకరణసామర్థ్యము ఆవిర్భవించును.

అపరిగ్రహము నభ్యసించి దానియందు దార్ఢ్యము గలవానికి తాను జన్మాంతరమందు నెవ్వరైనది యేమి పనిచేసినది యీజన్మ తనకు నేలాగునఁ గలిగినది తెలియును అని క్రమముగా సూత్రముల కర్థము.

ఈ ప్రకారమే నియమములయొక్క ఫలములును సూత్రింపఁబడినవి.

సూ. శౌచాత్స్వాంగజుగుప్సా పరైరసంసర్గః, సత్వశుద్ధిసౌమనస్యైకాగ్ర్యేంద్రియజయాత్మదర్శనయోగ్యత్వాని చ; సంతోషాదనుత్తమసుఖలాభః కాయేంద్రియశుద్ధిరశుద్ధిక్షయాత్తపసః స్వాధ్యాయాదిష్టదేవతాసంప్రయోగః; సమాధిసిద్ధిరీశ్వరప్రణిధానాత్. అని.

తా. ఏపురుషుఁడు ద్వివిధమైనశౌచములను భావించి దృఢముగా ననుష్ఠించునో, వానికి తనశరీరమునందుఁ గూడ శరీరకారణములగు శుక్లశోణితాదివస్తువులయొక్క స్వభావము నాలోచించుటచేత అసహ్యత కలుగును. శరీరధారు లగు నితరజనులతో సంసర్గము నివర్తించును. అనఁగా ఇతరజనుల యొక్క శరీరము కూడ కారణవస్తుస్వభావముచేత అసహ్యా

మని తోఁచి, వాటియందు సంప్రయోగమును (ప్రీతిని) చేయఁ డని భావము.

ఇదిగాక అంతఃకరణము రజస్తమోగుణములు నశించి శుద్ధసత్త్వప్రధానమై నిర్మలముగా నుండును. దుఃఖకారణము లున్నప్పటికి ఖేదమును పొందక చిత్తము ప్రసన్నముగా నుండును. చిత్త మేకాగ్రత నొందును. ఇంద్రియములు విషయములయందు చేరక స్వాత్మస్వరూపమును గ్రహించుటయందు యోగ్యత కలిగియుండును. ఇట్టిఫలములు శౌచాభ్యాసముచేత సంభవించును.

సంతోషము నభ్యసించుటచేత నేసుఖమునకు విషయసుఖము శతాంశముచేత కూడ సమము గాదో అట్టిమహాసుఖము ఆవిర్భవించును.

తపస్సు నభ్యసించినపక్షమునకు చిత్తముయొక్క అపవిత్రత్వము నశించి దేహేంద్రియములు ఉత్కర్షము నొందును. అనఁగా కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సుల నాచరించుటచేత చిత్తముయొక్క అపవిత్రత్వము నశించును. ఇంద్రియములు సూక్ష్మవస్తువులను దేశకాలవ్యవహితవస్తువులను తెలుసుకొను సామర్థ్యము కలవై యుండును. శరీరము అణుత్వమహత్త్వాది పరిమాణములను యథేచ్ఛముగా నొందుచుండు నని భావము.

స్వాధ్యాయము నభ్యసింపఁగా, అది ఉత్కర్షను బొంది అభిమతులైన ఇంద్రచంద్రాదిదేవతలను ప్రత్యక్షముగాఁ జేయును.

ఈశ్వరప్రణిధాన మను భగవద్భక్తివిశేషమును దృఢముగా నభ్యసించినయెడల వెనుకఁజెప్పిన సంప్రజ్ఞాతసమాధి అసంప్రజ్ఞాతసమాధియును సిద్ధించును. అనఁగా ఈశ్వరుఁడు ప్రసన్నుఁడై సమాధివిఘ్నకరము లగువాటిని నివారించి సమాధిని నిర్విఘ్నముగా సిద్ధింపఁజేయు నని అర్థము.

ఆసనప్రాణాయామములు ఇదివరకే వివరింపఁబడినవి.

ప్రత్యాహారము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. స్వవిషయాసంప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇవేంద్రియాణాం ప్రత్యాహారః. అని.

తా. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాదివిషయములనుండి మరలింపఁబడిన శ్రోత్రాదు లగు నింద్రియములు మనస్సులో లీనమై మనస్స్వరూపాభిన్నములైనట్టు నిలుచుట ప్రత్యాహార మనఁ బడును.

ఈయర్థమును స్మృతి కూడఁ జెప్పుచున్నది.

స్మృ. శబ్దాదివిషయాన్ పంచ మనశ్చైవాతిచంచలం,
చింతయేదాత్మనో రశ్మీన్ ప్రత్యాహారస్స ఉచ్యతే. అని.

తా. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లను అయిదు విషయములుగల శ్రోత్రత్వక్చక్షూరసనాఘ్రాణము లను అయిదు ఇంద్రియములను అతిచపలస్వభావముగల మనస్సును స్వస్వవిషయములనుండి నివర్తింపఁజేసి యీమనస్సుతోఁ గూడిన అయిదు ఇంద్రియములను ఆత్మయొక్క కిరణము లని ధ్యానించుట ప్రత్యాహార మనఁబడును.

ఇట్టిప్రత్యాహారముయొక్క ఫలమున్ను సూత్రింపఁబడినది.

సూ. తతః పరమావశ్యతేంద్రియాణామ్. అని.

ఈప్రత్యాహారము నభ్యసించుటచేత కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియము లన్నియు తనకు అత్యంతస్వాధీనములై యుండును.

ధారణాధ్యానసమాధులను మూటిని మూడుసూత్రములచేత పతంజలిమహర్షి నిరూపించియున్నారు.

సూ. దేశబంధశ్చిత్తస్య ధారణా. తత్ర ప్రత్యయైకతానతా ధ్యానం. తదేవార్థమాత్రనిర్భాసం స్వరూపశూన్యమివ సమాధిః. అని.

తా. దేశవిశేషమునందు చిత్తమును దృఢముగాఁ జేర్చుట ధ్యాన మనఁబడును.

ఆధారనాభిచక్రాదిదేశములు ఇదివఱకే చెప్పఁబడినవి.

మఱియొక దేశము కూడ వినఁబడుచున్నది.

శ్లో. మనస్సంకల్పకం ధ్యాత్వా సంక్షిప్యాత్మని బుద్ధిమాన్,
ధారయిత్వా తథాత్మానం ధారణా పరికీర్తితా. అని.

తా. బుద్ధిమంతుఁ డగుపురుషుఁడు సర్వవిషయములను సంకల్పించు మనస్సు సర్వవిషయములను వదలిపెట్టి పరమాత్మస్వరూపమునే సంకల్పింపవలయు నని నిశ్చయించి పరమాత్మయందే మనస్సును నిలుపవలయును. ఇది యొకధారణాయోగ మని చెప్పఁబడును.

ఏదేశమునందు చిత్తమునకు ధారణ చేయఁబడెనో, ఆ దేశమునందు జ్ఞానము ఏకతానమై యుండుట ధ్యాన మనఁబడును. అనఁగా ఇతరవిషయములను గ్రహింపక ధారణావిషయమైన పదార్థమునే చిత్తవృత్తిచేత గ్రహించుట ధ్యాన మని యభిప్రాయము.

ఇట్టిధ్యానము మధ్యే మధ్యే విచ్ఛేదము లేక చిరకాలము ఏకవిషయమందుండుటయే సమాధి యనఁబడును. ఆలంబనవిషయము మాత్రమే చిత్తమునకు చిరకాలము గోచరించి యుండి ఇతరాకారపరిణామము లేకయుండుట సమాధి యని మూడవసూత్రార్థము.

ఈధ్యానసమాధులను రెంటిని సర్వానుభవయోగి యను ఆచార్యులు విశదముగా వివరించిరి.

శ్లో. చిత్తైకాగ్ర్యాద్యతో జ్ఞానముక్తం సముపజాయతే,
తత్సాధన మతో ధ్యానం యథావదుపదిశ్యతే. అని.

తా. చిత్తము ఏకాగ్రత నొందుటచేతనే ఇదివరకు చెప్పఁబడిన జ్ఞానము పుట్టుచుండును. ఆజ్ఞానకారణమైన చిత్తైకాగ్రతకు సాధనమగుధ్యానము యథార్థముగా నిరూపింపఁబడును.

శ్లో. విలాప్య వికృతిం కృత్స్నాం సంభవవ్యత్యయక్రమాత్,
పరిశిష్టం చ సన్మాత్రం చిదానందం విచింతయేత్. అని.

తా. దేహేంద్రియాదివికారప్రపంచమును సర్వమును ఉత్పత్తిక్రమమునకు విపరీతక్రమముగా లయింపఁజేసి శేషించిన జ్ఞానానందస్వరూప మగు సన్మాత్రబ్రహ్మను చింతింపవలయును. ఇదియె ధ్యాన మని వ్యవహరింపఁబడును.

సచ్చిదానందాత్మకము బ్రహ్మ. దీనివలన మాయ యను ప్రకృతి, దీనివలన ఈక్షణమను మహత్తత్త్వము, దీనివలన సంకల్పమను నహంకారము, దీనివలన ఆకాశము, దీనివలన వాయుతన్మాత్రము, దీనివలన తేజస్తన్మాత్రము, దీనివలన జలతన్మాత్రము, దీనివలన పృథివీతన్మాత్రము, ఈపంచతన్మాత్రలవలన ఆకా

శాదిపంచమహాభూతములు, వాటివలన బ్రహ్మాండము, దానివలన అస్మదాదివ్యష్టిశరీరములు జన్మించెను. ఇది ఉత్పత్తిక్రమము. వ్యష్టిశరీరములు సమష్టిశరీర మను బ్రహ్మాండమునందు, బ్రహ్మాండము స్థూలపంచమహాభూతములయందు, అవి పంచతన్మాత్రలయందు, పంచతన్మాత్రలలో పృథివి జలమునందు, జలము తేజస్సునందు, తేజస్సు వాయువునందు, వాయువు ఆకాశమునందు, ఆకాశము అహంకారమందు, అహంకారము మహత్తత్త్వమందు, మహత్తత్త్వము మాయయందు, మాయ పరమాత్మయందు లయించును. ఇవి విపరీతక్రమము.

శ్లో. బ్రహ్మాకారమనోవృత్తిప్రవాహోఽహంకృతిం వినా,
సంప్రజ్ఞాతసమాధిస్స్యాత్ ధ్యానాభ్యాస ప్రకర్షతః.

తా. సచ్చిదానంద బ్రహ్మాకారముగా పరిణమించిన చిత్తవృత్తి ప్రవాహము అహంకారము లేకుండ ప్రవర్తించెనా, సంప్రజ్ఞాతసమాధి యని చెప్పఁబడును. ఇది ధ్యానమును విశేషముగా నభ్యసించినందునఁ గలుగును.

లయపూర్వకసమాధి యని బాధపూర్వకసమాధి యని సమాధి రెండువిధములు. లయపూర్వకసమాధి పాతంజలమతము ననుసరించి బాధాపూర్వకసమాధి బ్రహ్మవాదిమతము ననుసరించి చెప్పఁబడినది.

సూ. తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్యః.

తా. బ్రహ్మకార్యమగు నీప్రపంచము బ్రహ్మకంటె భిన్నమైనది కాదు. ఈప్రకారము శ్రు. 'వాచారంభణం వికారో నామధేయం.' అను శ్రుతి చెప్పుచున్నది. కార్యము కారణము

కంటె భిన్నము కాదని యుక్తిచేతఁ గూడ కనుపడుచున్నది యని సూత్రార్థము.

ఈన్యాయముచేత కారణముకంటె భిన్న మగు కార్యము లేదు. ఈజగత్తు అను కార్యము సన్మాత్ర మగు పరబ్రహ్మావలనఁ గలిగినది.

ఏప్రకారముగా నంటే చెప్పెదము.

సత్యజ్ఞానానందసుఖస్వరూపుఁడగు పరమాత్మ మొదట అనాదిమాయాశక్తితోఁ గూడుకొని యీక్షణము చేసి (ఆలోచించి) అనంతరము "బహు స్యాం" అని సంకల్పించి తరువాత శబ్దము గుణముగాఁగల ఆకాశమును సృజించెను.

ఆయాకాశము శబ్దస్పర్శగుణములు గల వాయువును సృజించెను. ఆవాయువు శబ్దస్పర్శరూపగుణములు గల తేజస్సును, ఆతేజస్సు శబ్దస్పర్శరూపరసగుణములు గల జలమును, ఆజలము శబ్దస్పర్శరూపరసగంధగుణములు గల పృథివిని బుట్టించెను. ఈభూతములు అయిదు మొదట పరస్పర మేళనము లేకయే యపంచీకృతములైయుండి తరువాత పంచీకృతపంచమహాభూతములను పుట్టించెను. వీటివలన బ్రహ్మాండరూపమైన సమష్టివిరాట్పురుషశరీరము పుట్టెను. దానివలన అస్మదాదుల యొక్క వ్యష్టిశరీరము లుదయించెను.

కనుక పంచీకృతపంచమహాభూతసంఘాతరూప మగు నీవ్యష్టిశరీరము సమష్టివిరాట్ఛరీరకార్యమైనందున సమష్టిశరీరముకంటె భిన్నము గానేరదు. పంచీకృతపంచమహాభూతసంఘాతమైన విరాట్ఛరీరము అపంచీకృతపంచమహాభూతములవలన

పుట్టినందున వాటికంటె భిన్నముగా నుండదు. అందులో కూ
డ శబ్దాదిగుణపంచకముగల పృథివి జలకార్యమైనందున జల
ముకంటె భిన్నముగా లేదు. జలము తేజఃకార్యమైనందున తేజ
స్సుకంటె భిన్నముగా లేదు. తేజస్సు వాయుకార్యమైనందున
వాయువుకంటె భిన్నముగా లేదు. వాయువు ఆకాశకార్యమై
నందున ఆకాశముకంటె భిన్నముగా లేదు.

ఆకాశము "బహు స్యాం=అనేకముగ నౌదు" నను పర
మేశ్వరసంకల్పరూప మగు అహంకారముయొక్క కార్యమై
నందున ఆయహంకారముకంటె భిన్నముగా లేదు. అహంకా
రమును "తదైక్షత=ఆపరమాత్మ యీక్షణము చేసెను" అని
చెప్పఁబడిన మాయేక్షణరూప మగు మహత్తత్త్వముయొక్క
కార్యమయినందున మహత్తత్త్వముకంటె భిన్నముగా లేదు. మ
హత్తత్త్వము అవ్యాకృత మను మాయయొక్క కార్యమయినం
దున మాయకంటె భిన్నముగా లేదు. ఆమాయ యను కార
ణము జడమయినందునను, చిద్రూపుఁడగు పరమేశ్వరునియం
దారోపింపఁబడినందునను పరమేశ్వరునికంటె భిన్నముగా లేదు.
అని యనుసంధించుటచేత కార్యకారణాత్మకమయిన యీప్ర
పంచమునందు చైతన్యస్వరూపుఁడగు పరమేశ్వరుని మాత్రము
గోచరింపఁజేయుసమాధి లయపూర్వకసమాధి యని చెప్పఁ
బడును.

ఈసమాధియందు తత్త్వమస్యాది వేదాంతమహావా
క్యార్థజ్ఞానము లేనందున అవిద్యాతత్కార్యములు నశింపవు.
కనుక వెనుక చెప్పినప్రకారము చింతించినప్పటికి అవిద్యాది

కారణము లున్నందున తిరిగి యావత్ప్రపంచమునకు ఆవిర్భావము కలుగును గనుక ఈసమాధి సబీజసమాధి యని చెప్పఁదగియున్నది.

ఇందుచేతనే ఇది ముఖ్యసమాధి కాదు. తత్త్వమస్యాదివేదాంతమహావాక్యార్థ మగు ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మముయొక్క సాక్షాత్కారముచేత అవిద్య యావత్తు నివర్తించును గనుక తత్కార్య మగుఆకాశాదిప్రపంచము బాధింపఁబడును. అవిద్య తిరిగి ఆవిర్భవింపనేరదుగనుక వేదాంతమహావాక్యార్థసాక్షాత్కారపూర్వకముగఁ గలుగు నీసమాధి నిర్బీజసమాధి యనఁబడును. ఇదియే ముఖ్యసమాధి. దీనియందుఁ దత్త్వసాక్షాత్కారముచేత అవిద్యాతత్కార్యములు బాధింపఁబడును గనుక ఇది బాధాపూర్వకసమాధి యనఁబడును.

ఈసమాధిని శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యులుగారు ఉపదేశసాహస్రి యను గ్రంథమునందు ఉదాహరించిరి.

శ్లో. దృశిస్వరూపం గగనోపమం పరం సకృద్విభాతం త్వజమేక మక్షరం,
అలేపకం సర్వగతం యదద్వయం తదేవ చాహం సతతం విముక్త ఓం.

తా. జ్ఞానమాత్రస్వరూపమై ఆకాశమువలె నిత్యమై సర్వపదార్థములకు కారణమై స్వప్రకాశమై జన్మాదివికారములు లేనిదై సర్వభేదశూన్యమై నాశాదివికారరహితమై పుణ్యాపాపాదికర్మసంబంధవివర్జితమై సర్వవ్యాపకమై జీవస్వరూపముకంటె అభిన్నమైన యేపరమాత్మస్వరూపము కలదో, అట్టిపరమాత్మస్వరూపమును నేను సర్వకాలములయందు అవిద్యాదిదోషములచేత విడువఁబడియున్నాను.

శ్లో. దృశిస్తు శుద్ధో౽హమవిక్రియాత్మకో
న మే౽స్తి కశ్చిద్విషయః స్వభావతః,
పురస్తిరశ్చోర్ధ్వమధశ్చ సర్వతః
సంపూర్ణభూమా త్వజ ఆత్మని స్థితః.

తా. నేను శుద్ధమయిన జ్ఞానస్వరూపుఁడను సర్వవికారరహితుఁడను. నాకు స్వభావముచేతనే విషయము లేవియును లేవు. నానాదిక్కులయందు సంపూర్ణమై వ్యాపకమై జన్మాదులు లేక స్వస్వరూపమునం దున్నవాఁడను.

శ్లో. అజో౽మరశ్చైవ తథా౽జరో౽మృతః
స్వయంప్రభ స్సర్వగతో౽హమద్వయః,
న కారణం కార్య మతీవ నిర్మలః
స దైవ తృప్తశ్చ తతో విముక్త ఓం. అని.

తా. నేను జన్మలేనివాఁడను, అపక్షయము లేనివాఁడను, ముదిమి లేనివాఁడను, మరణములేనివాఁడను, స్వయంప్రకాశస్వరూపుఁడను, సర్వవస్తువులయందు వ్యాపించియున్నవాఁడను, సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదములు లేనివాఁడను, కారణము లగు పృథివ్యాదిభూతములకంటె కార్యములగు దేహేంద్రియాదులకంటె విలక్షణమైనవాఁడను, అత్యంత నిర్మలుఁడను. సర్వకాలములయందు తృప్తికలవాఁడను గనుకనే నేను ముక్తుఁడను.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! యమనియమాదులు ఎనిమిది అంగములు. సంప్రజ్ఞాతసమాధి ప్రధానము. ఈప్రకారము శాస్త్రమర్యాద కనుపడుచుండఁగా ధ్యానానంతరము చెప్పఁబడు నని

మిదవ యంగమగు సమాధిని చెప్పినప్పుడు ఆస్థానమందు ప్రధానమగు సంప్రజ్ఞాతసమాధిని ఉదాహరించుట యుక్తము కాదు.

సమాధానము—ఎనిమిదవ అంగమగు సమాధికిని ప్రధామగు సంప్రజ్ఞాతసమాధికిని విశేషభేదము లేనందున అంగభూతసమాధిస్థానమందు సంప్రజ్ఞాతసమాధిని నుదాహరించుట యుక్తముగానే యున్నది. లోకములో వేదము చెప్పుకొను బ్రహ్మచారికి చెప్పుకొనితీఱినవానికి వేదము నధ్యయనము చేయించు నుపాధ్యాయులకు వీరిముగ్గురికి వేదాధ్యయనము సమానముగా నున్నప్పటికి ఏప్రకారము వేదమునధ్యయనముచేయు బ్రహ్మచారి ప్రతివాక్యమునందుఁ దప్పుచుఁమాటిమాటికి జాగ్రతతో నుండునో, ఆబ్రహ్మచారియే దృఢముగా నధ్యయనముచేసి తరువాత జాగ్రత్తతో నుండి వేదవాక్యములయందు తప్పఁడో, వేదమును శిష్యుల కధ్యయనము చేయించు నుపాధ్యాయులు ప్రమాదముగా నున్నప్పటికి తప్పి చెప్పఁడో యాప్రకారమే ధ్యానసమాధి సంప్రజ్ఞాతసమాధులు మూఁడు ఏకవిషయములైనప్పటికి అవాంతరభేదము కలవై యుండును. అనఁగా ఏకతత్త్వాభ్యాసము చేయు పురుషుఁడు ఆరంభములో నొకవిషయము నాలంబనముగా చేసుకొని చింతించునప్పుడు ప్రతిక్షణము చిత్తము అన్యవిషయములయందు విక్షేపము నొందుచుండఁగా జాగ్రత్తతోఁ గనిపెట్టి ఆలంబనమునందు చేర్చుచుండును. ఇది ధ్యాన మనఁబడును. ఇట్టిధ్యానమును కొంతకాల మభ్యసింపఁగా కొంచెము జాగ్రత్తతో నుండు

నప్పుడు చిత్తము విషయాంతరములయందు విక్షేపమును జెందక ఆలంబనమునందే చిరకాలము నిలిచియుండును. ఇది సమాధి యనఁబడును. ఇట్టిసమాధి కొంతకాల మభ్యసింపఁగా ప్రమాదముతో నున్నప్పటికి చిత్తము విషయాంతరములయందు చేరక ఆలంబనమును విడువక చింతించుచుండును. ఇది సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. ఈప్రకారము ధ్యానసమాధి సంప్రజ్ఞాతసమాధులు మూడు ఏకవిషయములైనప్పటికి కించిదవాంతరభేదములు కలవని భావము.

ధారణాధ్యానసమాధులు మూడు సంప్రజ్ఞాతసమాధికి అంతరంగములు. యమనియమాదులు అయిదు బహిరంగములు. ఈయర్థము పతంజలిమహర్షి చేత సూత్రింపఁబడినది.

సూ. త్రయమంతరంగం పూర్వేభ్యః. అసు.

తా. ధారణాధ్యానసమాధులు మూడు వెనుకఁజెప్పిన యమనియమాదులకంటె సంప్రజ్ఞాతసమాధికి నంతరంగములని సూత్రార్థము.

కనుక నేదోయొక పుణ్యవిశేషముచేత ధారణాధ్యానసమాధులలో నొకటి సిద్ధించెనా యమనియమాదులనుగూర్చి విశేషముగ యత్నించ నక్కరలేదు.

ప్రశ్న—పతంజలిమహాముని భూతతన్మాత్రేంద్రియాదుల నాలంబనముగా చేసి సంప్రజ్ఞాతసవికల్పసమాధులను అనేకముగ నిరూపించియున్నారు. మీరు ఆసమాధులను నిరూపించకపోవుటకు కారణ మేమి?

ప్రతివచనము—పతంజలిచేత వివరింపఁబడిన భూతతన్మాత్రాదివిషయసమాధులు అంతర్ధానపరకాయప్రవేశాదిసిద్ధులకు కారణములైనందున మోక్షమునకు కారణములు కానందునను మోక్షహేతువగు పరమాత్మవిషయసమాధికి విరోధులైనందునను మాచేత వాటియందాదరము చేయఁబడలేదు.

ఇదియే ఆసమాధులను మేము నిరూపించకపోవుటకు కారణము.

భూతతన్మాత్రాదివిషయకసమాధులు అనాత్మవిషయములైనందున మోక్షసాధనములు కానందున హేయములనియు, ఆత్మవిషయకసమాధికి విరోధులనియు పతంజలిమహర్షియే సూత్రించియున్నారు.

సూ. తే సమాధావుపసర్గావ్యుత్థానే సిద్ధయః. అని.

తా. ఈచెప్పఁబడిన అనాత్మవిషయసమాధు లన్నియు మోక్షసాధనమైన పరమాత్మవిషయసమాధియందు విఘ్నముగా నుండును. వ్యుత్థానదశయందు అంతర్ధానాదిసిద్ధులను కలుగఁజేయుచుండునని సూత్రార్థము.

సూ. స్థాన్యుపనిమంత్రణే సంగస్మయాకరణం పునరనిష్టప్రసంగాత్. అని.

తా. మోక్షసాధనమగు పరమాత్మవిషయసమాధి నాచరించునప్పుడు స్వర్గాదిస్థానములయందుండు దేవతలు వచ్చి తమతమలోకములకు రమ్మనుమని ప్రార్థింపఁగా ఆస్వర్గాదిలోకములయందాసక్తిని గాని దేవతలచేత కూడ ఆదరింపఁదగిన ప్రభావము తనకుఁగలిగెనను గర్వమును గాని పొందఁగూడదు. సంగస్మయములను చేసినపక్షమునకు ఆత్మవిషయసమాధి భంగము

నొంది మోక్షము సిద్ధింపకపోవడమే కాకుండ సాంసారికానిష్ట ములుకూడ తిరిగి సంభవించు నని సూత్రార్థము.

ఉద్దాలకుఁ డను ముని సమాధి నాచరించుచుండి దేవతలచేత పిలువఁబడి వారిలోకములయం దాసక్తి చేయక తిరిగి పరమాత్మవిషయనిర్వికల్పసమాధినే చేయుచుండె నని వాసిష్ఠరామాయణములోఁ జెప్పఁబడినది. ఇదిగాక యీయర్థము శ్రీరామవసిష్ఠులయొక్క ప్రశ్న ప్రతివచనవాక్యములచేత విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అది యేప్రకారమంటే వివరించెదము.

శ్లో. జీవన్ముక్తశరీరాణాం కథమాత్మవిదాం వర,
శక్తయో నేహ దృశ్యంతే ఆకాశగమనాదికాః. అని.

తా. జ్ఞానవంతులలో నుత్తముఁడవైన యోస్వామీ! జీవన్ముక్తినొందిన మహాపురుషులయొక్క శరీరములయందు ఆకాశగమనాదిశక్తులు కనుపడుట లేదు. ఇందుకు కారణ మేమి? ఈప్రకారము శ్రీరాములు ప్రశ్నచేయఁగా శ్రీవసిష్ఠమహర్షి ప్రతివచనమును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. అనాత్మవిదముక్తోఽపి నభోవిహరణాదికమ్,
అణిమాద్యష్టసిద్ధీనాం సిద్ధిజాలాని వాంఛతి.

తా. ఆత్మజ్ఞానశూన్యుఁడగు పురుషుఁడు ముక్తిని పొందనివాఁడైయుండి ఆకాశగమనాదిసిద్ధులను అణిమాద్యష్టసిద్ధులను కోరును.

శ్లో. ద్రవ్యమంత్రక్రియాకాలయుక్త్యాప్నోత్యేవ రాఘవ,
నాత్మజ్ఞస్యైష విషయ ఆత్మజ్ఞో హ్యాత్మమాత్రదృక్.

తా. ఆకాశగమనాదిసిద్ధులు, ఓషధులు, మంత్రములు, క్రియావిశేషములు, కాలవిశేషములు వీటిని సాధనములుగా నేర్పఱచుకొని పొందుచుందురు. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము గలవానికి ఈయోషధిమంత్రాదిసాధనములు గాని ఆకాశగమనాదిసిద్ధులు గాని ఆదరింపఁదగినవి కావు. ఆత్మజ్ఞాని ఆత్మను మాత్రము చూచుచుండును.

శ్లో. ఆత్మనాత్మని సంతృప్తో నావిద్యామనుధావతి,
యే కేచన జగద్భావా స్తానవిద్యామయాన్విదుః.

తా. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడు స్వస్వరూపానుభవముచేతఁ దృప్తిని బొందుచుండును. అవిద్యాకల్పితవిషయములలోఁ బ్రవర్తింపఁడు. ఈప్రపంచములో నుండు విషయములన్నియు నవిద్యచేత కల్పింపఁబడి మిథ్యాభూతములుగా నున్నవియని యాత్మజ్ఞులు తెలిసియుందురు.

శ్లో. కథం తేషు కిలాత్మజ్ఞో త్యక్తావిద్యో నిమజ్జతి.

తా. ఆత్మజ్ఞుఁడగుపురుషుఁడు అవిద్యను సవాసనగా వదలియున్నందున, అవిద్యాకల్పితములగు సిద్ధులలో ఆసక్తి కలవాఁడై యేప్రకారముగా నుండును?

శ్లో. ద్రవ్యమంత్రక్రియాకాలశక్తయస్సాధుసిద్ధిదాః,
పరమాత్మపదప్రాప్తౌ నోపకుర్వంతి కాశ్చన.

తా. ద్రవ్యము, మంత్రములు, క్రియలు, కాలము వీటియొక్క సామర్థ్యములు ఆకాశగమనాదిసిద్ధులను కలుగఁజేయునవియయినప్పటికి, పరమాత్మస్వరూపమును బొందువిషయములో గొంచెమైనను ఉపకారమును చేయఁజాలవు.

శ్లో. సర్వేచ్ఛాజాలసంశాంతా వాత్మలాభోదయో హి యః,
స కథం సిద్ధివాంఛాయాం మగ్నచిత్తేన లభ్యతే. అని.

తా. సర్వవిషయములయందుఁ గల ఆశ నశించినతరువాతఁ గలుగు ఆత్మస్వరూపలాభ మను మోక్షము ఆకాశగమనాదిసిద్ధులలో కోరిక గలిగి యుండఁగ నేప్రకారము సిద్ధించును. అనఁగా సిద్ధింపదని భావము.

శ్లో. న కేచన జగద్భావా స్తత్త్వజ్ఞం రంజయంత్యమీ,
నాగరం నాగరీకాంతం కుగ్రామలలనా ఇవ.

తా. ఈప్రపంచమునందుఁగల పదార్థము లేవియును బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గల పురుషుని పట్టణములయందుండి రసికుఁడై పట్టణస్త్రీలకు వల్లభుఁడైనవానిని గ్రామములలో నుండు రసికత్వము నెఱుఁగని స్త్రీలవలె రంజింపఁ జేయనేరవు.

అనఁగా బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానము గల పురుషుఁడు ఈలోకమం దెటువంటి విచిత్రపదార్థములను చూచినా, వింతను ఆశ్చర్యమును పొందఁడని భావము.

శ్లో. అపి శీతరుచావర్కే సుతీక్ష్ణే చేందుమండలే,
అప్యధః ప్రసరత్యగ్నౌ జీవన్ముక్తో న విస్మయీ.

తా. అతితీక్ష్ణస్వభావముగల సూర్యుఁడు ఒకానొక కాలమునందు చల్లని కాంతిగలవాఁడైనను, శీతస్వభావముగల చంద్రుఁడు వేడిమి గలవాఁడైనను సర్వదా ఊర్ధ్వజ్వాలలు గల అగ్ని క్రిందిభాగమునకు ప్రసరించుజ్వాలలు గలవాఁడైనను బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞాని ఆశ్చర్యమును పొందఁడు.

శ్లో. చిదాత్మన ఇమా ఇత్థం ప్రస్ఫురంతీహ శక్తయః,
ఇత్యస్యాశ్చర్యజాలేషు నాభ్యుదేతి కుతూహలమ్.

తా. సర్వశక్తియుక్తుఁడైనపరమాత్మయందు అనేకవిధములగుశక్తులు కలవు. అవి కొన్ని కొన్ని దేశకాలములయందావిర్భవించును. మరికొన్ని మరికొన్ని దేశకాలములయం దావిర్భవించు నను అభిప్రాయము కలవాఁడైనందున, బ్రహ్మవేత్త ఇతరజనుల కాశ్చర్యమును గలుగఁజేయు విషయములయం దాశ్చర్యము నొందఁడు.

శ్లో. యస్తు వా భావితాత్మాపి సిద్ధిజాలాని వాంఛతి,
స సిద్ధిసాధకైర్ద్రవ్యై స్తాని సాధయతి క్రమాత్. అని.

ఏపురుషుఁడు ఆత్మతత్త్వసాక్షాత్కారము గలవాఁడైనప్పటికి, ఆకాశగమనాదిసిద్ధులను కోరునో, అట్టిపురుషుఁడు ఆసిద్ధులను సాధించుద్రవ్యమంత్రాధిసాధనములను సంపాదించి క్రమముగా సిద్ధులను సాధించును.

ఇందువలన తత్త్వజ్ఞానము విదేహముక్తిజీవన్ముక్తులకు సాధనముగా నుండును గాని, ఆకాశగమనాదిసిద్ధులకు సాధనము కాదు కనుకనే జీవన్ముక్తులగువారికి ఆకాశగమనాదిసిద్ధులు సంభవింపనేర వని ప్రతిపాదింపఁబడినది.

ఆత్మవిషయమగు సంప్రజ్ఞాతసమాధి వాసనాక్షయమునకు నిరోధసమాధికిని కారణమై యున్నందున దానియందే మేము ఆదరముంచి దానినే నిరూపించినారము.

ఇంకను చిత్తభూము లైదింటిలో అయిదవభూమి యగు నిరోధసమాధిని నిరూపించెదము.

ఈనిరోధసమాధిని పతంజలిమహర్షి సూత్రించియున్నారు

సూ. వ్యుత్థాననిరోధ సంస్కారయోరభిభవప్రాదుర్భావౌ నిరోధలక్షణ చిత్తాన్వయో నిరోధసమాధిః. అని.

ఈసూత్రము ఇదివరలో వ్యాఖ్యానము చేయఁబడియున్నది.

వ్యుత్థానసంస్కారములు సమాధికి విరోధులుగా నుండును. అట్టిసంస్కారము లేవి యనఁగా వాసిష్ఠరామాయణములో ఉద్దాలకమునియొక్కసమాధిలో నుదాహరింపఁబడినవి.

శ్లో. కదా ఉహం త్యక్తమననే పదే పరమపావనే,
చిరం విశ్రాంతిమేష్యామి మేరుశృంగ ఇవాంబుదః.

తా. ఉద్దాలకుఁడను ముని సమాధిని చాలించియున్న సమయములో నీప్రకార మాలోచించుచుండెను. నేను విచారశూన్యమై అనఁగా నసందిగ్ధమై పరమపవిత్రమైన బ్రహ్మస్వరూపమునందు స్థిరముగాఁ జిత్తమును జేర్చి చిరకాలము మేరుశిఖరమునందు మేఘమువలె నెప్పుడు నిలువఁగలను?

శ్లో. ఇతి చింతాపరవశో బలాదుద్దాలకో ద్విజః,
పునఃపునస్తూపవిశ్య ధ్యానాభ్యాసం చకార హ.

తా. ఈప్రకారము చింతించుచున్నవాఁడై ఉద్దాలకుఁడనుముని బలాత్కారముగా మాటిమాటికి కూర్చుండి ధ్యానమును అభ్యసించెను.

శ్లో. విషయైర్నీయమానే తు చిత్తే మర్కటచంచలే,
న స లేభే సమాధానప్రతిష్ఠాం ప్రీతిదాయినీం.

తా. కోఁతివలె అతిచపలస్వభావముగల చిత్తము శబ్దాదివిషయములచేత నీడ్వఁబడుచుండఁగా నుద్దాలకునకు సమాధియందు ఆనందజనకమైన స్థైర్యము కలుగక పోయెను.

శ్లో. కదాచిద్బాహ్యసంస్పర్శపరిత్యాగాదనంతరం,
తస్యాగచ్ఛచ్చిత్తకపిరాంతరస్పర్శసంచయాన్.

తా. ఉద్దాలకునియొక్క చిత్తమును విషయము లాకర్షించిన ప్రకారమును చెప్పుచున్నారు. ఆయుద్దాలకునియొక్క చిత్తమను వానరము ఒకసమయములో బాహ్యవిషయములలోనుండి మరలింపఁబడి, ఆంతరవిషయములయందు సంచరించుచుండును. అనఁగా బాహ్యవిషయములయందుఁ బ్రవర్తింపకుండఁ జేయఁబడిన చిత్తము పూర్వానుభూతవిషయములను స్మరించుచుండును అని భావము.

శ్లో. కదాచిదాంతరస్పర్శాద్బాహ్యం విషయమాదదే,
తస్యోడ్డీయ మనో యాతి కుత్రాపి త్రస్తపక్షివత్.

తా. మఱియొకసమయములో ఆంతరవిషయములను విడచి బాహ్యవిషయములను గ్రహించుచుండును. మరియొకసమయములో ఆ యుద్దాలకునిమనస్సు బెదరినపక్షివలె నెగిరి యెక్కడికో పోవుచుండును.

శ్లో. కదాచిదుదితార్కాభం తేజః పశ్యతి విస్తృతం,
కదాచిత్కేవలం వ్యోమ కదాచిన్నిబిడం తమః.

తా. ఒకసమయములో సూర్యసమానమగు తేజస్సును జూచును. మరియొకసమయమందు కేవలాకాశమును, మరియొక కాలమందు దట్టమైన తమస్సును చూచును.

శ్లో. అగచ్ఛతో యథాకామం ప్రతిభాసాత్పునః పునః,
అచ్ఛినన్మనసా శూరః ఖడ్గేనేవ రణే రిపూన్.

తా. ఈప్రకారము యథేచ్ఛముగా సంభవించుచున్న విషయజ్ఞానములను ఆ యుద్దాలకుఁడు తనమనస్సను ఖడ్గము చేత శూరుఁడగువాఁడు యుద్ధమునందు శత్రువులను ఖండించినట్లు ఖండించెను.

శ్లో. వికల్పౌఘే సమాలూనే సోఽపశ్యద్ధృదయాంబరే,
తమశ్ఛన్నవివేకార్కం లోలకజ్జలమేచకం.

తా. ఈప్రకారము విషయముల నన్నిటిని ఛేదించిన తరువాత ఆముని తనహృదయాకాశమునందు అజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడినందున కాటుకవోడివలె నల్లనై చలించుచున్న వివేక మనుసూర్యబింబమును చూచెను.

అనఁగా తమోగుణభూయిష్ఠమైన ఆత్మానాత్మవివేకము చిత్తమందు స్ఫురించె నని భావము.

శ్లో. తమస్స్యత్సాదయామాస సమ్యగ్జ్ఞానవివస్వతా,
తమస్యుపరతే స్వాంతే తేజఃపుంజం దదర్శ సః.

తా. సమ్యగ్జ్ఞానమను సూర్యునిచేత ఆతమోగుణమను అంధకారమును నివర్తింపఁజేసినతరువాత నాయుద్దాలకునకు తనహృదయమందొక తేజోవిశేషము కనుపడెను.

శ్లో. తల్లులావ స్థలాబ్జానాం వనం బాల ఇవ ద్విపః,
తేజస్యుపరతే తస్య ఘూర్ణమానం మనో మునేః.
నిశాబ్జవదగా న్నిద్రాం తామప్యాశు లులావ సః.

తా. మెట్టతామరను ఏనుఁగు తెంచివేసినట్టు ఉద్దాలకుఁడా తేజస్సును ఛేదించెను. తేజస్సు నివర్తింపఁగానే ఆముని యొక్క మనస్సు విహ్వలమై రాత్రికాలమందు తామరపువ్వువలె ముడుచుకొనిపోయెను. అనఁగా నిద్రలో చేరెను. నిద్రను కూడ ఆముని నివారించెను.

శ్లో. నిద్రావ్యపగమే తస్య వ్యోమసంవిత్సముద్యయౌ,
వ్యోమసంవిది నష్టాయాం మూఢం తస్యాభవన్మనః.

తా. చిత్తమందు నిద్రయను లయదశ నివర్తింపఁగానే శూన్యత్వావస్థ జనించెను. ఆశూన్యత్వావస్థను కూడ నివారింపఁగా ఆమునియొక్క మనస్సు మూఢముగా నుండెను. అనఁగా నేవిషయమును గ్రహింపకుండ నిర్విషయముగా నుండె నని భావము.

శ్లో. మోహమప్యేష మనసస్తం మమార్జ మహాశయః,
తతస్తేజస్తతో నిద్రా మోహాదిప వర్జితామ్.
కామప్యవస్థామాసాద్య విశశ్రామ మనః క్షణమ్. అని.

తా. ఈ ఉద్దాలకుఁడు ప్రమాదములేనివాఁడై తనచిత్తమునందుఁ గలిగినయామోహమును కూడ నివారించెను.

అనంతరము నిద్రామోహాదిదోషములు లేని యవాఙ్మనసగోచరమైన స్థితిని బొంది, ఆయుద్దాలకునియొక్క మనస్సు విశ్రమము నొందెను. అనఁగా సకలవిషయములఁబరిత్యజించి బ్రహ్మాకారమై యామునియొక్క మనస్సు హాయిని బొందెను.

ఇందుచేత బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానేచ్ఛ కలిగియున్నప్పటికి చిత్తమునకు క్షిప్తమూఢవిక్షిప్తభూమికలయందుండు బాహ్యాభ్యంతరవిషయములయందు సంచారము అనవస్థితత్వము దేహాంతరాశమందుండు తేజస్సును తమస్సును చూచుట నిర్విషయముగా నుండుట ఇవి మొదలగునవి వ్యుత్థానసంస్కారము లని చెప్పఁబడినవి.

ఈ వ్యుత్థానసంస్కారములు నిరోధసమాధిరూపమగు యోగిప్రయత్నముచేత ప్రతిదినమందు ప్రతిక్షణమందును నివారింపఁబడుచుండును. వ్యుత్థానసంస్కారవిరోధులగు నిరోధసంస్కారములు పుట్టింపఁబడుచుండును. ఈప్రకారము చేయుచుండఁగా నిరోధవ్యుత్థానములయందు రెంటియందు సంచరించుచిత్తము నిరోధమందే నిలిచియుండును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! "(ప్రతిక్షణపరిణామినోహి భావా ఋతే చితిశక్తేః") అనున్యాయప్రకారము చిత్తమునకు సర్వకాలములయందు విచిత్రరూపమైన పరిణామము కల దని చెప్పవలయును గదా. ఈలాగున నుండఁగా పరిణామము లేకయే చిత్తము నిరోధమును బొంది యేప్రకారముగా నుండును? (చిద్రూపమగు బ్రహ్మస్వరూపము గాక, ఇతరములైన పదార్థములన్నియు ప్రతిక్షణమును నందవస్థాంతరమును పొందుచుండు నని న్యాయవాక్యమున కర్థము.)

సమాధానము.—వాస్తవము. వ్యుత్థానదశయందు విచిత్రపరిణామము కలిగియుండును. నిరోధమును పొందింపఁబడిన

చిత్తమునకు పరిణామము ఏప్రకారముగా నుండు నని శంకించి పతంజలిమునియే

సూ. తతః ప్రశాంతవాహితా సంస్కారాత్.

అను సూత్రముచేత సమాధానమును చెప్పిరి. చిదుగులు, నెయ్యి మొదలగు వస్తువులను వేయుచుండఁగా అగ్ని యేప్రకారము ఉత్తరోత్తరము వృద్ధినొంది ప్రజ్వలించుచుండునో సమిధలు మొదలయినవాటిని వేయకుండ నుండఁగా మొదటిక్షణము నందు కొంచెము శాంతినొంది, అనంతరము ప్రతిక్షణము విశేషముగా శాంతి నొందుచుండునో, ఆప్రకారమే నిరోధింపఁ బడిన చిత్తము ఉత్తరోత్తరము అధికమైన ప్రశమమును నొందుచుండును. ఇదియె ప్రశాంతవాహిత యనఁబడును. ఇందులో పూర్వపూర్వప్రశాంతిచేతఁ గలిగిన సంస్కారము ఉత్తరోత్తరప్రశాంతికిఁ గారణమై యుండును. ఇట్టి ప్రశాంతవాహిత యను చిత్తపరిణామమును శ్రీకృష్ణమూర్తి భగవద్గీతల మొక్క ఆఱవయధ్యాయములో విస్పష్టముగా నానతిచ్చియున్నారు.

శ్లో. యదా వినియతం చిత్త మాత్మ న్యేవావతిష్ఠతే,
నిస్పృహస్సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా.

తా. విశేషముగా నిరోధింపఁబడినచిత్తము ఎప్పుడు చిద్రూపుఁడగు పరమాత్మయందే నిశ్చలముగా నుండునో, అప్పుడు సర్వకామములయందు నిస్పృహగల పురుషుఁడు యోగసిద్ధి గలవాఁడాయె నని యెఱుఁగవలయును.

శ్లో. యథా దీపో నివాతస్థో నేంగతే సోపమా స్మృతా,
యోగినో యతచిత్తస్య యుంజతో యోగమాత్మనః.

తా. గాలి లేనిప్రదేశములో పెట్టఁబడిన దీపము ఏప్రకారము చలించక యుండునో, పరమాత్మవిషయమైన యోగము నభ్యసించుపురుషునియొక్క నిరోధమును బొందిన చిత్తము ఆప్రకారముగా నుండును.

శ్లో. యత్రోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా,
యత్ర చైవాత్మనాత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి.
సుఖమాత్యంతికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియమ్,
వేత్తి యత్ర నచైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః.
యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః,
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే,
తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞితం.
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగో నిర్విణ్ణచేతసా. అని.

తా. ఏయవస్థయందు యోగాభ్యాసముచేత నిరోధింపఁబడిన చిత్తము సర్వవిషయములను విడచియుండునో ఏయవస్థయందు పరిశుద్ధమయిన మనస్సుచేత పరమాత్మస్వరూపమే చూడఁబడునో, దేహేంద్రియాదులు చూడఁబడవో ఆత్మనుచూచుచు ఆత్మయందే సంతోషముపొందఁబడునో, విషయములయందు సంతోషము పొందఁబడదో ఏయవస్థయందవాఙ్మానసగోచరమై సర్వోత్కృష్టమై నిత్యమై ఇంద్రియగోచరముగాని సుఖము అనుభవింపఁబడునో ఏయవస్థలో యోగియగువాఁడు ఆత్మస్వరూపమునందునిలచి చలింపక యుండునో, దేనియందు ఆత్మస్వరూపమునుపొంది అంతకంటె అధికమైన లాభము లేదని తలంచుచుండునో ఏ యవస్థయందుండి ప్రబలమైన దుఃఖములు

ప్రాప్తించినా విక్షోభమును పొందక యుండునో అట్టియవస్థ సర్వదుఃఖస్పర్శశూన్యమయిన యోగమని చెప్పఁబడును. ఇట్టి యోగమును నిర్వేదమును బొందని చిత్తముగలిగి దృఢాధ్యవసాయముచేత సాధించవలయును. నిర్వేదమనఁగా విసుకు. ఇది చిరకాలసాధ్యమయిన కార్యముల నారంభించి చేయునప్పుడు పుట్టుచుండును. యీవిసుకును పొందకుండ యోగము నభ్యసింపవలయును. ఇదిగాక గురుశాస్త్రోపదిష్టవిషయములయందు విశ్వాసమునుంచి యోగమునుసాధించవలయును. అనిర్వేదము నిశ్చయమును లేనిపక్షమునకు యోగము సిద్ధింపనేరదు.

నిరోధసమాధియొక్క సాధనమును పతంజలి సూత్రము చేత నిరూపించియున్నారు.

సూ. విరామప్రత్యయాభ్యాసపూర్వకః సంస్కారశేషోఽన్యః.

తా. వృత్తులయొక్క ఉపశమము విరామ మనఁబడును. అట్టి విరామమునకు కారణము పురుషప్రయత్నము. ఈపురుషప్రయత్నమును అడుగడుగు కభ్యసించుటచేత అసంప్రజ్ఞాతసమాధి జనించును. ఇదియె నిరోధసమాధి యనఁబడును. దీనియందు వృత్తిశూన్యమగుచిత్తము తనస్వరూపముతో కనుపడకుండ నుండి సంస్కారమాత్రముగా నుండు ననిసూత్రార్థము.

నిరోధసమాధి విరామప్రత్యయాభ్యాసముచేత పుట్టు నని శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత చెప్పఁబడినది.

శ్లో. సంకల్పప్రభవాన్ కామాన్ త్యక్త్వా సర్వానశేషతః,
మనసై వేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః.

తా. సంకల్పముచేత పుట్టుచుండు యోగప్రతికూలములగు కామములనన్నిటిని సవాసనగా వదలివేసి చక్షురాదీంద్రియములను విషయములలోకి చేరకుండ మనస్సుచేత నాకర్షించి యోగము నభ్యసింపవలయును.

శ్లో. శనైశ్శనై రుపరమే ద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా,
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్.

తా. ధారణచేత స్వాధీనపఱచుకోఁబడినబుద్ధివలన మనస్సును పరమాత్మయందు నిశ్చలముగాఁ జేర్చి అభ్యాసక్రమమున నుపరతిని బొందవలయును. ఇతరవిషయములను కొంచెమైనను చింతింపఁగూడదు.

శ్లో. యతో యతో నిశ్చరతి మనశ్చంచలమస్థిరం,
తత స్తతో నియమ్యైత దాత్మ న్యేవ వశం నయేత్. అని.

తా. ఈప్రకార మభ్యసింపఁబడుచున్నప్పటికి చిత్తము రజోగుణముచేత విషయములయందుఁ బ్రవర్తించినను, తమోగుణముచేత నిద్రాలస్యాదిదోషములను పొందినను, అట్టిలయవిక్షేపములయందుండి తొలఁగించి పరమాత్మయందు నిశ్చలముగా చేర్చి యుంచవలయును.

కోరఁబడుచున్న స్రక్చందనవనితాపుత్రమిత్రగృహక్షేత్రాదిపదార్థములు మోక్షశాస్త్రమును తెలిసిన పండితులచేత వ్యవహరింపఁబడు అనిత్యత్వాదిదోషములు కలవైనప్పటికి అనాద్యజ్ఞానవశమువలన నాదోషములను ఆచ్ఛాదించి ఆవిషయములయందు యోగ్యతను (మంచిని) సంకల్పించును. అట్టిసంకల్పముచేత 'ఇది నాకుకావలయును. అది నాకు కావలయు

ను' అను కాయములు పుట్టును. అనఁగా స్రక్చందనాదిపదార్థములు అనిత్యత్వాదిదోషములు కలవైనప్పటికి, ఆదోషములు అనాద్యజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడి కనుపడనందున ఆవిషయములు మంచి వను అభిప్రాయము కలుగును. అందువలననే ఆవిషయములయందు కామములు (కోరికలు) పుట్టుచుండును అని భావము.

ఈయర్థ మొకస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. సంకల్పమూలః కామో వై యజ్ఞాస్సంకల్పసంభవాః,
కామ జానామి తే మూలం సంకల్పాత్కిల జాయసే.
న త్వాం సంకల్పయిష్యామి సమూల స్త్వం వినంక్ష్యసి. అని.

తా. కామము సంకల్పమువలనఁ బుట్టుచుండును. యాగదానాదులు సంకల్పమువలననే కలుగుచుండును. ఓ కామమా! నీయొక్క మూలము (వేరు) తెలిసినది. నీవు సంకల్పమువలనఁ గదా పుట్టుచున్నావు. అట్టి సంకల్పమును నేను ఇఁకఁ జేయను. అందువలన నీవు సమూలముగా నశించిపోదువు.

వివేకముచేత విషయములయందుండు దోషములు ప్రత్యక్షముకాఁగానేకుక్కచేత క్రక్కఁబడినపాయసమందువలె విషయములయందు కామములు పుట్టవు. ఇహలోకమునందుఁ గల స్రక్చందనాదివిషయములయందు కామమును విడిచినట్టు బ్రహ్మలోకాదిపరలోకములయందు అణిమాద్యష్టైశ్వర్యములయందు కూడ కామమును విడువవలయు నను అభిప్రాయముచేత 'సంకల్పప్రభవాన్ కామాన్' అను భగవద్గీతావాక్యము

నందు పర్వశబ్దము చెప్పఁబడినది. ఇదిగాక మాసోపవాసవ్రతము ననుష్ఠించువానికి ఆమాసమందు అన్నము విడువఁబడినను అన్నమందు కామము అడుగడుగుకు కలుగుచుండును. త్యజింపఁబడిన విషయములయందు ఆప్రకారము కామము కలుగకుండ నుండవలయును. కామమును విడిచినతరువాత బుద్ధిపూర్వకముగా విషయములయందు ప్రవృత్తి లేకపోయినను చక్షురాదీంద్రియములకు రూపాదివిషయములయందు స్వభావముచేతనే ప్రవృత్తి సంభవించుచుండును. అట్టిప్రవృత్తిని కూడ ప్రయత్నవిశేషముతోఁ గూడిన మనస్సుచేత నివారింపవలయును. దేవతాదర్శనాదులయందుఁగూడ చక్షురాదీంద్రియములను ప్రవర్తింపనీయఁగూడదు.

భూమికాజయక్రమమునకుఁగా ఉపశమము నభ్యసింపవలయును. జ్ఞానభూమికలు నాలుగు. అవి కఠవల్లియను ఉపనిషత్తులో చెప్పఁబడినవి.

శ్రు. యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞస్తద్యచ్ఛేత్ జ్ఞాన ఆత్మని,
జ్ఞానమాత్మని (మహతి) నియచ్ఛేత్తద్యచ్ఛేచ్ఛాంత ఆత్మని. అని.

తా. వాగింద్రియవ్యాపారమును మనస్సునందు నిరోధింపవలయును. మనోవ్యాపారమును జ్ఞానాత్మయను విశేషాహంకారమునందును ఆవిశేషాహంకారమును మహదాత్మయను సామాన్యాహంకారమందును ఆసామాన్యాహంకారమును శాంతాత్మయను నిరుపాధికుఁడైన పరమాత్మయందును జేర్చి నిరోధింపవలయునని యర్థము.

దీనియొక్క తాత్పర్యమును వివరించెదము.

వాగింద్రియము లౌకికవ్యాపార మని వైదిక వ్యాపార మని రెండువిధములు. అందులో వ్యర్థప్రలాపము లౌకిక వ్యాపార మని, అష్టాక్షరీ పంచాక్షరీ ప్రభృతిమంత్రజపము, వేదపారాయణము మొదలగునవి వైదికవ్యాపారమని చెప్పఁబడును. ఇందులో లౌకికవ్యాపారము వ్యుత్థానదశయందుకూడ చిత్తవిక్షేపకరమైనందున యోగికి సర్వదా త్యాజ్యము. కనుకనే యొకస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. మౌనం యోగాసనం యోగ స్తితిక్షైకాంతశీలతా,
నిఃస్పృహత్వం సమత్వం చ సప్తైతా న్యేకదండినః. అని.

తా. వాగ్వ్యాపారపరిత్యాగము యోగమునకుపయోగమగు పద్మాసనాద్యాసనము ప్రాణాయామము శీతోష్ణాది ద్వంద్వసహనము ఏకాంతప్రదేశమందు నివాసము విషయములయందు దాశ లేకపోవుట సర్వభూతములయందు సమత్వబుద్ధి యీయేడును పరమహంససన్న్యాసికి ముఖ్యధర్మములు.

మంత్రజపాదివ్యాపారము నిరోధసమాధియందు త్యాజ్యము. వ్యుత్థానదశయందు అనుష్ఠేయము. ఇట్టివాగ్వ్యాపార పరిత్యాగము వాగ్భూమిక యని చెప్పఁబడును. ఇది మొదటి భూమిక. ఈభూమికను విశేషప్రయత్నముచేత కొన్నిదినములకుఁగాని కొన్ని మాసములకుఁగాని కొన్నిసంవత్సరములకుఁగాని జయించి (సాధించి) తరువాత మనోభూమికయందు ప్రయత్నమును చేయవలయును. మొదటిభూమికను దృఢముగా సాధింపక పైభూమికలలోనికి పోవుటకు అభ్యాసముచేసినపక్షమందు

మొదటిభూమిక దృఢముగా లేనందున పైభూమికలు చెడిపో వును గాని సిద్ధింపనేరవు.

ప్రశ్న.—చక్షురాదీంద్రియములను కూడ నిరోధింపవలదా? వాగింద్రియమును మాత్రము నిరోధించితే చాలునా?

ప్రతివచనము— చాలదు. చక్షురాదీంద్రియములను కూడ నిరోధింపవలసినది అవశ్యకమేను. అయితే చక్షురాది నిరోధము వాగ్భూమికయందుఁగాని మనోభూమికయందుఁగాని అంతర్భవించును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! వాగింద్రియమును మనస్సునందు నిరోధించవలయునని చెప్పితివి. ఒక ఇంద్రియము మరియొక ఇంద్రియమునందు ప్రవేశించుట కానము గనుక ఇది యుక్తముగా కనుపడలేదు.

పరిహారము—ఇచ్చట ఒక ఇంద్రియము మరియొక ఇంద్రియమునందు ప్రవేశించు నని చెప్ప లేదు. వాగింద్రియము మనస్సు ఈ రెండు నానావిధవిక్షేపములను కలుగఁజేయును గనుక మొదట వాగింద్రియవ్యాపారమును విడిచి మనోవ్యాపారములతో మాత్రము నిలిచియుండవలయు నని చెప్పఁబడినది. గోమహిషాదిపశువులకు వలె వాఙ్నియమము స్వాభావికముగా సిద్ధించినతరువాత మనస్సును జ్ఞానాత్మయందు నియమింపవలయును. ఆత్మ జ్ఞానాత్మ యని మహాత్మ యని శాంతాత్మ యని మూడువిధములు. విషయజ్ఞానసాధనమైనమనస్సు ఇచ్చట నియామ్యముగాఁ జెప్పఁబడినందున చిదాత్మకు జ్ఞాతృత్వమును

కలుగఁజేసిన అహంకారము ఇచ్చట జ్ఞానాత్మ యని చెప్పఁ
డినది. అహంకారము సామాన్యాహంకార మని విశేషాహ
కార మని రెండువిధములుగా నున్నది. నేను ఫలానివానికుమ
రుఁడను, ఫలానిపేరుకలవాఁడను, ఫలానివిద్యను నేర్చినవా
డను అని విస్పష్టముగా నభిమానింపఁజేయునది విశేషాహంక
రము. నేనని సామాన్యముగా నభిమానింపఁజేయునది సామ
న్యాహంకారము. ఈసామాన్యాహంకారము సర్వజీవులయందు
వ్యాపించియున్నందున మహత్తని చెప్పఁబడినది. ఈ రెండు అహ
కారములతోఁగూడిన ఆత్మలు ఇద్దరు సర్వోపాధిశూన్యమై
ఆత్మ శాంతాత్మ యని చెప్పఁబడినది. ఈముగ్గురాత్మలలో వి
షాహంకారవిశిష్టాత్మకంటె సామాన్యాహంకార విశిష్టాత్మ ఆం
రము. అంతకంటె శాంతాత్మ ఆంతరమై యుండును. సర్వము
కాంతరమై చిద్రూపమైన శాంతాత్మయందు అవ్యక్త మని
ప్పఁబడు జడశక్తియగు మూలప్రకృతి చేరియున్నది. ఆ మూ
ప్రకృతి సామాన్యాహంకారమైన మహత్తత్వమను నామము
బొంది వ్యక్తముగా నుండును. ఆమహత్తత్వమునకు పైఁగా, వి
షాహంకార మని అంతకుపైఁగా మనస్సని అంతకుపైఁగా ౘ
గాదీంద్రియము లని నామములను బొంది అతిస్ఫుటముగా ప
ణమించును.

ఈయభిప్రాయముతోనే ఇంద్రియములు మొదలుకొ
పరమాత్మవరకు ఉత్తరోత్తరము ఒకదానికంటె నొకటి ఆంత
మై యుండునని కఠవల్లియందు చెప్పఁబడినది.

శ్రు. ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః,
మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః.
మహతః పరమవ్యక్త మవ్యక్తాత్పురుషః పరః,
పురుషాన్న పరం కించి త్సా కాష్ఠా సా పరా గతిః. అని.

తా. ఇంద్రియములకంటె విషయములు ఆంతరములు. వాటికంటె మనస్సు ఆంతరము. మనస్సుకంటె బుద్ధియను విశేషాహంకారము, అంతకంటె మహత్త యను సామాన్యాహంకారము, అంతకంటె మూలప్రకృతి ఆంతరమై యుండును. అవ్యక్తముకంటె పరమాత్మ ఆంతరము. పరమాత్మకంటె ఆంతరమైనది మరియొకటి లేదు. ఇట్టిపరమాత్మయే అన్నిటికి పర్యవసానమం దుండునదియును ముఖ్యముగాఁ దెలియఁదగినదియు అని శ్రుతి కర్థము.

కనుకనే నానావిధసంకల్పవికల్పసాధన మగు మనస్సును విశేషాహంకారమందు నియమింపవలయును. అనఁగా మనోవ్యాపారములైన రాగద్వేషాదివాసనలను సంకల్పవికల్పములను విడచి విశేషాహంకారముతో మాత్రము నిలువవలయు నని భావము.

శ్లో. తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరం.

తా. అతిచపలస్వభావము గల మనస్సును నిగ్రహించుట వాయువుయొక్క నిరోధమువలెనే శక్యము కాదని తలఁచెదను.

అని యీప్రకారముగా చెప్పుచున్న అర్జునునిఁగూర్చి అభ్యాసవైరాగ్యములచేత మనోనిరోధమును చేయవచ్చు నని

శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత నుత్తరము చెప్పఁబడినందున మనోనిరోధము చేయుటకు శక్యమైయుండ దని శంకింపఁదగదు.

మనోనిరోధము శక్యము కాదని అర్జునుఁడు చేసిన ప్రశ్నకు శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత నుత్తర మీప్రకారముగాఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలం,
అభ్యాసేన తు కౌంతేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే.

తా. ఓఅర్జునా! మనస్సు అతిచంచలమైనది. నిగ్రహించుటకు శక్యమైనదియు కాదు. ఇందుకు సంశయము లేదు. కాని అభ్యాసముచేత వైరాగ్యముచేత మనస్సు నిగ్రహింపఁబడును. అనఁగా హఠయోగముచేత నిగ్రహించుటకు శక్యము కాదు గాని మృదుయోగముచేత శక్యముగా నున్నది యని భావము.

శ్లో. అసంయతాత్మనో యోగో దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః,
వశ్యాత్మనా తు యతతా శక్యోఽవాప్తుముపాయతః. అని.

తా. అభ్యాసవైరాగ్యముల నుదాహరించిన పతంజలిసూత్రముల ముందు వివరించెదము. పూర్వభూమికలను దృఢముగా నభ్యసింపనివానియోగము దుస్సాధ్యమై యుండును. పూర్వభూమికలను దృఢముగ నభ్యసించినవానికి ఉపాయముచేత సాధ్యమై యుండు నని అర్థము.

ఉపాయముచేత యోగము సాధ్యమై యుండు నని శ్రీగౌడపాదాచార్యులవారిచే కూడ చెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఉత్సేక ఉదధేర్యద్వత్కుశాగ్రైణైకబిందునా,
మనసో నిగ్రహ స్తద్వద్భవేదపరిఖేదతః.

తా. దర్భాగ్రముచేత నొక్కొకబిందువును వెలపలికి విసుకు నొందకుండ చల్లుచునున్నచో, ఏప్రకారము సముద్రము యొక్కజలమును యావత్తు నిశ్శేషముగా నివర్తింపఁజేయ నగునో, ఆప్రకారము మనోనిగ్రహోపాయములయందు విసుకు లేక ప్రవర్తించువానిచేత మనస్సు నిగ్రహింపఁబడును.

శ్లో. బహుభిర్న విరోద్ధవ్య మేకేనాపి బలీయసా,
స పరాభవమాప్నోతి సముద్ర ఇవ టిట్టిభాత్. అని.

తా. ఎంతబలవంతుఁడైనను బహుజనముతో విరోధమును పొందఁగూడదు. బహుజనముతో విరోధమును పొందినవాఁడు సముద్రము కులింగపక్షితో విరోధపడి పరిభవమును పొందినట్లు పరిభవమును పొందును.

ఇచ్చట సంప్రదాయవేత్త లొకకథను చెప్పుదురు. ఒక కులింగపక్షి (ఈపక్షి భూమియందే రాత్రికాలము శయనించును. భూమియందే గుంటలను చేసి గుడ్లను పెట్టి పెంచును.) సముద్రతీరమునందు తనభార్యతోఁగూడ కాపురము చేయుచుండెను. అప్పుడాకులింగపక్షిభార్య గర్భమును ధరించియుండి తనభర్తను జూచి యిఁకను మన మిచ్చట కాపురమును జేయఁగూడదు. ప్రసవసమయము తటస్థించినది. ఇచ్చట నేను ప్రసవించినయెడల, ఈసముద్రము మనగ్రుడ్లను, తనయులలచేత నీడ్చుకొనిపోవును. కనుక మరియొకప్రదేశమునకుపోయి ప్రసవించెద నని చెప్పెను. అందు కాకులింగపక్షి భార్యను

చూచి ఓపిచ్చిదానా! నాసామర్థ్యము సముద్రునకు తెలియదా? అతఁడు మనకు అపకారమును చేయునా? భయము లేదు. ఇచ్చటనే ప్రసవింప మని చెప్పెను. అంతట నాకులింగపక్షి భర్తమాటను అతిక్రమింపఁ జాలక యాసముద్ర తీరమునందే గ్రుడ్లను పెట్టెను. సముద్రుఁడు కులింగపక్షియొక్క ప్రగల్భవాక్యములను విని చూచెదను. ఈపక్షి యేమి చేయునో యని దానిగ్రుడ్లను అలలచేత లోపలికి యీడ్చుకొని పోయెను. అప్పుడాకులింగపక్షిభార్య తనపెనిమిటిని జూచి నేనిదివరకే చెప్పలేదా? సముద్రుఁడు మనగ్రుడ్లను యీడ్చుకొని పోయెఁగదా యని దుఃఖించెను. అప్పుడాకులింగపక్షి తనభార్యతో నీవు దుఃఖింపకు. నేను సముద్రపుజలమును శోషింపఁజేసి మనగ్రుడ్లను తిరిగి తెచ్చెదనని చెప్పి తనముక్కుతో నొక్కొక జలబిందువును గ్రహించి దరికి నుమియుచుండెను. అప్పుడాపక్షియొక్క బంధువు లందఱు వచ్చి యిది నీకు శక్యముగానిపని దీనిని మానుకొమ్మని యెంత చెప్పినను ఆకులింగపక్షి మానక మీ రందఱు నాకు సహాయముగా నుండుఁడు. త్వరలో నేనీ సముద్రుని శోషింపఁజేయుద మని ఆపక్షులను సహాయముకోరెను. ఆపక్షు లన్నియు ఆకులింగపక్షికి సహాయములై తమముక్కులతో నొక్కొక జలబిందువును సముద్రములోనుండి గ్రహించి దరికి నుమియుచుండెను. అప్పు డీకులింగపక్షియొక్క అదృష్టముచేత నాదారిని వచ్చిన నారదమహర్షి యీకులింగపక్షియొక్క యత్నమును మొదటినుండి విని యిది నీకు శక్యము గాదు. మానుకొమ్మని బోధించెను. ఎంత బోధించినను ఈజన్మములోగాని మరి

యొకజన్మములోఁగాని వేయి జన్మములకైనను ఈసముద్రమును శోషింపఁజేసి నాగ్రుడ్లను నేను గ్రహించుదునుగాని యీ సంరంభమును మానుట లే దని దృఢముగాఁజెప్పి నీటిచుక్కలను వెలుపలికి చిమ్ముచుండెను. అంతట నారదమహర్షి ఆకులింగపక్షియొక్క దృఢనిశ్చయమునకు మిక్కిలి సంతోషించి దయగలవాఁడై గరుత్మంతునియొద్దకుఁబోయి ఆయనను ఈకులింగపక్షికి సహాయముగా ప్రేరేపించి పంపించెను. అంత నాపక్షీంద్రునిపక్ష వేగమునకు సముద్రుఁడు భయము నొంది ఆపక్షియొక్క గ్రుడ్లను దానికి నిచ్చి ప్రార్థించి స్వాపరాధమును క్షమింపఁజేసుకొనిపోయెను. ఈ ప్రకారమే పరమధర్మమైన మనోనిరోధమునందు ప్రయత్నము చేయుపురుషుఁడు విసుకు లేక చేయుపక్షమందు వానిని పరమేశ్వరుఁ డనుగ్రహించి శీఘ్రముగా మనోనిరోధము కలుగులాగునఁ జేయును.

అన్నమును భుజించుపురుషుఁడు మధ్యేమధ్యే కూరలు మొదలైనవాటిని ఆస్వాదించుటచేత నేప్రకారము విసుకునొందక యన్నమును భుజించునో యాప్రకారము మనోనిగ్రహోపాయముల ననుష్ఠించునప్పుడు మధ్యేమధ్యే తదనుకూలవ్యాపారముల ననుష్ఠించుటచేత విసుకునొందక మనోనిగ్రహమును సాధించును.

ఈ యభిప్రాయముతోనే వసిష్ఠమహర్షి చెప్పియున్నారు.

శ్లో. చిత్తస్య భోగైర్ద్వౌ భాగౌ శాస్త్రేణైకం ప్రపూరయేత్,
గురుశుశ్రూషయా భాగ మవ్యుత్పన్నస్య సంక్రమః.

తా. వివేకము లేని మనస్సునకు వివేకమును కలుగఁజేయునపుడు మొదట చిత్తముయొక్క రెండుభాగములను భోగములచేతను ఒకభాగమును శాస్త్రముచేతను మరియొకభాగమును గురుశుశ్రూషచేతను నింపింపవలయును.

శ్లో. కించిద్వ్యుత్పత్తియుక్తస్య భాగం భోగైః ప్రపూరయేత్,
గురుశుశ్రూషయా భాగౌ భాగం శాస్త్రార్థచింతయా.

తా. కొంచెము వివేకముగలిగినతరువాత నొకభాగమును భోగముచేత, రెండుభాగములను గురుశుశ్రూషచేత మరియొక భాగమును శాస్త్రవిచారముచేత నింపింపవలయును.

శ్లో. వ్యుత్పత్తిమనుయాతస్య పూరయేచ్చేతసోఽన్వహం,
ద్వౌ భాగౌ శాస్త్రవైరాగ్యైర్ద్వౌ ధ్యానగురుపూజయా.

తా. విశేషముగా వివేకమును బొందినతరువాత ప్రతిదినము చిత్తముయొక్క రెండుభాగములను శాస్త్రవిచారవైరాగ్యములవలనను రెండుభాగములను తత్త్వానుసంధానగురుశుశ్రూషాదులవలనను నింపింపవలయును.

ఇచ్చట భోగశబ్దముచేత దేహధారణసాధనమైన భిక్షాటనాదివ్యాపారము వర్ణాశ్రమోచితనిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానమును చెప్పఁబడుచున్నది. గడియకాలముగాని రెండుగడియలకాలముగాని యథాశక్తిగా యోగము నభ్యసించి తరువాత ముహూర్తకాలము శాస్త్రశ్రవణముచేతఁగాని గురుశుశ్రూషచేతఁగాని గురుసన్నిధియందు నివసించి ముహూర్తకాలము స్వదేహధారణార్థమైన పనులను చేసుకొని ముహూర్తకాలము యోగశాస్త్రమును ఆలోచించి తిరిగి ముహూర్తకాలము యో

గము నభ్యసింపవలయును. ఈప్రకారము యోగమును ముఖ్యముగా నుంచుకొని ఇతరవ్యాపారములను మధ్యే మధ్యే కలిపి అనుష్ఠించుచు తాను శయనించుకాలమందు ఆదినమందు ఎన్ని ముహూర్తములు యోగము చేయఁబడెనో ఆముహూర్తములను లెక్కపెట్టుకొనవలయును. అంతట రెండవదివసమందుఁగాని, రెండవపక్షమందుఁగాని, రెండవమాసమందుఁగాని యోగముహూర్తములను వృద్ధినొందింపవలయును. ఈప్రకారము చేయుచు ఒక్కొక యోగముహూర్తమున కొక్కొకక్షణమును వృద్ధి నొందించినను, ఒకసంవత్సరమునకు యోగానుష్ఠానకాలము చాల వృద్ధినొందును. ఈప్రకారము యోగమునే ముఖ్యముగా ననుష్ఠించుపక్షమందు నితరవ్యాపారములు లోపించిపోవు నని శంకింపఁదగదు. ఇతరవ్యాపారముల నన్నిటిని విడిచినవానికే యోగమునం దధికారము కలదు గనుక వ్యాపారాంతరలోపము దూషణము కాదు. మరి భూషణముగానే యుండును గనుకనే విద్వత్సన్యాస మపేక్షింపఁబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడై సన్యాసముచేత సర్వవ్యాపారముల నుపరమించి జీవన్ముక్తిసాధనమగు యోగము నభ్యసింపవలయు నని శాస్త్రములయందు చెప్పియున్నది యని భావము.

కనుక యోగమునందే ముఖ్యనిష్ఠ గల పురుషుఁడు వేదాధ్యయనమును చేయు బ్రహ్మచారివలె, వర్తకమునుచేయుకోమటివలె క్రమముగా యోగారూఢుఁడగును. వేదాధ్యయనమును చేయు బ్రహ్మచారి యొకపాదమును మొదటను, రెండుపాదములను తరువాతను,అనంతరము బుక్కను, రెండుబుక్కల

ను, కాండమును, అధ్యయనముచేసి క్రమముగా వేదమునంతటి ని చదివి యధ్యాపకత్వము నేప్రకారముపొందునో వర్తకమును జేయుకోమటి మొదట నొకవరహాను తరువాత రెండువరహాల ను సంపాదించి క్రమముగా లక్షద్రవ్యమార్జించి యేప్రకార ము లక్షేశ్వరుఁడగునో ఆప్రకారము బ్రహ్మచారి, కోమటి అ ధ్యయనమును వర్తకమును ఆరంభించినప్పుడు తాను కూడ స మానముగా యోగాభ్యాసము నుపక్రమించి ఉత్తరోత్తరము వృద్ధిగా వారలకంటె నెక్కువగా పనిచేయువలె నని అభినివేశ ము నొంది యోగము నభ్యసించినయెడల బ్రహ్మచారివర్తకులు అధ్యాపకత్వలక్షేశ్వరత్వముల నెంతకాలమునకు పొందుదు రో యంతకాలమునకు తాను యోగముయొక్క పరమావధిని నెందువల్ల పొందఁజాలఁడు? అవశ్యముగా యోగకాష్ఠను పొం దనేపొందును.

కనుక మాటిమాటికి చిత్తమందు వచ్చుచేయు సంకల్ప వికల్పములను ఉద్దాలకునివలె పురుషప్రయత్నముచేత నివారిం చి విశేషాహంకారోపాధికుఁడైన జ్ఞానాత్మయందు మనస్సును చేర్చి నిరోధింపవలయును. ఇది రెండవభూమిక. ఈభూమికను జ యించితే బాలురకువలె, మూగవాండ్రకువలె అమనస్కత సి ద్ధించును. అట్టి నిర్మనస్కత్వము స్వభావముగా నేర్పడిన తరువాత విశేషాహంకారరూపమైన జ్ఞానాత్మను సామా న్యాహంకారరూపమగు మహత్తత్వమునందు చేర్చి నిరో ధింపవలయును. కొంచెము ప్రమాదనిద్రలను బొందినవా నికి విశేషాహంకార మేప్రకారము సంకోచమును పొందునో

ప్రమాదనిద్రలను పొందకపోయినా, విశేషాహంకారమును మఱచుటయందు ప్రయత్నము చేయువానికి ఆప్రకారము విశేషాహంకారము సంకోచమును బొందును. లోకప్రసిద్ధమయిన ప్రమాదనిద్రలయందు తార్కికాదుల కభిమతమైన నిర్వికల్పకజ్ఞానముతోటి సమానమైన ఆమహత్తత్వమాత్రనిష్ఠ మూఁడవభూమిక యనఁబడును.

అభ్యాసవిశేషముచేత నీభూమికలను జయించినతరువాత నీసామాన్యాహంకారరూపమైనమహత్తత్వమును సర్వోపాధిశూన్యమై చిదేకరూపమైన శాంతాత్మయందు చేర్చి నిరోధించవలయును.

శ్లో. మహత్తత్వం తిరస్కృత్య చిన్మాత్రం పరిశేషయేత్. అని.

తా. మహత్తత్వమును కూడ తిరస్కరించి కేవలచిద్రూపుఁడైన పరమాత్మను శేషింపఁజేయవలయునని స్మృత్యంతరమందుఁ జెప్పియున్నది.

ఈచిన్మాత్రస్వరూపమును పరిశేషింపఁజేయు విషయములో కూడ వెనుకచెప్పిన పూర్వభూమికాలంబనవిస్మృతిప్రయత్నమే పూర్వముకంటె నధికముగా చేయఁబడి సాధనమైయుండును. శాస్త్రము నభ్యసించు పురుషునకు వ్యుత్పత్తి కలుగుటకు పూర్వము ప్రతిపదమును వివరించిచెప్పుట యావశ్యకమైయున్నప్పటికి వ్యుత్పత్తి కలిగినతరువాత స్వయముగానే ఉత్తరగ్రంథముయొక్క తాత్పర్యము నే ప్రకారముగా తెలియునో ఆప్రకారమే పూర్వభూమికను చక్కగా ననుష్ఠించి

స్వాధీనపరచుకొన్న యోగికి ఉత్తరభూమికలను సాధించునుపాయము స్వయముగానే తోఁచుచుండును.

ఈయర్థము యోగభాష్యకారు లగువ్యాసాచార్యులచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. యోగేన యోగో జ్ఞాతవ్యో యోగాద్యోగః ప్రవర్తతే,
యోఽప్రమత్తస్తు యోగేన స యోగీ రమతే చిరం. అని.

తా. యోగముయొక్క యుత్తరభూమికను పూర్వభూమిక చేతనే తెలుసుకొనవలయును. పూర్వభూమికయొక్క సమ్యగభ్యాసమువలన నుత్తరభూమిక ప్రవర్తించును. ఏపురుషుఁడు ప్రమాదములేనివాఁడై యుండునో వాఁడు భూమికలనన్నిటిని సాధించి చిరకాలము విహరించును.

ఆక్షేపము—ఓయీ! మహత్తత్వముయొక్కయు, శాంతాత్మయొక్కయు మధ్యమునందు 'ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా'అను శ్రుతిచేత అవ్యక్తము చెప్పఁబడియున్నది. 'యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞః' అనుశ్రుతియందు మహత్తత్వమునకు స్వకారణమైన అవ్యక్తమునందు నిరోధమును చెప్పవలసినది ఆవశ్యకమైయుండఁగా దాని నతిక్రమించి శాంతాత్మయందు నిరోధము ఏల చెప్పఁబడినది.

సమాధానము—అవ్యక్తమునందు నిరోధమును చేయఁగానే అహంకారముతోఁ గూడిన మహత్తత్త్వము లయమును పొందును. అట్టిలయము పురుషార్థము కాదనే అభిప్రాయముతో నవ్యక్తమునందు మహత్తత్త్వమునకు నిరోధమును చెప్పలేదు. ఘటము తనకు ఉపాదానకారణముగాని జలమునందు నిరోధిం

పఁబడినప్పటికి నేప్రకారము లయమును పొందదో ఉపాదాన కారణమగు మృత్తికయందు నిరోధింపఁబడి లయమును పొందునో ఆప్రకారమే మహత్తత్త్వము శాంతాత్మయందు నిరోధింపఁబడినప్పటికి లయమునొందదు. అవ్యక్తమందునిరోధింపఁబడెనా, లయమునొందును. ఇట్టిస్వరూపలయము పరమాత్మదర్శనమున కుపాయముకానందున పురుషార్థము కానేరదు.

శ్రు. దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః.

తా. సూక్ష్మార్థగ్రహణసమర్థమై నిర్మలమైనబుద్ధిచేత నాపరమాత్మ చూడఁబడును. ఈప్రకారము పూర్వవాక్యమునందు పరమాత్మదర్శనమును చెప్పి ఇట్టిపరమాత్మదర్శనమున కుపాయమైన బుద్ధిసూక్ష్మత్వమును ప్రతిపాదించుటకుంగాను 'యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ' యను శ్రుతియందు నిరోధసమాధి చెప్పఁబడినది. ఇదిగాక, ప్రతిదినము సుషుప్తికాలమునందు మహత్తత్త్వమునకు అవ్యక్తమందు లయము స్వభావముగానే కలుగుచున్నందున, అట్టిలయమును గూర్చి నిరోధసమాధిని విధించుట వ్యర్థముగా నుండును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! ధారణా ధ్యాన సమాధులచేత సాధింపఁదగిన సంప్రజ్ఞాతసమాధి ఏకాగ్రవృత్తిరూపమైనందున పరమాత్మదర్శనమునకు సాధనమయినప్పటికి శాంతాత్మయందు నిరోధింపఁబడి యసంప్రజ్ఞాతసమాధిదశను పొందిన చిత్తము వృత్తి శూన్యమైనందున సుషుప్తివలె పరమాత్మదర్శనమున కుపాయము కానేరదు.

సమాధానము—పరమాత్మదర్శనము స్వతస్సిద్ధమయి నందున నివారింప శక్యము కానేరదు. అనఁగా చిత్తము సంప్రజ్ఞాతసమాధిలో వృత్తిసహితమయియున్నందున సోపాధిక బ్రహ్మను గ్రహించుచుండును. అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలో వృత్తిశూన్యమయి యుండి ఆత్మస్వరూపమును గ్రహించలేకపోయినను ఆత్మస్వరూపము స్వయంప్రకాశ మయినందున స్వయముగానే ప్రకాశించుచుండును.

ఈయర్థము శ్రేయోమార్గమను గ్రంథమందుఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఆత్మానాత్మాకారం స్వభావతోఽవస్థితం సదాచిత్తం,
ఆత్మైకాకారతయా తిరస్కృతానాత్మదృష్టిం విదధీత. అని.

తా. చిత్తము స్వభావముగా ఆత్మాకారము గాను, అనాత్మాకారముగాను కూడ నున్నది. ఇందులో అనాత్మాకారమును నిరోధించినపక్షమునకు ఆత్మాకారము స్వభావముగా స్ఫురించును గనుక చిత్తముయొక్క అనాత్మాకారమును నిరోధించుటయందు ప్రయత్నమును జేయవలయును.

ఘటము పుట్టునప్పుడు ఆకాశముచేత సంపూర్ణమయ్యే పుట్టును. జలము, బియ్యము, అన్నము ఇట్టిద్రవ్యములు ఘటము పుట్టినతరువాత పురుషప్రయత్నముచేత ఘటములో నిండింపఁబడును. అనంతరమందు నిండింపఁబడిన జలతండులాదులను ఘటములోనుండి నివర్తింపఁజేసినప్పటికి ఆకాశము నివర్తింపఁజేయుటకు నేప్రకారము శక్యముగా నుండదో ముఖమును మూసినప్పటికి ఘటములోపల నాకాశము నిండియుండును.

గదా. ఆప్రకారమే చిత్తము పుట్టునప్పుడు ఆత్మచైతన్యముతోఁటి పూర్ణమయ్యే పుట్టును. చిత్తము పుట్టిన తరువాత సుఖదుఃఖాద్యనుభవములకు కారణములైన ధర్మాధర్మములనుబట్టి ఘటపటరూపరసగంధసుఖదుఃఖాదివృత్తిరూపములు మూసలో కరిగిపోసిన రాగివలె చిత్తమునందు సంక్రమించును. వీటిలో రూపరసాద్యాకారములు నిరోధసమాధిచేత నివారింపఁబడఁగానే స్వతస్సిద్ధమైన పరమాత్మాకారము ప్రకాశించును. కాని అది నివారించుటకు శక్యమై యుండదు. కనుక నిరోధసమాధిచేత వృత్తి శూన్యముగాఁ జేయఁబడి సంస్కారమాత్రముగా శేషించియున్నందున సూక్ష్మమయి చిదాత్మాభిముఖమయినందున ఏకాగ్రమయియున్నచిత్తముచేత నిర్విఘ్నముగా పరబ్రహ్మ సాక్షాత్కరింపఁబడును.

ఈయభిప్రాయముచేతనే వార్తికకారులు ను సర్వానుభవయోగియును ఉభయులు చెప్పియున్నారు.

శ్లో. సుఖదుఃఖాది హేతుత్వం ధియో ధర్మాది హేతుతః,
నిర్హేతుత్వాత్మసంబోధరూపత్వం వస్తువృత్తితః.

తా. చిత్తమునకు సుఖదుఃఖాదివిషయాకారము ధర్మాధర్మములచేత కలుగుచుండును. అనాదిసిద్ధమైనచిదాత్మాకారము స్వభావముచేతనే కలిగియుండును.

శ్లో. ప్రశాంతవృత్తికం చిత్తం పరమానందదీపకం,
అసంప్రజ్ఞాతనామాయం సమాధిర్యోగినాం ప్రియః. అని.

తా. సర్వవృత్తిశూన్యమైన చిత్తము పరమానందస్వరూపుఁడైన పరమాత్మను ప్రకాశింపఁజేయును. ఇదియె అసం

ప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. ఈసమాధి యోగులకు సిండ ప్రియమైనది.

పరమాత్మదర్శనము స్వతస్సిద్ధమైనప్పటికి అనాత్మదర్శ నమును నివారించుటకు నిరోధసమాధిని నభ్యసింపవలయును.

కనుకనే భగవద్గీతలయందు జెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్. అని.

తా. చిత్తమును పరమాత్మయందు నిశ్చలముగాఁ జేర్చి యితరవిషయములను స్వల్పముగానైనా చింతింపఁగూడదు.

ఘటములో నాకాశము స్వతస్సిద్ధముగా నున్నప్పటికి జలతండులాదులచేత నాచ్ఛాదింపఁబడి విస్పష్టముగా ప్రకా శింపక యుండును. జలతండులాదుల నిరాకరించినతరువాత నాకాశము విస్పష్టముగా కనుపడును. ఆప్రకారమే చిత్తము నందుఁ బరమాత్మాకారము స్వతస్సిద్ధముగా నున్నప్పటికి ఆగం తుకరూపరసాద్యాకారములచేత నభిభవింపఁబడి విస్పష్టముగా కనుపింపకయుండును. రూపరససుఖదుఃఖాద్యనాత్మాకారము లను నివారింపఁగా విస్పష్టముగా సాక్షాత్కరించును. అనాత్మా కారములను నివారించుటకుఁగాను నిరోధసమాధిని అభ్యసింప వలయును.

యోగశాస్త్రము చిత్తమును నిర్మలముగాఁజేయుటకు మాత్రము ప్రవర్తించినందున నిరోధసమాధియందు పర మాత్మదర్శనమును సాక్షాత్తుగా ప్రతిపాదింపలేదు గాని ప్రకా రాంతరముగా పరమాత్మదర్శనమును ప్రతిపాదించినది.

సూ. యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధః.

యోగమనఁగా చిత్తవృత్తుల నన్నిటిని నిరోధించుటయే యని చెప్పి.

"తదా ద్రష్టుస్స్వరూపేఽవస్థానం."

చిత్తవృత్తుల నన్నిటిని నిరోధింపఁగా ద్రష్టయగు ప్రత్యగాత్మకుఁగాని చిత్తమునకుఁగాని పరమాత్మయందు నిశ్చలమయినస్థితి కలుగునని చెప్పినందున నిరోధసమాధియందు అవర్జనీయముగా పరమాత్మసాక్షాత్కారము కలుగు నని అంగీకరింపఁబడినది. విచారింపఁగా ద్రష్ట యగు ప్రత్యగాత్మ నిర్వికారుఁడైనందున నెప్పుడు స్వరూపమునందే యుండు నని తోఁచుచున్నది. అయినను వృత్తులు పుట్టునప్పుడు ఆవృత్తులయందు చిద్రూపము ప్రతిబింబించుచుండఁగా వృత్తులకు ప్రత్యగాత్మకు కలిగియున్న భేదము తెలియనందున స్వరూపప్రచ్యుతి కలిగియున్నట్లు కనుపడుచుండును.

ఈయర్థమును పతంజలిచేతనే "సూ. వృత్తిసారూప్యమితరత్ర" యని సూత్రింపఁబడియున్నది.

తా. వృత్తులయొక్క నిరోధము లేనికాలమందు వృత్తులతో సమానముగా ప్రత్యగాత్మ కనుపడుచుండు నని సూత్రార్థము.

మఱియొకచోట కూడ నీయర్థము

సూ. సత్వపురుషయోరత్యంతాసంకీర్ణయోః ప్రత్యయావిశేషో భోగః.

అని సూత్రింపఁబడినది.

తా. ప్రకాశసుఖాత్మకమయిన యంతఃకరణసత్త్వము పురుషుఁడు వీరు ఉభయులు స్వతః అత్యంతభిన్నులుగా నున్నప్పటికి అభేదముగా ప్రతిభాసించుట భోగమనఁబడును. నిరోధసమాధిచేత శోధింపఁబడిన త్వంపదార్థము అనఁగా ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కరింపఁబడినప్పటికి ఆప్రత్యగాత్మకు బ్రహ్మత్వమును కలియఁజేయుకొఱకు తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యముల వలన బ్రహ్మవిద్యయను వృత్త్యంతరము పుట్టింపఁబడును. పరిశుద్ధత్వంపదార్థసాక్షాత్కారమును కలుగఁజేయుటకు నిరోధసమాధి యొకటియే యుపాయము కాదు. చిదాత్మపజడరూపములయొక్క వివేకజ్ఞానముచేత కూడ త్వంపదార్థసాక్షాత్కారము గలుగును.

కనుకనే వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. ద్వౌ క్రమౌ చిత్తనాశస్య యోగో జ్ఞానం చ రాఘవ,
యోగస్తద్వృత్తిరోధో హి జ్ఞానం సమ్యగవేక్షణం.

తా. చిత్తము నశించుటకు యోగమని జ్ఞానమని రెండుమార్గములు కలవు. యోగమనఁగా చిత్తవృత్తులను నిరోధించుట; జ్ఞానమనఁగా చిద్రూపుఁడగు ప్రత్యగాత్మయొక్క జడములగు దేహప్రాణమనోబుద్ధులయొక్క స్వరూపమును విభజించి యథార్థముగ తెలియుట.

శ్లో. అసాధ్యః కస్య చిద్యోగః కస్యచిత్ జ్ఞాననిశ్చయః,
ప్రకారౌ ద్వౌ తతో దేవో జగాద పరమేశ్వరః. అని.

తా. ఒకపురుషునకు యోగము అసాధ్యముగా నుండును. మఱియొకనికి వివేకజ్ఞాన మసాధ్యముగా నుండును. కనుక

పురుషులయొక్క అధికారము నాలోచించి పరమేశ్వరుఁడు యోగమార్గజ్ఞానమార్గములను రెంటిని ఉపదేశించిరి.

ఆక్షేపము—ఓయీ! ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారకాలమందు ఆత్మమాత్రవిషయమైన చిత్తముయొక్క ఏకాగ్రవృత్తి సంప్రజ్ఞాతసమాధిలో నంతర్భూతమైనందున వివేకజ్ఞానము కూడ యోగమునందే పర్యవసించుచున్నది. యోగజ్ఞానములు భిన్నములుగా చెప్పుట కేమి కారణము?

సమాధానము—వాస్తవము. అయినను సంప్రజ్ఞాతాసంప్రజ్ఞాతసమాధులకు స్వరూపమును బట్టి చూచినను, సాధనములను బట్టిచూచినను విశేషభేదము కలదు. సంప్రజ్ఞాతసమాధియందు వృత్తి కలిగియుండును. అసంప్రజ్ఞాతసమాధియందు వృత్తిశూన్యమై యుండును. ఇది యీ రెంటియొక్క స్వరూపభేదము. సంప్రజ్ఞాతసమాధికి ధారణాధ్యానసమాధులు సజాతీయము లగుటచేత నంతరంగసాధనములు. అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి విజాతీయము లగుటచేత బహిరంగసాధనములు. ఇది సాధనప్రయుక్తభేదము. ధారణాధ్యానసమాధులవలెనే సంప్రజ్ఞాతసమాధి కూడ వృత్తిసహితమైనందున నీనాలుగు సజాతీయములు. అసంప్రజ్ఞాతసమాధి వృత్తిశూన్యమైనందున ధారణాదిత్రయము. దీనికి విజాతీయ మని తెలియవలయును. 'సూ. తదపి బహిరంగం నిర్బీజస్య'. నిర్బీజమని చెప్పఁబడు నసంప్రజ్ఞాతసమాధికి ధారణాధ్యానసమాధులు మూఁడు బహిరంగములుగా నుండు నని సూత్రముచేత కూడ నీయర్థము చెప్పఁబడినది. ధారణాదిత్రయము అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి విజాతీయముగా నున్నప్పు

టికి అనేకవిధములైన యనాత్మాకారములను విడిచి యుండుటచే త ఉపకారకమయినందున బహిరంగ మని చెప్పుట విరుద్ధము కానేరదు. ఇట్టి యుపకారకత్వమును విశదపఱచుటకొఱకు పతంజలిమహర్షి సూత్రించియున్నారు.

సూ. శ్రద్ధావీర్యస్మృతిసమాధిప్రజ్ఞాపూర్వక ఇతరేషాం. అని.

తా. దేవతలు మొదలగు కొందఱుజన్మచేతనే సమాధి సిద్ధికలవారై యుందు రని పూర్వసూత్రమునందుఁ జెప్పి మనుష్యులనుగూర్చి సమాధి సిద్ధించునుపాయమును ఈసూత్రము చేత చెప్పుచున్నారు. నాకీయోగమే పరమపురుషార్థసాధన మను నిశ్చయము శ్రద్ధ యనఁబడును. ఇట్టిశ్రద్ధ యోగముయొక్క ప్రభావమును విశేషముగా వినుటచేత కలుగును.

యోగప్రభావము భగవద్గీతలయందు వినఁబడుచున్నది.

శ్లో. తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః,
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున.

తా. కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సుల నాచరించువారి కంటె యోగి ఉత్తముఁడు. వాసనాక్షయమనోనాశముల నభ్యసింపకయుండి కేవలతత్త్వజ్ఞానమును మాత్రము సంపాదించి నజ్ఞానులకంటె నుత్తముఁడు. నిత్యనైమిత్తికాదికర్మల నాచరించువారికంటె యోగి ఉత్తముఁడు గనుక ఓయి యర్జునా! నీవు సర్వోత్కృష్ట మగుయోగమునే అభ్యసింపవలయును.

ఇట్టిప్రభావము యోగమునందుఁ గల దని శాస్త్రము వలన సద్గురూపదేశమువలన వినుటచేత యోగమునందు శ్రద్ధ గలుగును. ఈశ్రద్ధ దృఢముగాఁగలిగినతరువాత వీర్యము కలు

గును. వీర్యమనఁగా ఉత్సాహము సర్వప్రకారములవలన యోగమును సాధింపవలయు నను చిత్తవృత్తి ఉత్సాహమనఁబడును. ఇటువంటి యుత్సాహము కలుగఁగానే అనుష్ఠేయము లయిన యోగాంగములు స్మరింపఁబడును. ఈస్మృతిచేత సమాధి చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁబడును. సమాధియొక్క పరిపాకమువలన చిత్తము నిర్మలమయినందున ఋతంభర యను ప్రజ్ఞ గలుగును. ఈప్రజ్ఞచేత నసంప్రజ్ఞాతసమాధి మనుష్యులకు సిద్ధించు నని సూత్రముయొక్క అర్థము.

ఋతంభర యను ప్రజ్ఞ పతంజలిచే సూత్రింపఁబడినది.

సూ. ఋతంభరా తత్ర ప్రజ్ఞా. అని.

ఋతమనఁగా సత్యము. సర్వవస్తువులయొక్క యథార్థస్థితి. దీనిని ప్రకాశింపఁజేయుబుద్ధి ఋతంభరయనఁబడును. అనఁగా సర్వపదార్థములయొక్క యథార్థస్థితిని తెలియఁజేయు బుద్ధివిశేషము ఋతంభర యనఁబడు నని యర్థము. ఇట్టిబుద్ధివిశేషము సమాధిపరిపాకమువలన చిత్తము పారిశుద్ధ్యము నొందిన పక్షమందు సంభవించు నని సూత్రార్థము.

ఋతంభర యను నామము ప్రవర్తించుటకు కారణము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. శ్రుతానుమానప్రజ్ఞాభ్యామన్యవిషయావిశేషార్థత్వాత్. అని.

తా. సూక్ష్మవస్తువులయందు దేశాంతరకాలాంతరగత వస్తువులయందును యోగులు కానివారియొక్క ప్రత్యక్షము ప్రవర్తింప నేరదు. అట్టివస్తువులను శాస్త్రముచేతను యోగులు కానివారు తెలుసుకొందురు. శాస్త్రానుమానములచేత పుట్టిన

జ్ఞానములు ఆయావస్తువులయొక్క సామాన్యస్వరూపములను తెలియఁజేయును గాని విశేషవిషయములను తెలియఁజేయ నేరవు. యోగులయొక్క ప్రత్యక్షము సర్వపదార్థములయొక్క విశేషాకారముల నన్నిటిని విస్పష్టముగాఁ దెలియఁజేయును. ఇందువలననే యోగిప్రత్యక్షమునకు ఋతంభర యని నామ మేర్పడినది యని సూత్రార్థము. ఇట్టియోగిప్రత్యక్షము అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి బహిరంగ మని చెప్పుటకు యోగిప్రత్యక్షము. అసంప్రజ్ఞాతసమాధికిఁ జేయు నుపకారము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. తజ్జసంస్కారోఽన్యసంస్కారప్రతిబంధీ. అని.

యోగిప్రత్యక్షముచేత కలుగు సంస్కారము వ్యుత్థానసంస్కారములను ఇతరసమాధిజన్యసంస్కారములను ప్రతిబంధించును. ఇదియె యసంప్రజ్ఞాతసమాధికి యోగిప్రత్యక్షము చేయునుపకార మని సూత్రార్థము.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి బహిరంగసాధనమయిన ఋతంభరయను యోగిప్రత్యక్షమును జెప్పి సంప్రజ్ఞాతసమాధిని నిరోధించుటకు చేయుప్రయత్నము అంతరంగసాధన మని సూత్రింపఁబడినది.

సూ. తస్యాపి నిరోధే సర్వనిరోధా న్నిర్బీజస్సమాధిః. అని.

సంప్రజ్ఞాతసమాధిని నిరోధించుటచేత సర్వము నిరోధింపఁబడును గనుక నందుచేత నసంప్రజ్ఞాతసమాధి యను నిర్బీజసమాధి సిద్ధించు నని సూత్రార్థము. ఈసమాధి సుషుప్తిదశతో సమము.

ఇది సాక్షిచైతన్యముచే తెలుసుకొనుటకు శక్యమైనది.
యసంప్రజ్ఞాతసమాధి సర్వవృత్తిశూన్యమైనందున సుషు
ప్తియేయని శంకింపఁదగదు. అసంప్రజ్ఞాతసమాధియందు అంతః
రణము శేషించియుండును. సుషుప్తియం దంతఃకరణము
ాఁడ లయము నొందును. ఈవిశేషము కలిగియున్నందున
ుషుప్తిదశాసంప్రజ్ఞాతసమాధు లొకటికానేరవు.

ఇది గౌడపాదాచార్యులవారిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. నిగృహీతస్య మనసో నిర్వికల్పస్య ధీమతః,
ప్రచారస్స తు విజ్ఞేయస్సుషుప్త్యాన్యో న తత్సమః.

తా. నిరోధింపఁబడి సర్వకల్పనాశూన్యమై వివేకయు
క్తమయిన మనస్సుయొక్క ప్రచారవిశేషము సుషుప్తికంటె
లక్షణముగా నుండు నని యోగులచేత తెలియఁదగియున్నది.
ుషుప్తియందు మనస్సుయొక్క ప్రచారము అవిద్యాగ్రస్తమై
నేకవాసనాబీజములతో కూడి యుండును. సమాధియందు
త్మతత్త్వజ్ఞానముచేత నవిద్యానాశమైనందున సకలాయాస
ూన్యమై సుఖాకారమై యుండును. ఇట్టివిశేషము యోగుల
యొక్క స్వానుభవముచేత తెలియఁదగినది.

శ్లో. లీయతే హి సుషుప్తౌ తన్నిగృహీతం న లీయతే,
తదేవ నిర్భయం బ్రహ్మ జ్ఞానాలోకం సమంతతః. అని.

తా. మనస్సుయొక్క ప్రచారము సుషుప్తియందు
సమాధియందును భిన్నముగా నుండుటకు కారణమును చెప్పు
న్నారు. మనస్సు సుషుప్తిదశయందు సర్వవాసనలతోఁగూడ
విద్యయందు లీనమయి పోవును. సమాధియందు వివేకజ్ఞాన

పూర్వకముగా నిరోధింపఁబడి లీనము కానేరదు. ఎప్పుడు గ్రాహ్యగ్రాహక భేదమును విడిచి మనస్సు కేవలముగా నుండునో అప్పుడు పరబ్రహ్మాకారమై యుండును. పరబ్రహ్మ కేవల జ్ఞాన స్వరూపము సర్వదేశవ్యాపకముగా నుండును.

మాండూక్యశాఖయందు కూడ నీయర్థము వినఁబడు చున్నది.

శ్రు. ద్వైతస్యాగ్రహణం తుల్య ముభయోః ప్రాజ్ఞతుర్యయోః,
బీజనిద్రాయుతః ప్రాజ్ఞస్సా చ తుర్యే న విద్యతే.

తా. ప్రాజ్ఞతురీయులిద్దఱకు ద్వైతప్రపంచము స్ఫురింపక యుండును గాని ప్రాజ్ఞుఁడు విశేషవిజ్ఞాన మను ప్రపంచస్ఫురణమునకు కారణమయిన యజ్ఞానముతోఁ గూడియుండును. ఇట్టి అజ్ఞానము తురీయునియందు లేక యుండును.

శ్రు. స్వప్ననిద్రాయుతా వాద్యౌ ప్రాజ్ఞస్త్వస్వప్ననిద్రయా,
న నిద్రాం నైవ చ స్వప్నం తుర్యే పశ్యంతి నిశ్చితాః.

తా. విశ్వుఁడు తైజసుఁడు వీరిద్దఱు అన్యథాజ్ఞానము తత్త్వాప్రతిబోధమనునజ్ఞానసమును కలవారై యుందురు. ప్రాజ్ఞుఁడు అన్యథాజ్ఞానము లేనివాఁడయి కేవలనిద్రతో కలసియుండును. తురీయుఁడు అన్యథాజ్ఞానమను స్వప్నము గాని తత్త్వాజ్ఞాన మను నిద్రగాని లేనివాఁడై యుండునని బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పుదురు.

శ్రు. అన్యథా గృహ్ణతస్స్వప్నో నిద్రాస్వప్నమజానతః,
విపర్యాసే తయోః క్షీణే తురీయం పదమశ్నుతే.

తా. స్వప్నజాగరితములయందు అన్యథాజ్ఞానము కలిగి యుండును. తత్త్వాజ్ఞానమను అజ్ఞానము స్వప్నజాగరితసుషుప్తులయందు మూటియందు సమానముగా నుండును. అన్యథాజ్ఞానాజ్ఞానములను విపర్యయము క్షీణింపఁగా తురీయము పొందఁబడును.

ఆత్మ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలయందు క్రమముగా విశ్వుఁడని తైజసుఁడని ప్రాజ్ఞుఁడని చెప్పఁబడును. అద్వైతవస్తువును ద్వైతవస్తువుగా తెలుసుకోవడము స్వప్నము. ఇది విశ్వతైజసులయందిద్దఱయందు సమానము. అద్వైతమును తెలియక యుండుట నిద్ర. ఇది విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులయందు ముగ్గురియందు సమము. ఇట్టిస్వప్ననిద్రలకు కారణమైన మిథ్యాజ్ఞానము తత్త్వజ్ఞానముచేత క్షయమును బొందినతరువాత తురీయ మను అద్వితీయ బ్రహ్మతత్త్వము పొందఁబడునని మాండూక్యవాక్యములయొక్క తాత్పర్యము.

ఆక్షేపము—ఓయీ అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి సుషుప్తికిని భేదము విశేషముగా నుండును గాన అద్వితీయాత్మతత్త్వమును చూడఁగోరినవానికి నసంప్రజ్ఞాతసమాధి దర్శనసాధనముగా నపేక్షింపఁబడినప్పటికి తత్త్వజ్ఞానముగలవానికి ప్రతిదినమున వర్జనీయముగా సంభవించు సుషుప్తిచేతనే రాగద్వేషాదిక్లేశబంధములు నివర్తించుచున్నందున జీవన్ముక్తి గలుగుచుండఁగా అసంప్రజ్ఞాతసమాధితో నక్కఱ గనుపడదు.

సమాధానము—ఈలాగున చెప్పఁగూడదు. ప్రతిదినము స్వభావముగా నొకానొకప్పుడు సంభవించు సుషుప్తి రాగ

ద్వేషాదిబంధముల నివర్తింపఁజేయునా? లేక అభ్యాసముచేత నిరంతరముగా సంపాదింపఁబడిన సుషుప్తి నివర్తింపఁజేయునా? మొదటిపక్షమునందు సుషుప్తికాలమునందుఁ గల బంధమును మాత్రము సుషుప్తి నివర్తింపఁజేయునా? లేక యితరకాలములయందు వర్తించు బంధమును గూడ నివర్తింపఁజేయునా? ఇతరకాలములయందుండు బంధము సుషుప్తికాలమునందు ప్రసక్తము కానందున సుషుప్తిచేత నివర్తింపఁజేయఁబడదు. తత్త్వజ్ఞానశూన్యు లగువారికిఁగూడ సుషుప్తియందు రాగద్వేషాది క్లేశబంధము లేదు గదా. కనుక ప్రథమపక్షము యుక్తము కాదు. కాలాంతరవర్తియగు బంధమును కాలాంతరవర్తి యగు సుషుప్తి నివర్తింపఁజేయ నేరదు గనుక రెండవపక్షమును యుక్తముకాదు. సుషుప్తి దశ నిరంతరముగా ననువర్తించియుండులాగున నభ్యసించుటకు శక్యము కానందున మొదటి రెండవపక్షమును యుక్తముకాదు గనుక తత్త్వజ్ఞాని యగువానికికూడ రాగద్వేషాదిక్లేశబంధము నివర్తించుటకుఁగాను అసంప్రజ్ఞాతసమాధి యపేక్షింపడును. ఇట్టిసమాధికి పశ్వాదులకు వలె వాగింద్రియనిరోధము ప్రథమభూమి. బాలమూఢాదులయందు వలె నిర్మనస్కత్వము ద్వితీయభూమి. ఆలస్యాదులయందు వలె అహంకారశూన్యత్వము మూడవభూమి. సుషుప్తియందు వలె మహత్తత్త్వశూన్యత్వము అనఁగా సామాన్యాహంకారరాహిత్యము నాలుగవభూమి. ఈనాలుగుభూమికలను హృదయంబునందుంచుకొని "శనైశ్శనైరుపరమేత్" అని భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది. ఈ ఉపరమమందు సాత్వికధృతిచేత గ్రహింపఁబడిన సా

త్వికబుద్ధి కారణమైయుండును. సామాన్యాహంకారము విశేషాహంకారము మనస్సు వాగాదీంద్రియములు ఇవి స్వభావముగా నతితీవ్ర వేగముచేత బాహ్యామునకుఁ బ్రవహించుచుండును. ఇట్టి ప్రవాహముగల నదిని నిరోధించుటకు వలె మహాధైర్యము ముఖ్యముగా నపేక్షింపఁబడుచున్నది. ఇట్టిధైర్యయుక్తమైన బుద్ధిచేత పూర్వభూమి సాధింపఁబడెనా? లేదా? యని పరీక్షించి, చక్కఁగా సాధింపఁబడినట్టు తెలిసెనా, రెండవభూమిని సాధించుటకు బ్రయత్నము చేయవలయును. లేదా మొదటిభూమియందే నిలిచి అది స్వాధీనమగువరకు ప్రయత్నము చేయవలయును. అభ్యసించుకాలమునందు ఆభూమి యెంతమాత్రము సాధింపఁబడినదో దానిని పరీక్షింపవలయును. నాలుగవభూమియొక్క అభ్యాసము "ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా" యనుశ్లోకమువలనఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది.

చతుర్థభూమికాభ్యాసము గౌడపాదాచార్యులవారిచేతఁ గూడఁజెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఉపాయేన నిగృహ్ణీయాద్విక్షిప్తం కామభోగయోః,
సుప్రసన్నం లయే చైవ యథా కామో లయస్తథా.

తా. కామభోగములయందు విక్షేపమును బొందుచున్న చిత్తమును ఉపాయముచే మఱలించవలయును. లయమునందు ప్రవేశించుచిత్తమును ఆయాసము లేకపోయినను ప్రబోధమును పొందించవలయును. లయము ఎటువంటిదో కామము కూడ అటువంటిది.

శ్లో. దుఃఖం సర్వమనుస్మృత్య కామభోగాన్నివర్తయేత్,
అజం సర్వమనుస్మృత్య జాతం నైవ తు పశ్యతి.

తా. ద్వైతప్రపంచమంతయు నవిద్యావిజృంభిత మగుటచే దుఃఖరూపమని విచారించి కామభోగములనుండి చిత్తమును నిరోధింపవలయును. స్వప్రపంచము బ్రహ్మస్వరూపముగా భావించుటచేత ద్వైతప్రపంచమును చూడకయుండును.

శ్లో. లయే సంబోధయేచ్చిత్తం విక్షిప్తం శమయేత్పునః,
సకషాయం విజానీయాత్సమప్రాప్తం న చాలయేత్.

తా. లయావస్థలోఁజేరిన చిత్తమును బోధింప వలయును. విక్షేపమునొందిన చిత్తమును శమింపఁజేయవలయును. కషాయావస్థనొందిన చిత్తమును గుర్తెఱిఁగి సామ్యావస్థను పొందింప వలయును. సామ్యావస్థను పొందినతరువాత నాచిత్తమును నాయవస్థలోనుండి కదలనీయఁగూడదు.

శ్లో. నాస్వాదయేత్సుఖం తత్ర నిస్సంగః ప్రజ్ఞయాభవేత్,
నిశ్చలం నిశ్చరచ్చిత్త మేకీ కుర్యాత్ప్రయత్నతః.

తా. సమావస్థయందు సుఖము ననుభవింపఁదగదు. సుఖమునందు నిస్పృహుఁడై వివేకయుక్తమయిన బుద్ధితోఁగూడుకొన్నవాఁడైయుండవలయును. నిశ్చలముగా నుంచఁబడిన చిత్తము బాహ్యవిషయములలోనికి చేరినపక్షమునకు అట్టి చిత్తమును నిరోధించి ప్రయత్నముచేత పరమాత్మయందే చేర్చవలయును.

శ్లో. యదా న విద్యతే చిత్తం న చ విక్షిప్యతే పునః,
అనింగనమనాభాసం నిష్పన్నం బ్రహ్మ తత్తదా.

తా. ఈ ప్రకారముగా నిగ్రహింపఁబడిన చిత్తము ఎప్పుడు సుషుప్తియందు లయమును బొందదో, విషయముల యందు విక్షేపములను బొందదో, కల్పితపదార్థములచేత ప్రకాశింపకయుండునో అప్పుడు బ్రహ్మస్వరూపముగా చిత్తము పర్యవసించిన దని తెలియవలయును.

ఈశ్లోకముల యొక్క తాత్పర్యము విశేషముగా వ్రాయఁబడును.

తా. లయమని, విక్షేపమని, కషాయమని, సమప్రాప్తి యని చిత్తముయొక్క అవస్థలు నాలుగు. నిరోధింపఁబడుచిత్తము విషయములలోనుండి మరలింపఁబడి పూర్వాభ్యాసముచేత సుషుప్తియందు అభిముఖ్యమును పొందెనా, అప్పుడు ప్రబోధప్రయత్నముచేతఁ గాని సుషుప్తియను లయముయొక్క కారణములను నివారించుటచేతఁగాని చిత్తమును చక్కఁగా ప్రబోధింపవలయును. నిద్ర అజీర్ణము అతిభోజనము ఆయాసము యీనాలుగు లయకారణములు.

ఇవి పూర్వాచార్యులచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. సమారాధ్య నిద్రాం సుజీర్ణాల్పభోజీ క్రమత్యాజ్యబాధే వివిక్తే పవిదేశే, సదాసీత నిస్తృష్ణ ఏవాప్రయత్నో ఽథవా ప్రాణరోధే నిజాభ్యాసమాత్రాత్. అని.

తా. నిద్రాకాలమందు నిద్రను పొంది నిద్రాశేషముచేత మాంద్యము కలుగకుండఁ జేసుకొని శీఘ్రముగా సులభ

ముగా జీర్ణమగుపదార్థములను కొద్దిగా భోజనము చే దూరమార్గగమనాదులచే నాయాసమును బొందక విజ మయిన యేకాంతప్రదేశమునందు రాగద్వేషాదిశూన్యః యిన చిత్తము కలవాఁడై యుండవలయును. లేదా, అభా సమార్గము ననుసరించి ప్రాణాయామము ననుష్ఠించుచుం వలయు నని భావము. ఈప్రకారము లయమును పొం కుండఁజేయఁగా ప్రతిదినజాగరణకాలాభ్యాసము చేత వి యాంతరములయందు చిత్తము విక్షేపమునొందును. అప్పుడ వివేకశాస్త్రమునుబట్టి వివేకి పురుషులచేత చెప్పఁబడు వినాశిత్వ పరిణామవిరసత్వాదిదోషములను విషయములయందు నిశ్చ యించి విషయములలోనుండి చిత్తమును మరలింపవలయును ఇదిగాక వేదాంతశాస్త్రసిద్ధమయిన అద్వితీయసచ్చిదానందపర బ్రహ్మస్వరూపమును చింతించుచున్నందున విషయవస్తువులు బుద్ధికి స్ఫురింపనేరవు గనుక నీమార్గమువలనఁ గూడ చిత్త మును విషయములనుండి మరలింపవలయును. తీవ్రమయిన చిత్తదోషము తీవ్రమయిన రాగద్వేషాదివాసనలు కషాయ మనఁ బడును. ఇట్టికషాయముచేత నాక్రమింపఁబడినచిత్తము ఒకానొకప్పుడు సమాధిని చెందినదానివలె లయవిక్షేపములు లేనిదై దుఃఖైకాగ్రముగా నుండును. అనఁగా స్తబ్ధముగా నుండు ను. అట్టిస్థితిని కనిపెట్టవలయును. కొందఱు వివేకహీను లగు యోగులు యీకషాయావస్థనే ఉన్మన్యవస్థగా తలఁచెదరు.

ఇట్టి కషాయావస్థను బొందిన చిత్తముగూడ సమాధిని పొంద లేదని తెలుసుకొని లయవిక్షేపములవలె కషాయావస్థకూడ నివ ర్తించు ప్రయత్నమును జేయవలయును. 'సమప్రాప్తంన చాలయే త్' అనుస్థలమందు సమ మనఁగా పరబ్రహ్మస్వరూపము.

శ్లో. సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరం. అని.

భగవద్గీతలయందు కూడ సమశబ్దము పరబ్రహ్మపరము గా ప్రయోగించఁబడియున్నది. లయ విక్షేప కషాయము లను మూఁడవస్థలను పరిహరింపఁగా చిత్తముచేత సమమయిన బ్రహ్మ స్వరూపము పొందఁబడును. సమప్రాప్తి నొందిన చిత్తమును లయావస్థ కషాయావస్థలను పొందియున్నదేమో యని భ్రమ పడి చలింపఁజేయఁగూడదు. మిక్కిలి సూక్ష్మమయి నిపుణ మయిన బుద్ధిచేత లయావస్థాకషాయావస్థాస్వభావములను విభ జించి తెలుసుకొని సమప్రాప్తినొందిన చిత్తమును ఆస్థితియందే చిరకాలము నిలుపవలయును. ఈ ప్రకారము, చిత్తమును బ్రహ్మ స్వరూపమునందు స్థాపింపఁగా బ్రహ్మస్వరూపభూతమయిన పర మానందము చక్కఁగా నావిర్భవించును.

ఈయర్థము భగవద్గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడినది.

శ్లో. సుఖమాత్యంతికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియం. అని.

తా. ఇంద్రియగోచరముకానిదియు, శుద్ధసత్వాత్మకమై నబుద్ధివలన తెలియఁదగినదియు నెప్పటికి వినాశము లేని సుఖ మేది కలదో, ఆసుఖమే బ్రహ్మస్వరూపసుఖ మని తాత్ప ర్యము.

శ్రుతి కూడ నీయర్థమునే చెప్పుచున్నది.

శ్లో. సమాధినిర్ధూతమలస్య చేతసో నివేశితస్యాత్మని యత్సుఖం భవేత్,
న శక్యతే వర్ణయితుం గిరా తదా స్వయం తదంతఃకరణేన గృహ్యతే. అని.

తా. సమాధిచేత పోఁగొట్టఁబడిన మాలిన్యములు (రాగద్వేషాదివాసనలు) గలిగి పరమాత్మయందుఁ జేర్చఁబడిన చిత్తమునకు నెటువంటి సుఖము కలుగునో యాసుఖము వాక్కుచేత వర్ణించుటకు శక్యమైయుండదు. నిర్మలమైన తనబుద్ధిచేతనే గ్రహింపఁదగియుండును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! సమాధియందుఁగల బ్రహ్మానందము బుద్ధివలన గ్రహించఁబడు నని శ్రుతి స్మృతులయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. గౌడపాదాచార్యులచేత సమాధిసుఖ మనుభవించఁ గూడ దని బుద్ధిగ్రాహ్యత్వము నిషేధింపఁబడుచున్నది గనుక నిది విరుద్ధముగా నున్నది.

సమాధానము.—అది విరుద్ధముగాదు. ఎందువలననంటె బుద్ధివలన గ్రహింపఁబడు సమాధిసుఖము గౌడపాదాచార్యుల వారిచేనిషేధింపఁబడలేదు. ఇఁకనేమంటే, సమాధికివిరోధముగా నుండు వ్యుత్థానకాలీనసుఖము గ్రహించఁగూడదని నిషేధించఁబడినది. గ్రీష్మదివసములయందు మధ్యాహ్నవేళలలో గంగాజలమున మునిఁగిన పురుషునిచేత తత్కాలమందు ఆశైత్యసుఖమేప్రకారము చెప్పుటకు శక్యము కాదో, ఉదకములోనుండి లేచినతరువాత నేప్రకారము చెప్పుటకు శక్యమయి యుండునో, సుషుప్తియం దతిసూక్ష్ములైన యవిద్యావృత్తులచే నను

భవించఁబడు సుఖస్వరూపము తత్కాలమందు చెప్పుట కేప్రకారముశక్యముగానుండదో, ప్రబోధకాలమందు స్మృతిజ్ఞానముచేత నేప్రకారము పరామర్శించఁబడునో ఆ ప్రకారమే వృత్తిశూన్యమైనసంస్కారమాత్ర శేషమయినందునసూక్ష్మముగానున్న చిత్తముచేత సుఖ మనుభవించఁబడు నని శ్రుతిస్మృతులయందు చెప్పఁబడినది. వ్యుత్థితుఁడైనవానికి సమాధియందుగొప్పసుఖమనుభవించఁబడినదని కలిగెడిపరామర్శయే యిచ్చట ఆస్వాదమని చెప్పఁబడినది. ఇట్టి యాస్వాదమే గౌడపాదాచార్యులచే నిషేధించఁబడినది. ఇదియే తమయభిప్రాయమని తెలియఁజేయుటకు "నిస్సంగః ప్రజ్ఞయా భవేత్" అని చెప్పిరి. అనఁగా సవికల్పకజ్ఞానముతోకూడ సుఖాంసక్తిని విడువవలయునని గాని వెనక చెప్పఁబడిన సాత్త్వికధృతితోకూడిన బుద్ధిచేత సుఖము నాస్వాదించుటను సుఖమును వర్ణించుటను విడువవలయు నని కాని యర్థము.

సమాధియందు బ్రహ్మానందములో మునిఁగియున్న చిత్తము ఒకప్పుడు సుఖము నాస్వాదించుటకుఁగాని మశక మత్కుకాదిబాధలవలనఁగాని వ్యుత్థానమును పొందినపక్షమందు చిత్తము నిశ్చలముగా నుండుటకుగాను తిరిగి పరబ్రహ్మయందా చిత్తమును జేర్చి బ్రహ్మతో నైక్యమును పొందించవలయును. ఈ ప్రకారముగాచేయుటకు నిరోధప్రయత్నమే సాధనము. అనింగనం అనాభాసం' అనుపదములవలన కషాయమును సుఖాస్వాదమును నిషేధించఁబడినవి. లయ, విక్షేప, కషాయ, సుఖాస్వా

దములనెడి నాలుగువికారములులేని చిత్తము పరమాత్మయందు నిశ్చలముగా నిలుచునని తాత్పర్యము.

ఈయభిప్రాయముతోనే కఠవల్లియందు పఠించఁబడు చున్నది.

శ్రు. యదా పంచావతిష్ఠంతే జ్ఞానాని మనసా సహ,
బుద్ధిశ్చ న విచేష్టేత తామాహుః పరమాం గతిం.

తా. ఏకాలమందు శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములైదు మనస్సుతోకూడ తమతమవిషయములలో నుంచి మరలి పరమాత్మయందే స్థిరముగా నిలిచియుండునో నిశ్చయవృత్తిగల బుద్ధి కూడ పరమాత్మయందే దార్ఢ్యమును పొంది నిలుచునో అట్టి స్థితియే పరమగతికిసాధనముగా పండితులచేఁజెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. తాం యోగమితి మన్యంతే స్థిరామింద్రియధారణాం,
అప్రమత్తస్తదా భవతి యోగో హి ప్రభవాప్యయౌ. అని.

తా. చలించకయున్న బాహ్యాంతఃకరణములయొక్క ధారణమునే యోగమని చెప్పుదురు. ఎప్పుడిట్టి యోగము నందు ప్రవర్తించునో అప్పుడే పురుషుఁడు ప్రమాదములేనివాఁడై యుండును. బుద్ధీంద్రియములు వ్యాపారశూన్యములయియుండఁగా ప్రమాదము కలుఁగనేరదుగదా. యోగముఉత్పత్తివినాశములకు కారణమైయున్నది. అనఁగా యోగము ఉపేక్షింపఁబడెనా, ఇంద్రియవృత్తులను పుట్టించుచుండును. అనుష్ఠింపఁబడెనా, ఇంద్రియాదివృత్తులను నశింపఁజేయునని తాత్పర్యము.

ఇట్టియోగముయొక్క స్వరూపమును లక్షణమును పతంజలివలన సూత్రించఁబడినది.

సూ. యోగః చిత్తవృత్తినిరోధః.

తా. అంతఃకరణముయొక్క సర్వవృత్తులను నిరోధించుటయె యోగమని చెప్పఁబడును. వృత్తులు అనేకములుగా నున్నవి గనుక వాటిని నిరోధించుటకు శక్యము కాదనుశంకను పరిహరించుటకు

'సూ. వృత్తయః పంచతయ్యః క్లిష్టా అక్లిష్టాః'
అని సూత్రము చేయఁబడినది.

తా. చిత్తముయొక్క వృత్తులు అయిదు. ఇవి క్లిష్టములని, అక్లిష్టము లని రెండు ప్రకారములుగా నున్నవి యని సూత్రార్థము.

రాగద్వేషాద్యాసురవృత్తులు క్లిష్టము లని అభయామానిత్వాదిదైవవృత్తులు అక్లిష్టము లని చెప్పఁబడును.

ఆక్షేపము—విచారింపఁగా క్లిష్టాక్లిష్టవృత్తులు రెండు పంచవృత్తులలో నంతర్భూతములుగానే యున్నవి. పంచవృత్తులను నిరోధించుటవలన క్లిష్టాక్లిష్టవృత్తులు రెండును నిరోధింపఁబడును. పంచవృత్తులను క్లిష్టాక్లిష్టము లని విభజించుటకు ప్రయోజనము కనుపడదు.

సమాధానము—సత్యము. అయినా, పంచవృత్తులను మాత్రము సామాన్యముగా చెప్పిన అక్లిష్టములుగానుండు అమానిత్వాదివృత్తులను నిరోధింపవలసినపని లేదనియు క్లిష్టములైన దంభదర్పాదులను మాత్రము నిరోధించినఁ జాలు నని కొందఱకు భ్రాంతి గలుగును. ఆభ్రాంతిని నివారించుటకుఁగాను

పంచవృత్తులను క్లిష్టాక్లిష్టరూపముగా విభజించి సూత్రించిరి. ఇది యె విభాగమునకుఁ బ్రయోజనము. దైవసంపదయందుఁ జేరినయు క్లిష్టవృత్తులను ఆసురసంపదయందుఁ జేరిన క్లిష్టవృత్తులను కూడ నిరోధింపవలయు నని తాత్పర్యము.

నామధేయమును లక్షణమును చెప్పి వృత్తులను విశదపఱచుటకొఱకు నెనిమిది సూత్రములు చెప్పఁబడినవి.

సూ. ప్రమాణవిపర్యయ వికల్పనిద్రాస్మృతయః, ప్రత్యక్షానుమానాగమాః ప్రమాణాని విపర్యయోమిథ్యాజ్ఞానమతద్రూపప్రతిష్ఠితం శబ్దజ్ఞానానుపాతీవస్తుశూన్యో వికల్పః అభావప్రత్యయాలంబనావృత్తిర్నిద్రా. అనుభూతవిషయాసంప్రమోషః స్మృతిః. అని.

తా. ప్రమాణ మని, విపర్యయ మని, వికల్ప మని, నిద్ర యని, స్మృతి యని వృత్తులు అయిదు. ఇందులో ప్రత్యక్షమని, అనుమానమని, ఆగమమని మూఁడువిధములు. ఇందులో చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములు ప్రత్యక్షమని,పర్వతాది ప్రదేశముల యందప్రత్యక్షముగానుండు వహ్న్యాదివస్తువులను తాము ప్రత్యక్షముగానుండి తెలియఁజేయు ధూమాదిపదార్థములు అనుమానమని, శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణము లాగమమని చెప్పఁబడును. ఒక వస్తువును మఱియొకవస్తువునుగా తెలుసుకొనుమిథ్యాజ్ఞానము విపర్యయమని చెప్పఁబడును. అనఁగా త్రాటిని జూచి సర్పమని, చవిటినేలయందుండు గ్రీష్మకాలపుఎండను జూచి జలమనియు తెలుసుకొనుజ్ఞానము విపర్యయమని చెప్పఁబడునని భావము.

శబ్దమును విన్నందున కలుగు అర్థశూన్యమైన వృత్తి వికల్ప మనఁబడును. అనఁగా శశశృంగవంధ్యాపుత్రాదిశబ్దములను

వినఁగానే ఒకవృత్తి చిత్తమం దుదయించును. దానికి ఆలంబన మైన పదార్థ మొకటి లోకమునం దుండనే యుండదు. అట్టి చిత్తవృత్తి వికల్ప మనఁబడు నని భావము.

గాఢమైన తమోగుణము అభావ మనఁబడును. అట్టియభావమును (గాఢతమోగుణము) ప్రకాశింపఁజేయు చిత్తవృత్తి నిద్ర యని చెప్పఁబడును.

దేశాంతరకాలాంతరములయం దనుభవింపఁబడిన విషయముల ననుసంధించువృత్తి వృత్తి యని చెప్పఁబడునని ఎనిమిది సూత్రములకు క్రమముగా తాత్పర్యము.

ఈ పంచవిధవృత్తులను నిరోధించుసాధనము సూత్రించఁబడినది.

సూ. అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః. అని.

తా. అభ్యాసముచేతను వైరాగ్యముచేతను చిత్తవృత్తులన్నియు నిరోధింపఁబడు నని సూత్రార్థము.

అతితీవ్రవేగముగల నదీప్రవాహమును అనకట్టచేత నిరోధించి వేఱుకాలువను త్రవ్వి క్షేత్రముల కభిముఖముగా నడ్డముగా మరియొక ప్రవాహ మేప్రకారము పుట్టించఁబడునో ఆప్రకారము వైరాగ్యమువలన చిత్తనదియొక్క విషయాభిముఖప్రవాహమును నిరోధించి సమాధ్యభ్యాసమువలన ప్రశాంతిప్రవాహమును సంపాదింపవలయును.

మంత్రజపము దేవతాధ్యానము మొదలగునవి క్రియారూపము లగుటవలన నావృత్తి యను నభ్యాసముగానే యుం

డును. సమాధి యనఁగా సర్వవ్యాపారములయొక్కనివృత్తియే కదా. అట్టిసమాధికి అభ్యాసము ఏలాగున సంభవించు నను శంకను పరిహరించుట కీసూత్రము చెప్పఁబడినది.

సూ. తత్ర స్థితౌ యత్నోఽభ్యాసః.

అని సర్వవృత్తిదశయందు నిశ్చలముగా నిలుచుటకొఱకు చేయుప్రయత్నము అభ్యాస మని చెప్పఁబడు నని సూత్రార్థము.

స్వయముగానే బాహ్యవిషయములయందు ప్రవర్తించుచిత్తము నేప్రకారముగానైనను నిషేధించెద ననెడియుత్సాహము అవిచ్ఛిన్నముగా చేయఁబడి, యభ్యాసమని చెప్పఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఇట్టి యభ్యాసము ఆధునికమయినందున చిరకాలము నుండి సంభవించియుండు దృఢమయిన వాసనలను ఏప్రకారముగా నభిభవించు నను శంకను నివారించుట కీసూత్రము చేయఁబడినది.

సూ. స తు దీర్ఘకాలనైరంతర్యసత్కారాసేవితో దృఢభూమిః.

తా. శ్రద్ధాభక్త్యాదిగుణములతోఁ గూడుకొని నిరంతరము చిరకాలము సేవించఁబడిన అభ్యాసము అనాదిసిద్ధములైన సర్వవాసనలను ఛేదించునని సూత్రార్థము.

లోకములో నొక బ్రహ్మచారి వేదాధ్యయనమును చేయుటకొఱకు గురుగృహమునకు పోయియుండఁగా నాతనితండ్రి పరమమూఢుఁడు వేదము లనఁగా నాలుగు. మావాఁడు

పోయి అయిదురోజులయినది యింకను రాలేదుగదా యని చెప్పి పరితపించినట్లు లోకములో నొకవాడుక కలదు. యోగాభ్యాసము చేయఁదలఁచిన పురుషుఁడు దినములచేతఁ గాని మాసములచేతఁగాని యోగముయొక్క సిద్ధిని కోరెనా, పైనఁజెప్పిన మూఢునివంటివాఁడే యగును. కనుక అనేకసంవత్సరములకుఁ గాని అనేకజన్మములకుఁగాని యోగము సిద్ధించునని తలఁచి చిరకాల మభ్యాసము చేయుచుండవలయును.

చిరకాలాభ్యాసముచేతఁగాని సిద్ధి గలుగ దని శ్రీభగవద్గీతలలో చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాం గతిం. అని.

తా. అనేకజన్మలలో యోగము నభ్యసింపఁగా, సిద్ధి గలుగును. తరువాత మోక్షమును పొందును అని యర్థము.

యోగము చిరకాలము సేవింపఁబడినప్పటికి మధ్యేమధ్యే విచ్ఛేదింపఁబడి సేవింపఁబడెనా, అప్పుడప్పుడు పుట్టింపఁబడు యోగవాసనలు విచ్ఛేదకాలములయందుఁగలుగు వ్యుత్థానవాసనలవలన పరిభవింపఁబడుచున్నందున ఖండనకారుఁడు చెప్పిన న్యాయము ప్రాప్తించును. ముందు గ్రంథమును చదువువానికి వెనుకటిగ్రంథము మఱుపు వచ్చినయెడల నేమి జ్ఞానము కలుగునని ఖండనకారోక్తన్యాయము గనుక విచ్ఛేదము లేకుండ నిరంతరముగా సేవింపవలయును. సత్కారమనఁగా ఆదరము. ఆదరము లేకుండ సేవించినయెడల వసిష్ఠమహాముని చేఁ జెప్పఁబడిన న్యాయము సంభవించును.

శ్లో. అకర్తృ సర్వదప్యేతచ్చేతశ్చేష్టి జవాసనం,
దూరం గతమనా జంతుః కథాసంశ్రవణే యథా.

అని వసిష్ఠులచేఁ జెప్పఁబడినన్యాయము.

తా. భారతాదికథలను వినుటకుఁగాను కూర్చున్న పురుషుఁడు అన్యవిషయముల నాలోచించుచు దూరముగాఁబోయిన చిత్తము కలవాఁడై సపక్షమందా కథను ఏప్రకారముగా గ్రహించనేరఁడో ఆప్రకారమే చిత్తము సమాధిని అభ్యసించుచున్నప్పటికి శ్రద్ధ లేనిపక్షమం దాసమాధిని కొంచెముగానైనను గ్రహింపఁజాల దని అర్థము.

ఇందుకొక కథ సాంప్రదాయజ్ఞులచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

ఒక శిష్యుఁడొక గురువుయొక్క సన్నిధిలో శాస్త్రాభ్యాసము చేయుచుండెను. గురువుగారు పాఠమును చెప్పునపుడు శిష్యుఁడు ఒక యెలుకబొక్కలోఁ జొరఁబడుచుండఁగా దానినే చూచుచుండెను. గురువుగారు అర్థమంతయు చెప్పి చొచ్చెనా యని శిష్యుని నడిచెను. నేను చెప్పినశాస్త్రార్థము నీబుద్ధిలోఁ చేరెనా యని గురువుగారి యభిప్రాయము. అందులకు శిష్యుఁడు ఎలుకనే చూచుచున్నందున నింకను తోక చొరలేదని శిష్యుఁడు ప్రత్యుత్తరమును చెప్పెను.

కనుక నాదరము లేకుండఁజేయుకార్యము సిద్ధింపనేరదు.

ఆదరమనఁగా లయ విక్షేప కషాయ సుఖాస్వాదనములను నాలుగింటిని పరిహరించియుండుట. కనుక ఆదరముచేతనే యోగమును సేవింపనలయును. దీర్ఘకాలాదరనైరంతర్యముల

తోఁగూడి సేవించిన యోగము విషయసుఖాస్వాదముచేతఁ గాని దుఃఖవాసనలచేతఁగాని చలింపచేయఁబడదు.

ఈయర్థము భగవద్గీతలలోఁజెప్పఁబడినది.

శ్లో. యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః,
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే. అని.

తా. ఏయోగములభించినతరువాత మరియొకసుఖలాభ మెక్కువగా తోఁపదో యేయోగమందుండి మహత్తరమయిన దుఃఖమువలన కూడ చలింపఁజేయఁబడఁడో అదియె యోగమని చెప్పఁబడు నని యర్థము.

యోగము లభించిన తరువాత మరియొకసుఖము ఎక్కువగతోఁపదను నర్థము కచోపాఖ్యానములో వసిష్ఠమహాముని చే నుదాహరించఁబడినది.

శ్లో. కచః కదాచిదుత్థాయ సమాధేః ప్రీతమానసః,
ఏకాంతే సమువాచేద మేవం గద్గదయా గిరా.

తా. కచుఁడనుపేరుగల బ్రాహ్మణుఁడు ఒకానొకప్పుడు సమాధినుండి లేచి ఏకాంతమందుఁ గూర్చొని నిండు సంతోషించిన మనస్సుగలవాఁడై గద్గదికతో నీప్రకారముగాఁ జెప్పెను.

శ్లో. కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి కిం గృహ్ణామి త్యజామి కిం,
ఆత్మనా పూరితం విశ్వం మహాకల్పాంబునా యథా.

తా. ప్రళయకాలపు మహాసముద్రోదకము ఏప్రకారము ప్రపంచమంతా నిండియుండునో ఆప్రకారమే పరమాత్మస్వ

రూప మీప్రపంచమునంతయు నిండియున్నది గనుక నేను ఏమి కార్యము చేయుదును? ఎచ్చటికి పోదును? దేనిని గ్రహించుదును? దేనిని విడుతును? అనఁగా సర్వము బ్రహ్మస్వరూపముగా నున్నందున కర్తృకర్మక్రియలు లేవు గనుక గమనాదివ్యాపారములను జేయుటకు శక్యము కా దని భావము.

శ్లో. స బాహ్యాభ్యంతరే దేహే హ్యధ ఊర్ధ్వం చ దిక్షు చ,
ఇత ఆత్మా తదేవాత్మా నాస్త్యనాత్మమయం జగత్.

తా. దేహమునకు లోపలి వెలుపలిభాగములయందు అధోభాగములో నూర్ధ్వభాగమునం దన్నిదిక్కులయందును పరమాత్మస్వరూపము నిండియున్నది. పరమాత్మస్వరూపము గాని ప్రపంచము కొంచెమైన లేదు.

శ్లో. న తదస్తి న యత్రాహం న త దస్తి న యన్మయి,
కిమన్యదభివాంఛామి సర్వం సంవిన్మయం తతం.

తా. ఆత్మస్వరూపుఁడనైన నే నెచ్చట లేనో నాయందేది లేదో, అట్టివస్తువు లేనేలేదు. సర్వమున్ను వ్యాపకమైన చిద్రూపముగానే యున్నది గనుక నేను దేనిని కోరెదను. అనఁగా చిద్రూపుఁడనైన నాకంటె భిన్నవస్తువు లేనందున ఇచ్ఛావిషయ మొకటియు లేదని తాత్పర్యము.

శ్లో. స్ఫారబ్రహ్మామలాంభోధిఫేనాస్సర్వే కులాచలాః,
చిదాదిత్యమహాతేజో మృగతృష్ణా జగచ్ఛ్రియః. అని.

తా. ఈలోకమునఁ గనుపడుచుండు మేరుమందరాదికులపర్వతములు స్వప్రకాశబ్రహ్మస్వరూప మను మహాసముద్రమందు నురుగుముద్దలుగా నున్నవి. ఈప్రపంచ మంతయుఁ పర

బ్రహ్మ యను గ్రీష్మాదిత్యప్రకాశమందు కనుపడు ఎండమావులు. కనుక పరమాత్మస్వరూప మొకటియె పరమార్థము గాని కులపర్వతాదులతోఁ గూడిన యీప్రపంచమంతయు గ్రీష్మకాలసూర్యకిరణములయందు కల్పింపఁబడిన యెండమావులవలె సముద్రమందు కల్పింపఁబడిన తరంగఫేనబుద్బుదముల వలె మిథ్యాభూతమై యున్నది.

మహత్తరమైన దుఃఖమువలన కూడ చలింపఁజేయఁబడదనునర్థము శిఖిధ్వజునియొక్క మూఁడుసంవత్సరములసమాధిని చెప్పునపుడు ప్రతిపాదింపఁబడినది.

శ్లో. నిర్వికల్పసమాధిస్థం తత్రాపశ్యన్మహీపతిం,
రాజానం తావదేతస్మా ద్బోధయామి పరాత్పరాత్.

తా. శిఖిధ్వజుఁడనురాజు కొంతకాలము రాజ్యము ననుభవించినతరువాత విరక్తుఁడై సమాధి నభ్యసింపఁగోరి ఏకాంతదేశమందు నిలిచి భూమి జయక్రమముగా నిర్వికల్పసమాధియందుఁజేరి యుండఁగా అతనిభార్య యగు చూడాల యనునామె తనభర్తను వెదకుచుఁ బోయి యొకచోట నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుఁడైయున్న తన భర్తయగు శిఖిధ్వజునిఁ జూచి యాసమాధిలో నుండి లేవఁదీసెద నని కోరెను.

శ్లో. ఇతి సంచింత్య చూడాలా సింహనాదం చకార సా,
భూయో భూయః ప్రభోరగ్రే వనేచరభయప్రదం.

తా. ఈవిధముగా నాలోచించి యీ చూడాల యను రాజుభార్య యాశిఖిధ్వజునియెదుట మాటిమాటికి నడవిలో

నందు జంతువులకుఁ గూడ భయమును కలుగఁజేయ సింహనాదమును చేసెను.

శ్లో. న చచాల తదా రామ యదా నాదేన [illegible],
భూయో భూయః కృతేనాపి [illegible],
చాలితః పాతితో౽ప్యేష తదా నో [illegible]. ॥ని.

తా. ఈవిధముగా సింహనాదమును మాటిమా చేసినప్పటికి నాశిఖిధ్వజుఁడు సమాధినుండి మేల్కొనకపోయెనో అప్పుడాచూడాల ఆతనిని బట్టి కదలించెను. లించినను నారాజు లేవక పోయెను.

ప్రహ్లాదచరిత్రయందుఁగూడ నీయర్థము చెప్పఁబడి:

శ్లో. ఇతి సంచింతయన్నేవ ప్రహ్లాదః పరవీరహా,
నిర్వికల్పపరానందసమాధిం సముపాయయౌ.

తా. ప్రహ్లాదుఁ డీవిధముగా నాలోచించుచు పరమా దస్ఫూర్తిగల నిర్వికల్పసమాధిని పొందెను.

శ్లో. నిర్వికల్పసమాధిస్థ శ్చిత్రార్పిత ఇవాబభౌ,
పంచవర్షసహస్రాణి పీనాంగో౽తిష్ఠదేకదృక్.

తా. నిర్వికల్పసమాధియం దుండి చిత్రమునందు వ్రాయ బడినబొమ్మవలె నాప్రహ్లాదుఁడు నిశ్చలముగా నుండెను. ఇ గాక యేకాగ్రదృష్టిగలవాఁడై అయిదువేలసంవత్సరములు క శింపని శరీరముతో సమాధినిష్ఠుఁడై యుండెను.

శ్లో. మహాత్మన్ సంప్రబుధ్యస్వే త్యేవం విష్ణురుదాహరన్,
పాంచజన్యం ప్రదధ్మౌ చ ధ్వనయన్ కకుభాం గణమ్.

తా. ఈప్రకారము నిర్వికల్పసమాధియందున్న ప్రహ్లాదునియొద్దకు శ్రీమన్నారాయణుఁడు విచ్చేసి యో మహాత్మా, సమాధిని చాలించి లెమ్మా యని చెప్పి పాంచజన్యమను తన శంఖముచే దశదిశామధ్యము నిండునటుల ధ్వనిచేసెను.

శ్లో. మహతా తేన శబ్దేన వైష్ణవప్రాణజన్మనా,
బభూవ సంప్రబుద్ధాత్మా దానవేశశ్శనైశ్శనైః. అని

తా. నారాయణునియొక్క యావద్బలముచే నూదఁబడిన యాశంఖధ్వనిచేత నా ప్రహ్లాదుఁడు తిన్నతిన్నగా సమాధిని చాలించి వ్యుత్థితుఁడాయెను.

ఈప్రకారమే వీతహవ్యుఁడు మొదలగుయోగులయొక్క సమాధిని కూడ నీయర్థమందు ఉదాహరింపవలయును.

వైరాగ్యము రెండువిధములు. ఒకటిఅపరవైరాగ్యము; రెండవది పరవైరాగ్యము. ఇందులోనపరవైరాగ్యముయతమానమని, వ్యతిరేకమని, ఏకేంద్రియమని, వశీకారమని నాలుగు విధములు. వీటిలో మొదటిమూటిని అభిప్రాయమందుంచుకొని వశీకారమనునాలుగవ వైరాగ్యము సూత్రించఁబడినది.

సూ. దృష్టానుశ్రవికవిషయవితృష్ణస్య వశీకారసంజ్ఞా వైరాగ్యం.

తా. స్రక్చందనవనితాపుత్రమిత్రధనాదివస్తువులు దృష్టవిషయములు. వేదములో చెప్పఁబడిన స్వర్గాదులు ఆనుశ్రవికవిషయములు. ఇవియే అదృష్టవిషయములని కూడ చెప్పఁబడును. ఈ రెండువిషయములయందాశ యున్నప్పటికి వివేకతారతమ్యముచేత యతమానాదివైరాగ్యములు మూడు సంభవిం

చును. ఈప్రపంచమందు సారమైనది యేదియో అసారమైనది యేదియో నీటిని గురూపదేశశాస్త్రవిచారములచేత తెలిసుకొనుదు నని యుద్యోగించుట యతమానవైరాగ్యమనఁబడును. ౧. తనచిత్తమందు పూర్వము కలిగియున్నదోషములలో నభ్యసింపఁబడు వివేకముచేత నిప్పటికి నెన్ని నివర్తించినవి, ఇఁక నెన్నిదోషములు శేషించి యున్నవి యని ప్రతిదినము పరిశీలనచేయుట వ్యతిరేకవైరాగ్య మనఁబడును. ౨. దృష్టాదృష్టవిషయములలోఁ బ్రవర్తించుట దుఃఖరూపమని తెలిసి యాప్రవృత్తిని విడిచిపెట్టి మనస్సునందు మాత్రము విషయరుచి కలిగియుండుట యేకేంద్రియవైరాగ్యమనఁబడును. ౩. ఇట్టి మానసికవిషయరుచి కూడ దృష్టాదృష్టవిషయములలో లేకయుండుట వశీకారవైరాగ్యమనఁబడు నని సూత్రతాత్పర్యము.

ఈయపరవైరాగ్యము అష్టాంగయోగములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయునది గనుక సంప్రజ్ఞాతసమాధికి నంతరంగముగా నుండును. అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి పరవైరాగ్య మంతరంగముగా నుండును.

పరవైరాగ్య మీసూత్రముచేఁ జెప్పఁబడినది.

సూ. తత్పరం పురుషఖ్యాతే ర్గుణవైతృష్ణ్యం. అని

తా. సంప్రజ్ఞాతసమాధిని దృఢముగా నభ్యసించుటచేత గుణత్రయాత్మకమైన ప్రధానముకంటె విలక్షణమైన ప్రత్యగాత్మస్వరూపము సాక్షాత్కరించును. అట్టిసాక్షాత్కారముచేత గుణత్రయజన్యములైన సమస్తపదార్థములయందును

గుణత్రయమందును కలిగెడి వైరాగ్యము పరవైరాగ్య మని సూత్రార్థము.

ఈపరవైరాగ్యతారతమ్యమువలన సమాధికి శీఘ్రత్వాదితారతమ్యము గలుగు నని సూత్రముచేఁ జెప్పఁబడినది.

సూ. తీవ్రసంవేగానా మాసన్నస్సమాధిలాభః. అని.

తా. సంవేగ మనఁగా వైరాగ్యము. తీవ్రవైరాగ్యము కలవారికి సమాధిసిద్ధి స్వల్పకాలముచేతనే కలుగు నని సూత్రార్థము.

మృదుసంవేగు లని, మధ్యసంవేగు లని, తీవ్రసంవేగు లని యోగులు మూఁడువిధములు. ఇందులో తీవ్రసంవేగు లను తీవ్రవైరాగ్యము గలవారికే యోగము శీఘ్రకాలములో సిద్ధించును.

తీవ్రవైరాగ్యము కలవారిలో కూడ సమాధి తారతమ్యముగా సిద్ధించు నని సూత్రింపఁబడినది.

సూ. మృదుమధ్యాతిమాత్రత్వాత్తతోఽపి విశేషః. అని.

తా. మృదుతీవ్రవైరాగ్య మని, మధ్యతీవ్రవైరాగ్య మని, అధితీవ్రవైరాగ్య మని తీవ్రవైరాగ్యమే మూఁడువిధములుగా నున్నది. ఇందులో మృదుతీవ్ర వైరాగ్యము కలవారికంటె మధ్యతీవ్రవైరాగ్యము కలవారికి, అంతకంటె అధితీవ్రవైరాగ్యముగలవారికిని సమాధి శీఘ్రముగా సిద్ధించు నని సూత్రతాత్పర్యము.

ఉత్తమోత్తములైన జనకప్రహ్లాదాదులు అధితీవ్రవైరాగ్యము గలవారు. కనుకనే యొకముహూర్తమాత్రము తత్త్వవిచారము చేసినమాత్రమున దృఢసమాధిని బొందిరి. ఉద్దాలకుఁడు మొదలగుయోగులు మృదుతీవ్రవైరాగ్యముగలవారు గనుకనే చిరకాలాభ్యాసమువలనఁగాని సమాధిసిద్ధి నొందరైరి.

ఈప్రకారమే యితరాధికారులను కూడ నుదాహరించవలెను.

ఈప్రకారము అధితీవ్రవైరాగ్యము గలవానికి దృఢమైన యసంప్రజ్ఞాతసమాధిలాభము గలుగఁగా, తిరిగి వ్యుత్థానదశ నొందుటకు శక్యము కాదు. అందుచేతనే మనస్సు సమగ్రముగా నశించిపోవును.

మనోనాశముచేత వాసనాక్షయము రక్షింపఁబడఁగా, జీవన్ముక్తి సుస్థిరమై యుండును. మనోనాశము గలుగఁగానే విదేహమోక్షమే సిద్ధించును గాని జీవన్ముక్తి నిలిచి యుండ దని శంకింపఁదగదు. మనోనాశము గలిగినా, జీవన్ముక్తి నిలిచియుండు నని శ్రీరామవసిష్ఠులయొక్క ప్రశ్న ప్రతివచనములవలన నిర్ణయింపఁబడియున్నది.

శ్రీరాములు చేయుప్రశ్నము.

శ్లో. వివేకాభ్యుదయాచ్చిత్తస్వరూపేఽంతర్హితే మునే,
మైత్ర్యాదయో గుణాః కుత్ర జాయంతే యోగినాం వద.

తా. ఓమునివర్యా! వివేకము మిగుల వృద్ధినొందుట వలన చిత్తము నశించఁగా మైత్రీకరుణాదిశుభవాసనలు యోగులగువారికి నెచ్చుటఁ బుట్టును.

ఇందుకు వసిష్ఠమహర్షియొక్క ప్రతివచనము.

శ్లో. ద్వివిధశ్చిత్తనాశోఽస్తి సరూపోఽరూప ఏవ చ,
జీవన్ముక్తౌ సరూపస్స్యాదరూపోఽదేహముక్తిగః.

తా. మనోనాశము సరూప మని, అరూపమనియు రెండువిధములు. అందులో జీవన్ముక్తియందు మనోనాశము సరూపముగా నుండును. విదేహముక్తియం దరూపముగా నుండును.

శ్లో. ప్రాకృతం గుణసంభారం మమేతి బహు మన్యతే,
సుఖదుఃఖాద్యవష్టబ్ధం విద్యమానం విదో విదుః.

తా. సుఖదుఃఖాదులకు కారణములై వర్తించుగుణత్రయాత్మకప్రకృతిసంబంధములైన రాగద్వేషాదిగుణములను తనవిగా అభిమానించు పదార్థమును మనస్సునుగా చెప్పుదురు.

శ్లో. చేతసః కథితా సత్తా మయా రఘుకులోద్వహ,
అస్య నాశమిదానీం త్వం శృణు ప్రశ్నవిదాం వర.

తా. ఓరఘువంశప్రతిష్ఠాపకుఁడవైన రామచంద్రా! మనస్సుయొక్క సత్తను జెప్పితిని. ఈమనస్సుయొక్క నాశమును జెప్పెదను వినుమా.

శ్లో. సుఖదుఃఖదశాధీరం సామ్యాన్న ప్రోద్ధరంతి యం,
నిశ్వాసా ఇవ శైలేంద్రం తస్య చిత్తం మృతం విదుః.

తా. బ్రహ్మాతత్త్వసాక్షాత్కారము గలిగి నిరంతరబ్రహ్మానుసంధానము గల యేపురుషుని నిట్టూర్పువాయువులు పర్వ

తమును కదలింపలేనట్టు సుఖదుఃఖాద్యవస్థలు కదలింపనేరవో, యాపురుషునియొక్క చిత్తము నశించిన దని యెఱుఁగవలయును.

శ్లో. ఆపత్కార్పణ్యముత్సాహో మదో మాంద్యం మహోత్సవః,
యం న యాంతి న వైరూప్యం తస్య నష్టం మనో విదుః.

తా. పుత్రకళత్రాదినాశరూపమైన యాపదయును, దారిద్ర్యమును, పుత్రజన్మాదులవలనఁ గలుగు నుత్సాహమును, ధనికత్వపాండిత్యాదులవలనఁ గలుగు గర్వమును, అలసత్వమును, వివాహాదిమహోత్సవదర్శనమువలనఁ గలుగు హర్షమును ఏపురుషునియందు సంగతములు కావో ఇవి యేపురుషుని వైరూప్యమును పొందింపనేరవో, ఆపురుషునకు మనస్సు నశించినది యని తెలియవలయును.

శ్లో. చిత్తమాశాభిధానం హి యదా నశ్యతి రాఘవ,
మైత్ర్యాదిభిర్గుణైర్యుక్తం తదా సత్త్వముదేత్యలమ్.

తా. ఆశయే చిత్తమనఁబడును. ఇట్టి చిత్త మెప్పుడు నశించునో అప్పుడు చిత్తము మైత్ర్యాదిగుణములతోఁగూడి సత్త్వగుణప్రధానమై యావిర్భవించును. అనఁగా రాగద్వేషలోభాదిరూపములు నశించఁగానే మైత్రీముదితాదిగుణములతోఁగూడ చిత్తముయొక్క సత్త్వాంశము వృద్ధి నొందు నని భావము.

శ్లో. భూయో జన్మ వినిర్ముక్తం జీవన్ముక్తస్య విద్యతే,
సరూపోఽసౌ మనోనాశః జీవన్ముక్తస్య విద్యతే.

తా. జీవన్ముక్తునియొక్క మనస్సు పునర్జన్మకు కారణముగాక యుండును. ఇదియె సరూప మను మనోనాశము. ఇట్టి మనోనాశము జీవన్ముక్తునికి కలిగియుండును.

శ్లో. అరూపస్తు మనోనాశో యో మయోక్తో రఘూద్వహ,
విదేహముక్తావేవాసౌ విద్యతే నిష్కలాత్మకః.

తా. ఏఅరూప మనెడిమనోనాశము నాచేతఁ జెప్పఁబడెనో, అది ప్రయోజనము లేనిదై విదేహముక్తియందే కలిగియుండును. అనఁగా జీవన్ముక్తియందుఁగల మనోనాశము ఆత్మమాత్రశేషముగా నున్నందునను, ఆత్మస్వరూపము నిర్గుణమైనందునను మైత్ర్యాదిగుణాశ్రయత్వము కూడ లేకయుండు ననిభావము.

శ్లో. సమగ్రాగ్ర్యగుణాధారమపి తత్ర ప్రలీయతే,
విదేహముక్తావమలే పదే పరమపావనే.

తా. విదేహముక్తి; యనఁగా నిర్మలమయి పరమపవిత్రమయిన పరబ్రహ్మస్వరూపమే దానియందు సర్వశ్రేష్ఠములయిన సమస్త మైత్ర్యాదిగుణములతోఁగూడ తదాశ్రయమయిన మనస్సు నశించును. ఇదియె అరూపమనోనాశ మనఁబడును.

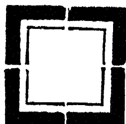
శ్లో. సంశాంతదుఃఖమజడాత్మకమేకరూప
మానందమంథరమపేతరజస్తమో యత్,
ఆకాశకోశతనవోఽతనవో మహాంతః
తస్మిన్ పదే గళితచిత్తలవా వసంతి. అని.

తా. శమించినసమస్తదుఃఖములు గలది యును స్వప్రకాశచైతన్యస్వరూపమును సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదములు

లేనిదియు పరమానందాత్మకమును రజస్తమోగుణశూన్యమును ప్రసిద్ధము నైన యేపరమాత్మస్వరూపము కలదో, దానియందు ఆకాశమువలె నతినిర్మలమయిన స్వరూపము గల మహాత్ములు చిత్తలేశము కూడ లేనివారై నివసించియుందురు.

కనుక జీవన్ముక్తు లగువారికి సరూపమనోనాశము కలిగి యుండు నని, ఇదియె జీవన్ముక్తిసాధనమని సిద్ధము.

ఇది జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు మనోనాశనిరూపణ ప్రకరణ మను మూడవభాగము సమాప్తము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తి ప్రకాశిక.

౪-వ ప్రకరణము.

హరిః ఓమ్.

ఇఁకను జీవన్ముక్తియొక్క ఫలమును నిరూపించెదము.

ఇదివరకు జీవన్ముక్తి యనఁగా నేమి? దీనికి ప్రమాణమెద్ది? ఈజీవన్ముక్తి యేవిధముగా సిద్ధించు నను మూఁడు ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పఁబడినది.

జీవన్ముక్తి సిద్ధించినందున నేమి ప్రయోజనము కలదను నాలుగవప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడును.

జీవన్ముక్తి సిద్ధించినందున జ్ఞానరక్షణము, తపస్సు, విసంవాదాభావము, దుఃఖనాశము, సుఖావిర్భావము అను అయిదు ప్రయోజనములు కలవు.

ఆక్షేపము—అపౌరుషేయ మయినందున నిత్యనిర్దోషమయిన వేదాంతవాక్యప్రమాణముచేతఁ గలిగిన తత్త్వజ్ఞానమునకు బాధ యసంభావితమయి యుండఁగా తత్త్వజ్ఞానరక్షణము జీవన్ముక్తి ప్రయోజన మని చెప్పుట యసంగతము. దేనికి బాధకలుగునో దానిని గదా రక్షింపవలసియుండును.

సమాధానము—చిత్తవిశ్రాంతి లేనియెడల సంశయ విపర్యయములు తత్త్వజ్ఞానబాధకములుగా సంభవించును. తత్త్వజ్ఞానబాధకములైన సంశయవిపర్యములు చిత్తవిశ్రాంతి చేత నివర్తించును.

చిత్తవిశ్రాంతి జీవన్ముక్తిసిద్ధిచేత గలుగును. కనుక జీవన్ముక్తి చిత్తవిశ్రాంతిద్వారా సంశయవిపర్యయములను నివర్తింపఁ జేసి తత్త్వజ్ఞానమును సుస్థిరముగా జేయును. కనుక జీవన్ముక్తికి తత్త్వజ్ఞానరక్షణము ప్రయోజన మని చెప్పుట యుక్తముగానే యున్నది. శ్రీరాములవారికి తత్త్వజ్ఞానము కలిగియున్నప్పటికి చిత్త విశ్రాంతికి పూర్వమునందు సంశయము కలిగియున్నట్లు వాసిష్ఠ రామాయణములో విశ్వామిత్రమహర్షిచే చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. న రాఘవ తవాస్త్యన్యత్ జ్ఞేయం జ్ఞానవతాంవర,
స్వయైవ సూక్ష్మయా బుద్ధ్యా సర్వం విజ్ఞాతవానసి.

తా. ఓరామచంద్రా! నీవు చెప్పిన సంగతులను విచారింపఁగా నీకు తెలుసుకోవలసిన సంగతి మరియొకటి లేదు. నీవు సూక్ష్మమైన స్వబుద్ధిచేతనే సమస్తమును తెలుసుకొంటివి.

శ్లో. భగవద్వ్యాసపుత్రస్య శుకస్యేవ మతిస్తవ,
విశ్రాంతిమాత్రమేవాత్ర జ్ఞాతజ్ఞేయాప్యపేక్షతే. అని.

తా. వ్యాసమహర్షికుమారుఁడైనశుకమహర్షియొక్క బుద్ధివలె నీబుద్ధికూడ తెలుసుకోవలసిన యర్థమును యావత్తు తెలుసుకొని యున్నప్పటికి విశ్రాంతిని మాత్రమపేక్షించు చున్నది.

శుకమహర్షి స్వబుద్ధిచేతనే తత్వమును సమగ్రముగా తెలుసుకొని స్వావగతార్థమునందు సంశయము కలవాఁడై తనతండ్రి యగు వ్యాసమహర్షిని ప్రశ్నచేయఁగా వారు తనకు తెలిసినప్రకారమే చెప్పినందున అప్పటికిని సంశయించి జనకమహారాజుసన్నిధికి పోయి ఆయనవలనఁ గూడ నీప్రకారమే యుపదేశింపఁబడి యాజనకరాజును గూర్చి యీప్రకారముగా చెప్పెను.

శ్లో. స్వయమేవ మయా పూర్వ మేతత్ జ్ఞాతం వివేకతః,
ఏతదేవ చ పృష్టేన పిత్రామే సముదాహృతమ్.

తా. ఓజనకమహారాజా! మీరు చెప్పిన యీతత్వార్థమును నేనిదివరకు వివేకయుక్తమయిన బుద్ధిచేత తెలుసుకొని యుంటిని. మాతండ్రియగు వ్యాసమహర్షిని నడుగఁగా వారు నిదియే చెప్పిరి.

శ్లో. భవతాఽప్యేష ఏవార్థః కథితో వాగ్విదాం వర,
ఏష ఏవ చ వాక్యార్థః శాస్త్రేషు పరిదృశ్యతే.

తా. మీచేత కూడ నీయర్థమే చెప్పఁబడినది. సమస్త శాస్త్రములయందును విచారింపఁగా, ఈయర్థమే కనుపడుచున్నది.

శ్లో. యథాఽయం స్వవికల్పోఽర్థః స్వవికల్పపరిక్షయాత్,
క్షీయతే దగ్ధసంసారో నిస్సార ఇతి నిశ్చయః.

తా. నిస్సారమయిన యీసంసారము స్వభ్రాంతిచేత కలిగినదనియు, స్వభ్రాంతి నివర్తింపఁగా సంసారము నివర్తించు

ననియు నేను నిశ్చయించుకొన్నయర్థము. ఈయర్థమే మాతండ్రిగారిచేత, మీచేత, శాస్త్రములచేతకూడ చెప్పఁబడినది.

శ్లో. తత్కిమేతన్మహాబాహో సత్యం బ్రూహి మమాచలమ్,
తత్త్వో విశ్రామ మాప్నోమి చేతసా భ్రమతా జగత్.

తా. ఓజనకమహారాజా! నేను నిశ్చయించుకొన్న యర్థమును మీరు చెప్పిన యర్థమును వాస్తవమా? నాకు సత్యముగా చెప్పుడు. జగత్తునుగుఱించి నేను నిశ్చయించుకొన్నయర్థము వాస్తవమా? అవాస్తవమా? యని భ్రమించు చిత్తముగల నేను మీయుపదేశముచేత విశ్రాంతిని పొందెదను.

ఈప్రకారముగా శుకమహామునిచే నడుగఁబడి జనకమహారాజు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. నాతః పరతరః కశ్చి న్నిశ్చయోఽస్త్యపరో మునే,
స్వయమేవ త్వయా జ్ఞాతం గురుభిశ్చ యథా శ్రుతం.

తా. ఓశుకమహామునీ! ఇదియె వాస్తవార్థము. ఇంతకు మించిన వాస్తవము లేదు. నీవు స్వబుద్ధిచేతనే ఈయర్థమును తెలుసుకొంటివి. మీతండ్రిగారిచేత కూడ వినియుంటివి.

శ్లో. అవ్యుచ్ఛిన్నశ్చిదాత్మైకః పుమాన స్తీహ నేతరత్,
స్వసంకల్పవశాద్బద్ధః నిస్సంకల్పస్తు ముచ్యతే.

తా. దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదములేని చిద్రూపుఁడైన పరమపురుషుఁ డొకఁడే కలఁడు. మఱియొకటి లేదు. ఆపురుషుఁడు తనసంకల్ప మను మాయాశక్తిచేతనే బద్ధుఁడై సంసారము ననుభవించును. సంకల్పశూన్యుఁడాయెనా, ముక్తుఁడగును.

శ్లో. తేన త్వయా స్ఫుటం జ్ఞాతం జ్ఞేయం స్వస్య మహాత్మనః,
భోగేభ్యో విరతిర్జాతా దృశ్యాద్వా సకలాదిహ.

తా. తెలియఁదగిన యీయర్థము నీకు బాగుగ తెలిసెను. మహానుభావుఁడవైన నీకు సమస్తభోగములయందు సమస్తప్రపంచమందును విరక్తి గలిగెను.

శ్లో. ప్రాప్తం ప్రాప్తవ్యమఖిలం భవతా పూర్ణచేతసా,
న దృశ్యే పతసి బ్రహ్మన్ ముక్తస్త్వం భ్రాంతిముత్సృజ.

తా. పరిపూర్ణచిత్తముగల నీచేత పొందవలసిన ఫలమంతయు పొందఁబడినది. నీవు ఈదృశ్యప్రపంచమునం దాసక్తిగలవాఁడవు కాకపోతివి. కనుక నే నీవు ముక్తుఁడవు. భ్రాంతిని విడువుము.

శ్లో. అనుశిష్ట స్స ఇత్యేవం జనకేన మహాత్మనా,
విశశ్రామ శుకస్తూష్ణీం స్వస్థే పరమవస్తుని.

తా. ఈప్రకారము మహాత్ముఁడైన జనకునిచే నుపదేశింపఁబడి యాశుకమహాముని స్వమహిమప్రతిష్ఠితమైనపరమాత్మయందు సర్వవ్యాపారోపరమపూర్వకంబుగా విశ్రాంతి నొందెను. అనఁగా పరమాత్మస్వరూపమందు నిస్సంశయముగా నిష్ఠగలవాఁడై యుండెను.

శ్లో. వీతశోకభయాయాసో నిరీహశ్ఛిన్నసంశయః,
జగామ శిఖరం మేరోః సమాధ్యర్థమనిందితం.

తా. తరువాత నాశుకమహాముని సర్వసంశయము నివృత్తిగలవాఁడై విషయములయం దాశ లేనివాఁడై శోకభయాయాసములను విడిచి జనకోపదేశముచేత నిశ్చితమైన పరమా

త్మతత్త్వమును ప్రత్యక్షముగా చూడఁగోరి సమాధిని చేయుట కై మేరుపర్వతశిఖరమునకుఁ బోయెను.

శ్లో. తత్ర వర్షసహస్రాణి నిర్వికల్ప సమాధినా,
దేశే స్థిత్వా శశామాసావాత్మన్యస్నేహదీపవత్. అని.

తా. ఆమేరుపర్వతశిఖరమం దనేకవేలసంవత్సరములు నిర్వికల్పసమాధిని అనుష్ఠించుచునుండి యాశుకమహాముని తైలము లేని దీపమువలె నాత్మయందు శమించెను. అనఁగా విదేహముక్తిని పొందె నని భావము.

కనుక తత్త్వజ్ఞానము పుట్టినప్పటికి విశ్రాంతి లేనిపక్షమం దు శుకమహామునికి శ్రీరాములవారికివలె సంశయము కలుగు చుండును. అట్టి సంశయము అజ్ఞానమువలె తత్త్వజ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకమై యుండును.

కనుకనే భగవద్గీతలయందు చెప్పఁబడినది.

శ్లో. అజ్ఞశ్చాశ్రద్ధధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి,
నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః.

తా. అజ్ఞానవిపర్యయసంశయములు గల పురుషుఁడు పురుషార్థమును చెందక నశించిపోవును. అజ్ఞాన విపర్యయములు కలవాఁడు ఇహలోకమందైనను కొంచెము సుఖమును పొందు ను. సంశయచిత్తుఁడు ఈలోకమందుఁగాని పరలోకమందుఁగాని సుఖము నెప్పటికిని పొందనేరఁడు.

ఈశ్లోకమునం దశ్రద్ధయనఁగా విపర్యయము. ఈవిపర్య యము ఉత్తరగ్రంథమునందు వివరింపఁబడును. అజ్ఞానవిపర్య

యములు మోక్షమును మాత్రము ప్రతిబంధించును. సంశయము భోగమోక్షములను రెంటిని ప్రతిబంధించును. సంశయమనఁగా దేనియందును నిశ్చయబుద్ధి లేకపోవుట. కనుకనే యెప్పుడు సంసారసుఖములయందు ప్రవర్తించునో, అప్పుడు మోక్షమార్గబుద్ధి సంసారసుఖప్రవృత్తిబుద్ధిని నిరోధించును. ఎప్పుడు మోక్షమార్గమందుఁ బ్రవర్తించునో ప్రవృత్తిబుద్ధిని నిరోధించును గనుక సంశయాంతఃకరణముగలవాఁడు ఇహలోకపరలోక సుఖములలో నొక సుఖమునైనను పొందనేరఁడు.

కనుకనే మోక్షాపేక్షగలవాఁడు సంశయములను ముఖ్యముగా ఛేదించుకొనవలయును గనుకనే "శ్రు. ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః" అనుశ్రుతియందు ముముక్షుజనులకు సర్వసంశయోచ్ఛేద మావశ్యకమని చెప్పియున్నది. విపర్యయజ్ఞానమునకు నిదాఘుఁడను బ్రాహ్మణుని దృష్టాంతముగాఁ జెప్పవలసినది. ఋభుమహాముని పరమకృపచేత తన శిష్యుఁడైన నిదాఘునిగృహమునకు పోయి యానిదాఘుని బహువిధములచేత బోధించి స్వాశ్రమమును బ్రవేశించెను. నిదాఘుఁడు మొదట తెలిసియును గురూపదిష్టమార్గమందు శ్రద్ధ లేనివాఁడై శ్రౌతస్మార్తకర్మలే పరమపురుషార్థసాధనము లని విపర్యయబుద్ధి (విపరీతబుద్ధి) కలవాఁడై కర్మలననుష్ఠించుటయందు పూర్వమువలెఁ బ్రవర్తించెను. గురువైన యాఋభుమహామునియును శిష్యుఁడు మోక్షమార్గభ్రష్టుఁడు కాకపోవుఁ గాక యని తిరిగి నిదాఘునియింటికి వచ్చి తత్త్వజ్ఞానమునుబోధించెను. అప్పటికిని నిదాఘుఁడు విపరీతబుద్ధిని విడువక పోయెను. అంతట విడువక మూఁడవపర్యా

యమునను బోధింపఁబడి విపరీతజ్ఞానమును విడిచి నిదాఘుఁడు బ్రహ్మత్వమునందు విశ్రాంతి నొందెను.

ఈసంశయవిపర్యయములకే అసంభావనావిపరీతభావనలను నామాంతరములు గలవు. వీటిచేత తత్వజ్ఞానముయొక్క ఫలము ప్రతిబంధింపఁబడును.

ఈయర్థము పరాశరమహర్షిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. మణిమంత్రౌషధై ర్వహ్ని స్సుదీప్తోఽపి యథేంధనమ్,
ప్రదగ్ధుం నైవ శక్తస్స్యా త్ప్రతిబద్ధ స్తథైవ చ.
జ్ఞానాగ్నిరపి సంజాతః ప్రదీప్తస్సుదృఢోఽపి చ,
ప్రదగ్ధుం నైవ శక్తస్స్యా త్ప్రతిబద్ధస్తు కల్మషమ్.

తా. మణిమంత్రములచేతను, ఔషధములచేతను ప్రతిబంధింపఁబడిన దాహశక్తిగల అగ్ని స్వతః విశేషముగా మండుచున్నప్పటికి కాష్ఠముల నేప్రకారము దహింపఁజాలదో, యాప్రకారమే తత్వజ్ఞానము కూడ దృఢముగా నుదయించి ప్రకాశించుచున్నప్పటికి సంశయవిపర్యయములవలన ప్రతిబంధింపఁబడెనా, మోక్షప్రతిబంధకపాపములను నివర్తింపఁజేయ శక్తిగలదిగా నుండదు.

శ్లో. భావనా విపరీతా యా యాచాసంభావనా శుక,
కురుతే ప్రతిబంధం సా తత్వజ్ఞానస్య చాపరా. అని.

తా. విపరీతభావన యనునది అసంభావన యనునది తత్వజ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకములు. ఇవి గాక యితరములు ప్రతిబంధకములు కానేరవు. జీవాభిన్నబ్రహ్మస్వరూపమును ప్రపం

చమిథ్యాత్వమును కేవలజ్ఞానముయొక్క మోక్షసాధనత్వమును శాస్త్రము ప్రతిపాదింపదనుబుద్ధి అసంభావన యని చెప్పఁబడు ను. శాస్త్రము జీవేశ్వరభేదమును ప్రపంచసత్యత్వమును కర్మస ముచ్చితజ్ఞానముయొక్క మోక్షసాధనత్వమునే తాత్పర్యముచేత ప్రతిపాదించు ననుబుద్ధి విపరీతభావన యని చెప్పఁబడును.

కనుక విశ్రమము నొందనిచిత్తము గలవానికి సంశయ విపర్యయములు సంభవించుచున్నందున తత్త్వజ్ఞానముయొక్క ఫలము ప్రతిబంధింపఁబడును. ఇట్టిఫలప్రతిబంధరూపమైన బాధ వలన తత్త్వజ్ఞానమును రక్షించవలసియుండును. విశ్రాంతచిత్తము గలవానికి మనోనాశమయినందున ప్రపంచమే భాసింపదు గనుక సంశయములు సంభవింపనేరవు. ప్రపంచప్రతిభాసము లేని బ్ర హ్మవేత్తయొక్క శరీరవ్యవహారము స్వప్రయత్నములేకపోయి నా, పరమేశ్వరప్రేరితమైన ప్రాణవాయువుచేతనే నిర్వహింపఁబ డును.

కనుకనే ఛాందోగ్యోపనిషత్తులలో చెప్పఁబడియున్నది.

శ్రు. నోపజనం స్మరన్నిదం శరీరం స యథా ప్రయోగ్య ఆచరణే యుక్త ఏవ మేవాయమస్మిన్ శరీరే ప్రాణో యుక్తః. అని.

తా. జనులయొక్క సమీపమందుండు శరీరమును బ్ర హ్మవేత్త స్మరించక యుండును. అనఁగా బ్రహ్మవేత్తయొక్క శరీరమును సమీపమందుండు జనులు చూచుచుందురు గాని యా బ్రహ్మవేత్త తాను నిర్మనస్కుఁడై యున్నందున ఇది నాశ రీరము ఇట్టివ్యాపారముల నాచరించుచున్నది యని యెఱుఁగక

యే యుండుననిభావము. ఏప్రకారము రథశకటాదుల నీడ్చుటకు యోగ్యములైన అశ్వములు మార్గమందు నడుచుటకుఁగాను మొదట సారథిచేత ప్రేరణచేయఁబడి అనంతరము సారథియొక్క ప్రేరణ నపేక్షింపక స్వయముగానే పురోవర్తి గ్రామమును గాని క్షేత్రమును గాని రథశకటాదులను పొందించునో, యీ ప్రకారమే యీప్రాణవాయువు కూడఁ బరమేశ్వరునిచేత నీశరీరమందు నియోగింపఁబడి జీవునియొక్క యత్నము ఉండినా, లేకపోయినా శరీరవ్యవహారమును నిర్వహించుచుండును.

ఈయర్థము శ్రీభాగవతమునందు కూడ స్మరింపఁబడియున్నది.

శ్లో. దేహం చ నశ్వరమవస్థిత ముత్థితం వా
సిద్ధో న పశ్యతి యతోఽధ్యగమత్స్వరూపం,
దైవాదుపేతమథ దైవవశా దపేతం
వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాంధః. అని.

తా. బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారముగల మహానుభావుఁడు నిరంతరము బ్రహ్మస్వరూపానుసంధానతత్పరుఁడై యున్నందున నశించుస్వభావముగల యీశరీరము కూర్చొని యుండినా, లేక, నిలిచియుండినా, ప్రారబ్ధకర్మప్రాబల్యమువలన తనతోఁగూడియుండినా, లేక తన్ను విడిచిపోయినా దీనిని మద్యపానపరవశుఁడైన పురుషుఁడు తనపైవస్త్రము నేప్రకారము మెఱుఁగక యుండునో ఆప్రకారముగానే యెఱుఁగకయుండును.

వసిష్ఠమహామునియు నీప్రకారముగానే చెప్పియున్నారు.

శ్లో. పార్శ్వస్థబోధితాస్సంతః పూర్వాచారక్రమాగతం,
ఆచారమాచరంత్యేవ సుప్తబుద్ధవయాదిహ. అని.

తా. బ్రహ్మవేత్త లగువారు బ్రహ్మస్వరూపానుసంధానమగ్నులైనందున బాహ్యప్రపంచము నేమియు నెఱుంగక యుండి, పార్శ్వమందున్న శిష్యులచేత బోధింపఁబడినవారై, సాధనదశయం దాచరించిన క్రమము ననుసరించి నిత్యనైమిత్తికకర్మలను శరీరయాత్రోపయుక్తవ్యాపారములను సుప్తప్రబుద్ధునివలె నీలోకమునం దాచరించుచుందురు.

ఆక్షేపము—ఈయుదాహరించిన భాగవతశ్లోకమందు సిద్ధుఁడైన తత్త్వజ్ఞాని ద్వైతప్రపంచమును చూడఁ డని వసిష్ఠవాక్యమునందు, ద్వైతప్రపంచమును చూచు నని ఆచారము నాచరించు నని చెప్పినందున పరస్పరవిరుద్ధముగా నున్నది.

సమాధానము—చిత్తవిశ్రాంతియొక్క తారతమ్యము ననుసరించి ద్వైతప్రపంచదర్శనాదర్శనములు యుక్తములైనందున పరస్పరవిరుద్ధములు కానేరవు.

ఇట్టి చిత్తతారతమ్యము శ్రుతియందు వినఁబడుచున్నది.

శ్రు. ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గల పురుషుఁడు చిత్తవిశ్రాంతితారతమ్యముచేత ఆత్మక్రీడుఁడని, ఆత్మరతి యని, క్రియావంతుఁడని, బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని నాలుగువిధములుగాఁ జెప్పఁబడునని శ్రుత్యర్థము.

ఇచ్చట నలుగురు బ్రహ్మవేత్తలు తెలియఁబడుచున్నారు. ఇందులో మొదటివాఁడు బ్రహ్మవేత్త యని, రెండవవాఁడు

బ్రహ్మవిద్వరుఁడని, మూఁడవవాఁడు బ్రహ్మవిద్వరీయుఁడని, నాలుగవవాఁడు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడని చెప్పఁబడుదురు.

ఈనలుగురు యోగభూమిక లేడింటిలో నాలుగవభూమిక మొదలుకొని క్రమముగా నాలుగు భూమికలను పొందినవారని తెలియవలయును. అనఁగా నాలుగవభూమికయందు బ్రహ్మవిత్తని, అయిదవభూమికయందు బ్రహ్మవిద్వరుఁడని, ఆఱవభూమికయందు బ్రహ్మవిద్వరీయుఁడని, యేడవభూమికయందు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడని చెప్పఁబడునని భావము.

యోగభూమిక లేడింటిని శ్రీవసిష్ఠమహర్షి చెప్పియున్నారు.

శ్లో. జ్ఞానభూమిశ్శుభేచ్ఛా స్యాత్ప్రథమా సముదాహృతా,
విచారణా ద్వితీయా స్యాత్తృతీయా తనుమానసా.
సత్వాపత్తిశ్చతుర్థీ స్యాత్తతోఽసంసక్తినామికా,
పదార్థాభావినీ షష్ఠీ సప్తమీ తుర్యగా స్మృతా. అని.

తా. జ్ఞానభూమిక లేడింటిలో మొదటిది శుభేచ్ఛయని, రెండవది విచారణ యని, మూఁడవది తనుమానస యని నాలుగవది సత్వాపత్తి యని, అయిదవది అసంసక్తియని, ఆఱవది పదార్థాభావిని యని, ఏడవది తురీయ యని చెప్పఁబడును.

శ్లో. స్థితః కిం మూఢ ఏవాస్మి ప్రేక్షేఽహం శాస్త్రసజ్జనైః,
వైరాగ్యపూర్వమిచ్ఛేతి శుభేచ్ఛేత్యుచ్యతే బుధైః.

తా. నేను మూఢుఁడనై యెందుకు నిలిచితిని. సజ్జనసహవాసముచేత సచ్ఛాస్త్రశ్రవణముచేత తత్త్వమును తెలి

యు యత్నించెద నని వైరాగ్యపూర్వకముగాఁ గలుగునట్టి యిచ్ఛ శుభేచ్ఛ యని పండితులచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. శాస్త్ర సజ్జన సంపర్క వైరాగ్యాభ్యాసపూర్వకం,
సద్విచార ప్రవృత్తిర్యా ప్రోచ్యతే సా విచారణా.

తా. వేదాంతశాస్త్రములను విని సాధుజనులసహవాసమును చేసి ఇహలోకపరలోకములయందు వైరాగ్యమును పొంది బ్రహ్మవిచారమునందుఁ బ్రవర్తించుట విచారమని చెప్పఁబడును.

శ్లో. విచారణా శుభేచ్ఛాభ్యా మింద్రియార్థేష్వసక్తతా,
యత్ర సా తనుతామేతి ప్రోచ్యతే తనుమానసా.

తా. విచారణచేతను, శుభేచ్ఛచేతను, విషయవైరాగ్యముతోఁ గూడినచిత్తము ఏదశయందు సూక్ష్మార్థగ్రహణ సామర్థ్యరూపమయిన తనుత్వమును పొందునో, ఆదశ తనుమానస యని చెప్పఁబడును.

శ్లో. భూమికాత్రితయాభ్యాసాచ్చిత్తేఽర్థవిరతేర్వశాత్,
సత్త్వాత్మని స్థితే శుద్ధే సత్త్వాపత్తిరుదాహృతా.

తా. ఈచెప్పఁబడిన మూఁడు భూమికల నభ్యసించుట వలనను విషయములయందుఁ గలిగిన వైరాగ్యదార్ఢ్యమువలనను సత్యజ్ఞానానందాత్మకమయి అవిద్యాదిదోషశూన్యమయిన పరమాత్మస్వరూపమునందు చిత్తము ధృఢముగా నిలుచుట సత్త్వాపత్తియనఁబడును.

శ్లో. దశాచతుష్టయాభ్యాసా దసంసర్గఫలా తు యా,
రూఢసత్త్వచమత్కారా ప్రోక్తాఽసంసక్తినామికా.

తా. శుభేచ్ఛాదిభూమికాచతుష్టయాభ్యాసమువలన సర్వ విషయములయందును బొత్తిగా సంసర్గము లేకయుండి పర మాత్మయందు రూఢమయిన స్థితి యసంసక్తియనఁబడును.

శ్లో. భూమికాపంచకాభ్యాసాత్స్వాత్మారామతయా భృశం,
అభ్యంతరాణాం బాహ్యానాం పదార్థానామభావనాత్.
పరప్రయుక్తేన చిరం ప్రయత్నేనావబోధనమ్,
పదార్థాభావినీ నామ షష్ఠీ భవతి భూమికా.

తా. శుభేచ్ఛాదిభూమికాపంచకము నభ్యసించు కేవ లస్వరూపమునందే దృఢముగా చేరి యానందించుచున్న చిత్త మునకు బాహ్యవిషయములు గాని ఆంతరవిషయములు గాని గోచరించక యుండుటచేత పరులయొక్క ప్రయత్నముచేతనే చిరకాలమునకు వ్యుత్థానమును బొందు పురుషునియొక్క దశ పదార్థాభావిని యను ఆఱవభూమికగా చెప్పఁబడును.

శ్లో. భూమిషట్కచిరాభ్యాసాద్భేదస్యానుపలంభనాత్,
యత్స్వభావైకనిష్ఠత్వం సా జ్ఞేయా తుర్యగా గతిః. అని.

తా. వెనుక ఆఱుభూమికల నభ్యాసముచేసినందుకు భే దప్రపంచ మెప్పటికిని స్ఫురించకపోవుటవలన సర్వకాల సర్వా వస్థలయందు పరబ్రహ్మస్వరూపమునందు నిష్ఠ కలిగి యుండి పరప్రయత్నమువలననైనా వ్యుత్థానమును పొందకయుండుట తురీయ యనెడి యేడవ భూమికగా చెప్పఁబడును.

ఈ యేడు భూమికలలో మొదటిమూడుభూమికలు బ్రహ్మవిద్యకు సాధనములుగా నుండును. కాని విద్యయం దంత ర్భూతములు కానేరవు. ఈ మొదటి మూడుభూమికలయందు

భేదప్రపంచము సత్యముగానే తోఁచుచుండును గనుకనే యివి జాగ్రదవస్థ యని చెప్పఁబడును. జాగ్రదవస్థయందు భేదప్రపంచము సత్యముగా స్ఫురించును గదా.

ఈయర్థము వసిష్ఠమహామునిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. భూమికాత్రితయం త్వేత ద్రామ జాగ్రదితి స్థితం,
యథావద్భేదబుద్ధ్యేదం జగజ్జాగ్రతి దృశ్యతే. అని.

తా. ఓరామచంద్రా, జాగ్రదవస్థయందు భేదబుద్ధివలన యథార్థముగా నీప్రపంచము చూడఁబడును. ఈభూమికాత్రయమునందును ప్రపంచము భేదబుద్ధివలన యథార్థముగానే తెలియఁబడుచుండును గనుక నీభూమికలు మూడును జాగ్రదవస్థ యని చెప్పఁబడును.

ఈమూడు భూమికలను దృఢముగా నభ్యసించినతరువాత వేదాంతమహావాక్యములవలన నిర్విశేషప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారము కలుగును. ఇది సత్త్వాపత్తి యను నాలుగవభూమిక. ఇదియె భూమికాత్రయాభ్యాసముయొక్క ఫలము. ఇదియె బ్రహ్మవిద్య యని పండితులచే చెప్పఁబడినది. ఈనాలుగవ భూమికయందు సర్వప్రపంచమున కుపాదానకారణమైన పరమాత్మయొక్క స్వరూపమును అద్వితీయసచ్చిదానందస్వరూపమని నిశ్చయించి పరమాత్మయం దారోపింపఁబడిన జగత్తని ప్రపంచమని చెప్పఁబడు నామరూపములు మిథ్య యని తెలుసుకోఁబడును. మోక్షేచ్ఛగల పురుషునికి వెనుకఁజెప్పిన జాగ్రద్దశనుబట్టి చూడఁగా నీభూమిక స్వప్నమని చెప్పఁదగియున్నది.

ఇదియును వసిష్ఠమహామునిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. అద్వైతే స్థైర్యమాయాతే ద్వైతే చ ప్రశమం గతే,
పశ్యంతి స్వప్నవల్లోకం చతుర్థీం భూమికాం గతాః.

తా. చిత్తమునం దద్వైతము బ్రహ్మస్వరూపము స్థైర్యమును బొందఁగా ద్వైతప్రపంచము సమూలముగ ప్రశమించి శాంతిని బొందియుండును. ఇట్టి నాలుగవభూమికను బొందిన మహానుభావులు ఈప్రపంచమును స్వప్నదర్శనమున జూచినట్లు మిథ్యగాఁ జూచుచుందురు.

శ్లో. విచ్ఛిన్నశరదభ్రాంశవిలయం ప్రవిలీయతే,
సత్తావశేష ఏవాస్తే పంచమీం భూమికాం గతః.

తా. శరత్కాలమేఘమునుండి చెదరిన మేఘశకలము ఏప్రకారము క్షీణించి నశించిపోవునో యాప్రకారమే యీ భేదప్రపంచము క్రమముగా క్షీణించును. నాలుగవభూమికను బొందిన మహానుభావుఁడు కేవలసత్తామాత్రుఁడుగను బ్రహ్మముగానే నిలిచియుండును.

ఈనాలుగవ భూమికను బొందిన పురుషుఁడు బ్రహ్మవిత్తని చెప్పఁబడును. పంచమ షష్ఠ సప్తమభూమికలు మూఁడు జీవన్ముక్తియొక్క అవాంతరభేదములు. ఇవి నిర్వికల్పసమాధ్యభ్యాసముచేతనైన చిత్తవిశ్రాంతియొక్క తారతమ్యము నవలంబించి కలుగుచుండును. పంచమభూమికయందు నిర్వికల్పసమాధిలో కొంతకాలము నిలిచినతరువాత స్వయముగానే వ్యుత్థానమును బొందును.

ఈపంచమభూమికయం దుండుయోగి బ్రహ్మవిద్వరుఁడని చెప్పఁబడును. ఆఱవభూమికలోనికి పోయినయోగి నిర్వికల్పసమాధిని చేయుచుండి పరప్రయత్నముచేత వ్యుత్థానమును బొందుచుండునుగాని స్వయముగా నెంతకాలమునకైనా వ్యుత్థానమును బొందనేరఁడు. ఈరెంటిలో అయిదవభూమిక సుషుప్తియని, ఆరవభూమిక గాఢసుషుప్తి యని చెప్పఁబడును.

ఈయర్థమును వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

శ్లో. పంచమీం భూమికామేత్య సుషుప్తిపదనామికాం,
శాంతాశేషవిశేషాంశ స్తిష్ఠత్యద్వైతమాత్రకే.

తా. సుషుప్తి యని చెప్పఁదగిన అయిదవభూమికను పొంది శమించిన సకలవిశేషములు గలవాఁడై అద్వితీయపరమాత్మస్వరూపమునందే నిలిచియుండును.

శ్లో. అంతర్ముఖతయా నిత్యం బహిర్వృత్తిపరోఽపి సన్,
పరిశ్రాంతతయా నిత్యం నిద్రాళురివ లక్ష్యతే.

తా. అయిదవభూమియందు చేరిన పురుషుఁడు సర్వకాలములయందు నంతర్ముఖుఁడై యున్నందున చక్షురాదీంద్రియములు బాహ్యమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నట్లు కనుపడుచున్నప్పటికి చిత్తవిశ్రాంతి కలవాఁ డగుటచేత సత్యము నిద్రించువానివలె చూడఁబడుచుండును.

శ్లో. కుర్వన్నభ్యాస మేతస్యాం భూమికాయాం వివాసనః,
షష్ఠీం గాఢసుషుప్త్యాఖ్యాం క్రమాత్పతతి భూమికాం.

తా. ఈసుషుప్తిభూమికయందు చిరకాల మభ్యాసము చేయుచుండి వాసనల నన్నిటిని విడిచినవాఁడై గాఢసుషు

ప్తి యని చెప్పఁదగిన ఆఱవభూమికను క్రమముగా పొందును.

శ్లో. యత్ర నాసన్నసద్రూపో నాహం నాప్యనహంకృతిః,
కేవలం క్షీణమనన ఆస్తే ద్వైతైక్యవర్జితః.

తా. ఆఱవభూమికయందు ప్రవేశించినపురుషుఁడు సద్రూపుఁడని కాని అహంకారవిశిష్టుఁడని కాని అహంకారశూన్యుఁడని కాని చెప్పఁబడఁడు. క్షీణించిన మనస్సుకలవాఁడై ద్వైతాద్వైతములు లేక కేవలముగా నుండును.

శ్లో. అద్వైతం కేచిదిచ్ఛంతి ద్వైత మిచ్ఛంతి కేచన,
సమం బ్రహ్మ న జానంతి ద్వైతాద్వైతవివర్జితం.

ఈలోకములోని జనులు కొందఱు ఈషష్ఠభూమికలోఁ జేరినవాని అద్వితీయుఁడని తలఁచెదరు. మరికొందఱు సద్వితీయుండని తలఁచెదరు. అద్వితీయత్వసద్వితీయత్వములు రెండును లేనివాఁడై సమముగా నుండు బ్రహ్మయే యని యెఱుఁగరు.

శ్లో. అంతశ్శూన్యో బహిశ్శూన్యః శూన్యకుంభ ఇవాంబరే,
అంతఃపూర్ణో బహిఃపూర్ణః పూర్ణకుంభ ఇవార్ణవే.

తా. ఈయాఱవభూమికయం దున్నపురుషుఁడు అంతరమందుఁగాని బాహ్యమందుఁగాని అన్య మేమియు లేనివాఁడై యాకాశమునం దుండు రిక్తకఁశమువలె నుండును. ఇదిగాక యాంతరమందును, బాహ్యమందును పూర్ణుఁడై సముద్రములో మునిఁగియున్న పూర్ణకుంభమువలె నుండును.

గాఢముగా నిర్వికల్పసమాధిని చెందిన పురుషుఁడు చిత్తము సంస్కారమాత్రముగా నున్నందున సాంకల్పికపదార్థ

ములను భాషించుటకుఁగాని బాహ్యపదార్థములను గ్రహించుటకుఁగాని సామర్థ్యము లేనందున నాకాశమునం దున్నకుంభమువలె వెలుపల లోపల శూన్యుఁడై యుండును. స్వయంప్రకాశసచ్చిదానందైకరసమగు పరబ్రహ్మయందు మగ్నుఁడై యున్నందున బాహ్యాభ్యంతరములయం దంతటను పరబ్రహ్మస్వరూపమునే చూచుచుండును గనుక సముద్రమున మునిఁగియున్న పూర్ణకుంభమువలె లోపల వెలుపల పూర్ణుఁడై యుండును. తురీయమనెడి యేడవభూమికను పొందినయోగికి స్వతంత్రముగాఁగాని పరతంత్రముగాఁగాని వ్యుత్థానమే కలుగనేరదు. ఇట్టి యోగిశిరోమణి నుద్దేశించి 'దేహం వినశ్వర' మను భాగవతశ్లోకము ప్రవర్తించినది. అసంప్రజ్ఞాతసమాధిని బోధించు యోగశాస్త్రము లన్నియు నీభూమికయందే పర్యవసానము నొందుచున్నవి. ఈయేడవభూమికయందుఁ జేరినయోగియే పూర్వోదాహృతశ్రుతియందు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని చెప్పఁబడెను. ఆఱవభూమికయందు చేరిన యోగి 'పార్శ్వస్థబోధితః' అనుశ్లోకముచేతను, ఏడవభూమికయందు చేరిన యోగి "దేహం చ నశ్వరం" అను భాగవతశ్లోకమువలన చెప్పఁబడినందున నీరెండు శ్లోకములకు పరస్పరవిరుద్ధము లేదని తెలియవలయును. ఇంతవరకు చెప్పిన భూమికాసప్తకమును గూర్చి సంగ్రహమును చెప్పెదము. పంచమాదిభూమికాత్రయరూపమైన జీవన్ముక్తి సంపాదింపఁబడినపక్షమునందు ద్వైతప్రపంచప్రతిభాసము లేనందున సంశయవిపర్యయములు సంభవించవు గనుక వేదాంతప్రమాణమువలనఁబుట్టిన తత్త్వజ్ఞానము బాధించఁబడక రక్షిం

చఁబడును. ఇట్టితత్త్వజ్ఞానరక్షణము జీవన్ముక్తికి మొదటిప్రయోజనము. రెండవ ప్రయోజనము తపస్సు, యోగభూమికలు దేవత్వాదిప్రాప్తికి హేతువు లగుటచేత తపస్సని తెలియవలెను.

యోగభూమికలు దేవత్వాదిప్రాప్తిసాధనము లనుసర్థము శ్రీకృష్ణార్జునులయొక్కయు రామవసిష్ఠులయొక్కయు ప్రశ్న ప్రతివచనములచేతఁ దెలియఁబడుచున్నది.

అర్జునుఁ డడిగిన ప్రశ్న.

శ్లో. అయతిః శ్రద్ధయోపేతః యోగాచ్చలితమానసః,
అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి.

తా. మోక్షమార్గమునందు అల్పప్రయత్నమును జేసిన పురుషుఁడు గురువేదాంతవాక్యములయందు శ్రద్ధయును శమదమాదిగుణములును కలవాఁడై గురుసమీపమునకుఁ బోయి వేదాంతవాక్యశ్రవణమును చేయుచుండి తత్త్వసాక్షాత్కారమును బొందకయే మధ్యకాలమునందు మృతిఁ బొందిన నేమిగతిని బొందును?

శ్లో. కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్టః ఛిన్నాభ్రమివ నశ్యతి,
అప్రతిష్ఠో మహాబాహో విమూఢో బ్రహ్మణః పథి.

తా. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము లేనివాఁడైనందున ముక్తిని బొందక కర్మలను ఉపాసనలను విడిచినందున స్వర్గలోక బ్రహ్మలోకములను బొందక ఉభయభ్రష్టుఁడై చెదరిపోయిన మేఘశకలమువలె నశించిపోఁడుగదా.

అనఁగా స్వర్గప్రాప్తిసాధనములైన యాగదానాదికా మ్యకర్మలను బ్రహ్మలోకప్రాప్తిసాధనములైన పంచాగ్నివిద్యాద్యుపాసనలను విడిచి నిష్కామకర్మయోగము ననుష్ఠించి దాని వలన నిర్మలమైన చిత్తము కలవాఁడై శమదమాదిగుణములు గలిగి మోక్షమునం దిచ్ఛగలవాఁడయి పరమహంససన్న్యాసాశ్రమము నంగీకరించి శ్రోత్రియబ్రహ్మనిష్ఠ గురుసన్నిధియందు వేదాంతశాస్త్రమును యథావిధిగా శ్రవణముచేసి మనన నిదిధ్యాసనముల నాచరించు పురుషుఁడు అద్వితీయబ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగులోపల కాలగతిచేత మరణము నొందిన పక్షమునకు తత్త్వసాక్షాత్కారము లేనందున వానికి మోక్షము నిశ్చయముగా లేదు. కర్మోపాసనలను విడిచినందున స్వర్గలోక బ్రహ్మలోకములును లేవు. వేదోక్తకర్మలను విడిచినందున నరకము ప్రాప్తించునా? లేక శ్రవణము మొదలగు అనిషిద్ధకర్మల నాచరించుచున్నందునను, సురాపానాదినిషిద్ధకర్మల నాచరించనందునను స్వర్గాదిపుణ్యలోకములే ప్రాప్తించునా యని ప్రశ్నతాత్పర్యము.

ఇందులకు శ్రీకృష్ణమూర్తిచే చెప్పఁబడినయుత్తరము.

శ్లో. పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశస్తస్య విద్యతే,
నహి కల్యాణకృత్కశ్చి ద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి.

తా. ఓయర్జునా, బ్రహ్మవిద్యావిచారము చేయు పురుషుఁడు ఈలోకమునందుఁగాని పరలోకమునందుఁగాని చెరుపును పొందఁడు. పుణ్యకార్యములను జేయువానికి ఈలోకమున నపకీర్తి గాని పరలోకమునందు నరకము గాని కలుగనేరదు.

శ్లో. ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకా నుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః,
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే.

తా. బ్రహ్మసాక్షాత్కారముకొఱకు ప్రయత్నముచేయుచు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముకలుగక ముందే మృతిఁ బొందిన పురుషుఁడు మృతికాలమునందు భోగవాసనలు కలవాఁడై మరణమును బొందెనా, మరణానంతరము అశ్వమేధాది మహాపుణ్యకార్యములను చేసిన మహానుభావులు పొందు బ్రహ్మలోకాదిలోకములను అర్చిరాదిమార్గమువలనఁ బ్రవేశించి యచ్చట సమస్తభోగములను చిరకాల మనుభవించి తరువాత నీలోకమునం దాచారవంతులై మహాసామ్రాజ్యముగల క్షత్రియోత్తములవంశములయందు జన్మించును.

ఇట్టిజన్మ జనకాదులకుఁ గలదు.

శ్లో. అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతామ్,
ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశమ్.

తా. భోగవాసనలు లేకయే కేవలముగా మృతి నొందెనా, మరణానంతర మవ్యవహితకాలమునందే బ్రహ్మతత్త్వాభ్యాసపరులైన బీదబ్రాహ్మణులయొక్క వంశములయందు శ్రీశుక జడభరతాదులవలె జన్మించును. సదాచారసామ్రాజ్యములుగలరాజవంశములయందు జన్మించుట దుర్లభము. బ్రహ్మతత్త్వాభ్యాసపరదరిద్ర బ్రాహ్మణవంశములయందు జన్మించుట యంతకంటె నిండ దుర్లభము.

శ్లో. తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికం,
యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునందన.

తా. పూర్వజన్మమందు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమును ఏభూమికవరకు నభ్యసించియుండెనో, యాభూమికను ప్రయత్నము లేకయే పొందును. అంతకు పైబడిన భూమికను బొందుటకు ప్రయత్నము చేయును. అనఁగా సాధనచతుష్టయసంపత్తిగురూపసదనవేదాంతవాక్యశ్రవణమననదిధ్యాసనము లనెడి అయిదు భూమికలలో నే భూమికవరకు అభ్యసించి మృతిఁ బొందెనో ఆభూమికను ఉత్తరజన్మమందప్రయత్నముగాఁ బొంది తదుత్తరభూమికలను సాధించుటకు ప్రయత్నమును చేసి తత్త్వసాక్షాత్కారమును కలుగఁ జేసుకొని ముక్తినొందును.

ఈప్రకారమే వాసిష్ఠరామాయణములో కూడ శ్రీరామవసిష్ఠసంవాదమువలన నిరూపింపఁ బడియున్నది.

అచ్చట శ్రీరాములవారు చేసిన ప్రశ్న.

శ్లో. ఏకామథ ద్వితీయాం వా తృతీయాం భూమికాముత,
ఆరూఢస్య మృతస్యాథ కీదృశీ భగవన్ గతిః.

తా. ఓస్వామీ సత్త్వాపత్తి యను నాలుగవ జ్ఞానభూమికను బొందినవానికి విదేహకైవల్యము నిశ్చయముగాఁగలదు కాని శుభేచ్ఛ యను మొదటిభూమికను గాని విచారణ యను రెండవభూమికను గాని తనుమానస యను మూడవ భూమికనుగాని పొంది, అచ్చటనే మృతినొందినవానికి ఏమిగతి గలుగును?

ఈప్రశ్నయొక్క తాత్పర్యమును పూర్వము అర్జునుని ప్రశ్నతాత్పర్యమును వలె నూహించవలయును.

ఇందుకు వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడిన ప్రత్యుత్తరము.

శ్లో. యోగభూమికయోత్క్రాన్తజీవితస్య శరీరిణః,
భూమికాంశానుసారేణ క్షీయతే పూర్వదుష్కృతం.

తా. ఓరామచంద్రా, మొదటియోగభూమికలు మూఁటిలో నొకదానియందుండి మృతినొందినవానికి ఆయాభూమికాస్వభావము ననుసరించి పూర్వపాపములు నశించును. అనఁగా మొదటిభూమికలో నుండి మృతినొందినవానికి కొంచెము పాపమును రెండవభూమికలో నుండి మృతినొందినవానికి మరికొంత యెక్కువపాపమును మూఁడవభూమికలో నుండి మృతినొందినవానికి ఇంక నెక్కువపాపమును నశించు నని భావము.

శ్లో. తత స్సురవిమానేషు లోకపాలపురేషు చ,
మేరూపవనకుంజేషు రమతే రమణీసఖః.

తా. దుష్కృతనాశతారతమ్యము ననుసరించి దేవతలవిమానములయందు ఇంద్రాదిలోకపాలకులపట్టణములయందు మేరుపర్వతదివ్యోద్యానములయందును రంభాద్యప్సరసలతో క్రీడించును.

శ్లో. తత స్సుకృతసంభారే దుష్కృతే చ పురాకృతే,
భోగక్షయపరిక్షీణే జాయంతే యోగినో భువి,
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే గుప్తే గుణవతాం సదా.

తా. ఈప్రకారముగా ననేకసంవత్సరములు క్రీడించినతరువాత పూర్వజన్మకృతపుణ్యమును పాపమును నశించఁగానే తిరిగి భూమిలో సదాచారసంపన్నులయి మహారాజైశ్వర్యముగల క్షత్రియోత్తములవంశములో జన్మించుదురు.

శ్లో. తత్ర ప్రాగ్భవవాభ్యస్తం యోగభూమిత్రయం బుధః,
ప్రాప్యోపరితనామున్చైః క్రమాదాప్నోతి భూమికాం.

తా. ఆజన్మమందు పూర్వజన్మములో నభ్యసించినభూమికలను అనాయాసముగ లభించి వాటికి పైభూమికలను సాధనాభ్యాసక్రమముచే పొందును.

ఇందుచేత యోగభూమికలు పుణ్యలోకప్రాప్తిసాధనములని తెలియఁబడుచున్నది.

ఆక్షేపము—ఓయీ, యోగభూమికలు మీరు చెప్పిన ప్రకారము బ్రహ్మలోకాదిపుణ్యలోకములను పొందించుటకు సాధనము లని యంగీకరించఁదగియున్నది కాని యీయోగభూమికలు తపస్సని చెప్పుటకు మాత్రము ప్రమాణమును గానము.

సమాధానము—ఇందుకు ప్రమాణము శ్రుతివాక్యమే యని చెప్పెదము. అట్టిశ్రుతివాక్యమును ఉదాహరించెదము.

తైత్తిరీయ శాఖయందు.

శ్రు. తపసా దేవా దేవతా మగ్ర ఆయన్ తపసర్షయస్సువరన్వవిందన్.

తా. పూర్వకల్పమునందు కొందఱు పురుషులు దేవత్వమును పొంద నిచ్ఛగలవారై తపస్సు నాచరించి యీకల్పముయొక్క మొదటను దేవత్వమును బొందిరి. భృగ్వాదిఋషులు తపస్సుచేతనే స్వర్గలోకమును బొంది రని శ్రుత్యర్థము.

తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమం దున్నమూఁడుభూమికలు తపస్సని చెప్పఁబడుచుండఁగా తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలమం దున్న

పంచమాదిభూమికాత్రయము నిర్వికల్పసమాధిరూపమయిన దుస తపస్సని నిస్సంశయముగా చెప్పఁదగియున్నది.

కనుకనే స్మృతియందు చెప్పియున్నది.

శ్లో. మనసశ్చేంద్రియాణాం చ ఐకాగ్ర్యం పరమం తపః,
తజ్జ్యాయస్సర్వధర్మేభ్యః స ధర్మః పర ఉచ్యతే. అని.

తా. మనస్సు, చక్షురాదీంద్రియములు ఏకాగ్రములై ఉండుటయే శ్రేష్ఠమయిన తపస్సు. ఇది సర్వధర్మములకంటె ఉత్తమమైన ధర్మము. ఇదియె పరమధర్మ మని మునులచేఁ జెప్పఁబడినది.

విచారింపఁగా ఈన్యాయప్రకార మీతపస్సుచేత పొందఁదగిన జన్మాంతరము లేదు. అయినను లోకసంగ్రహాము కొఱ కీనిర్వికల్పసమాధి తపస్సని చెప్పఁబడినది.

కనుకనే భగవద్గీతలయందు శ్రీ కృష్ణమూర్తిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. లోకసంగ్రహమేవాపి సంపశ్యన్ కర్తుమర్హసి. అని.

తా. లోకసంగ్రహాము నైనను నపేక్షించి నిష్కామ కర్మయోగాదియోగములను ఉత్తమాధికారి అనుష్ఠింపవలయు నని భావము.

లోకసంగ్రహ మనఁగా సన్మార్గమునందు లోకులను ప్రవర్తింపఁజేయుట. ఇట్టిసన్మార్గమందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁదగిన లోకులు శిష్యుఁడని భక్తుఁడని తటస్థుఁడని మూఁడువిధములు. శిష్యుఁడు యోగాభ్యాసరతుఁడైన గురువు అంతర్ముఖుఁడై

పంచమాదిభూమికాత్రయము నిర్వికల్పసమాధిరూపమయినం దున తపస్సని నిస్సంశయముగా చెప్పఁదగియున్నది.

కనుకనే స్మృతియందు చెప్పియున్నది.

శ్లో. మనసశ్చేంద్రియాణాం చ ఐకాగ్ర్యం పరమం తపః,
తజ్జ్యాయస్సర్వధర్మేభ్యః స ధర్మః పర ఉచ్యతే. అని.

తా. మనస్సు, చక్షురాదీంద్రియములు ఏకాగ్రములై ఉండుటయే శ్రేష్ఠమయిన తపస్సు. ఇది సర్వధర్మములకంటె ఉత్తమమైన ధర్మము. ఇదియె పరమధర్మ మని మునులచేఁ జెప్పఁబడినది.

విచారింపఁగా ఈన్యాయప్రకార మీతపస్సుచేత పొందఁదగిన జన్మాంతరము లేదు. అయినను లోకసంగ్రహాము కొఱకే నిర్వికల్పసమాధి తపస్సని చెప్పఁబడినది.

కనుకనే భగవద్గీతలయందు శ్రీ కృష్ణమూర్తిచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. లోకసంగ్రహమేవాపి సంపశ్యన్ కర్తుమర్హసి. అని.

తా. లోకసంగ్రహాము నైనను నపేక్షించి నిష్కామకర్మయోగాదియోగములను ఉత్తమాధికారి అనుష్ఠింపవలయునని భావము.

లోకసంగ్రహ మనఁగా సన్మార్గమునందు లోకులను బ్రవర్తింపఁజేయుట. ఇట్టిసన్మార్గమందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁదగిన లోకులు శిష్యుఁడని భక్తుఁడని తటస్థుఁడని మూఁడువిధములు. శిష్యుఁడు యోగాభ్యాసరతుఁడైన గురువు అంతర్ముఖుఁడై

యుండెనా, అట్టి గురువునందు ప్రామాణికత్వబుద్ధి విశేషముగాఁ గలిగి యాగురువుచేత నుపదేశింపఁబడిన తత్త్వార్థమునందు పరమవిశ్వాసము గలవాఁడై శీఘ్రముగా చిత్తవిశ్రాంతిని బొందును.

కనుకనే శ్రుతియందీప్రకారము చెప్పఁబడినది.

శ్రు. యస్యదేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ,
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః. అని.

తా. ఎవనికి పరమేశ్వరునియందు పరమభక్తి కలిగి యుండునో, పరమేశ్వరునియందువలె గురువునందు కూడ పరమభక్తిగలిగియుండునో, అట్టి మహాత్ముఁడయినవానికి గురువువలన నుపదేశింపఁబడినయర్థములు విస్పష్టముగా ప్రకాశించును.

ఈయర్థము స్మృతిలో కూడ చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పరస్సంయతేంద్రియః,
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతి మచిరేణాధిగచ్ఛతి. అని.

తా. బాహ్యేంద్రియాంతరింద్రియనిగ్రహముగల పురుషుఁడు గురువునందును గురూపదిష్టార్థమునందును శ్రద్ధకలవాఁడై తత్త్వజ్ఞానమును పొందును. తత్త్వజ్ఞానమును పొంది త్వరలోనే సర్వాధికమైన చిత్తవిశ్రాంతిని పొందును.

ఇంకను భక్తుఁడగు పురుషుఁడు అన్నప్రదాననివాసకల్పనాదిపూజలవలన యోగిని సేవించి ఆయోగియొక్క తపస్సును తాను గ్రహించును.

ఈయర్థము శ్రుతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్రు. తస్య పుత్రా దాయముపయంతి. సుహృదస్సాధుకృత్యాం. ద్విషంతః పాపకృత్యాం. అని.

తా. అతత్త్వజ్ఞుఁడగు యోగియొక్క గృహక్షేత్రాదిద్రవ్యమును పుత్రులు గ్రహింతురు; అన్నదానాదిపూజలచేత వారిని ఆదరించు సజ్జనులు వారియొక్క పుణ్యమును గ్రహింతురు. అధిక్షేపతిరస్కారపరిహాసాదులవలన యోగుల ననాదరించువారు ఆ యోగులయొక్క పాపకృత్యములను గ్రహింతు రని యర్థము.

తటస్థుఁడగువాఁడు ఆస్తికుఁడని నాస్తికుఁడని రెండు విధములు. ఆస్తికుఁ డనఁగా పరలోకము కలదని, ఈశ్వరుఁడు కలఁడని వేదశాస్త్రములు సత్యము లని జ్ఞానము కలవాఁడు. నాస్తికుఁ డనఁగా ఇవియేవియు లే వనువాఁడు. ఇందులో ఆస్తికుఁడు యోగియొక్కసన్మార్గానుష్ఠానమును జూచి తాను కూడ అట్టి సన్మార్గమునందు సంచరించుచుండును.

శ్లో. యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్తదేవేతరో జనః,
స యత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే. అని.

తా. ఈలోకములో ప్రసిద్ధుఁడై శ్రేష్ఠుఁడైన పురుషుఁడు ఏయేధర్మము నాచరించునో ఆధర్మమునే యప్రసిద్ధులయిన జనులు సాధారణముగా నాచరించుదురు. ఇదిగాక యాప్రసిద్ధుఁడు ధర్మము నాచరించునప్పుడు ఎంత శ్రద్ధాభక్తులతోటి యెన్ని అంగోపాంగములతో నాచరించునో లోకు లందఱు నదేప్రకారముగ నాచరించుచుందురు.

ఇఁక నాస్తికుఁడు యోగిచేత చూడఁబడి సర్వపాపములు నశించి పవిత్రుఁ డగును.

ఈయర్థము పురాణములో చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. యస్యానుభవపర్యంతా తత్త్వే బుద్ధిః ప్రవర్తతే,
తద్దృష్టిగోచరాస్సర్వే ముచ్యంతే సర్వపాతకైః.

తా. ఏపురుషునియొక్క బుద్ధి పరమార్థతత్త్వమైన పరబ్రహ్మస్వరూపమునందు సాక్షాత్కారపర్యంతము వ్యాపించునో, అట్టి మహాపురుషునియొక్క కటాక్షమునకు గోచరించిన మనుష్యు లందఱు సమస్తపాపములచేత విడువఁబడి పరమపవిత్రులై సమస్తపుణ్యములను బొందుదురు.

శ్లో. ఈక్షణధ్యానసంస్పర్శై ర్మత్స్యకూర్మవిహంగమాః,
పోషయంతి స్వకాన్ పుత్రాన్ తద్వత్పండితవృత్తయః.

తా. లోకములో మత్స్యములు, కూర్మములు, పక్షులు తమతమబిడ్డలను దర్శనముచేత ధ్యానముచేత స్పర్శచేతను ఏప్రకారముగా పోషించునో యాప్రకారమే బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగల యోగులు కూడ లోకుల ననుగ్రహించి రక్షించెదరు. అనఁగా మత్స్యములు తమపిల్లలను కన్నులతో చూచినమాత్రాన రక్షించును. కూర్మములు బిడ్డలను మనస్సులో తలఁచినమాత్రాన రక్షించును. పక్షులు స్పర్శనమును చేసినమాత్రాన పిల్లలను రక్షించును. ఇదేప్రకారము సత్పురుషులైన యోగులు మందాధికారులను దృష్టిచేతను మధ్యమాధికారులను మనస్సులో వీరు కృతార్థు లగుదురు గాక యని ధ్యానించుటచేతను ఉత్తమాధికారులను హస్తమస్తకసంయోగరూపమయిన స్పర్శచేత ననుగ్రహించి రక్షించెదరని తాత్పర్యము.

ఈప్రకారముచేత సర్వవిధోపకారిత్వము యోగియందు కల దని అభియుక్తులచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. స్నాతం తేన సమస్తతీర్థసలిలే సర్వాపి దత్తాఽవనిః
యజ్ఞానాం చ సహస్రమష్టమఖిలా దేవాశ్చ సంతర్పితాః,
సంసారాచ్చ సముద్ధృతాస్స్వపితరః త్రైలోక్యపూజ్యోఽప్యయం
యస్య బ్రహ్మవిచారణే క్షణమపి స్థైర్యం మనః ప్రాప్నుయాత్.

తా. ఎవనియొక్క చిత్తము పరబ్రహ్మవిచారమందు నిమిషకాలమైనా స్థిరమైయుండునో అట్టి మహానుభావుఁడు గంగాయమునాదిసమస్తపుణ్యతీర్థములయందు స్నానము చేసినవాఁడే. యావత్తుభూమండలమును పాత్రుఁడైన బ్రాహ్మణునకు యోగ్యమైనదేశకాలములయందు దానమును చేసినవాఁడును. ఏకాహయాగముమొదలు సహస్రవార్షికసత్రమువఱకు నెన్ని యాగములు కలవో వాటి నన్నిటిని సమగ్రముగా ననుష్ఠించినవాఁడును హరిహరహిరణ్యగర్భాదిదేవతల నందఱిని సత్కార్యములచేత నానందింపఁజేసినవాఁడును గయాశ్రాద్ధాగులను చేసి తనపితృదేవతలనందఱిని సంసారమండలములోనుండి లేవనెత్తి బ్రహ్మలోకమును జేర్చినవాఁడును మూఁడులోకములయందున్న సమస్తజనులచేత పూజింపఁ బడువాఁడును అగును.

శ్లో. కులం పవిత్రం జననీ కృతార్థా విశ్వంభరా పుణ్యవతీ చ తేన,
అపారసంవిత్సుఖసాగరేఽస్మిన్ లీనం పరే బ్రహ్మణి యస్య చేతః.

తా. ఎవనియొక్కచిత్తము అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానందస్వరూపుఁడయిన పరమాత్మయందు సుస్థిరమై యుండునో, వాని

కులము పవిత్రముగా నుండును. తల్లి కృతార్థురా లగును. వానిచేతనే భూమి యంతయు పుణ్యము గలదిగా నుండును.

యోగియొక్క శాస్త్రీయవ్యవహారముమాత్రమే తపస్సుగా చెప్పఁబడలేదు. లౌకికవ్యవహారములైన గమనాసనభోజనాదులు కూడ తపస్సుగానే చెప్పఁబడుచున్నవి. తైత్తిరీయశాఖయందు మొదటి అనువాకములో తత్వజ్ఞానియొక్క మహిమ చెప్పఁబడియున్నది. ఆయనువాకముయొక్క మొదటిభాగములో తత్వజ్ఞానియొక్క అవయవములు యజ్ఞాంగములుగా నిరూపింపఁబడినవి.

శ్రు. తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్యాత్మా యజమానః శ్రద్ధా పత్నీ శరీరమిధ్మముఱో వేదిర్లోమాని బర్హిర్వేదశ్శిఖా హృదయం యూపః కామ ఆజ్యం మన్యుః పశుః తపోఽగ్నిర్దమశ్శమయితా దక్షిణా వాగ్ఘోతా ప్రాణ ఉద్గాతా చక్షురధ్వర్యుర్మనో బ్రహ్మా శ్రోత్రమగ్నీత్. అని.

తా. యజ్ఞస్వరూపుఁడయిన తత్త్వజ్ఞానియొక్క ఆత్మయే యజమానుఁడు. శ్రద్ధయే పత్ని (అనఁగా యజమానుని యొక్కభార్య). శరీరమే ఇధ్మము (సమిధలయొక్క సముదాయము). వక్షస్స్థలమే వేదిక (అగ్నిప్రతిష్ఠాపనస్థానము). వెంట్రుకలె దర్భలు. వేదమే శిఖయను యజ్ఞాంగము. హృదయమే యూపస్తంభము. కామమే ఆజ్యము (నెయ్యి). కోపమే యజ్ఞమందు హింసింపఁబడు పశువు. ఆలోచనమని చెప్పఁబడు తపస్సు, జ్ఞానము అగ్ని. అంతరింద్రియనిగ్రహబాహ్యేంద్రియనిగ్రహమను దమమే పశువును హింసించుశమయిత. దానమే దక్షిణ.

ఇచ్చట దానమను పదము లేకపోయినా శ్రు. 'అథ యత్తపో దానమార్జవమహింసా సత్యవచనమితి తా అస్య దక్షిణా' యను ఛాందోగ్యశ్రుతి ననుసరించి దానశబ్దమును అధ్యాహార మును చేయవలయును. తపస్సు దానము అకౌటిల్యము అహింస సత్యవచనము (యథార్థభాషణము) ఇవి దక్షిణ యని ఛాందోగ్యశ్రుత్యర్థము. వాగింద్రియము హోత యను ఋత్విజుఁడు. ప్రాణము ఉద్గాతయను ఋత్విజుఁడు. చక్షురింద్రియము అధ్వర్యుఁడను ఋత్విజుఁడు. మనస్సు బ్రహ్మయను ఋత్విజుఁడు. శ్రోత్రేంద్రియము అగ్నిధ్రుఁడను ఋత్విజుఁడు.

ఉక్తానువాకముయొక్క మధ్యమభాగములో యోగి యగు తత్త్వజ్ఞునియొక్క వ్యాపారములు జీవితకాలములును జ్యోతిష్టోమావయవములుగాను పౌండరీకాద్యుత్తరక్రతువుల యొక్క అవయవములుగాను చెప్పఁబడినవి.

శ్రు. యావద్ధ్రియతే సా దీక్షా యదశ్నాతి తద్ధవి ర్యత్పిబతి తదస్య సోమపానం యద్రమతే తదుపసదః యత్సంచరత్యుపవిశత్యుత్తిష్ఠతే చ స ప్రవర్గ్యో యన్ముఖం తదాహవనీయో యా వ్యాహృతిరాహుతి ర్యదస్య విజ్ఞానం తజ్జుహోతి యత్సాయం ప్రాతరత్తి తత్సమిథం యత్ప్రాత ర్మధ్యందిసం సాయంతనం చ తాని సవనాని యే అహోరాత్రే తే దర్శపూర్ణమాసౌ యే అర్ధమాసాశ్చ మాసాశ్చ తే చాతుర్మాస్యాని య ఋతవస్తే పశుబంధాః యే సంవత్సరాశ్చ పరివత్సరాశ్చ తేఽహర్గణాః సర్వవేదసం వా ఏతత్సత్రం యన్మరణం తదవభృథః. అని.

తా. తత్త్వజ్ఞానియొక్క అవధారణము (నిశ్చయము) ఏదికలదో అదియే దీక్షయని చెప్పఁబడును. తత్త్వజ్ఞానియొక్క

భోజనము హవిస్సని (హోమద్రవ్య మని), జలపానము సోమ పాన మని, క్రీడావ్యాపారములు ఉపసత్తులనెడి యిష్టివిశేషమ లని, సంచారోపవేశోత్థానములు మూడు ప్రవర్గ్యలనెడి యి విశేషము లని, ముఖము ఆహవనీయమనెడి అగ్నియని, సంభా షణము ఆహుతి యని, విజ్ఞానము హోమ మని, సాయంకా ప్రాతఃకాలములయందు చేయు భక్షణము సమిద్యాగ మని ప్రాతఃకాలమధ్యాహ్నకాలసాయంకాలములు మూడు మూడు సవనము లని, అహోరాత్రములు దర్శపూర్ణమాసము లని పక్షములును మాసములును చాతుర్మాస్యయాగములని, వస తాదిఋతువులాఋను పశుబంధను లని, సంవత్సరపరివత్సరమ లు అహర్గణము లని చెప్పఁబడును. అహోరాత్రములు మొ లు సంవత్సరపరివత్సరములవఱకు చెప్పిన కాలావయవములతో గూడిన తత్త్వజ్ఞునియొక్క ఆయుష్కాలమును సర్వస్వమున దక్షిణగా నియ్యఁదగిన సత్రయాగమని చెప్పెదరు. కనుక తత్త్వజ్ఞానియొక్క మరణమే యీసత్రయాగమున కవభృ మని చెప్పఁబడును.

ఉత్తరానువాకముయొక్క చరమభాగములో తత్త్వజ్ఞ నిచరిత్రమును సర్వయజ్ఞస్వరూపముగా నుపాసించువానికి సు ర్యచంద్రులను కార్యబ్రహ్మలయొక్క తాదాత్మ్యరూపమైన క్ర మమోక్షము ఫలించు నని చెప్పఁబడినది.

శ్రు. ఏతద్వై జరామర్య మగ్నిహోత్రం సత్రం య ఏవం విద్వా దగయనే ప్రమీయతే దేవానా మేవ మహిమానం గత్వాదిత్యస సాయుజ్యం గచ్ఛతి అథ యో దక్షిణే ప్రమీయతే పితౄణాం వే

మహిమానం గత్వా చంద్రమసస్సాయుజ్యగ్ం సమానలోకతామా ప్నోతి ఏతౌ వై సూర్యాచంద్రమసోర్మహిమానౌ బ్రాహ్మణో విద్వా నభిజయతి తస్మాద్బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతి తస్మాద్బ్రహ్మణో మహిమానమిత్యుపనిషత్. అని.

తా. జరామరణములవరకు ఈచెప్పఁబడిన యోగియొక్క వ్యాపారములను అగ్నిహోత్రాదిసహస్రవార్షిక సత్రాంతయజ్ఞస్వరూపమునుగా నెవ్వఁ డుపాసించునో, ఆయుపాసకుఁడు ఉపాసనాప్రకర్షము నొంది ఉత్తరాయణమునందు మరణమునొందెనా, దేవతలప్రభావమువంటి ప్రభావము కలవాఁడై సూర్యునియొక్క తాదాత్మ్యమును బొందును. దక్షిణాయనమందు మరణము నొందెనా, పితృదేవతలతో సమానమైన ప్రభావముగలవాఁడై చంద్రునియొక్క తాదాత్మ్యమును బొందును. ఉపాసనము మందముగా నుండఁగా మరణము నొందెనా, ఉత్తరాయణదక్షిణాయనమరణానుసారముగ సూర్యచంద్రులయొక్క లోకములకు పోయి ఆలోకములయందు సూర్యచంద్రులయొక్క ఐశ్వర్యమును కొంతకాల మనుభవించి తరువాత సత్యలోకమునందు చతుర్ముఖబ్రహ్మయొక్క మహిమను బొందును. ఆబ్రహ్మలోకమునందు తత్త్వజ్ఞానమును బొంది అనంతరము సత్యజ్ఞానానందాత్మకమైన పరబ్రహ్మయొక్క తాదాత్మ్యమును కైవల్యమనుదానిని బొందును.

ఈప్రకారము జీవన్ముక్తికి రెండవప్రయోజనము తపస్సని యేర్పడినది.

జీవన్ముక్తికి మూడవప్రయోజనము విసంవాదాభావము. అనఁగా నితరజనులతో వివాదము లేకపోవుట. అంతర్ముఖుఁడై బాహ్యవ్యవహారములను చూడకయుండెడి యోగీశ్వరుని విషయమై లౌకికపురుషుఁడుగాని శాస్త్రవేత్తయగుపురుషుఁడుగాని యెవఁడును వివాదమును బొందఁడు గదా.

విసంవాదము కలహ మని నింద యని రెండువిధములు. ఇందులో క్రోధాదివాసనలు నశించి శుద్ధసత్వప్రధానుఁడైన యోగితో లౌకికపురుషులు కలహించుట కవకాశమే యుండనేరదు.

తత్త్వజ్ఞానముగల యోగి క్రోధాదిరహితుఁడై యుండునని స్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. క్రుధ్యంతం న ప్రతిక్రుధ్యేదాక్రుష్టః కుశలం వదేత్,
అతివాదాం స్తితిక్షేత నావమన్యేత కంచన. అని.

తా. యోగాభ్యాసపరుఁడైన పురుషుఁడు తనయందు కోపగించుకొనువానినిగూర్చి తిరిగి కోపగించుకొనఁగూడదు. ఇతరులచేత నాగ్రహావచనములు పలుకఁబడినవాఁడై ఆయాక్రోశవచనము లన్నియు తనకు కుశలవాక్యము లని పలుకవలయును. అధిక్షేపవచనములను (ఇతరులు తన్ను తిట్టుటను) సహించవలయును. ఎటువంటి మనుష్యునినైన అవమానపఱచఁగూడదు.

ఆక్షేపము—ఓయీ జీవన్ముక్తికి పూర్వమే విద్వత్సన్న్యాసమేర్పడినది. అంతకు పూర్వమే తత్త్వజ్ఞానము కలిగియుండెను. తత్త్వజ్ఞానమునకు పూర్వమే వివిదిషాసన్న్యాస మాచరింపఁ

బడి యుండెనుగదా. ఈజీవన్ముక్తిదశయందు క్రోధరాహిత్యా
ధర్మములు ఏప్రకారము స్మరింపఁబడుచున్నవి?

సమాధానము—వాస్తవము. కనుకనే జీవన్ముక్తునియం
దు క్రోధాదు లుండునా యని శంకించుటకు కూడ నవకాశమ
లేదు. జీవన్ముక్తికి చాల ప్రాచీనకాలమం దనుష్ఠించఁబడిన వి
దిషాసన్న్యాసమునందే క్రోధాదులు ప్రసక్తములు కాక యు
డఁగా సర్వోత్తమపదమయిన తత్వజ్ఞానదశయందు క్రోధాద
లేప్రకారము సంభవించును? తత్త్వజ్ఞానదశయందే సంభవింప
క్రోధాదులు విద్వత్సన్న్యాసమందుఁగాని జీవన్ముక్తియందుఁ గా
బొత్తుగా ప్రసక్తములు కానేరవు. కనుక వివిదిషాసన్న్య
మునం దభ్యసించఁబడి జీవన్ముక్తిదశవరకు అనువర్తించి వచ
క్రోధరాహిత్యాదులనిచ్చట నుదాహరించినస్మృతివాక్యము చే
ననువదింపఁబడుచున్నవి గాని విధింపఁబడలేదు.

కనుక తత్వజ్ఞుఁడగు యోగితో లౌకికపురుషున కెం
టికిని కలహము సంభవించనేరదు.

నిందించఁదగిన విషయము యోగియందు లేనందు
నిందారూపమయిన విసువాదము కూడ లౌకికపురుషున
యోగియందు సంభవించదు.

ఈయర్థము కూడ ఒకస్మృతియందుఁ దెలుపఁబడియున్నది

శ్లో. యన్న సంతం నచాసంతం నాశ్రుతం న బహుశ్రుతం,
న సువృత్తం న దుర్వృత్తం వేద కశ్చిత్స బ్రైహ్మణః. అని.

తా. ఏపురుషుఁడు మరియొకపురుషుని ఉత్తమజా
కలవాఁడని గాని హీనజాతికలవాఁడని గాని మూర్ఖునిగాఁగా

పండితునిగాఁగాని మంచియాచారముగలవానిఁగాఁగాని దురాచారము గలవానిఁగాఁగాని యెఱుఁగఁడో అట్టిపురుషుఁడే యతి యని జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

అనఁగా అన్యులయందు నీచోత్తమాదిభేదబుద్ధి గలిగి వ్యవహరించువానితో కలహించుట కవకాశము గలిగియుండును. సర్వత్ర సమబుద్ధి గలిగి వ్యవహరించు జీవన్ముక్తపురుషునితో కలహించుట కెవరికి నవకాశము గలుగ దని తాత్పర్యము.

ఇఁకను శాస్త్రజ్ఞుఁడగువాఁడును యోగితో విసంవాదమును బొందఁడు.

శాస్త్రజ్ఞుఁడు యోగితో శాస్త్రార్థమందు వివాదమును పొందునా? లేక యోగియొక్క చరిత్రమందు విసంవాదమును బొందునా?

శ్రు. తమేవైకం జానథాత్మానమన్యా వాచో విముంచథ,
నానుధ్యాయేద్బహూఞ్ శబ్దాన్ వాచో విగ్లాపనం హి తత్.

అనుశ్రుతుల ననుసరించి యోగీశ్వరుఁడు పరశాస్త్రప్రమేయములను దూషింపఁడు గనుక శాస్త్రవేత్తకు యోగితో శాస్త్రప్రమేయమందు విసంవాదము సంభవింపదు. పరశాస్త్రప్రమేయములను దూషించినఁగదా పరశాస్త్రవేత్తలు కలహింతురు. ద్యుభూమ్యాది ప్రపంచమున కధిష్ఠానమైన యా పరమాత్మ నొకనినే తెలుసుకొనుఁడీ. ఇతరమైన వాక్యములను విడువుఁడీ. బ్రహ్మజ్ఞానోపయుక్తములు గాని వాక్యముల నన్నిటిని విడువవలయును. ఇతరవాక్యముల నుచ్చరించుట వాగిం

ద్రియోమున కాయాసమే కదా యని ప్రతిద్వయము కర్థము.

ఇదిగాక స్వశాస్త్రప్రమేయమును ప్రతివాదియొక్క యెదుట యోగియగువాఁడు సమర్థింపఁడు. కనుక ప్రతివాదులుగా నుండు శాస్త్రవేత్తలకు యోగితో వివాదము గలుగదు.

ఈయర్థము స్మృతివాక్యముచే చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. పలాలమివ ధాన్యార్థీ త్యజేద్గ్రంథమశేషతః,
పరమం బ్రహ్మ విజ్ఞాయ ఉల్కావత్తాన్యథోత్సృజేత్.

తా. ధాన్యమునపేక్షించిన పురుషుఁడు మునుగా చెత్తను పొట్టును ధాన్యముతో కూడ గ్రహించి తరువాత అందులో ధాన్యమును మాత్రము గ్రహించి పొట్టును చెత్తను విడిచినట్లు అధ్యాత్మశాస్త్రమును తెలియఁగోరిన పురుషుఁడు తదర్థముగా నితరశాస్త్రములను గ్రహించి అధ్యాత్మశాస్త్రము బాగుగ తెలిసినతరువాత నితరశాస్త్రముల నన్నిటిని విడువవలయును. చీఁకటిలో నుండు పదార్థమును తెలియఁగోరి దివిటీని చేత తీసుకొన్నవాఁడు ఆపదార్థము కనుపడిన తరువాత దివిటీని విడిచిపెట్టినట్లు పరబ్రహ్మను తెలుసుకొనుటకుఁగాను అధ్యాత్మశాస్త్రమును గ్రహించి బ్రహ్మస్వరూపమును తెలుసుకొని యాయధ్యాత్మశాస్త్రమును కూడ విడువవలయును. ఇదిగాక ప్రతివాదులను కూడ స్వాత్మాభిన్నముగా తలఁచు యోగికి వాదులను జయింపవలె ననునిచ్ఛ సుతరాం ఉండనేరదు. చార్వాకులకంటె ఇతరులయిన శాస్త్రజ్ఞు లందఱు ఆత్మ దేహానతిరిక్తమని, అట్టి ఆత్మ

కు మోక్షమను నిత్యపురుషార్థము కలదని అంగీకరించియున్నం దున యోగియొక్క చరిత్రమునందు విసంవాదమును పొందరు. ఆర్హాత (జైన) బౌద్ధ, వైశేషిక, నైయాయిక, శైవ, వైష్ణవ, శాక్త, సాంఖ్య యోగాది శాస్త్రజ్ఞులందఱు తమ తమశాస్త్ర ములయందు ప్రతిపాదింపఁబడినవిషయము భిన్నభిన్నముగా నున్నప్పటికి మోక్షసాధనమయిన యమనియమాద్యష్టాంగయోగ మును మాత్రము నేకవిధముగా ప్రతిపాదించియున్నందున యోగియొక్క అనుష్ఠానమునందు విసంవాదమును బొందరు. కనుకనే యోగీశ్వరుఁడనిన నిర్వివాదముగా సర్వసమ్మతమై యుండును.

ఈయభిప్రాయముతోనే వసిష్ఠమహర్షి చేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. యస్యేదం జన్మపాశ్చాత్యం తమాశ్వేవ మహామతే,
విశంతి విద్యావిమలాః ముక్తా వేణుమివోత్తమం.

తా. ఏమహాపురుషునియొక్క జన్మ చరమజన్మముగ నుండునో, ఆపురుషునిగూర్చి అతిశీఘ్రముగా నిర్మలమైన సకలవి ద్యలు మంచివెదురును గూర్చి ముత్యములు ప్రవేశించినట్టు ప్రవేశించును.

శ్లో. ఆర్యతా హృద్యతా మైత్రీ సౌమ్యతా ముక్తతా జ్ఞతా,
సమాశ్రయంతి తం నిత్య మంతఃపురమివాంగనాః.

తా. ఏయేగుణములు యోగీశ్వరునియందు ప్రవేశిం చుననఁగా, పూజ్యత్వము, సకలజనమనోహరత్వము, సకలలో కమిత్రభావము, చంద్రునివలె ప్రియదర్శనము, సర్వశాస్త్రపర

జ్ఞానము ఇవి మొదలయిన గుణములు స్త్రీజన మంతఃపురము నాశ్రయించినట్లు యోగీశ్వరుని నాశ్రయించును.

శ్లో. పేశలాచారమధురం సర్వే వాంఛంతి తం జనాః,
వేణుం మధురనిధ్వానం వనే వనమృగా ఇవ.

తా. సర్వజనప్రియంకరమైన అనుష్ఠానముచేత నొప్పుచున్న యాతత్త్వజ్ఞుని సకలజనులు కోరుచుందురు. అనఁగా వనమందు మధురముగా ధ్వనిచేయుచున్న బొంగువెదురును విడువఁజాలక వనమృగములు దానిచుట్టు చుట్టుకొని యున్నట్లు సకలజనులు తత్త్వజ్ఞానియొక్క సన్మార్గప్రవృత్తిని జూచి విడువఁజాలక వానిని సర్వకాలసర్వావస్థలయందును చుట్టుకొనియుందురని భావము.

శ్లో. సుషుప్తవత్ప్రశమితభావవృత్తినా
స్థితస్సదా జాగ్రతి యస్స్వచేతసా,
కలాన్వితో విధురివ యస్సదా బుధై
ర్నిషేవ్యతే ముక్త ఇతీహ స స్మృతః.

తా. ఏపురుషుఁడు జాగ్రదవస్థయందు కూడ సుషుప్తిదశయందు వలె సమస్తవిషయాకారవృత్తులను విడిచి కేవలముగా నున్నచిత్తముతో కూడియుండునో సంపూర్ణకళలు గల చంద్రుఁడేప్రకారము దేవతలచేత సేవింపఁబడునో ఆప్రకారమే పండితులచేత సర్వకాలములయందును నేపురుషుఁడు సేవింపఁబడునో, అట్టి పురుషుఁడు ఈలోకములో ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

శ్లో. మాతరీవ శమం యాంతి విషమాణి మృదూని చ,
విశ్వాసమిహ భూతాని సర్వాణి శమశాలిని.

తా. ఈలోకములో సాధువులు కఠినులు కూడ తమ తల్లియందువలె ప్రకారము విశ్వాసముకలవారై యుందురో యాప్ర కారమే శమము ప్రధానముగాఁగల పురుషునియందు సమస్త భూతములు విశ్వాసమును బొందియుండును.

శ్లో. తపస్విషు బహుజ్ఞేషు యాజకేషు నృపేషు చ,
బలవత్సు గుణాఢ్యేషు శమవానేవ రాజతే.

తా. తపస్సును చేయువారియందు సకలశాస్త్రపాండి త్యము గలవారియందు యాగాదిపుణ్యకార్యములు చేసిన వారి యందు మహారాజులయందు బలవంతులయందు సమస్తసద్గు ణములు కలవారియందును శమగుణము గల పురుషుఁడే యధి కముగా ప్రకాశించును.

ఈచెప్పిన ప్రకారము జీవన్ముక్తికి విసంవాదాభావమను మూడవ ప్రయోజనము నిర్బాధముగా కనుపడుచున్నది.

దుఃఖనాశసుఖావిర్భావముల చతుర్థ పంచమ ప్రయో జనములు బ్రహ్మానంద గ్రంథములోని విద్యానందమను నాలుగవ యధ్యాయమునందు నిరూపింపఁబడియున్నవి. ఆ రెంటిని సంగ్ర హముగా నిచట చెప్పెదము.

శ్లో. ఆత్మానం చేద్విజానీయా దయమస్మీతి పూరుషః,
కిమిచ్ఛన్ కస్య కామాయ శరీరమను సంజ్వరేత్.

తా. ఏపురుషుఁడు సర్వభూతములయొక్క హృదయముల యందుండి అశనాయాదిదోషశూన్యుఁడైన ఆత్మను నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్తస్వభావుఁడైన పరమాత్మనుగా తెలుసుకొనెనో, ఆ పురుషుఁడు యేప్రయోజనముకొఱకు నేఫలమును కోరి శరీర

ము ననుసరించి పరితాపమును బొందును? అనఁగా అద్వితీయ పరమానందస్వరూపమయిన పరబ్రహ్మను నేనే యని ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకొన్నపురుషునకు ఆత్మాతిరిక్తమయి కామింపఁదగిన పదార్థము. లేనందునను ఆత్మస్వరూపవ్యతిరిక్తమయిన ఫలము లేనందునను శరీరము పరితాపము నొందుచున్నప్పటికి పరితాపము గలుగ నేరదు. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము లేక భేద దర్శనపరుఁడైన పురుషుఁడు స్వభిన్నమయినకామ్యపదార్థము స్వవ్యతిరిక్తమయిన ఫలమును కలవాఁడైనందున వాటియొక్క లాభము నుద్దేశించి శరీరము పరితపించుచుండఁగా తానును పరితపించు నని భావము.

ఈశ్రుతిచేత నైహికదుఃఖముయొక్క వినాశము చెప్పఁబడినది. శ్రు. 'ఏతగ్ం హ వా వ న తపతి, కిమహం సాధు నాకరవం, కి మహం పాపమకరవం' అనుశ్రుతి ఆముష్మిక హేతు పుణ్యపాపచింతారూపమయిన దుఃఖముయొక్క నాశమును చెప్పుచున్నది. నేను పుణ్యము నెందువలనఁ జేయకపోతిని. పాపము నెందువలనఁ జేసితిని నను విచారమీతత్త్వజ్ఞానిని పరితపింపఁజేయదని శ్రుత్యర్థము. ఇది జీవన్ముక్తియొక్క నాలుగవ ప్రయోజనము.

అయిదవప్రయోజనము—సుఖావిర్భావము. ఇది మూఁడువిధములు. మొదటిది సర్వకామావాప్తి; రెండవది కృతకృత్యత్వము; మూఁడవది ప్రాప్తవ్యప్రాప్తి; అనఁగా పొందఁదగినదానిని పొందుట. ఇందులో సర్వకామావాప్తి సర్వసాక్షిత్వమని, సర్వత్ర అకామహతత్వమని, సర్వభోక్తృరూపత్వమని

మూడువిధములు. హిరణ్యగర్భుఁడు మొదలు స్థావరమువరకుఁ గల సర్వదేహములయందు ననుగతమైన సాక్షిచైతన్యరూప మయిన యే బ్రహ్మ కలదో అట్టిపరబ్రహ్మను నేనే యని తెలుసు కొనియున్నపురుషుఁడు స్వదేహమందు వలె సర్వదేహముల యందును సర్వకామములకు సాక్షియై యుండును.

ఈయభిప్రాయముతోనే శ్రు. 'సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ, బ్రహ్మణా విపశ్చితా' అనుశ్రుతి ప్రవర్తించినది.

బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గలపురుషుఁడు అసంకుచితజ్ఞాన స్వరూపమయిన బ్రహ్మము తానే అయి సకలమయిన కామ ములను పొందు నని శ్రుత్యర్థము. లోకములో భోగము లను భవించఁబడినతరువాత నాభోగములవిషయమయి యిచ్ఛ లేకుండుట యను అకామహతత్వము కామప్రాప్తి యనఁబడును. సర్వభోగములయందు వినాశాదిదోషములను జూచుచున్న తత్త్వజ్ఞానికి సర్వభోగములయం దిచ్ఛ కలుగనందున స ర్వత్ర అకామహతత్వము కలిగియుండును. కనుకనే సార్వభౌ మమహారాజును ఆరంభించి హిరణ్యగర్భునివరకు నుత్తరోత్తర శతగుణాధిక్యముతోఁ జెప్పఁబడినయానందములయందు 'శ్రోత్రి యస్య చాకామహతస్య' అని వినఁబడుచున్నది. సర్వభోగముల యందు నిచ్ఛ లేని శ్రోత్రియుఁడైన విరక్తునికి నీయానందము కల దని శ్రుత్యర్థము.

సద్రూపముచేతను చిద్రూపముచేతను ఆనందరూపముచే తను సర్వపదార్థములయందు ననుగతమయియున్న స్వస్వరూ

ఏవము ననుసంధించువానికి సర్వభోక్తృత్వము కలదని తైత్తిరీయోపనిషత్తులో వినఁబడుచున్నది.

శ్రు. అహమన్న మహమన్నమహమన్నం. అహమన్నాదో౽హమన్నాదో౽హమన్నాదః. అని.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గలిగి ముక్తినొందినపురుషుఁడు తనకృతార్థత్వమును భావించి విస్మయముతో అద్వితీయమయి, నిరంజనమయిన ఆత్మను నేనే అయినప్పటికి, ఈలోకమునందుఁ గల అన్నమును (భోగ్యమును), అన్నాదుఁడను (భోక్తను) నేనే యని అనుసంధించుచుండు నని శ్రుత్యర్థము.

కృతకృత్యత్వము స్మృతియందు స్మరింపఁబడినది.

శ్లో. జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః,
నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్వవిత్.

తా. పరబ్రహ్మతత్వజ్ఞానముచేత తృప్తి నొంది కృతకృత్యుఁడయిన యోగికి కర్తవ్యమయిన విషయము ఏమియు నుండదు. ఉండెనో, అతఁడు తత్త్వవేత్తయే కాఁడు.

శ్లో. యస్త్వాత్మరతిరేవ స్యాదాత్మతృప్తశ్చ మానవః,
ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్టస్తస్య కార్యం న విద్యతే.

తా. ఏపురుషుఁడు ఆత్మస్వరూపమునందే రతిగలవాఁడై యుండునో, ఉద్యానాదులయందు రతిగలవాఁడై యుండఁడో, ఆత్మచేతనే తృప్తి నొందునో, ఆహారాదులచేత తృప్తి నొందఁడో, ఆత్మయందే సంతోషము నొందుచుండునో, పుత్రధనాదిప్రాప్తిచే సంతోషము నొందఁడో, అట్టి తత్త్వజ్ఞానియయిన పురుషునకు కర్తవ్యము కొంచెమయినా కలిగియుండదు.

శ్రు. 'అభయం వై జనక ప్రాప్తోఽసి' 'తస్మాత్తత్సర్వమభవత్' 'బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి.'

అనుశ్రుతులచేత ప్రాప్తప్రాప్తవ్యత చెప్పఁబడి యున్నది. ప్రాప్తప్రాప్తవ్యత అనఁగా పొందఁదగిన యర్థము లన్నియు పొందఁ బడియుండుట. ఓజనకమహారాజా, నీవు సర్వపురుషార్థశ్రేష్ఠమ యిన అభయమును మోక్షమును పొందితివి. ఇఁకను నీకు పొం దవలసిన విషయము మరియొకటి లేదు కనుక నే సర్వాత్మకబ్ర హ్మస్వరూపమాయెను. ఏపురుషుఁడు సత్యజ్ఞానానందాద్వితీయ పరమాత్మను నేనే యని ప్రత్యక్షముగా తెలియునో ఆపురు షుఁడు బ్రహ్మయే యగు నని మూఁడు శ్రుతుల కర్థము.

ఆక్షేపము—ఓయీ, యీ చెప్పఁబడిన దుఃఖనాశ సుఖప్రాదుర్భావములు రెండును తత్త్వజ్ఞానముచే సిద్ధించుచుం డఁగా జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనము లని చెప్పుట న్యాయ ము కాదు.

సమాధానము— సురక్షితములైన దుఃఖనాశసుఖ ప్రాదుర్భావములు జీవన్ముక్తికి ప్రయోజనము లని మాయభిప్రా యమై యున్నది. అనఁగా తత్వజ్ఞానము పూర్వమే పుట్టియున్న ప్పటికి జీవన్ముక్తిచేత నేప్రకారముగా రక్షింపఁబడునో ఆప్రకా రమే దుఃఖవినాశసుఖప్రాదుర్భావములు కూడ తత్త్వజ్ఞానముచే సిద్ధించినప్పటికి జీవన్ముక్తిచేత రక్షింపఁబడును. ఇట్లు రక్షితము లైన దుఃఖవినాశ సుఖప్రాదుర్భావములు జీవన్ముక్తికి ప్రయోజన ము లని చెప్పుట న్యాయవిరుద్ధము కాదని తాత్పర్యము.

ఆక్షేపము—ఓయీ, యీప్రకారము జీవన్ముక్తి అయిదు ప్రయోజనములు కలిగినదై యుండఁగా సమాహితచిత్తుఁడైన యోగీశ్వరుఁడు లోకవ్యవహారమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్న తత్వజ్ఞానికంటె నుత్తముఁడని చెప్పవలసియుండును. ఆలాగున చెప్పడము యుక్తము కాదని రామవసిష్ఠసంవాదవాక్యముల చేత కనుపడుచున్నది.

రాములవారిచేఁ జేయఁబడిన ప్రశ్న.

శ్లో. భగవన్ భూతభవ్యేశ కశ్చిజ్జాతసమాధికః,
ప్రబుద్ధ ఇవ విశ్రాంతో వ్యవహారపరోఽపి సన్.
కశ్చిదేకాంతమాశ్రిత్య సమాధినియమే స్థితః,
తయోస్తు కతరశ్శ్రేయా నితి మే భగవన్వద.

తా. భూతభవిష్యద్వస్తువుల నన్నిటిని నియమించుచున్న భావముగల ఓస్వామీ! యీలోకములో నొకపురుషుఁడు తత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడయి లోకవ్యవహారముల నాచరించుచు విశ్రాంతి కలవాఁడయి యుండును. మఱియొకఁడు ఏకాంతమునందుండి సమాధి నాచరించుచుండును. వీ రిరువురిలో నెవ్వఁడు శ్రేష్ఠుఁడుగా నుండును. ఈయర్థమును నాకు విశదముగాఁ జెప్పవలయును.

ఇందుకు వసిష్ఠమహాముని చెప్పిన ఉత్తరము.

శ్లో. ఇమం గుణసమాహార మనాత్మత్వేన పశ్యతః,
అంతశ్శీతలతా యాఽసౌ సమాధిరభిధీయతే.

తా. ఈదృశ్యమానమయిన దేహేంద్రియమనఃప్రాణాదిప్రపంచమును ఆత్మ కాదని తెలుసుకొనియుండు పురుషున

ను హృదయమునందు గలుగు నీశీతలత్వము అనఁగా; రాగద్వే షాదిశూన్యత్వము గలదో అదియె సమాధి యని చెప్పఁ బడును.

శ్లో. దృశ్యైర్న మమ సంబంధ ఇతి నిశ్చిత్య శీతలః,
కశ్చిత్సంవ్యవహారస్థః కశ్చిద్ధ్యానపరాయణః.

తా. దృశ్యవస్తువు లన్ని కల్పితము లైనందున వాటితో ఁటి సంబంధము నాకు లేదని తెలిసి అంతఃకరణమునందు రాగ ద్వేషాదిశూన్యత్వము కలవాఁడై యొకపురుషుఁడు లోకవ్యవ హారములను యథేచ్ఛముగా నాచరించుచుండును. మరియొకఁ డు సమాధినిరతుఁడయి యుండును.

శ్లో. ద్వావేతౌ రామ సుసమౌ అంతశ్చేత్పరిశీతలౌ,
అంతశ్శీతలతా యా స్యాత్తదనంతతపఃఫలం.

తా. వీరిద్దఱు నంతఃకరణమునందు శీతలత్వము కలవా రై యుండిరా, నిండుగ సమానులుగానే యుందురు. అంతశ్శీత లత్వ మనునది అనేకతపస్సులయొక్క ఫలము.

సమాధానము— ఇది దోషము కానేరదు. ఇచ్చట నుదా హరించిన రామవసిష్ఠసంవాదవాక్యములయందు వాసనాక్షయ రూపమైన యంతశ్శీతలత్వము నవశ్యముగా సంపాదింపవలయు నని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది గాని వాసనాక్షయానంతరము సంపాదింపఁదగిన మనోనాశము శ్రేష్ఠము కాదని చెప్పియుండ లేదు. శీతలత్వ మనఁగా తృష్ణాదివాసనానివృత్తి యని వసిష్ఠమ హర్షియే స్పష్టపఱచియున్నారు.

శ్లో. అంతశ్శీతలతాయాం తు లబ్ధాయాం శీతలం జగత్,
అంత స్తృష్ణోపతప్తానాం దావదాహమిదం జగత్.

తా. హృదయమునందు శీతలత్వము పుట్టినపక్షమున నీ జగత్తు శీతలమైయుండి హృదయములో హాయిని కలుగఁజేయును. తృష్ణ యనఁగా ఆశ. ఆయాశ చేత హృదయమునందు బాధింపఁబడువారికి దవాగ్నివలె నీజగత్తు విదాహమును పుట్టించును.

ఇందుచేత తృష్ణాదిదోషములు హృదయములో లేక యుండుటయే అంతశ్శీతలత్వ మని చెప్పఁబడుచున్నది.

ఆక్షేపము—ఓయీ యీరామవసిష్ఠసంవాదవాక్యముల యందే సమాధినిందయును, లోకవ్యవహారముయొక్క ప్రశంసయును కనుపడుచున్నది.

శ్లో. సమాధిస్థానకస్థస్య చేతశ్చేద్వృత్తిచంచలం,
తత్తస్య తు సమాధానం సమమున్మత్తతాండవైః.

తా. సమాధియందు చేరిన పురుషునియొక్క చిత్తము విషయాంతరములను గ్రహించువృత్తులచేత చపలమైయుండెనా, అట్టిపురుషునియొక్క సమాధి పిచ్చివాఁడు చేయు తాండవముతో సమానమై యుండును. అనఁగా నిష్ప్రయోజన మని భావము.

శ్లో. ఉన్మత్తతాండవస్థస్య చేతశ్చేత్క్షీణవాసనం,
తత్తస్యోన్మత్తనృత్యం తు సమం బ్రహ్మసమాధినా.

తా. పిచ్చివానినృత్యమువలె నిష్ప్రయోజన మయిన లోకవ్యవహారము ననుష్ఠించు పురుషుని యొక్క చిత్తము వాసనాక్షయము గలిగియుండెనా, ఆపురుషునియొక్క లోకవ్యవ

హారము బ్రహ్మసమాధితో సమానమై యుండును. ఈశ్లోకములయందులోకవ్యవహారము ప్రశంసింపఁబడుచున్నది. సమాధి నిందింపఁబడుచున్నది.

సమాధానము—ఇచ్చట సమాధియొక్క ప్రాశస్త్యము నంగీకరించి వాసన నిందింపఁబడుచున్నది. ఇచ్చట నుదాహరించినవసిష్ఠవాక్యముల కర్థ మీప్రకారము తెలియఁదగినది. విచారింపఁగా లోకవ్యవహారముకంటె సమాధియె శ్రేష్ఠము. అయినా, సమాధి వాసనాసహితమై యుండెనా, వాసనారహితమయినవ్యవహారమునకంటె నధమముగ చెప్పఁదగియుండును. సమాహితుఁడైనవాఁడును వ్యవహారమును చేయువాఁడును ఉభయులును తత్త్వజ్ఞానములేనివారై వాసనాసహితులై యుండిరో సమాధి ఉత్తమలోకప్రాప్తికారణమైనందున వ్యవహారమునకంటె సర్వాత్మనా శ్రేష్ఠమని చెప్పఁదగియున్నది.

సమాహితవ్యవహర్తలిద్దఱును తత్వజ్ఞులై నిర్వాసనులై యుండిరా, వాసనాక్షయరూపమయిన జీవన్ముక్తిని పరిపాలించుచున్నమనోనాశ మను సమాధి ప్రశస్తముగానే యుండును. కనుక యోగీశ్వరుఁడు సర్వవిధములచేత నధికుఁడై యున్నందున ప్రయోజనపంచకముగల జీవన్ముక్తికి విఘ్నలేశమైనా లేదనుట సిద్ధము.

ఇది జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు జీవన్ముక్తిఫలప్రకరణ
మను నాలుగవభాగము సమాప్తము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తి ప్రకాశిక.

౫-వ ప్రకరణము.

హరిః ఓమ్.

ఇఁకను జీవన్ముక్తికి ఉపకారకమైన విద్వత్సన్న్యాసమును నిరూపించెదము.

విద్వత్సన్న్యాసము పరమహంసోపనిషత్తులో చెప్పఁబడినది ఆ ఉపనిషత్తును ఇచ్చట ననువదించి వ్యాఖ్యానమును చేసెదము. అందు విద్వత్సన్న్యాసయోగ్యమైన ప్రశ్నను ముందుగా చేసియున్నారు.

శ్రు. అథ యోగినాం పరమహంసానాం కోఽయం మార్గస్తేషాం కా స్థితిరితి నారదో భగవంతముపగత్యోవాచ.

తా. ఇచ్చట అథశబ్దమునకు ఆనంతర్య మర్థము కాదు. ప్రశ్నయే యర్థము. ని. 'మంగళానంతరారంభప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథ' అని నిఘంటువునందు మంగళము, ఆనంతర్యము, ఆరంభము, ప్రశ్నము, సాకల్యము ఇవి అథశబ్దార్థము లని చెప్పఁబడి యున్నవి. కనుక విద్వత్సన్న్యాసమునుగూర్చి ప్రశ్న చేయఁబడుచున్నది. అథశబ్దార్థము బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగలిగి లోకవ్యవహారములచేత విక్షేపము నొందుచున్నచిత్తముగల

-వాఁడైయుండి మనోవిశ్రాంతి నపేక్షించుపురుషుఁడు విద్వత్స
న్యాసమం దధికారి. ఇట్టి అధికారము గలిగినతరువాత నని
యైనా అథశబ్దమున కర్థమును చెప్పవచ్చును. యోగులయిన
పరమహంసపరివ్రాజకులయొక్క మార్గము స్థితియు నెట్టివి యని
నారదమహర్షి భగవంతుఁడైన హిరణ్యగర్భునిసన్నిధికి పోయి
అడిగె నని శ్రుత్యర్థము.

ఇచ్చట కేవలయోగులనుగూర్చి కాని కేవలపరమ
హంసపరివ్రాజకులను గూర్చి కాని ప్రశ్న చేయఁబడినది కాదు.
ఇఁక నేమంటే యోగులై పరమహంస లగువారిని గూర్చి ప్రశ్న
చేయఁబడినది.

కేవలయోగులు తత్త్వజ్ఞానము లేనందున కాలత్రయ
జ్ఞానము ఆకాశగమనము మొదలైన యోగైశ్వర్యచమత్కా
రమం దాసక్తులై, ధారణా ధ్యాన సమాధులను అణిమాదిసిద్ధు
లకొరకే అనుష్ఠించుచుందురు. అందువలన పరమపురుషార్థమై
న మోక్షములోనుండి భ్రష్టు లగుదురు. ఈయర్థమునం దిదివర
కే పాతంజలసూత్రము నుదాహరించియున్నారము.

ఈసూత్రార్థ మిదివరకే వ్రాయఁబడియున్నది.

సూ. తే సమాధావుపసర్గావ్యుత్థానే సిద్ధయః. అని.

కేవలపరమహంసపరివ్రాజకులు బ్రహ్మాత్మత్వమును వివే
చించి తెలుసుకొనియున్నందున యోగైశ్వర్యములయం దపార
త్వమును కనిపెట్టి వాటియందు విరక్తులై యుందురు.

ఈయర్థమందును ప్రమాణమును మునుపే యుదాహ
రించి యున్నారము.

శ్లో॥ చిదాత్మన ఇమా ఇత్థం ప్రస్ఫురంతీహ శక్తయః,
ఇత్యస్యాశ్చర్యజాలేషు నాభ్యుదేతి కుతూహలం. అని.

ఈశ్లోకార్థము ను పూర్వమే వ్రాయఁబడియున్నది.

ఈపరమహంసలు యోగైశ్వర్యాదులలో విరక్తులైనప్పటికి బ్రహ్మజ్ఞానాతిశయముచేత విధినిషేధముల నుల్లఘించి సంచరించుదురు.

శ్లో॥ నిస్త్రైగుణ్యే పథి విహరతాం కో విధిః కో నిషేధః.
అనుశ్లోకమునం దీయర్థము చెప్పఁబడినది. ఇట్టి పురుషుని శాస్త్రాచారమందు శ్రద్ధగల శిష్టులీప్రకారముగా నిందించెదరు.

శ్లో॥ సర్వే బ్రహ్మ వదిష్యంతి సంప్రాప్తే తు కలౌ యుగే,
నానుతిష్ఠంతి మైత్రేయ శిశ్నోదరపరాయణాః.
అని విష్ణుపురాణములోని పరాశరవచనము.

తా॥ కలియుగము రాఁగానే ప్రపంచములోని జనులందఱు పరబ్రహ్మను చెప్పుచుండురుగాని జ్ఞానానురూపమయిన అనుష్ఠానము లేకయుందురు. స్త్రీసంభోగము, ఉదరపోషణము వీటియం దాసక్తులైయుందురు. యోగులైన పరమహంసపరివ్రాజకులయం దీదోషములు రెండు ఉండనేరవు.

ఈయోగియైన పరమహంసకు దోషద్వయము లేకపోవడమే కాక మరియొకవిశేషము కూడ కలదని శ్రీరామవసిష్ఠ సంవాదముచేత చూపింపఁబడినది.

శ్రీరాములవారిచే చేయఁబడిన ప్రశ్న.

శ్లో॥ ఏవం స్థితేఽపి భగవన్ జీవన్ముక్తస్య సన్మతేః,
అపూర్వోఽతిశయః కోఽసౌ భవత్యాత్మవిదాం వర.

తా. జీవన్ముక్తుఁడైన సత్పురుషులకు అపూర్వమైన అతిశయ మేమైనా కలుగునా, లేక తత్త్వజ్ఞానదశయం దున్నప్రకారముగానే యుండునా యని ప్రశ్నవాక్యార్థము.

ఇందుకు వసిష్ఠమహాముని చే చెప్పఁబడినయుత్తరము.

శ్లో. జ్ఞస్య కస్మింశ్చి దేవాంగ భవత్యతిశయేన ధీః,
నిత్యతృప్తః ప్రశాంతాత్మా స ఆత్మన్యేవ తిష్ఠతి.

తా. తత్త్వజ్ఞానికి ఆత్మాతిరిక్తమయిన యెట్టి విశేషమందైనా, బుద్ధి ప్రవర్తించ నేరదు. తత్త్వజ్ఞాని సర్వకాలములయం దత్యంతతృప్తి కలవాఁడై రాగద్వేషాదిశూన్యమయిన చిత్తముతో కూడుకొని పరమాత్మయందే నిష్ఠ కలవాఁడై యుండును.

శ్లో. మంత్రసిద్ధై స్తపస్సిద్ధై స్తంత్రసిద్ధైశ్చ భూరిశః,
కృతమాకాశయానాది తత్ర కా స్యాదపూర్వతా.

తా. మంత్రములను పునశ్చరణ చేసి సిద్ధి నొందినవారును తపస్సుల నారంభించి సిద్ధి నొందినవారును పాదలేపాద్యౌషధతంత్రములచేత సిద్ధినొందినవారును ఆకాశగమనాదివిచిత్రకార్యములను చేయుచున్నారు. అట్టికార్యములయందు అపూర్వత్వము అనఁగా నూతనత్వము లేదు. అనేకపురుషులచేత నాచరింపఁబడెడి యాకాశగమనాదివ్యాపారములు నూతనములు కావని తాత్పర్యము.

శ్లో. ఏక ఏవ విశేషోఽస్య న సమో మూఢబుద్ధిభిః,
సర్వత్రాస్థాపరిత్యాగాన్నీ రాగమమలం మనః.

తా. యోగియై తత్త్వజ్ఞానముగల జీవన్ముక్తునికి మూర్ఖులతో సమానముగాని విశేష మిది యొకటి యే కలదు. అది యేది యనఁగా బ్రహ్మలోకాంతైశ్వర్యములయందు అభిలాష లేనందున రాగము లేక నిర్మలమయిన మనస్సు కలిగి యుండుట.

శ్లో. ఏతావదేన ఖలు లింగమలింగమూర్తే
స్సంశాంతసంసృతిచిరభ్రమనిర్వృతస్య,
తజ్జస్య యన్మదనకోపవిషాదమోహ
లోభాపదామనుదినం నిపుణం తనుత్వం.

తా. పరతత్త్వజ్ఞానవిశిష్టుఁడయి చిరకాలానువృత్తమైన సంసారభ్రాంతి శమించినందున పరమసుఖియైన జీవన్ముక్తునికి కామక్రోధవిషాదమోహలోభాదిదోషము లన్నియు ప్రతిదినము క్షీణించిపోవుట యెఱుఁగుదును.

ఇట్టి యతిశయముతో కూడి వెనుక చెప్పిన రెండు దోషములు లేని మహాపురుషునియొక్క మార్గమును స్థితియును నారదమహామునిచే నడుగఁబడినవి.

వేషభాషాదిరూపవ్యవహారము మార్గ మని చిత్తశాంతిరూపమనోధర్మము స్థితి యని చెప్పఁబడును.

ఈ ప్రకారముగా నారదమహామునిచేఁ జేయఁబడిన ప్రశ్నమునకు భగవంతుఁడైన చతుర్ముఖబ్రహ్మ ప్రత్యుత్తరమును చెప్పుచున్నారు. అందులో ముందుగా తాము చెప్పఁబోవు మార్గమునందు శ్రద్ధాతిశయమును పుట్టించుటకుఁగాను మార్గమును స్తుతించుచున్నారు.

శ్రు. తం భగవానాహ సోఽయం పరమహంసానాం ముఖ్యో మార్గః. లోకే దుర్లభతరో న తు బాహుళ్యం.

తా. నారదునిఁగూర్చి చతుర్ముఖుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈముందు చెప్పఁబోవునది పరమహంసలయొక్క ముఖ్యమార్గము.

ఇది లోకములో నిండు దుర్లభము. ప్రచురముగా లేదు.

ఈశ్రుతిలో 'సః' అనుశబ్దముచేత నేమార్గము అడుగఁబడెనో, అది పరామర్శింపఁబడినది. 'అయం' అను శబ్దముచేతను ముందు గ్రంథములో చెప్పఁబడు దండాచ్ఛాదనాదిరూపమయి స్వశరీరోపభోగముచేతను లోకోపకారముచేతను నిరపేక్షమయిన ముఖ్యమార్గము పరామర్శింపఁబడుచున్నది. పరమకాష్ఠను బొందిన యిట్టివైరాగ్యము లోకములో నెచ్చటను కనుపడనందున నీమార్గము దుర్లభ మని చెప్పఁబడినది. లోకములో నెచ్చటను కనుపడకపోయినమాత్రమున నీమార్గము అత్యంతాభావ మని శంకింపఁదగ దను నభిప్రాయముతో న తు బాహుళ్య మనుశబ్దముచేత నీమార్గము ప్రచురముగా లేదని చెప్పినది.

ఓయీ! యీమార్గము దుర్లభమయినపక్షమునకు దానివలన ప్రయోజనము లేనందున దానినిమిత్తమయి ఆయాసము చేయఁ దగదు అని శంకించుకొని చెప్పుచున్నారు.

శ్రు. యద్యేకోఽపి భవతి స ఏవ నిత్యపూతస్థః, స ఏవ వేదపురుష ఇతి విదుషో మన్యంతే.

తా. ఎవఁడైనా ఇట్టిపురుషుఁడు సంభవించెనా, ఆతఁడే నిత్యపూతసుఁడని వేదపురుషుఁడని పండితులు తలఁచెదరు. అనఁగా.

* శ్లో. మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే,
యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః.

అనున్యాయప్రకారము ఏదేశమందైనా, యేకాలమందైనా యోగ్యమైన పరమహంస సంభవించినయెడల నాపురుషుఁడే నిత్యపూతస్థుఁడగును. నిత్యపూత మనఁగా పరబ్రహ్మ. పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడగు నని తాత్పర్యము.

♦ శ్రు. 'అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుః.'

అనుశ్రుతి పరబ్రహ్మ సర్వపాపసంబంధము లేనిదని చెప్పుచున్నందున నిత్యపూతశబ్దము పరబ్రహ్మను బోధించుచున్నది. కేవలయోగి యగువాఁడు నిత్యపవిత్ర మయిన బ్రహ్మ నెఱుఁగఁజాలఁడు. కేవలజ్ఞానియగుపరమహంస బ్రహ్మను తెలిసినవాఁడైనప్పటికి చిత్తవిశ్రాంతి లేనందున బహిర్ముఖుఁడై బ్రహ్మస్వరూపమందు నిష్ఠగలవాఁడైయుండనేరఁడు గనుక నిచ్చట యోగియై

* ఈలోకములోఁగల యనేకలక్షలమనుష్యులలో నొకానొక మనుష్యుఁడు బ్రహ్మజ్ఞానసంపాదనేచ్ఛగలవాఁడై యత్నమును చేయుచుండును. యత్నించువార లనేకులలో నొకానొకఁడే పరమార్థతత్త్వమైన భగవంతుని యథార్థముగా నెఱుఁగును.

♦ ఆత్మయనఁగా సర్వదా నివృత్తమయిన పాపము కలవాఁడు; ముదిమి లేనివాఁడు; మరణము లేనివాఁడు.

న పరమహంసయే 'స ఏవ' అనుశబ్దముచేత చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడే వేదపురుషుఁడు వేదమందు ప్రతిపాదింపఁబడిన పురుషుఁడని అర్థము. శ్రు. 'బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరం' ఇది మొదలయినశ్రుతులు బ్రహ్మ యని చెప్పినది యిట్టి యోగియైన పరమహంసయె యని తాత్పర్యము.

బ్రహ్మానుభవచిత్తవిశ్రాంతులను ప్రతిపాదించినశాస్త్రములను చక్కఁగా తెలిసినవారు విద్వాంసు లని చెప్పఁబడుదురు. అట్టి విద్వాంసులు యోగియైన పరమహంసను బ్రహ్మయనే చెప్పెదరు. ఇతరజనులు మాత్రము బ్రహ్మనిష్ఠుఁడని చెప్పెద రని పరమతాత్పర్యము.

విద్వాంసులు యోగియైన పరమహంసను బ్రహ్మగానే తలఁచెద రనెడియర్థము స్మృతివచనముచేత కూడ చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో. దర్శనాదర్శనే హిత్వా స్వయం కేవలరూపతః,
యస్తిష్ఠతి స తు బ్రహ్మన్ బ్రహ్మ న బ్రహ్మవిత్స్వయం.

తా. ఏపురుషుఁడు జ్ఞానాజ్ఞానములను రెంటిని విడిచి కేవలస్వరూపముతోఁ బ్రకాశించుచుండునో ఆపురుషుఁడు సాక్షాత్పరబ్రహ్మమేకాని బ్రహ్మవేత్తయని చెప్పఁదగఁడని యర్థము.

కనుక యోగికి పరమహంసత్వము దుర్లభమయినందున ప్రయోజనము లేదని శంకింపఁదగదు.

శ్రు. మహాపురుషో యచ్చిత్తం తత్సర్వదా మయ్యేవావతిష్ఠతే. తస్మాదహం చ తస్మిన్నేవావస్థీయతే.

ఈవాక్యముచేత వెనుకఁజెప్పిన నిత్యపూతత్వస్థవేదపురుషత్వములను కంఠరవముగా వివరించుచు పరమహంసలయొక్క స్థితిని గురించి చేసిన ప్రశ్నమునకు ప్రత్యుత్తరమును చెప్పుచున్నారు.

వేదోక్తమయిన జ్ఞానకర్మల ననుష్ఠించువారిలో యోగియైన పరమహంస మిక్కిలి యుత్తముఁడయినందున మహాపురుషుఁడని చెప్పఁబడును. ఆమహాపురుషుఁడు సాంసారికవిషయములయందు వ్యాపించుచున్న చిత్తవృత్తుల నన్నిటిని నభ్యాసవైరాగ్యములచేతనిరోధించియున్నందున తనచిత్తము నెప్పటికి పరమేశ్వరుఁడనైననాయందే చేర్చియుండును. కనుక నేనును యోగియొక్క చిత్తమునందు సచ్చిదానందాద్వితీయపరబ్రహ్మస్వరూపములో నావిర్భవించి యుండును. అజ్ఞానులగు పురుషులు అవిద్యచేత నావరింపఁబడి యుందురుగనుక వారియందు నేను ఉండను. తత్వవేత్తలైనప్పటికి యోగులుకానివారు బాహ్యవిషయవ్యాపృతచిత్తవృత్తులు గలవారైనందునవారియందు కూడ ననావిర్భవించియుండను. ఇచ్చట నుపదేష్ట యగు చతుర్ముఖబ్రహ్మ ఉపాధ్యవచ్ఛిన్నచైతన్యస్వరూపుఁడయినప్పటికి, *సూ. శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవత్' అనున్యాయ ప్రకారము వేదాంతమహావాక్యజన్యప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మసాక్షా

*కౌషీతకీబ్రాహ్మణములో నింద్రుఁడు పరమపురుషార్థాభిలాషియైన ప్రతర్దనుఁడనురాజును గూర్చి నన్ను ఉపాసించుమని చెప్పెను. అచ్చట ఇంద్రుఁడు నిరుపాధికచిద్రూపుఁడుకాఁడుగదా అతని నుపాసించుటచేత పరమపురుషార్థ మేలాగునఁ గలుగునని శంకింపఁగా తత్త్వమస్యాదివేదాంతవాక్యములం

త్కారము గలిగియున్నందున యోగిపరమహంసయొక్క చిత్తవృత్తిగోచరమైన పరబ్రహ్మను నేనే యని చెప్పినది విరుద్ధము కాదు.

శ్రు. అసౌ స్వపుత్రమిత్రకళత్రబంధ్వాదీన్ శిఖాయజ్ఞోపవీతే స్వాధ్యాయం చ సర్వకర్మాణి సన్న్యస్యాయం బ్రహ్మాండం చ హిత్వా కౌపీనం దండమాచ్ఛాదనం చ స్వశరీరోపభోగార్థాయ చ లోకస్యోపకారార్థాయ చ పరిగ్రహేత్.

తా. ఈవాక్యముచేత 'కోఽయం మార్గః' అను మార్గప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

గృహస్థాశ్రమిగానుండు నేపురుషుఁడు జన్మాంతరసంచితపుణ్యసముదాయము పరిపాకము నొందుటచేత వివిదిషాసన్న్యాసరూపమైన పరమహంసాశ్రమము సంగీకరించకయే తనతల్లిదండ్రులయొక్క వంశప్రభావమువలన వేదాంతశాస్త్రశ్రవణాదిసాధనముల ననుష్ఠించి పరమార్థతత్త్వమును చక్కగా తెలిసియుండునో; అనంతరము గృహస్థాశ్రమములో నున్నందువలన సంప్రాప్తములైన లౌకికవైదికవ్యవహారసహస్రములచేత చిత్తవిక్షేపము గలుగుచుండఁగా చిత్తవిశ్రాంతి సిద్ధించుకొరకు విద్వత్సన్న్యాసమును చేయ నిశ్చయించునో, అట్టిపురుషునిఁగూర్చి పుత్రులు

సోపాధికచేతనుఁడైన జీవుని నిరుపాధికచేతనుఁడైన పరబ్రహ్మకంటె అభిన్నునిగా చెప్పుచున్నందున నట్టి శాస్త్రార్థము ననుసరించి తన్నే పరబ్రహ్మనుగా నిండ్రుఁడిచ్చుట వామదేవునివలె నుపదేశించెను. వామదేవమహర్షి సర్వాత్మక బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగఁగానే, నేనే సూర్యుఁడను నేనే మనువును అని సర్వస్వరూపత్వమును తనయందే యనుసంధించె నని సూత్రముచేఁ జెప్పఁబడినది.

మిత్రులు భార్య బంధువులు మొదలైనవారి నందఱిని శిఖాయజ్ఞోపవీతములను వేదమును శ్రుతిస్మృత్యుక్త నైమిత్తికకర్మలను వీటి నన్నిటిని విడువవలయునని యుపదేశించుచున్నారు. పూర్వమందే వివిదిషాసన్న్యాసమును స్వీకరించి శ్రవణాదులచేత తత్త్వజ్ఞానము సంపాదించి విద్వత్సన్న్యాసమును గ్రహింపఁదలఁచినవానికి కళత్రపుత్రాదిసంబంధము అప్రసక్తమైనందున వానిని గూర్చి యీయుపదేశము చేయఁబడినదికాదు.

ఆక్షేపము—ఓయీ, ఈవిద్వత్సన్న్యాసమును కుటీచకాది సన్న్యాసములవలె ప్రైషోచ్చారణాదివిధ్యుక్తప్రకారముగా నాచరించవలయునా! లేక జీర్ణవస్త్రమును సోపద్రవగ్రామమును విడిచినట్టు యథేచ్ఛముగా విడువవచ్చునా? ఇందులో తత్త్వవేత్తఁగు గువాఁడు కర్తృత్వాదిధర్మశూన్యుఁడైనందున విధినిషేధశాస్త్రవశ్యుఁడు కాఁడుగనుక మొదటిపక్ష మంగీకరింపఁబడదు.

ఈయర్థ మొకస్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః,
నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్.

తా. అమృతమువలె నత్యంతభోగ్యమైన తత్త్వజ్ఞానముచేతనే తృప్తినొంది కృతకృత్యుఁడైన బ్రహ్మవేత్తకు చేయవలసియున్న కృత్యము కొంచెమైనా లేదు. ఉండెనా, అతఁడు బ్రహ్మవేత్తయే కాఁడని స్మృతివాక్యార్థము.

కౌపీనదండకాషాయాది సన్న్యాసధర్మముల నిచ్చుట విధించియున్నందున రెండవపక్షముకూడ అంగీకరింపఁదగదు. కనుక నీవిద్వత్సన్న్యాసము దురనుష్ఠేయముగా తోఁచుచున్నది.

సమాధానము—విద్వత్సన్న్యాసము ప్రతిపత్తికర్మవలె లౌకికవైదికరూపములు రెండును కలిగియున్నందున దురనుష్ఠేయము కాదు. అది యెటువలె నంటె వివరించెదము.

జ్యోతిష్టోమయాగమునందు దీక్షను బొందిన యజమానునకు దీక్షాంగములైన నియమములను అనుష్ఠించుకాలమునందు కండూయనార్థము హస్తము నిషేధింపఁబడి కృష్ణమృగవిషాణము (లేడికొమ్ము) విధింపఁబడినది. దీక్ష సమాప్తి నొందినతరువాతి కృష్ణమృగవిషాణముతోఁ బ్రయోజనము లేనందున నాకృష్ణమృగవిషాణముయొక్క పరిత్యాగము స్వయముగానే యేర్పడినది. ఇట్టి స్వతస్సిద్ధమయిన త్యాగమును, శ్రు. [1] 'నీతాసు దక్షిణాసు చాత్వాలే కృష్ణవిషాణం ప్రాస్యతి' అను శ్రుతి విధించుచున్నది. చాత్వాలదేశమందు కృష్ణమృగవిషాణత్యాగమనెడి యీకర్మ ప్రతిపత్తికర్మ యనఁబడును. ఇది వేదవిహితమైనందున వైదికముగాను స్వతఃప్రాప్తమయినందున లౌకికముగాను కూడ నున్నది. ఈప్రకారమే విద్వత్సన్న్యాసముకూడ శాస్త్రవిహితమయినందున శాస్త్రీయ మని స్వతః ప్రాప్తమయినందున లౌకికమని చెప్పఁబడియుభయరూపముగా నున్నది గనుక ప్రతిపత్తి సులభముగా ననుష్ఠింపఁ దగియున్నది.

---

1 యజమానునిచే నియ్యఁబడిన దక్షిణలను ఋత్విక్కులు గ్రహించిన తరువాత యజమానుడు తనచేత నున్న కృష్ణమృగశృంగమును చాత్వాలమను గుంటలో పడవేయవలసిన దని శ్రుత్యర్థము. చాత్వాల మనఁగా యజ్ఞపశువును హింసించిన చోటు.

ఇదిగాక చిదాత్మయందు దవిద్యచే నారోపింపఁబడిన కర్తృత్వము విద్యచేత నివర్తింపఁబడినప్పటికి చిదాభాససహితమయి యనేకసహస్రవికారములతో నెప్పటికిని గూడియున్న అంతఃకరణోపాధియందు స్వతస్సిద్ధమయియున్న కర్తృత్వము అంతఃకరణము ఉండువరకు నుండు స్వభావము గలది గనుక తత్త్వవేత్తలయందు కర్తృత్వము సుతరాం నివర్తించు నని శంకింపఁదగదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ యీప్రకారము తత్త్వవేత్తకు కర్తృత్వము కొంచెముగా నుండు నని చెప్పితే 'జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య' అను స్మృతివచనము విరోధించును. ఆవచనమందు తత్త్వవేత్తకు కర్తృత్వాంశము కొంచెమైనను లేదని కదా చెప్పియున్నది.

సమాధానము—ప్రకృతవిద్వత్సన్న్యాసాధికారికి తత్వజ్ఞానము కలిగియున్నప్పటికిని చిత్తవిశ్రాంతి లేకపోవుటచేత తృప్తియుండదు గనుక చిత్తవిశ్రాంతిసంపాదనరూపకర్తవ్యాంశము కలిగి యున్నందున కృతకృత్యత్వము సంపూర్ణముగా లేదుగనుక నే విద్వత్సన్న్యాసాధికారికి కర్తవ్యము కొంచెముగాఁ గలదని చెప్పినది. 'జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య' అనుస్మృతివచనము పంచమషష్ఠ సప్తమభూమికలయందున్న తత్వవేత్తల నుద్దేశించి ప్రవర్తించినది గాని విద్వత్సన్న్యాసాధికారిగానుండు చతుర్థభూమికానిష్ఠునివిషయమయి ప్రవర్తించినదికాదు గనుక విరోధము లేదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ తత్వవేత్తకు కూడ విధిబద్ధత కల దని చెప్పితే విధిజన్యమయిన అపూర్వమువలన జన్మాంతరము కూడ సంభవించును. అనఁగా శ్రు. 'అహరహస్సంధ్యాముపాసీత' యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం 'జుహోతి' ఇత్యాది విధివాక్యముల ననుసరించి చేయఁబడు సంధ్యావందనాగ్నిహోత్రాది కర్మలవలన నంభవించు పుణ్యమువలన జన్మాంతరము కలుగు నని భావము.

సమాధానము.—విధిననుసరించి తత్వవేత్తలచేత చేయఁబడు నిత్యనైమిత్తికకర్మలవలన నపూర్వము పుట్టును గాని ఆ యపూర్వమునకు జన్మాంతరము ఫలము కానేరదు. చిత్తవిశ్రాంతికి ప్రతిబంధము లైన పాపములను నివారించుటయే ఫలము. కర్మకుఁ గాని కర్మజన్యాపూర్వమునకుఁ గాని ప్రత్యక్షఫలము [సి]ద్ధించుచుండఁగా అప్రత్యక్షఫలమును కల్పింపఁదగదని న్యాయవేత్తలు చెప్పుచున్నారు గనుక నే 'వ్రీహీనవహన్యాత్' అను వాక్యమునందు అవహననమను (దంచుటయను) కర్మకు ప్రత్యక్షమయిన [తం]డుల సంపాదనమే (బియ్యమును జేయుటయే) ఫలము గాని [అ]గ్నిహోత్రాది కర్మలకు వలె అప్రత్యక్షమయిన స్వర్గాదులు [ఫ]లము కాదని చెప్పియున్నది. 'అగ్నిహోత్రాదితు తత్కార్యా[యై]వ తద్దర్శనాత్' అనుసూత్రమం దీయర్థము విస్పష్టముగా చెప్ప[బ]డియున్నది. తత్త్వవేత్తవలన ననుష్ఠించఁబడు అగ్నిహోత్రాది కర్మలు తత్త్వజ్ఞానము ఏఫలమును కలుగఁ జేయునో ఆఫలమును కలుగఁ జేయును గాని జన్మాంతర ప్రాప్తి మొదలైన ఫలాంతర[ము]లను కలుగఁ జేయవని సూత్రార్థము. కనుక స్నానాది విధి

జన్యమైన యపూర్వము జ్ఞానోత్పత్తిప్రతిబంధకములయిన పాప ములను నివారించి యేప్రకారము తత్వజ్ఞానమును కలుగఁజే యునో, జన్మాంతరమును గలుగఁజేయదో, యాప్రకారమే శిఖా యజ్ఞోపవీతత్యాగాదివిధిజన్యమైనయపూర్వముకూడ చిత్తవి శ్రాంతిప్రతిబంధములను నివారించి చిత్తవిశ్రాంతిని కలుగఁజే యును గాని జన్మాంతరమును గలుగఁజేయదు.

కనుక విధిని నంగీకరించినప్పటికి దోషము లేనందున తత్త్వజ్ఞానేచ్ఛవలన సన్యసించుగృహస్థునివలె తత్త్వజ్ఞానము గలిగి సన్యసించు గృహస్థపురుషుడును నాందీముఖశ్రాద్ధము ఉపవాసము జాగరణము మొదలయిన విధుల ననుసరించియే సన్యసించవలయును.

విచారించఁగా విద్వత్సన్యాసమును విధించిన శాస్త్రము నందు నాందీముఖశ్రాద్ధాది ధర్మములను విధించి యుండలేదు. అయినా, యీవిద్వత్సన్యాసము వివిదిషాసన్న్యాసముయొక్క వికృతి అయినందున వివిదిషాసన్న్యాసములోఁ జెప్పిన యావ ద్ధర్మములు విద్వత్సన్యాసమునందు "ప్రకృతివద్వికృతిర్ధర్తి ష్టవ్యా" అనున్యాయప్రకారము అతిదేశముచేత సంభవించును.

శ్రౌతకర్మలలో సర్వాంగములను ప్రతిపాదించి విధించిన కర్మలు ప్రకృతు లని, కొన్నిఅంగములను మాత్రము ప్రతిపాదిం చి విధించిన కర్మలు వికృతు లని చెప్పఁబడును. అందులో నేకర్మ యేకర్మయొక్క వికృతిగా నుండునో ఆ ప్రకృతికర్మయొక్క ధర్మము లన్నియు వికృతికర్మలో ననుష్ఠేయములుగా ప్రాప్తిం చును.

ఇందుకుదృష్టాంతము.—దర్శపూర్ణమాసములోని ఆగ్నేయయాగము ప్రకృతికర్మ. దీనియందు యావదంగములు విధింపఁబడియున్నవి. శ్రు. *'సౌర్యం చరుం నిర్వపేద్బ్రహ్మవర్చసకామః' అనుశ్రుతిచేత విధింపబడిన సౌర్యయాగము వికృతికర్మ. దీనియందు యావదంగములు విధింపఁబడియుండలేదు. ద్రవ్యదేవతాఫలములు మూడుమాత్రము విధింపఁబడియున్నవి. ఇచ్చట †సౌర్యయాగము ఆగ్నేయయాగమువలె నాచరింపఁదగియున్నది. ఈయర్థము సూ. 'అవిధేర్యజతేః పూర్వవత్త్వాం' అను జైమినిసూత్రముచేఁ జెప్పఁబడియున్నది.

కనుక వివిదిషాసన్న్యాసమునందువలె విద్వత్సన్న్యాసమునందు కూడ ప్రైషోచ్చారణపూర్వకముగా పుత్రమిత్రాదిత్యాగమును సంకల్పించవలయును. శ్రుతియందుఁగల బంధ్వాదిశబ్దములోని ఆదిశబ్దముచేత భృత్యులు పశువులు క్షేత్రములు గృహములు మొదలైన లౌకికవిషయములు చెప్పఁబడుచున్నవి. 'స్వాధ్యాయం చ' అను పదమందుఁగల చకారముచేత వేదార్థముల నిర్ణయించుటకు ఉపయుక్తములైన తర్కవ్యాకరణ మీమాంసాశాస్త్రములు వేదార్థోపబృంహణములగు నితి

* బ్రహ్మవర్చసమును కోరిన పురుషుఁడు సూర్యదేవతనుద్దేశించి చరుద్రవ్యముచేత యాగమును చేయవలయు నని శ్రుత్యర్థము.

† సౌర్యయాగములకు ప్రత్యేకముగా ననుష్ఠానక్రమమును బోధించనందున ప్రకృతికర్మయగు ఆగ్నేయయాగముయొక్క అనుష్ఠానక్రమమునే యంగీకరించవలయునని సూత్రార్థము.

హాసపురాణములును చెప్పఁబడుచున్నవి. లౌకికములైనపశుక్షేత్రాదులను వేదాధ్యయనమును తర్కవ్యాకరణమీమాంసాపురాణేతిహాసములను విడువవలయు నని తాత్పర్యము.

ఔత్సుక్యనివృత్తిఫలములుగా నున్న కావ్యనాటకాదులయొక్క త్యాగము కైముతికన్యాయసిద్ధము. అనఁగా శాస్త్రవిహితములైన వేదవ్యాకరణాదపాఠములనే త్యజింపవలసియుండఁగా *'కావ్యాలాపాంశ్చవర్జయేత్' అని నిషేధింపఁబడిన కావ్యనాటకాదిపాఠమును త్యజించవలయు నని చెప్పవలసినదే లేదని భావము.

'సర్వకర్మాణి' అనుపదమందుఁగల సర్వశబ్దముచేత లౌకికవైదికనిత్య నైమిత్తిక కామ్యనిషిద్ధకర్మలన్నియు సంగ్రహింపఁబడుచున్నవి. పుత్రాదిత్యాగముచేతనైహికభోగవాంఛయు, సర్వకర్మత్యాగముచేత ఆముష్మికభోగవాంఛయును పరిహరింపఁబడినది. ఈరెంఁడువాంఛలు చిత్తమునకు విక్షేపమును కలుగఁజేయును కనుక త్యాజ్యములుగానే ఉన్నవి. ఈబ్రహ్మాండమును త్యజింపవలయునని చెప్పినందున బ్రహ్మాండాధికారప్రాపకమైన విరాడుపాసనమును విడువవలయు నని చెప్పఁబడినది. 'బ్రహ్మాండం చ' యనుచకారముచేత సూత్రాత్మప్రాప్తికారణమైన హిరణ్యగర్భోపాసనమును తత్వజ్ఞానసాధనములైన శ్రవణాదులను గూడ విడువవలయునని చెప్పఁబడిన ఐహికాముష్మికములనన్నిటిని విడిచి కౌపీనమును దండమును కాషాయమును గ

*ఉద్యానక్రీడాద్యష్టాదశవర్ణనాత్మకములైన కావ్యములను పఠింపఁగూడదని స్మృతియొక్క తాత్పర్యము.

హింపవలయును. 'ఆచ్ఛాదనంచ' అనుపదమునం దున్న చకారము పాదుకలు మొదలయిన మఱికొన్నింటిని గ్రహింపవచ్చునని తెలియఁజేయుచున్నది.

శ్లో. కౌపీనయుగళం వాసః కంథాం శీతనివారిణీం,
పాదుకే చ నిగృహ్ణీయాత్కుర్యాన్నాన్యస్య సంగ్రహం.

అనుస్మృతి ఈయర్థమును వివరించుచున్నది.

తా. రెండు కౌపీనములను ఒక కాషాయవస్త్రమును చలి నివారించు నొక బొంతను పాదుకలను గ్రహింపవలయును. ఇంతకంటె నితరమైనవాటిని గ్రహింపఁగూడ దని స్మృతియొక్క యర్థము.

కౌపీనాదుల గ్రహించుటయును స్వశరీరోపభోగపరోపకారములకొరకేకాని ఆత్మజ్ఞానోపకారముకొఱకుఁగాదు. కౌపీనముచేత లజ్జను, దండముచేత సర్పాద్యుపద్రవమును ఆచ్ఛాదనముచేత చలిని, ఎండను, పాదుకలచేత నుచ్ఛిష్టదేశస్పర్శమును నివారించుకొనుటయే స్వశరీరోపభోగ మని దండకాషాయాదిచిహ్నములను జూచి తనయొక్క ఉత్తమాశ్రమమును నిశ్చయించుకొని తనకు నమస్కారభిక్షాప్రదానాదిసత్కారములను చేసి లోకులు సుకృతమును పొందుటయె పరోపకారమనియుఁ దెలియవలయును. ఇదిగాక, అనాదిశిష్టాచారప్రాప్తమయిన సన్న్యాసాశ్రమమర్యాదను పరిపాలించుటయు పరోపకార మని తెలియవలయును.

ఈవిద్వత్సన్న్యాసికి కౌపీనాదిపరిగ్రహము అనుకల్పమే కాని ముఖ్యము కాదని శ్రు. 'తచ్చ న ముఖ్యోసి' అని నిషేధించుచున్నది.

తా. కౌపీనదండాదులను పరిగ్రహింపవలయు నని వెనుక చెప్పినదియీపరమహంససన్న్యాసికి ముఖ్యము కాదు. అముఖ్యమే యని భావము.

వివిదిషాసన్న్యాసికి మాత్రము దండకాషాయాది గ్రహణము ముఖ్యము. కనుకనే వివిదిషాసన్న్యాసికి దండాదివియోగ మెప్పటికిని తగ దని నిషేధింపఁబడియున్నది.

శ్లో. దండాత్మనోస్తు సంయోగస్సర్వదైవ విధీయతే,
న దండేన వినా గచ్ఛేదిషుక్షేపత్రయం బుధః. అని.

తా. దండమునకును శరీరమునకును సంయోగముసన్న్యాసికి సర్వకాలములయందు కలిగియుండవలయును. దండమును విడిచి మూఁడుబాణములు పాఱెడి మార్గమునైనా నడువఁగూడదు.

'దండత్యాగే శతం చరేత్' అని దండము నశించితే నూఱుప్రాణాయామములను ఆచరించి ప్రాయశ్చిత్తమును చేసుకొనవలయునని కూడ చెప్పియున్నది. యోగియైనపరమహంసయొక్క ముఖ్యకల్పమును ప్రశ్నోత్తరములచేత శ్రుతి చూపుచున్నది.

శ్రు. కోఽయం ముఖ్య ఇతి చేదయం ముఖ్యః న దండం న శిఖా న యజ్ఞోపవీతం నాచ్ఛాదనం చరతి పరమహంసః. అని.

తా. యోగియైన పరమహంససన్న్యాసికి ముఖ్యకల్పమేది యనఁగా దండమునుగాని శిఖను గాని యజ్ఞోపవీత

మును గాని ఆచ్ఛాదనమును గాని ధరింపకయుండుటయే ముఖ్య కల్ప మని తెలియవలయు నని యర్థము.

వివిదిషాసన్న్యాసి శిఖాయజ్ఞోపవీతములను విడిచియుంటే యేప్రకారము ముఖ్యుఁడని చెప్పఁబడునో, ఆప్రకారమే యోగియైనపరమహంసన్న్యాసి దండాచ్ఛాదనములను విడిచి యుంటేనే ముఖ్యుఁడని చెప్పఁబడును. తత్త్వజ్ఞానియగువాఁడు చిత్తవిక్షేపమును నివారించుకొనుటకుఁగదా పరమహంసాశ్రమము నంగీకరించినది. అట్టిపరమహంసాశ్రమములో దండాచ్ఛాదనములను గ్రహింపవలసియుండెనా, దండమును వెదురు కఱ్ఱగా నుండవలయు నని ఆచ్ఛాదనము కంథగాను నుండవలయు నని పరీక్ష చేయుటయందు వీటిని సంపాదించుటయందు రక్షించుటయందును చిత్తము విక్షేపమును పొందును గనుక నిది యుక్తము కాదు. 'న హి వరఘాతాయ కన్యోద్వాహః' అని గదా లోకన్యాయము.

ఆచ్ఛాదనాదులు లేకపోతే, శీతవాతాదినివారణ మేలాగున కలుగునంటె చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. న శీతం న చోష్ణం న దుఃఖం న సుఖం న మానావమానే చ షడూర్మివర్జం. అని.

తా. ఏప్రకారము ఆటలయందాసక్తి కలిగియుండు బాలకులకుఆచ్ఛాదనములేకపోయినా, హేమంతశిశిరర్తువులయొక్క ప్రాతఃకాలములయందు కూడచలియుండదో, ఆప్రకారమే పరమాత్మయందాసక్తుఁడై నిరోధింపఁబడిన సమస్తచిత్తవృత్తులు గల యోగికి శీతోష్ణాదివిషయములు గోచరింపనందున శీతో

ష్ణసుఖదుఃఖమానావమానములు గలుగనేరవు. ఊర్మిషట్కము
ను కలుగనేరదు.

క్షుత్తు (ఆఁకలి), పిపాస (దాహము), శోకము, మో
హము,జర (ముదిమి), మరణము ఇవియాఱుఊర్మిషట్కమనఁబ
డును. ఈయాఱింటిలో క్షుత్పిపాసలు ప్రాణధర్మములు. శోకమో
హములు మనోధర్మములు. జరామృత్యువులు దేహధర్మములు
గనుక పరిశుద్ధాత్మస్వరూపనిష్ఠుఁడగు పరమహంససన్న్యాసికి
ఈమూఁడు ద్వంద్వములు కలుగ నేరవని నిశ్చయము.

సమాధియందు శీతోష్ణమానావమానములు లేకపో
యినా, వ్యుత్థానదశయందు వివేకము లేనివానివలె నీపర
మహంసను కూడ నిందాక్లేశము బాధించు నని శంకింపఁగా
శ్రుతి పరిహరించుచున్నది.

శ్రు. నిందాగర్వమత్సర దంభదర్పేచ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖకామక్రోధలోభ
మోహహర్షాసూయాఽహంకారాదీఁశ్చ.

తా. విరోధులయిన పురుషులు తనయందు దోషములు,
నారోపించి చెప్పుట నింద. అన్యులకంటె తాను అధికుఁడని తలఁ
చుట గర్వము, విద్యాధనాదులచే నధికులైనవారిని జూచి తాను
కూడ విద్యాధనాదులచేత వారితో సమానముగా నుండవలె
ననుబుద్ధి మత్సరము; ఇతరులు చూడవలయునని తనయొక్క
జపధ్యానాదికర్మల నితరులయెదుట నాచరించుట దంభము;
ఇతరులను తర్జన భర్త్సనలచేత తిరస్కరించుట దర్పము; ధన
క్షేత్రాదులయం దభిలాషయే ఇచ్ఛ; శత్రువధాదులయందు బు
ద్ధి ద్వేషము; అనుకూలములైన ద్రవ్యగృహక్షేత్రాదులయొక్క

లాభముచేత బుద్ధికి కలిగెడి స్వాస్థ్యము సుఖము. ప్రతికూలలాభముచేత బుద్ధికి కలిగెడి అస్వాస్థ్యము దుఃఖము; స్త్రీలు మొదలైనవాటియందు కలిగెడి ఇచ్ఛ కామము; ఆయిచ్ఛకు ప్రతిఘాతము కలుగుటచేత సంభవించు బుద్ధివిక్షోభము క్రోధము; ప్రాప్తమయినద్రవ్యముయొక్క త్యాగమును సహింపకపోవుట లోభము; హితులయందు అహితబుద్ధి అహితులయందు హితబుద్ధి గలిగియుండుట మోహము; మనస్సునందున్న సుఖమును ప్రకాశింపఁజేయు ముఖవికాసాదులకు కారణమైన బుద్ధివృత్తి హర్షము; అన్యులయొక్క గుణములయందు దోషము నారోపించుట అసూయ; దేహేంద్రియాదులయందు ఆత్మత్వభ్రాంతి అహంకారము; ఆదిశబ్దముచేత భోగ్యవస్తువులయందు మమకారము, సమీచీనత్వబుద్ధియును గ్రహింపఁబడును. చకారముచేత నీచెప్పఁబడిన నిందాదులకు విరుద్ధములయి యుండుస్తుత్యాదులు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఈచెప్పిన నిందాదుల నన్నిటిని వెనుక చెప్పిన వాసనాక్షయాభ్యాసముచేత త్యజించియుండవలయు నని తాత్పర్యము.

స్వదేహము ధరింపఁబడియుండఁగా నిందాదిత్యాగమేలాగున సంభవించు నని శంకించి చెప్పుచున్నది.

శ్రు. స్వవపుః కుణపమివ దృశ్యతే యత స్తద్వపు రపధ్వ స్తం.

తా. తత్వజ్ఞానము కలుగక ముందు స్వకీయముగా తలఁపఁబడు శరీరము తత్త్వజ్ఞానము కలిగినతరువాతస్వాత్మచైతన్యముతో నేవిధమైన సంబంధము లేనిదై తోఁచుచున్నందున యోగికి శవమువలె కనుపడును. ఆచారశ్రద్ధ గలపురుషుఁ

డు స్పృశింపఁగూడ దనుభయముచేత శవదేహము నేప్రకార
ముగా దూరముగా నుండి చూచునో, యాప్రకారమే యోగి
యును తిరిగి తాదాత్మ్యభ్రాంతి పుట్టునేమో యను భయము
వలన సావధానుఁడై దేహమును చిదాత్మకంటె నత్యంతభిన్న
ముగా సర్వదా యాలోచించుచుండును. ఆచార్యోపదేశమువల
నను, శాస్త్రవచనములవలనను, స్వానుభవమువలనను నీశరీర
ము చిదాత్మకంటె నత్యంతభిన్నముగా బోధింపఁబడుచున్న దిగ
దా. కనుక చైతన్యముతో వియుక్తమయిన శరీరము శవముతో
సమానముగాఁ జూడఁబడుచున్నందున దేహము కలిగియున్నప్ప
టికి నిందాదిపరిత్యాగము సంభవించు నని యభిప్రాయము.

ఒకపురుషునికి కలిగిన దిగ్భ్రమ సూర్యోదయదర్శన
మువలన నివర్తించినప్పటికి ఒకానొకప్పుడు తిరిగి యేప్రకార
మనువర్తించునో ఆప్రకారమే చిదాత్మయందు నివర్తించిన
దేహతాదాత్మ్యము తిరిగి అనువర్తించినపక్షమందు నిందాది
క్లేశములు తిరిగితిరిగి ప్రసక్తములు కావా యని శంక రాఁగా
చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. సంశయ విపరీత మిథ్యాజ్ఞానానాం యో హేతుస్తేన నివృత్తిః. అని.

తా. చిదాత్మ కర్తృత్వాదిధర్మములు కలవాఁడా లేక
లేనివాఁడా యను జ్ఞానము సంశయము; దేహాదిరూపుఁడే య
నుజ్ఞానము విపరీతజ్ఞానము. ఈ రెండు భోక్తయందుఁ గలుగుచు
న్నవి. మిథ్యాజ్ఞానమని యిచ్చట చెప్పినది భోగ్యవస్తువులగు
దేహాదులయొక్క జ్ఞానమే కాని భోక్త యగు నాత్మయొక్క
జ్ఞానము కాదు. అట్టి భోగ్యవస్తువిషయమిథ్యాజ్ఞానము అనేక

ప్రకారములు గలదిగా నున్నది. అని శ్లో. 'సంకల్పప్రభవాన్ కామాన్' అను భగవద్గీతాశ్లోకమందు వివరింపఁబడినది. ఈమిథ్యాజ్ఞానము యొక్క కారణము నాలుగువిధము లని సూ. "అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యా" అని పాతంజలసూత్రములోఁ జెప్పఁబడినది.

అనిత్యములైన పర్వత నదీ సముద్రాదులయందు నిత్యము లనుబుద్ధి మొదటిది. అశుచియయిన (అపవిత్రమయిన) పుత్రభార్యాదిశరీరములయందు శుచిత్వబుద్ధి రెండవది. దుఃఖకరములయిన కృషివాణిజ్యాదివ్యాపారములయందు సుఖత్వబుద్ధి మూడవది. గౌణాత్మలయిన పుత్రభార్యాదులయందు మిథ్యాత్మ లగు స్థూలసూక్ష్మశరీరములయందును సుఖాత్మబుద్ధి నాలుగవది. ఇచ్చట చెప్పిన గౌణాత్మ మిథ్యాత్మ ముఖ్యాత్మలయొక్క స్వరూపము మాచేఁ జేయఁబడిన ఉపదేశసాహస్రియొక్క ప్రథమశ్లోకవ్యాఖ్యానములో విస్పష్టముగా చెప్పఁబడియున్నది గనుక నిచ్చట వివరింపఁబడదు. ఈచెప్పిన సంశయాదిజ్ఞానములకు అద్వితీయబ్రహ్మతత్త్వము నావరించియుండు అజ్ఞానము ఆయజ్ఞానజన్యమయినవాసనయును కారణములు. ఈ రెంటిలో నజ్ఞానము యోగియైనపరమహంసకు వేదాంతమహావాక్యార్థజ్ఞానమువలన నివర్తించినది. వాసన యోగాభ్యాసమువలన నివర్తించినది. వెనుక నుదాహరించిన దిగ్భ్రమయందు అజ్ఞానము నివర్తించినా వాసన నివర్తింపనందున పూర్వమువలె భ్రాంతివ్యవహారము కలిగియున్నది. ఇచ్చ

ట యోగియైనపరమహంసకువాసనగూడనివర్తించియున్నందున సంశయాదిజ్ఞానములు తిరిగివ్యవహరింపఁబడవు. సంశయాదిజ్ఞానములు సర్వప్రకారములవలన ననువర్తింప నేర వను నభిప్రాయమువలననే యిచ్చట యోగిని నిత్యనివృత్తుడని చెప్పినది. అజ్ఞానతద్వాసనలయొక్క నివృత్తి ఉత్పన్నమయినందున నేది పుట్టునో అది నశించు నను లోకన్యాయము ననుసరించి నశించునని యూహింపఁదగదు.* తార్కికమతమందు ప్రధ్వంసాభావము ఉత్పత్తి కలది అయినప్పటికి నే ప్రకారము నశింపదో ఆప్రకారమేయీ యజ్ఞానాదినివృత్తియునునశింపనేరదు. అజ్ఞానాదినివృత్తి నిత్యమైయుండు ననుటకు హేతువు చెప్పఁబడుచున్నది.

---

*తార్కికుల మతమందు ప్రాగభావమని, ప్రధ్వంసాభావ మని, అన్యోన్యాభావ మని, అత్యంతాభావ మని నాలుగు అభావపదార్థములు. ఘటముయొక్క ఉత్పత్తికి పూర్వమందు ఘటము లేకపోవుట ప్రాగభావమనఁబడును. ఇది అనాదిగానున్నప్పటికి ఘటము పుట్టఁగానే నశించును గనుక అనాది యని అనిత్యమని చెప్పఁబడును. నశించినతరువాత ఘటము లేకపోవుట ప్రధ్వంసాభావమనఁబడును. ఇది ఘటమందు పాషాణాదిపతనమువలనఁగలుగుచున్నందున ఉత్పత్తికలదైనప్పటికి పగిలి పోయినఘటము తిరిగి పుట్టనందున నీప్రధ్వంసాభావము నిత్యముగా నుండునుగాని నశింపదు, కనుక నేయేది పుట్టునో అదినిత్యము కాదను లోకన్యాయము ప్రధ్వంసాభావముకంటె నితరములైన పదార్థములను గూర్చి ప్రవర్తించినదని తార్కికుల కభిమానము. ఘటము పటమునందు, పటము ఘటమునందు లేకపోవుటయే అన్యోన్యాభావము. భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములలో లేకపోవుటయే అత్యంతాభావము. ఇది శశశృంగాదులయొక్క అభావము.

శ్రు. తన్నిత్యబోధః. అని.

ఇచ్చటితచ్ఛబ్దము సర్వనామశబ్దమైనందున సర్వవేదాంత ప్రసిద్ధమయిన పరమాత్మను చెప్పుచున్నది. ఆపరమాత్మయందు నిత్యమై అవిచ్ఛిన్నమైనజ్ఞానముగలయోగి * 'తన్నిత్యబోధః'అని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. యోగియైన పరమహంస 'తమేన ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః' అనుశ్రుతి ననుసరించి యోగాభ్యాసముచేత చిత్తవిక్షేపములనన్నిటిని నివర్తింపఁజేసుకొని నిరంతరముగా పరమాత్మవిషయమయిన జ్ఞానముగలవాఁడై యుండును. కనుక జ్ఞానము నిత్యముగా నున్నందునజ్ఞానముచేతఁ జేయఁబడిన యజ్ఞానతద్వాసనానివృత్తియును నిత్యముగానుండునని తాత్పర్యము.

ఇదిగాక వేదాంతిమతమందు 'భావాంతరమభావోఽన్యోనకశ్చి దనిరూపణాత్' అనున్యాయప్రకారము ఘటముయొక్క పూర్వావస్థయైన మృత్పిండము ప్రాగభావమని ఉత్తరావస్థయైనశకలములు ప్రధ్వంసాభావమని, చెప్పఁదగియున్నందున, అభావమనఁగా మఱియొక భావపదార్థమే కాని మరియొకటిగాదని యంగీకరించియున్నందున రజ్జువునందారోపింపఁబడిన సర్పముయొక్క నివృత్తి రజ్జుస్వరూపముగానేయున్నందున 'అధిష్ఠానావశేషో హి నాశః కల్పితవస్తునః' అనున్యాయమువలనను

---

* వేదాంతమహావాక్యశ్రవణమువలన నాపరమాత్మను చక్కగా తెలుసుకొని తరువాత నిదిధ్యాసనమును చేసి ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకొనవలయునని శ్రుత్యర్థము.

బ్రహ్మయం దారోపింపఁబడిన అజ్ఞానవాసనాదులయొక్క నివృత్తి బ్రహ్మస్వరూపముగానే యున్నది గనుక అది నిత్యమని చెప్పినది నిండ యుక్తము.

అ— వేదాంతమహావాక్యజన్యజ్ఞానముచేతఁ దెలియఁబడుపరమాత్మ తార్కికులచేతఁ జెప్పఁబడిన యీశ్వరునివలెజీవుల కంటె భిన్నుఁడా యను శంకను నిరాకరించుచున్నది.

శ్రు. తత్స్వయమేవావస్థితః. అని.

తా. యోగియైన పరమహంస వేదాంతవేద్యమైన పరబ్రహ్మ యేది కలదో అది నేనే కాని నాకంటె భిన్నమైనది లేదని నిశ్చయించియుండును అని యర్థము.

అ— యోగియొక్క బ్రహ్మానుభవప్రకారము చూపఁబడుచున్నది.

శ్రు. తం శాంతమచలమద్వయానందఘన ఏవాస్మి తదేవ మమ పరంధామ. అని.

తా. 'తం, శాంతం, అచలం' అనుమూడుపదములయందు ద్వితీయావిభక్తిని ప్రథమావిభక్తిగా నన్వయించవలయును. కామక్రోధాదివిక్షేపము లేనిదై గమనాగమనాదిక్రియాశూన్యమై సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదరహితమై అఖండసచ్చిదానందరూపమయిన యేపరమాత్మ కలదో ఆపరమాత్మ నేనే. ఆపరమాత్మతత్త్వమే నాయొక్క వాస్తవస్వరూపము గాని కర్తృతాభోక్తృత్వాదివికారములుగల స్వరూపము గాదు. వికారకమైనస్వరూపము మాయాకల్పితము.

ఆక్షేపము—ఓయీ! జీవుఁడు పరమాత్మయే యని చెప్పితివి. ఆపక్షమందు జీవాత్మకు పరమానందప్రాప్తి ఇప్పు డేల లేకపోయెను?

సమాధానము—జీవాత్మకు పరమానందప్రాప్తి కలుగు లక్షణము పూర్వాచార్యులచే దృష్టాంతముతో కూడ చెప్పఁ బడినది.

శ్లో. గవాం సర్పిశ్శరీరస్థం న కరోత్యంగపోషణం,
తదేవ కర్మ రచితం పునస్తస్యైవ భేషజమ్.

తా. నెయ్యి గోవులయొక్క శరీరమందు సహజముగా నున్నప్పటికి వాటియొక్క శరీరమును పోషించుటకు నుపయోగింపదు. పాలను పితికి కాచి పెరుగుగాఁ జేసి మథించి వెన్నను తీసి కాచినపక్షమం దా నెయ్యియే దేహపోషణమునకు వైద్యమునకు వీటి కన్నిటికి నుపయోగించును.

శ్లో. ఏవం సర్వశరీరస్థ స్సర్పివత్పరమేశ్వరః,
వినా చోపాసనాం దేవో న కరోతి హితం నృప. అని.

తా. ఈప్రకారము నెయ్యివలె పరమేశ్వరుఁడు సర్వ శరీరములయం దున్నప్పటికి శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములచేత ప్రత్యక్షముగా తెలియఁబడికాని మనుష్యులయందు పరమానం దప్రాప్తిని కలుగఁజేయఁ డని యర్థము.

ఇందుచేత జీవాత్మ సహజముగా పరమాత్మాభిన్నుఁ డయినప్పటికి పరమాత్మాభేదసాక్షాత్కారము కలిగిననే కాని

జీవాత్మకు పరమానందస్వరూపప్రాప్తి కలుగ నేరదని తెలియఁ దగినది.

అ. — యోగియొక్క పూర్వాశ్రమబంధువు. లయిన గురువు తండ్రి సోదరులు మొదలగువారు కర్మలయం దత్యంత శ్రద్ధగలవారై యుండి, శిఖాయజ్ఞోపవీతసంధ్యావంద నాదిరాహిత్యముచేత నితనియందు పాషండత్వము నారోపించి వ్యామోహమును పొందించుపక్షమం దావ్యామోహము నివర్తించుకొరకు యోగికి కలిగియుండు నిశ్చయమును చెప్పుచున్నది.

శ్రు. తదేవ చ శిఖా తదేవోపవీతం చ పరమాత్మాత్మనో రభేదజ్ఞానేన తయోర్భేద ఏవ విభగ్నః సా సంధ్యా. అని.

తా. ఈయోగికి వేదాంతవేద్యమయిన పరబ్రహ్మయొక్క తత్త్వజ్ఞానమే కలదో అదియె కర్మాంగములైన బాహ్యశిఖాయజ్ఞోపవీతములుగా నున్నది. కర్మాంగభూతములైన యాజ్యాపురోనువాక్యాదిమంత్రములును చరుపురోడాశాది ద్రవ్యములును బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమే యని నిశ్చయము. విషయానందము లన్నియు బ్రహ్మానందాంతర్భూతములైనందున శిఖాయజ్ఞోపవీతాదిసాధ్యములైన కర్మలచేత కలుగు స్వర్గాదసుఖము లన్నియు బ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే కలుగుచున్నవి అని తాత్పర్యము.

'ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతి' యనుశ్రుతి యిందుకు ప్రమాణము. ఈపరమానందస్వరూపుఁడయినపరమాత్మయొక్క స్వల్పాంశమును అవలంబించి దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిభూతములు సుఖము ననుభవించుచున్నవి యని శ్రుత్యర్థము.

ఇట్టియభిప్రాయముతోనే ఆథర్వణికులు బ్రహ్మోపనిషత్తులో చెప్పియున్నారు.

శ్రు. సశిఖం వపనం కృత్వా బహిస్సూత్రం త్యజేద్బుధః,
యదక్షరం పరం బ్రహ్మ తత్సూత్రమితి ధారయేత్.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగల పురుషుఁడు శిఖతోఁగూడ క్షౌరమును జేసుకొని బాహ్యమున కనుపడుయజ్ఞోపవీతమును త్యజింపవలయును. వినాశము లేక నిత్యముగానుండు పరమాత్మనే బ్రహ్మసూత్రమునుగా ధరించవలయును.

శ్రు. సూచనాత్సూత్రమిత్యాహుస్సూత్రం నామ పరం పదం,
తత్సూత్రం విదితం యేన స విప్రో వేదపారగః.

తా. సమస్తార్థములను సూచించుటచేత సూత్రమని పెద్దలు చెప్పెదరు. అట్టి సమస్తార్థసూచకమయిన సూత్రము పరమాత్మస్వరూపమేగాని మఱియొకటి గాదు. అట్టిసూత్రమును ఏబ్రాహ్మణుఁ డెఱుఁగునో అతఁడు సమస్తవేదములయొక్క అంతమును ఎఱిఁగినవాఁడని చెప్పఁబడును.

శ్రు. యేన సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ,
తత్సూత్రం ధారయేద్యోగీ యోగవిత్తత్త్వదర్శివాన్.

తా. దారమందు మాణిక్యములవలె నెవనియందీ ప్రపంచము కూర్పఁబడియున్నదో ఆసూత్రమునే యోగియైనవాఁడు ధరించవలయును. అతఁడే యోగవేత్త యని తత్వవేత్త యని చెప్పఁదగినవాఁడు.

శ్రు. బహిస్సూత్రం త్యజేద్విద్వాన్ యోగముత్తమమాశ్రితః,
బ్రహ్మభావమిదం సూత్రం ధారయేద్యస్సచేతనః.
ధారణాత్తస్య సూత్రస్య నోచ్ఛిష్టో నాశుచిర్భవేత్.

తా. తత్వజ్ఞాని యగువాఁడు సర్వోత్తమమగు యోగము నాశ్రయించి బాహ్యముగా నుండు యజ్ఞోపవీతసూత్రమును త్యజించ వలయును. పరమాత్మస్వరూపమగు సూత్రమును ధరించినవాఁడే చేతనుఁడు. ఇట్టి బ్రహ్మసూత్రధారి యెప్పటికిని ఉచ్ఛిష్టదోషము గలవాఁడుగాని అపవిత్రుఁడుగాని కానేరఁడు.

శ్రు. సూత్రమంతర్గతం యేషాం జ్ఞానయజ్ఞోపవీతినాం,
తే వై సూత్రవిదో లోకే తేచ యజ్ఞోపవీతినః

తా. బ్రహ్మతత్వజ్ఞానమే యజ్ఞోపవీతముగాఁగల యోగులకు బ్రహ్మసూత్ర మంతర్గతమైయుండునో వారే లోకములో సూత్రము నెఱిఁగినవారనియు యజ్ఞోపవీతము వారనియు చెప్పఁబడుదురు.

శ్రు. జ్ఞానశిఖా జ్ఞాననిష్ఠా జ్ఞానయజ్ఞోపజీవినః,
జ్ఞానమేవ పరం తేషాం పవిత్రం జ్ఞానముచ్యతే.

తా. ఎవరికి జ్ఞానమే సర్వాధికముగా నుండునో, జ్ఞానమే శిఖగా కలవారుగా జ్ఞానమునందే, నిరంతరస్థితి గల

రుగా, జ్ఞానమే యజ్ఞోపవీతముగా గలవారుగా నుందురు. జ్ఞానము మహాపవిత్ర మని కదా చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. అగ్నేరివ శిఖా తస్య యస్య జ్ఞానమయీ శిఖా,
స శిఖీత్యుచ్యతే విద్వాన్ నేతరే కేశధారిణః.

తా. అగ్నికి తేజోమయమయిన శిఖవలె జ్ఞానమయమయిన శిఖ యెవనికి కలిగియుండునో, ఆతత్త్వజ్ఞానియే శిఖగలవాఁడుగా చెప్పఁబడునుగాని ఇతరులు వెంట్రుకలు కలవారే కాని శిఖకలవారు కారు.

శ్రు. కర్మణ్యధికృతా యే తు వైదికే బ్రాహ్మణాదయః,
తైర్విధార్యమిదం సూత్రం కర్మాంగం తద్ధి వై స్మృతం.

తా. బ్రాహ్మణులు మొదలగు నేజనులు వేదోక్తములైన నిత్యనైమిత్తికాదికర్మలయం దధికారము గలవారై యుందురో, వారే బాహ్యమైన యజ్ఞోపవీతసూత్రమును ధరించెదరు గాక. బాహ్యయజ్ఞసూత్రమే కదా కర్మలకన్నిటికి అంగముగా నుండు నని ధర్మశాస్త్రములయందు చెప్పఁబడినది.

శ్రు. శిఖా జ్ఞానమయీ యస్యోపవీతం చాపి తన్మయం,
బ్రాహ్మణ్యం సకలం తస్య ఇతి బ్రహ్మవిదో విదుః.

తా. ఎవనికి శిఖయును యజ్ఞోపవీతముగూడ జ్ఞానమయముగానే యుండునో వానియందే సకలవిధమయిన బ్రాహ్మణత్వము కల దని బ్రహ్మవేత్త లగువారు చెప్పెదరు.

శ్రు. ఇదం యజ్ఞోపవీతం చ పరమం యత్పరాయణం,
విద్వాన్ యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్తజ్జ్ఞస్తం యజ్వినం విదుః.

తా. పరమగతిప్రాపకమయిన యేబ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలదో, అదియె యజ్ఞోపవీతము. కనుకనే బ్రహ్మజ్ఞానము గలవాఁడే యజ్ఞోపవీతము కలవాఁడని చెప్పఁబడును. ప్రాజ్ఞులగువారతనినే సకలయజ్ఞములు చేసినవాఁ డని చెప్పుదురు.

కనుక యోగికి శిఖాయజ్ఞోపవీతములు కలవు. ఆప్రకారమే సంధ్యయు కలదు. అహంప్రత్యయముచేత తెలియఁబడు జీవాత్మకు కేవలశాస్త్రముచేతనే తెలియఁబడు పరమాత్మకును భ్రాంతిచేత కలిగియున్నభేదము తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యజన్యమైన అభేదజ్ఞానముచేత తిరిగి పుట్టకుండ నశించును. ఈయభేదజ్ఞానము జీవాత్మపరమాత్మలయొక్క సంధియందుఁ గలుగును గనుక సంధ్య యనఁబడును. అహోరాత్రములు రెంటియొక్క సంధియందుఁ గలుగుక్రియయే కదా సంధ్య యనఁబడునది. అహోరాత్రములయొక్క సంధియందుఁ గలిగినక్రియ సంధ్య యని చెప్పఁబడినట్లు జీవాత్మపరమాత్మలయొక్క సంధియందుఁగలిగిన అద్వైతజ్ఞానము సంధ్యయని చెప్పఁబడును. ఈప్రకారము పరమహంసకు కూడ శిఖాయజ్ఞోపవీతసంధ్యలు కలిగియున్నందున యోగి యగువాఁడు కర్మజడులచేత వ్యామోహమును పొందించుటకు శక్యుఁడు కాఁడు.

ఈప్రకారము పరమహంసయొక్కమార్గస్థితులను గూర్చి చేసిన ప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరమును చెప్పి యిప్పుడు సమాప్తిచేయఁబడుచున్నది.

శ్రు. సర్వాన్ కామాన్ పరిత్యజ్య అద్వైతే పరమే స్థితిః.

తా. క్రోధలోభాదివృత్తులు కామజన్యము లయినం దున, కామమును విడువఁగానే క్రోధాదులు తమంతటనే విడువఁబడును.

ఈయభిప్రాయముతోనే బృహదారణ్యములో చెప్పఁబడినది.

శ్రు. అథో ఖల్వాహుః కామమయ ఏవాయం పురుషః.

కనుక యోగియొక్క చిత్తము కామాదిసర్వదోషములను విడిచి యుండును గనుక అద్వైతజ్ఞానమందు నిర్విఘ్నముగా స్థితిని బొందును.

అ॰ దండధారణవిధి ననుసరించి సద్వాసనావాసితులైనవివిదిషాసన్న్యాసులు దండశూన్యుఁడైన పరమహంసయోగిని అంగీకరించరుగదా యను శంక నివారింపఁబడుచున్నది.

శ్రు. జ్ఞానదండో ధృతో యేన ఏకదండీస ఉచ్యతే,
కాష్ఠదండో ధృతో యేన సర్వాశీ జ్ఞానవర్జితః.
స యాతి నరకాన్ ఘోరాన్ మహారౌరవసంజ్ఞి కాన్,
తితిక్షాజ్ఞానవైరాగ్యశమాదిగుణవర్జితః.
భిక్షామాత్రేణ యో జీవేత్స పాపీ యతివృత్తిహా,
ఇదమంతరం జ్ఞాత్వా స పరమహంసః. అని.

అర్థము.—ఎవనిచేత జ్ఞానదండము ధరించఁబడెనో, అతఁడు ఏకదండియని చెప్పఁబడును. జ్ఞానహీనుఁడై నియతిలేకుండ సర్వత్ర భుజించుచు కాష్ఠదండము నెవఁడు ధరించునో వాఁడు మహారౌరవము లని ప్రసిద్ధములయి భయంకరములైన

నరకములను పొందును. శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనము, జ్ఞానము, వైరాగ్యము, ఇంద్రియనిగ్రహము మొదలైన గుణములు లేక యే దండకాషాయాదులను గ్రహించి భిక్షామాత్రముచేత నెవఁడు జీవించుచుండునో అతఁడు సన్న్యాసులయాచారమును బాధించియున్నందున మహాపాపి యని చెప్పఁబడును. ఈతారతమ్యమును తెలుసుకొన్నవాఁడే పరమహంస యని చెప్పఁబడును. అని సామాన్యముగా శబ్దార్థము.

ఇఁక తాత్పర్యమును చెప్పెదము.

తా. త్రిదండసన్న్యాసికి వాగ్దండము, మనోదండము, కాయదండ మని మూఁడుదండము లేప్రకారముగాఁ గలవో ఆప్రకారమే పరమహంససన్న్యాసికి జ్ఞానదండ మని కాష్ఠదండ మని రెండుదండములు గలవు. వాగ్దండము మొదలగు మూఁడుదండములు మనువుచేతఁ జెప్పఁబడియున్నవి.

శ్లో. వాగ్దండోఽథ మనోదండః కర్మదండ స్తథైవచ,
యస్యైతే నియతా బుద్ధౌ స త్రిదండీతి చోచ్యతే.
త్రిదండమేతన్నిక్షిప్య సర్వభూతేషు మానవః,
కామక్రోధౌ తు సంయమ్య తతస్సిద్ధిం నిగచ్ఛతి.

తా. వాగ్దండ మనోదండ కర్మదండము లను మూఁడ దండములు ఎవనికి బుద్ధియందు నిరుద్ధములై యున్నవో, అతఁడు త్రిదండి యని చెప్పఁబడును. సకలభూతములయందు నీమూఁడుదండములను ప్రవర్తింపకుండ నిరోధించి తరువాత ముక్తిఁ బొందును.

వాగ్దండము మొదలగు నీమూఁడుదండములేవి యనఁగా దక్షస్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. వాగ్దండోఽథ మనోదండః కర్మదండ స్తథైవచ,
యస్యైతే నియతా దండాః త్రిదండీతి స ఉచ్యతే.

ఈశ్లోకార్థము పూర్వశ్లోకార్థము ఒక్కటే యైనందున తిరిగి చెప్పఁబడలేదు.

శ్లో. వాగ్దండే మౌనమాతిష్ఠేత్కర్మదండే త్వనీహతాం,
మానసస్య తు దండస్య ప్రాణాయామో విధీయతే.

తా. వాగ్దండమందు మౌనము నవలంబించవలయును. కర్మదండమందు విషయాంతరేచ్ఛను నివారింపవలయును. మానసదండమందు ప్రాణాయామమును చేయవలయును. మౌనాది త్రయము వాగ్దండాదిత్రయమునకు లక్షణ మని తాత్పర్యము. 'కర్మదండోఽల్పభోజనం' అని మరియొకస్మృతిలో చెప్పఁబడినది. అనఁగా మితముగా భుజంచుటయే కర్మదండమనిఅర్థము.

ఇటువంటిత్రిదండిత్వము పరమహంససన్న్యాసికి గూడ కలదు. ఈయభిప్రాయముతోనే పితామహస్మృతియందు చెప్పఁబడినది.

శ్లో. యతిః పరమహంసస్తు తుర్యాఖ్యః శ్రుతిచోదితః,
యమైశ్చ నియమైర్యుక్తో విష్ణురూపీ త్రిదండభృత్.

తా. పరమహంససన్న్యాసి యనువాఁడు తురీయుఁడని చెప్పఁబడును. ఇతఁడే వేదములయందుచెప్పఁబడియున్నాఁడు. ఇతఁడు యమనియమములతో కూడుకొని త్రిదండమును ధరించిన సాక్షాద్విష్ణుస్వరూపుఁడుగా నుండును.

తా. మౌనాదిత్రయ మేప్రకారమువాగాదినిగ్రహాకారణామైనందునదండమని చెప్పఁబడెనో, ఆప్రకార మేజ్ఞానముకూడ అజ్ఞానతత్కార్యనిరాకరణకారణమైనందున దండమనఁబడును. మానసిక మైనజ్ఞానదండము చిత్తవిక్షేపముచేత నొకానొక సమయములో విస్మృతమౌనేమో యని జ్ఞానదండమును ధరించవలయునను విధిశాస్త్రమున కిదియె తాత్పర్యము. ఇట్టితాత్పర్యమును తెలియక సన్న్యాసివేషమును గ్రహించినమాత్రమున పురుషార్థము సిద్ధించునని తలఁచి కాష్ఠదండము నెవ్వఁడు ధరించునో యాపురుషుఁడు బహుప్రకారసంతాపము కలవాఁడై యుండును గనుక భయంకరమైనమహారౌరవాదినరకములను బొందును. అందుకు కారణ మేమనఁగా చెప్పెదము. దండకాషాయాదులతోఁ గూడిన తనయొక్క పరమహంసవేషమునుజూచి, ఇతఁడు తత్త్వజ్ఞానముగలవాఁడుగానుండునని యూహించి సకలజనులు తమతమగృహములయందు భోజనమును చేయింతురు. ఈసన్న్యాసియును తాను జిహ్వాచాపల్యము కలవాఁడై గ్రాహ్యాగ్రాహ్యాన్నమును విభజించి తెలుసుకొనకయె సర్వాన్నమును భక్షించును. అందుచేత నజ్ఞాని యగు నీసన్న్యాసి పాపమునుబొందును. 'నాన్నదోషేణ మస్కరీ' 'చాతుర్వర్ణ్యం చరేద్భైక్షం' అని సన్న్యాసియగువాఁడు అన్నదోషముచేత లిప్తుఁడు కాఁడని బ్రహ్మక్షత్రవైశ్యశూద్రకులములు నాలుగింటియందును సన్న్యాసి భిక్షచేయవచ్చునని చెప్పినస్మృతివాక్యములు తత్త్వజ్ఞాని నుద్దేశించి ప్రవర్తించినవి గాని అజ్ఞాని విషయముగా ప్రవర్తించినవి కావు. కేవలసన్న్యాసి జ్ఞానవిహీ

నుఁడైనందున సర్వాన్నభక్షణముచేత నరకమును బొందుట యుక్తముగానే యున్నది.

కనుకనే జ్ఞానహీనుఁడైన సన్న్యాసికి భిక్షానియమము మనుస్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. న చోత్పాతనిమిత్తాభ్యాం న నక్షత్రాంగవిద్యయా,
నానుశాసనవాదాభ్యాం భిక్షాం లిప్సేత కర్హిచిత్.
ఏకకాలం చరేద్భైక్షం న ప్రసజ్జేత విస్తరే,
భైక్ష్యే ప్రసక్తో హి యతి ర్విషయేష్వపి సజ్జతి.

తా. కేవలసన్న్యాసియగువాఁడు ఉత్పాతములనుగాని శకునములనుగాని జ్యోతిషములనుగాని జనులకు చెప్పి భిక్షను పొందఁగూడదు. హితోపదేశమును చేసి గాని శాస్త్రవాదములను చేసి తనపాండిత్యమును ప్రకటనచేసి గాని భిక్షను పొందఁదలఁపఁగూడదు. ప్రతిదినమందు నొకపర్యాయము మాత్రము భిక్షను చేయవలయునే కాని రెండుమూడుపర్యాయములు చేయఁగూడదు. విస్తారముగా భిక్షయందాసక్తిగల సన్న్యాసి విషయములయందుఁ గూడ నాసక్తికలవాఁడై చెడిపోవును.

శ్రవణాదులచేత తత్త్వజ్ఞానము నభ్యసించు సన్న్యాసికి భిక్షాక్రమము మరియొకప్రకారముగా చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. ఏకవారం ద్వివారం వా భుంజీత పరహంసకః,
యేన కేన ప్రకారేణ జ్ఞానాభ్యాసో భవేత్సదా.

తా. ఒకపర్యాయము గాని రెండుపర్యాయములు గాని పరమహంససన్న్యాసి భిక్షను చేయవచ్చును. తత్త్వజ్ఞాన

ధ్యానము నిర్విఘ్నముగా నేప్రకారము సిద్ధించునో, యాప్రకారముగాఁ జేయవలసినది.

కనుక జ్ఞానదండ కాష్ఠదండములలో జ్ఞానదండము ముఖ్య మని కాష్ఠదండ మధమ మనివిచారించి ఉత్తమమయిన జ్ఞానదండమును ఎవఁడు ధరించునో అతఁడు ముఖ్యమయిన పరమహంససన్న్యాసి యని అంగీకరించవలయును.

తత్త్వజ్ఞుఁడైనపరమహంససన్న్యాసికి జ్ఞానదండమే ముఖ్యము. కాష్ఠదండమును ధరింపవలయుననెడి నిర్బంధము లేదుగాని ఇతరమయినచర్య యెటువంటిదిగా నుండు నని శంకింపఁగా చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. ఆశాంబరో నిర్నమస్కారో నస్వధాకారో ననిందాస్తుతిర్యాదృచ్ఛికో భవేద్భిక్షుర్నావాహనం న విసర్జనం న మంత్రం న ధ్యానం నోపాసనం న లక్ష్యం నాలక్ష్యం న పృథక్ నాపృథక్ న చాహం న చ త్వం న సర్వం చానికేతస్థితిరేవ స భిక్షుస్సౌవర్ణాదీనాం నైవ పరిగ్రహేత్తల్లోకం నావలోకయేచ్చ. అని.

తా. దిక్కులే అంబరముగా (వస్త్రముగా) గలవాఁడై యుండవలయును.

శ్లో. జాన్వోరూర్ధ్వమధో నాభేః పరిధాయైకమంబరం,
ద్వితీయముత్తరం వాసః పరిధాయ గృహానటేత్.

తా. మోఁకాళ్లకు పైభాగమును నాభికి క్రిందిభాగమును ఒకవస్త్రముచేత నాచ్ఛాదించుకొని మరియొకవస్త్రమును కప్పుకొని భిక్షార్థముగా గృహములను గూర్చి తిరుగుచుండవలయును.

ఈప్రకారము సన్న్యాసికి వస్త్రధారణమును విధించిన స్మృతివచనము బ్రహ్మజ్ఞానహీనుఁడైన కేవలసన్న్యాసినిగూర్చి ప్రవర్తించినది. కనుకనే కాషాయధారణాదిధర్మములు పరమహంససన్న్యాసికి ముఖ్యములు కావని చెప్పినది.

శ్లో. యో భవేత్పూర్వసన్న్యాసీ తుల్యో వై ధర్మతో యది,
తస్మైప్రణామః కర్తవ్యో నేతరాయ కదాచన.

ఈశ్లోకార్థము పూర్వమునందే వ్రాయఁబడియున్నది.

అని తనకంటె అధికచాతుర్మాస్యలు కలిగి తనతో సమానముగా శ్రవణాదుల నాచరించుసన్న్యాసికి తాను నమస్కరించవలయునని చెప్పిన యీస్మృతివచనమును యోగికాని సన్న్యాసివిషయమయినందున యోగియైన పరమహంసస న్న్యాసి మరియొకరికి నమస్కరించవలసినది లేదు. కనుకనే బ్రాహ్మణశబ్దముచేత జీవన్ముక్తుని నిర్దేశించి తల్లక్షణములను చెప్పునప్పుడు 'నిర్నమస్కారమస్తుతిమ్'అని ఉదాహరించినారము.

ఇట్టిపరమహంససన్న్యాసి శ్రద్ధామాంద్యముచేత గయాప్రయాగాదిపుణ్యతీర్థములకు పోయినా, అచ్చట పితృదేవతల నుద్దేశించి *స్వధాకారము నుచ్చరింపఁగూడదు. ఇదిగాక,నిందాస్తుతులు లేనివాఁడై యుండవలయును. ఇంతకు ముందు చెప్పియున్న నిందాగర్వేత్యాదివాక్యములో అన్యజనులు తనవిషయమైచేసిననిందచేత తాను క్లేశమును పొందఁగూడదని చెప్పఁ

---

* పితృదేవతల నుద్దేశించి శ్రాద్ధమును చేయునప్పుడు ఉచ్చరింపఁబడు ముఖ్యమంత్రము స్వధా యనఁబడును.

బడినది. ఇచ్చట అన్యజనులను గూర్చి తాను నిందాస్తుతులను చేయఁగూడ దని నిషేధింపఁబడుచున్నది. కనుక పునరుక్తదోషము లేదు. ఇదిగాక వైదికవ్యవహారమందుఁగాని లౌకికవ్యవహారమందుఁగాని యాదృచ్ఛికముగా నుండవలయును గాని నిర్బంధము కలవాఁడై యుండఁగూడ దని భావము.

ఈకార్య మవశ్యముగా చేయవలయునను అభినివేశము నిర్బంధమనఁబడును.

శ్లో. * భిక్షాటనం తపశ్శౌచం స్నానం ధ్యానం సురార్చనం,
కర్తవ్యాని షడేతాని సర్వథా నృపదండవత్.

ఈశ్లోకమందు చెప్పిన దేవపూజ యోగిసన్యాసివిషయమే కాని జ్ఞానసన్న్యాసివిషయముకా దను అభిప్రాయముతో ఆవాహనవిసర్జనమంత్రములు ♦ధ్యానోపాసనములును నిషేధింపఁబడినవి. యోగి యగు నీపరమహంసకు స్తుతినిందాదిలౌకికవ్యాపారములును దేవపూజాదివైదికవ్యాపారము లేప్రకారము లేవో, ఆప్రకారమే లక్ష్యత్వాదిజ్ఞానశాస్త్రవ్యవహారములు కూడ లేవని నిషేధింపఁబడుచున్నది. ప్రమాణ ప్రమేయ

---

* భిక్షార్థము సంచరించుటను కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సులను మృజ్జలాదులచేతఁ జేయఁబడు కాయశుద్ధిని స్నానమును బ్రహ్మధ్యానమును దేవతాపూజను వీనినాఱింటిని సన్న్యాసియగువాఁడు రాజాజ్ఞవలె తప్పక చేయవలయునని శ్లోకార్థము.

♦ ధ్యాన మనఁగా సకృదనుసంధానము. ఉపాసనమనఁగా నిరంతరానుసంధానము.

ప్రమాతలను ప్రకాశింపఁజేయుసాక్షిచైతన్యము తత్త్వమసి యను మహావాక్యములోనిత్వంపదమునకు లక్ష్యార్థమైయున్నది. దేహేంద్రియాదివిశిష్టమైన చైతన్యము త్వంపదమునకు వాచ్యమే కాని లక్ష్యము గాదు. అట్టివాచ్యము తత్పదార్థముకంటె భిన్నము. లక్ష్యము అభిన్నము. స్వదేహనిష్ఠమయిన త్వంపదవాచ్యార్థము అహం (నేను) అని చెప్పఁబడును. పరదేహనిష్ఠమైన త్వంపదవాచ్యార్థము త్వం (నీవు) అని చెప్పఁబడును. లక్ష్యమని వాచ్యమని చెప్పఁబడు ఉభయవిధచైతన్యశూన్యమై జడమైన ప్రపంచముసర్వమని చెప్పఁబడును. ఇట్టి లక్ష్యాలక్ష్యాదిజ్ఞానశాస్త్రవ్యవహారములలో నొకటికూడ బ్రహ్మయందు విశ్రాంతమైనచిత్తముగలయోగికి సంభవింపనేరదు. కనుక నే యాపరమహంస గృహమందు నివసించువాఁడు కాఁడు. నియతముగా నివసించుట కొరకొక మఠమును కల్పించుకొని యుండెనా, యామఠమందు, మమకారము గలిగి దానియొక్క హానివృద్ధులచేత చిత్తము విక్షేపము నొందుచుండును.

ఈయభిప్రాయముతోనే శ్రీగౌడపాదాచార్యులవారు చెప్పియున్నారు.

శ్లో. నిఃస్తుతిర్నిర్నమస్కారో నిస్స్వధాకార ఏవ చ,
చలాచలనికేతశ్చ యతిర్యాదృచ్ఛికో భవేత్.

తా. పరమహంసపరివ్రాజకుఁడు స్తుతి నమస్కార స్వధాకారములు లేనివాఁడుగాను, నియతనివాసము లేనివాఁడుగాను, యాదృచ్ఛికవృత్తిగలవాఁడుగాను నుండవలయు నని భావము.

మఠము ఏప్రకారము పరిగ్రహింపఁదగదో, ఆప్రకా రమే సువర్ణరజతకాంస్యతామ్రాదిపాత్రలను భిక్షాచమనా దులయం దుపయోగపఱచుకొనఁదగదు.

ఈయర్థము స్మృతిలో చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. హిరణ్మయాని పాత్రాణి కార్ష్ణాయసమయాని చ,
యతీనాం నాన్నపాత్రాణి వర్జయేత్తాని భిక్షుకః.

తా. సువర్ణపాత్రలు, ఇనుము, ఉక్కు మొదలయిన పాత్రలు సన్న్యాసులకు భోజనపాత్రలుగా నుండఁగూడదు.

సువర్ణాదిపాత్రలను సన్న్యాసి వర్జించవలయును అని మనుస్మృతియందు కూడ చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. అతైజసాని పాత్రాణి యతీనాం నిర్వ్రణాని చ,
తేషాం మృద్భిః స్మృతం శౌచం చమసానామివాధ్వరే.
అలాబుదారుపాత్రం వా మృణ్మయం వైణవం తథా,
ఏతాని యతిపాత్రాణి మనుస్స్వాయంభవోఽబ్రవీత్.

తా. సువర్ణాదిలోహములతోఁ జేయఁబడినవియు బుడ ఫులు లేనివియు అయినపాత్రములను సన్న్యాసులు గ్రహింపవ యును. ఇట్టిపాత్రలకు యాగమందు చమసము లనుసోమపాత్ర లకు ఉచ్ఛిష్టాదిస్పర్శయందు జలమువలననే శుద్ధి కలుగునటు కేవలజలముచేతనే శుద్ధి కలుగును. కనుకనే సొరకాయబుర్ర నైనా, కొయ్యతోఁ జేయఁబడిన పాత్రమునైనా వెదురుగొట్ట మునైనా సన్న్యాసి గ్రహించవలయునని స్వాయంభువమనువుచే జెప్పఁబడినది.

బోధాయనమహర్షియు నీప్రకారముగానే చెప్పియున్నారు.

శ్లో. స్వయమాహృతపర్ణేషు స్వయంశీర్ణేషు వా పునః,
భుంజీత న వటాశ్వత్థకరంజానాం చ పర్ణకే.

తా. స్వయముగా తెచ్చుకొన్న పత్రములయందుఁగాని స్వయముగా క్రిందరాలినపత్రములయందుఁగాని సన్న్యాసి భోజనమును చేయవలసినది. మఱ్ఱియాకులయందుఁగాని, రావియాకులయందుఁగాని, కానుగాకులయందుఁగాని భోజనము చేయఁగూడదు.

శ్లో. ఆపద్యపి న కాంస్యేషు మలాశీ కాంస్యభోజనః,
సౌవర్ణే రాజతే తామ్రే మృణ్మయే త్రపుసీసయోః.

ఆపత్కాలమందైనా ఈసన్న్యాసి కంచు బంగారు వెండి రాగి మృత్తు సత్తు సీసము ఈపాత్రలయందు భోజనము చేయఁగూడదు. చేసెనో మలమును భక్షించినవాఁడగును.

ఈప్రకారమే లోకమును (శిష్యవర్గమును) పరిగ్రహించఁగూడదు.

ఇది మనువుచేఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఏక ఏవ చరేన్నిత్యం సిద్ధ్యర్థమసహాయకః,
సిద్ధిమేకస్య పశ్యన్ హి తజ్జహాతి న హీయతే.

తా. సన్న్యాసి యొంటరిగా నుండి తత్త్వజ్ఞానసిద్ధికొఱకు అసహాయముగా సంచరించవలయును. ఏకాకిగా నుండువానికి జ్ఞానసిద్ధి కలుగుటను చూచి ఇతరసహాయమును విడుచును. ఆప్రకార మితరసంగమును విడిచినందున హాని లేదు.

ఈ విషయము మేధాతిథి యను మహర్షి యును
యున్నారు.

శ్లో. ఆసనం పాత్రలోభశ్చ సంచయశ్శిష్యసంగ్రహః,
దివాస్వాపో వృథాలాపో యతేర్బంధకరాణి షట్.

తా. ఆసనము, పాత్రలోభము, సంచయము, శిష్య
గ్రహము, దివాస్వాపము వృథాలాపము అను నీయా
సన్న్యాసికి బంధకములు.

ఈ చెప్పినయాఱుదోషముల యొక్క స్వభావము ఆ
చేతనే వివరింపఁబడినవి.

శ్లో. ఏకాహాత్పరతో గ్రామే పంచాహాత్పరతః పురే,
వర్షాభ్యోఽన్యత్ర యత్స్థాన మాసనం తత్ప్రకీర్తితం.

తా. గ్రామములో నొకదినముకంటె పట్టణము
నైదుదినములకంటె నధికకాలము నిలవడము వర్షాకా
నాలుగు మాసములలో తప్ప నితరకాలములయం దొక
విశేషకాలము నిలుచుటయును ఆసనమనఁబడును.

శ్లో. ఉక్తాలాబ్వాదిపాత్రాణామేకస్యాపి న సంగ్రహః,
భిక్షోర్భైక్ష్యభుజశ్చాపి పాత్రలోభస్స ఉచ్యతే.

తా. సన్న్యాసి యగువాఁడు భిక్షాన్నమును భుజించ
న్నప్పటికి శాస్త్రమందు విధించిన సొరకాయబుఱ్ఱ మొద
పాత్రలలో నొకదానినైనా గ్రహించక పోవుటపాత్రలోభ
చెప్పఁబడును.

శ్లో. గృహీతస్య తు దండాదే ర్ద్వితీయస్య పరిగ్రహః,
కాలాంతరోపభోగార్థం సంచయః పరికీర్తితః.

తా. దండకాషాయాదులనుపరిగ్రహించి అవి శిథిలమైన తరువాత తిరిగి ధరించుటకు గాను రెండుమూడు దండములను కాషాయములను సంపాదించి పెట్టుకొనుట సంచయ మనఁబడును.

శ్లో. శుశ్రూషాలాభపూజార్థం యశోఽర్థం వా పరిగ్రహః,
శిష్యాణాం న తు కారుణ్యాత్స జ్ఞేయశ్శిష్యసంగ్రహః.

తా. శుశ్రూష, లాభము, పూజ, కీర్తి వీటిని అపేక్షించి శిష్యులను చేర్చుకొనుట శిష్యసంగ్రహ మనఁబడును. కేవల దయచేత శిష్యులను కృతార్థులను చేయవలయు ననెడి యిచ్ఛచేత చేర్చుకొనుట శిష్యసంగ్రహ మని చెప్పఁబడదు.

శ్లో. విద్యా దినం ప్రకాశత్వా దవిద్యా రాత్రి రుచ్యతే,
విద్యాభ్యాసే ప్రమాదో యస్స దివాస్వాప ఉచ్యతే.

తా. బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రకాశస్వరూపమైనందున దివా (పగలు) అనిచెప్పఁబడును. అజ్ఞానము అప్రకాశమైనందునరాత్రి యనఁబడును. జ్ఞానమనెడి పగటియందు ప్రమాదముగలిగి యుండుటయె దివాస్వాప మనఁబడును.

శ్లో. ఆధ్యాత్మికీం కథాం ముక్త్వా భైక్ష్యచర్యాం గురుస్తుతిం,
అనుగ్రహాత్పథిప్రశ్నే వృథాలాప స్స ఉచ్యతే.

తా. అధ్యాత్మవిషయమైన కథలను దేహధారణార్థమైనభిక్షాచరణమునందు భిక్షాం దేహి యను శబ్దోచ్చారణమును పరమేశ్వరస్తవమును వీటిని మాత్రము సన్న్యాసి చేయవలయును. వీటికంటె నిరతములైన దారిసమాచారములను అనుగ్రహముచేతనడిగినా, అదివృథాలాప మనిచెప్పఁబడును. శిష్య

జనరూపమైన లోకమును పరిగ్రహింపఁదగదని చెప్పినందున శిష్యజనమును పరిగ్రహించక యుండుటమాత్రమే కాదు. అట్టి వారియవలోకనమును గూడ చేయఁగూడదని తెలియవలయు ను. ఈశిష్యులు ఖ్యాతిలాభపూజాసంపాదనమునందున బంధ హేతువులే గాని తత్త్వజ్ఞానానుకూలవృత్తి కలవారు కారు. అంతమునందుండు చకారముచేత మఱికొన్ని ప్రతిషిద్ధములను గూడ నాచరింపఁదగదని సూచింపఁబడియున్నది.

వానిని మేధాతిథియే వినుపించియున్నాఁడు.

శ్లో. స్థావరం జంగమం బీజం తైజసం విషమాయుధం.
షడేతాని న గృహ్ణీయాద్యతిర్మూత్రపురీషవత్.

తా. గృహక్షేత్రాదిస్థావరములను, శిష్యదాసాది జంగమము లను, యవగోధూమాదిధాన్యములను, తామ్రాదిలోహములను విషమును అనఁగా ఔషధములను, ఖడ్గాద్యాయుధములను వీటి నాఱింటిని మూత్రపురీషములవలె సన్న్యాసి సంపాదించి పరి గ్రహింపఁగూడదు.

శ్లో. రసాయనం క్రియావాదం జ్యోతిషం క్రయవిక్రయం,
వివిధాని చ శిల్పాని వర్జయేత్పరదారవత్.

తా. రసాయనాది వైద్యశాస్త్రములను సువర్ణ జనాదికనిర్మాణకౌశలమును భూతభవిష్యద్వర్తమానములను చెప్పు జ్యోతిషశాస్త్రమును, క్రయవిక్రయాదివ్యవహారములను పలువిధములగు శిల్పములను వీటిని పరస్త్రీని వర్జించినట్లు వర్జించవలయును.

వా. ఇంతవరకు యోగియైనపరమహంసకు వైదికలౌకిక వ్యాపారములయందుండు బాధకములను గనుపఱచి వాటిని విడువవలయు నని చెప్పఁబడినది.

అ.-ఇతఁడు సర్వప్రకారములచేత బాధకములైనవాటిని ప్రశ్నోత్తరములచేతఁ జూపించి వాటిని విడువవలయు నని యీ శ్రుతి చెప్పుచున్నది.

శ్రు. ఆబాధకః క ఇతి చేత్, ఆబాధకోఽస్త్యేవ. యస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన దృష్టం చేత్స బ్రహ్మహా భవేత్. యస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన స్పృష్టం చేత్స పౌల్కసో భవేత్. యస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన గ్రాహ్యం చేత్స ఆత్మహా భవేత్. తస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన న దృష్టం న స్పృష్టం న గ్రాహ్యం చేతి.

తా. యోగియైన పరమహంససన్యాసికి మిక్కిలి బాధకమైనది యేదిగా నుండు ననఁగా మిక్కిలిబాధకమైనది యొకటి కలదు. అదిసువర్ణము. సువర్ణమును ఆసక్తితో సన్యాసి చూచెనా, బ్రహ్మహత్య కలవాఁడగును, సువర్ణమందుఁడునాసక్తిచేత దానిని సంపాదించుటయందు, రక్షించుటయందు నెప్పటికి ప్రయత్నమును చేయుచు, ఆసంపాదనరక్షాప్రయత్నములయొక్క వ్యర్థత్వశంకను పరిహరించుకొఱకు ప్రపంచమిథ్యాత్వబోధకములైన వేదాంతవాక్యములను దూషించి, ప్రపంచసత్యత్వమును ప్రతిపాదింపుచుండును. అందుచేత శాస్త్రసిద్ధమైన అద్వితీయబ్రహ్మస్వరూపము ఆసన్యాసిచేత నశింపఁజేయఁబడును గనుక నాసన్యాసి బ్రహ్మహత్య చేసినవాఁడనే చెప్పఁదగును.

ఈయర్థ మొకస్మృతిలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. బ్రహ్మ నాస్తీతి యో బ్రూయాత్ ద్వేష్టి బ్రహ్మవిదం చ యః,
అభూతబ్రహ్మవాదీ చ త్రయస్తే బ్రహ్మఘాతుకాః,
బ్రహ్మహా స తు విజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృతః.

తా. పరబ్రహ్మ లేఁడని యెవఁడు చెప్పునో, బ్రహ్మవేత్తతో నెవఁడు విరోధించునో, బ్రహ్మస్వరూపము శాస్త్రములోఁ జెప్పినప్రకారముగాఁ గాకుండ మరియొకవిధముగా నెవఁడు నిరూపించునో, వీరు ముగ్గురు బ్రహ్మఘాతుకు లని చెప్పఁబడుదురు. ఈబ్రహ్మఘాతుకుఁడు సర్వధర్మములనుండి బహిష్కృతుఁడై యీలోకములో నిందింపఁబడుచు పరలోకమున కయోగ్యుఁడై చెడిపోవును. అభిలాషపూర్వకముగా సువర్ణమును స్పృశించినపక్షమున సన్యాసి పతితుఁడై మ్లేచ్ఛసమానుఁడై పోవును.

ఈయర్థము స్మరింపఁబడుచున్నది.

శ్లో. పతత్యసౌ ధ్రువం భిక్షుర్యస్య భిక్షోర్ద్వయం భవేత్,
ధీపూర్వం రేతఉత్సర్గః ద్రవ్యసంగ్రహ ఏవ చ.

తా. ఏసన్యాసి బుద్ధిపూర్వకముగా రేతస్సును విడుచునో, సువర్ణమును సంగ్రహించునో, ఆసన్యాసి నిశ్చయముగా పతితుఁ డౌను.

ఆసక్తిపూర్వకముగా సువర్ణమును గ్రహింపఁ గూడదు. గ్రహించెనో, అట్లు యీసన్యాసి దేహేంద్రియాదిసాక్షియై యసంగుఁడైన చిదాత్మను చంపినవాఁడగును. ఆత్మయొక్క అసంగత్వమును మఱచి సువర్ణాదిద్రవ్యమును గూర్చి ఆత్మభోక్త యని

యంగీకరించినందున ఆత్మహత్య చేసినవాఁడని చెప్పఁ బడును. ఇట్టి అన్యథాప్రతిపత్తి సర్వపాపస్వరూప మని మహాభారతములో శకుంతలాదుష్యంతసంవాదములోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో. అన్యథాసంతమాత్మానం యోఽన్యథా ప్రతిపద్యతే,
కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా.

తా. ఒక ప్రకారముగా నున్న యాత్మస్వరూపమును మరియొక ప్రకారముగా నెవ్వఁడు తలఁచునో, అట్టి ఆత్మాపహారము చేసిన చోరుఁడు ఏపాపమును జేయనివాఁడుగా నుండును? అనఁగా సర్వపాపములను జేసినవాఁడే యని యర్థము.

అదిగాక యాత్మహత్య చేసినవానికి సుఖలేశము కూడ లేక నానావిధదుఃఖపూర్ణము లైన లోకములు ప్రాప్యములుగా నుండు నని యొకశ్రుతిచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు అసుర్యా నామ తే లోకా అంధేన తమసా వృతాః,
తాంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛంతి యే కేచాత్మహనో జనాః.

తా. ఆత్మ నన్యథాప్రతిపత్తిచే నశింపఁజేసిన పురుషులు గాఢాంధకారముచే నావరింపఁబడిన అసుర్యము లనుపేరుగల పాపలోకములను పొందుదురు. దృష్ట స్పృష్ట గ్రాహ్యాశబ్దములతో క్రమముగా సంబంధించిన చకారత్రయమునకు శ్రుతకథితవ్యవహృతము లర్థము. సువర్ణముయొక్క దర్శన స్పర్శన గ్రహణములు సన్యాసికి ప్రత్యవాయకరము లైనటుల సాభిలాషముగా సువర్ణముయొక్క వృత్తాంతమును వినుటయును దాని

గుణములను కీర్తించుటయును సువర్ణమును క్రయవిక్రయాదుల చేత వ్యవహరించుటయును ప్రత్యవాయకరము లని తాత్పర్యము. సన్యాసికి సువర్ణదర్శనాదులు దోషసంపాదకములు గనుక వాటిని సన్యాసి ప్రయత్నపూర్వకముగా పరిహరించవలయునని సముదాయతాత్పర్యము.

సువర్ణమును త్యజించినందువలన విశేషఫలమును చెప్పుచున్నది.

శ్రు. సర్వే కామా మనోగతా వ్యాపత్తంతే; దుఃఖేనోద్విగ్నస్సుఖే నిస్పృహస్త్యాగే రాగే సర్వత్ర శుభాశుభయోః సుఖస్నేహో న ద్వేష్టి న శోచతేచ సర్వేషామింద్రియాణాం గతిరుపరమతే య ఆత్మన్యేవావస్థీయతే.

తా. పుత్రభార్యాగృహక్షేత్రాదికామము లన్నియు సువర్ణమూలములు గనుక సువర్ణమును పరిత్యజించఁగా మనోగతములైనయీకామము లన్నియు పరిత్యజింపఁబడును. కామములనుపరిత్యజింపఁగా కామముచేతప్రాప్తించుసుఖమునందభిలాషయును దుఃఖమునందుద్వేగమును గలుగ నేరదు. సుఖదుఃఖములయందభిలాషోద్వేగములు సంభవింప నేర వనునర్థము స్థితప్రజ్ఞలక్షణమును చెప్పునప్పుడు విస్తారముగా నుపపాదించి యున్నారము. ఐహికసుఖదుఃఖములను విడువఁగా నాముష్మికసుఖమునందు రాగమును విడువఁబడును. ఐహికసుఖాభిలాష గలపురుషుఁడే యాముష్మికసుఖమును కోరుచుం

నము. కనుక నైహికములను నిస్పృహగలవాఁడును ఆముష్మిక సుఖములయందును నిస్పృహగలవాఁడై యుండును అని చెప్పుట యుక్తముగానే యున్నది. ఇట్టివాఁడును ఇహలోకపరలోకము లయందు [illegible] భోగములయందు స్నేహము లేని వాఁడై యుండును. ద్వేషము [illegible] లేనివాఁడే యుండును. ఇటు వంటి మహాపురుషుఁడు [illegible] ప్రతికూలముగా ప్రవర్తిం చువానియందు ద్వేషము గాని అనుకూలముగా ప్రవర్తిం చువానియందు [illegible] పొందఁడు. ద్వేషమోద ములు లేనివాఁడై [illegible] పరమాత్మయందే నిరంతరని ష్ఠగలవాఁడై [illegible] సర్వేంద్రియములు ప్ర [illegible] యుండును. ఇంద్రియ ము లేనప్పుడు [illegible] నిర్వికల్పసమాధికి విఘ్న ముండదు [illegible].

ఇంకను శ్రుతి నిర్వాసనాత్వమును నిరూపించుచున్నది.

శ్రు. యత్ [illegible] బ్రహ్మాహమస్మీతి కృతకృత్యో భవతి.

అర్థ. ఏ పరబ్రహ్మ వేదాంతములయందు పూర్ణానందజ్ఞాన స్వరూపుఁడని, పరమాత్మయని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నదో, ఆ బ్రహ్మను నేనే యని సర్వదా అనుభవించుచుండు యోగియైన యీ పరమహంససన్న్యాసి కృతకృత్యుఁడై యుండును.

ఈయర్థము స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

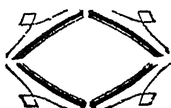
శ్లో. జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః,
నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్.

ఈశ్లోకతాత్పర్యము ముందే వ్రాయఁబడియున్నది.

శ్లో. జీవన్ముక్తిప్రకాశేన తమోహార్దం నివారయన్,
దేయాత్పుమర్థమఖిలం సద్గురుశ్శ్రీజనార్దనః.

ఇది శ్రీ జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు విద్వత్సన్న్యాస
నిరూపణ మను పంచమప్రకరణము,

శ్రీ జీవన్ముక్తిప్రకాశిక సమాప్తము.

చెన్నపురి: వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే
శ్రీ రామా ప్రెస్సున ముద్రితము.—1926.

సంస్కృత గ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి రూ౹. అ.

[illegible], ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము ... 8 0

[illegible] ... 0 2

[illegible], ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము ... 0 2

[illegible], ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము. 2 0

శ్రీ[illegible], సాధారణప్రతి ... 3 8

[illegible] ... 6 0

[illegible] ... 1 0

శ్రీ[illegible] వ్యాఖ్యానద్వయోపేతము, 2 సంపుటములు, [illegible] ... 15 0

శ్రీ[illegible], ఉత్తరకాండసహా, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము, 7 సంపుటములు ... 17 0

,, బాలకాండము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము ... 2 0

,, అయోధ్యాకాండము ,, ... 3 0

,, అరణ్యకాండము ,, ... 2 0

,, కిష్కింధాకాండము ,, ... 2 8

,, సుందరకాండము ,, ... 2 0

,, యుద్ధకాండము ,, ... 4 0

,, ఉత్తరకాండము ,, ... 2 8

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్, చెన్నపురి.

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
గరుడపురాణము, సవ్యాఖ్యానాంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	1	8
భర్తృహరి, సవ్యాఖ్యానాంధ్ర పద్యటీకాతాత్పర్యసహితము		2	12
యాజుషపూర్వప్రయోగచంద్రిక, సస్వరము	...	2	0
నైష్కర్మ్యసిద్ధి, సాంధ్ర టీకాతాత్పర్యము	...	3	8
అపరోక్షానుభూతి, సాంధ్రతాత్పర్యము, చిన్నసైజు	...	0	4
అద్వైతపంచరత్నము ,,	...	0	2
అద్వైతోపదేశపంచరత్నములు (సాధనపంచకము)	...	0	2
అద్వైతసంగ్రహము, తెనుఁగువచనము	...	0	2
ఆత్మబోధము, సటీక	...	0	4
ఆత్మపూజ, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	1
ఆత్మవిద్యావిలాసము ,,	...	0	6
ఆత్మానాత్మవివేకము ,,	...	0	4
ఉత్తరగీతా, సటీక, చిన్నసైజు	...	0	12
ఋభుగీతా ,,	...	0	8
పంచదశప్రకరణము, సవ్యాఖ్యానము	...	1	4
,, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	5	0
పంచీకరణము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	2
డిటో తెనుఁగువచనము	...	0	2
రామగీతా, సటీక, చిన్నసైజు	...	0	6
వివేకచూడామణి, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	12
బ్రహ్మసూత్రములు, మూలము, చిన్నసైజు	...	0	3
బ్రహ్మసూత్రములు, తెనుగువచనము, శ్రీశంకరాచార్యుల వారిభాష్యము అందరికిని తెలియుట దుర్లభమనితలచి చక్కనిశైలిలో అనేకవృత్తులననుసరించి తెనుఁగువ్యాఖ్యానమును ప్రకటించినారము, 2 సంపుటములు	...	12	0

[illegible] —

[illegible]			[illegible]గోపనిషత్తు, ఆంధ్రటీకా తాత్పర్యవివరణసహా	3	0
[illegible] ,,	0	2			
[illegible] ,,	0	2	[illegible]శోపనిషత్తులు,		
[illegible] ,,	0	2	[illegible] గవచనము ,,	3	0
[illegible] ,,	0	3	[illegible]ఉపనిషత్తు ,,	0	2
[illegible] ,,	0	2	[illegible]హోత్రోపనిషత్తు	0	3
[illegible] ,,	0	3	[illegible]మహానారాయణోపనిషత్తు,,	0	4
[illegible] ,,	0	4	[illegible]ఉపనిషత్తు ,,	0	2
[illegible] ,,	0	8	[illegible]ఉపనిషత్తు ,,	0	8
[illegible] ,,	0	4	[illegible]బ్రాహ్మణోపనిషత్తు	0	3
[illegible] ,,	0	2	యోగతత్త్వోపనిషత్తు,,	0	3
[illegible] ,,	0	3	[illegible]సూచికోపనిషత్తు	0	2
[illegible] ,,			[illegible]దేవోపనిషత్తు ,,	0	2
[illegible] ,,	0	3	[illegible]ఉపనిషత్తు ,,	0	2
[illegible] ,,	0	2	[illegible]ఉపనిషత్తు ,,	0	2
[illegible] ,,	0	2	[illegible]ఉపనిషత్తు ,,	0	2

[illegible], [illegible]ము, చిన్నది ...	0	4
,, [illegible] ...	0	6
,, ఆంధ్ర [illegible] ...	1	4
,, ,, చిన్నది ...	0	8
,, [illegible] ...	0	8
,, శ్రీ [illegible] ఆంధ్రటీకా తాత్పర్య సహి[illegible], [illegible] భాష్యమునుండి అనేక అంశములిందుచే[illegible] ముద్రింపఁబడినది ...	2	12
,, [illegible]గీతాభాష్యము, (సంస్కృతము) ...	1	8

		ప్రతి 1-కి రూపా.	అ
వ్యవహారపంచకము, సాంధ్ర తాత్పర్యము	...	0	[illegible]
వేదాంతస్తోత్రపంచకము, శ్రీశంకరాచార్యకృతము, ఆంధ్ర తాత్పర్య సహితము:—ఇందు ఏకశ్లోకి, యతిపంచకము, మనీషాపంచకము, ప్రాతస్స్మరణము మొదలైనవి గలవు	...	0	[illegible]
ఋతుసంహారము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	[illegible]
కాదంబరి, క్రొత్తకూర్పు	...	1	[illegible]
కుమారసంభవము, సవ్యాఖ్యానము, మేలుప్రతి	...	0	1[illegible]
డిటో సంస్కృతాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	[illegible]
కవిరాక్షసీయము, ద్వ్యర్థి కావ్యము, సంస్కృతాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	12
గీతాగోవిందము, (అష్టపది) ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసహితము	...	1	4
దశకుమారచరిత్రము, క్రొత్తకూర్పు	...	0	12
నైషధము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు	...	1	0
నీతిశాస్త్రము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	0	3
పుష్పబాణవిలాసము, సంస్కృతాంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము	...	0	4
పంచబాణవిజయము, చక్కనికూర్పు	...	0	4
సంస్కృత (నాగరిలిపి) బాలశిక్ష	...	0	3
బిల్హణచరిత్ర, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	0	8
భాషామంజరి, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	0	6
వసంతతిలక భాణము, చక్కనికూర్పు	...	0	4
విక్రమార్కచరిత్ర, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	0
శాకుంతలనాటకము, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు	...	1	8

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి. ఈ.